

KASB-HUNAR TA'LIMI

ILMIY-USLUBIY, AMALIY, MA'RIFIY JURNAL

2025-yil, 1-son

KASB-HUNAR TA'LIMI

Профессиональное образование
Professional education

Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal
2025-yil, 1-son

Muassislar:

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
Pedagogik innovatsiyalar, professional
ta'limboshqaruv hamda pedagog kadrlarni qayta
tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

Bosh muharrir: Z.Y.XUDAYBERDIYEV

Ijrochi direktor: H.SIROJIDDINOV

Tahrir hay'ati:

M.XOLMUXAMEDOV, R.X.JO'RAYEV,

A.Q.JALALOV, A.R.XODJABAYEV

J.SH.SHOSALIMOV, A.NABIYEV,

A.A.HASANOV, H.SIROJIDDINOV,

K.M.GULYAMOV

Jurnal 2000-yildan nashr etila boshlangan.
O'zbekiston matbuot va axborot agentligida
2007-yil 3-yanvarda qaytadan ro'yxatga olinib,
0109-raqamli guvohnoma berilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar
Mahkamasi huzuridagi Oliy Attestatsiya komissiyasi
tomonidan 2017 yil 29 avgustdagi 241/8 qarori
bilan Pedagogika fanlari bo'yicha dissertatsiyalar
yuzasidan asosiy ilmiy natijalarni chop etishga
tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Manzil: 100095, Toshkent sh., Olmazor tumani

Universitet ko'chasi, 2-uy

Tel.: 90-979-75-89; 94-677-90-32;

E-mail: kasbhunartalimi@mail.ru,
ksbjurnal@inbox.uz.

Nashr uchun mas'ul

H.Sirojiddinov

Sahifalovchi:

I.Sirojiddinov

Tahririyat fikri muallif nuqtai nazariga to'g'ri
kelmasligi mumkin.

Tahririyatga yuborilgan maqolalar tahrir etilmaydi
va egasiga qaytarilmaydi.

Jurnaldan ko'chirib bosilganda "Kasb-hunar ta'limi"
jurnalidan olingani izohlanishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 14.03.2025-yil.

Bichimi 60x84 1/8

Bosma tabog'i 10. Adadi 60 nusxa.

Buyurtma "PROFIEDUPRESS" MChJ

bosmaxonasida chop etildi.

Korxona manzili: Toshkent shahri, Sirg'ali tumani,

Yangi Sirg'ali ko'chasi, 18-uy

МУНДАРИЖА

Kosimova Y.B. Oddiy va sodda tajribalar orqali fizika fanini o'qitish	3
Solihova M.Sh. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning ekologik bilimlarini oshirish uchun raqamli texnologiyadan foydalanishni takomillashtirish ..	7
Xudoyberdiyeva F.G'. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tasviriy qobiliyati va ijodkorligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari	10
Turdiyev N.B. Ta'lim klasteri sharoitida talabalarni kasbiy amaliyotga tayyorlashning tashkiliy-pedagogik aspektlari	14
Turenova A.I. Boshlang'ich sinf o'quvchilarning dunyoqarashini shakllantirishda steam ta'lim texnologiyalarining o'rni	18
Абдраимова Б.Б., Абдурахмонова Р.А. Особенности процесса формирования научно-исследовательских работ в повышение интереса обучающихся в биологии	22
Otamurodova D.O. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini 4k modeli asosida o'quvchilar nutqini rivojlantirishning metodik asosi	25
Xamzayeva N.Sh. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyalanuvchilarga axloqiy tarbiya berish vositalari va metodlari	29
Ergasheva F.D. Yuqori sinflara og'zaki nutqni mustahkamlashga qaratilgan ijodiy topshiriqlarni rivojlantirish	33
Adizova N.B. Pragmatik kompetentsiya tushunchasining lingvodidaktik talqini	38
Sirojiddinova I.M. Pedagogik ob'yektlarni loyixalashda didaktik shart-sharoitlarni optimallashtirishning nazariy modeli	42
Suvonqulova A.A. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida virtual texnologiyalar vositasida axborot kompetentligini rivojlantirishda xorij tajribasi	47
Altibayeva M.K. Talabalarni nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlari asosida takomillashtirishning metodik-didaktik xususiyatlari	52
Shukurova M.X. Kontent asosida til o'qitishning samaradorligi	59
Arabboyev X. Tibbiy ta'lim talabalarini ommaviy sport va sog'lomlashtirish jarayoniga pedagogik tayyorlashning zamonaviy tendensiyalari	63
Bultakova R.X. STEAM texnologiyalarining maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi o'rni va pedagogik ahamiyati	69
Turayev J.A. Texnik tayyorgarlik fanini o'qitishda raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish metodikasi	74
KOMILJONOV J. Globallashtayotgan dunyo o'qitishning interfaol usullari	78
Uralov M.D. Gospital maktab o'quvchilarning ijtimoiy moslashuv jarayonini gibrid ta'lim metodikasi yordamida qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari	83
Maxkamova D.A. Bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuvga tayyorlash jarayonida pedagogik mahoratini shakllantirish metodikasi	87
ISMAILOVA N.I. Maktabgacha yoshdagi bolalarga ta'lim va tarbiya berishda rivojlantiruvchi o'yin muhitining ahamiyati	92
Suyarov N.T. Etnomadaniy kompetentsiyaning konteksti va ahamiyati: etnomadaniy kompetentsiya ta'rifi	99
Mamaraximova N.I. Boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy tafakkurni shakllantirishda badiiy matndan foydalanish metodikasi	103
Rahmonova B.Y. Talabalarda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish pedagogik mexanizmlari (jadid pedagogikasi misolida) ...	111
Normatova M.K. Nutq kamchiligiga ega bo'lgan bolalarda agrammatik disgrafiyasini o'rganishning ilmiy-nazariy asoslari	116
Abdulazizova N.A. Bo'lajak o'qituvchilarda zararli odatlarga qarshi immunitetni rivojlantirishning pedagogik-psixologik xususiyatlari	127
Xamidova M.U., Berdibekova Z.Sh. Nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarni harakatli o'yinlar asosida rivojlantirish	133
Axmedova G.A., Maxmudova M. Talabalar kreativligini oshirishda interfaol metodlarning o'rni	138
Raxmatov A.Sh. Raqamli ta'lim muhitida talabalarda kasbiy-kommunikativ kompetentlik	141
Jurayeva A.A. Talabalarning uch o'lchovli o'quv vositalarni loyihalashga oid kompetentligini rivojlantirish metodikasi	145

Egamova A.A. Texnologiya mashg'ulotlarida estetik tarbiyaning o'rni.....	149
Norboboyeva S.A. Tibbiyotda inglizcha terminlarni o'rgatishda o'qitish usullari	153
Choriyeva G.Sh. Ta'lim muassasalarida tabiiy-ilmiy savodxonligini rivojlantirish mazmuni va tarkibiy komponentlari	157
Yakubova Sh.E. Talabalarda pozitiv dunyoqarashni shakllantirishning metodologik asoslari	161
Haydarova S.A. O'zbekiston respublikasi oliy ta'lim islohotlari va xalqaro integratsiya	165
Joldasova G.A. Talabalarda tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari (xususiy universitetlar misolida)	169
Saidova D.M. Malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirish	174
Юнусов Р.А. Педагогико-психологические особенности в развитии духовно-нравственных качеств будущих врачей	179
Одилова Ч.Т. Методика использования эвристических технологий на уроках математики в начальных классах при изучении геометрического материала	184
Гульноз В.Е. Современные компетенции учителей физической культуры: требования и перспективы развития	187
Teshaboyev D.R., Madazimova M.A. Kognitiv yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilar nutqini rivojlantirish usullari	194
Achilova F.A., Achilova Y.A. Suniy intellekt asosida mustaqil ta'lim tashkil etishning pedagogik mazmuni	198

ODDIY VA SODDA TAJRIBALAR ORQALI FIZIKA FANINI O'QITISH

KOSIMOVA YANGLISH BAXTIYAROVNA

Jizzax davlat pedagogika universiteti “Fizika va uni o'qitish metodikasi”
kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Fizika fanini o'qitishda tajribalarning o'rni beqiyosdir. Biroq, ta'lim dargohlarida laboratoriya jihozlarining yetishmovchiligi yoki ularning qimmatligi o'qitish jarayonida muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada fizika fanini o'qitishda oddiy va sodda tajribalardan foydalanishning didaktik ahamiyati, o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini oshirishdagi o'rni hamda tajribalar orqali nazariy bilimlarni mustahkamlash metodikasi yoritiladi.

Kalit so'zlar: fizika ta'limi, tajriba, eksperiment, muammoli ta'lim, interfaol usullar, didaktik metodlar.

Fizika tabiat qonunlarini o'rganadigan fan sifatida eksperimentlarga asoslangan holda o'qitilishi lozim. Biroq, ta'lim jarayonida laboratoriya jihozlarining yetishmovchiligi yoki ularning qimmatligi sababli amaliy mashg'ulotlar yetarlicha o'tkazilmaydi. Natijada, o'quvchilar fizik qonuniyatlarni tushunishda qiyinchiliklarga duch kelishadi va ular bilimlarni real hayot bilan bog'lashda qiynaladilar. Bu esa o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini kamaytirishi mumkin. Shu sababdan, oddiy va sodda tajribalar yordamida fizika fanini o'qitish muhim metodik yondashuvlardan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, zamonaviy ta'lim tizimida talabalar faqatgina nazariy bilim olish bilan cheklanib qolmay, ularni amaliyotda qo'llashni ham o'rganishlari zarur. Shu sababli, fizika darslarida laboratoriya tajribalari o'quv jarayonining ajralmas qismi bo'lishi kerak. Biroq, murakkab laboratoriya jihozlari bo'lmagan taqdirda ham, o'qituvchilar oddiy va sodda tajribalar yordamida o'quvchilarga asosiy fizik qonuniyatlarni tushuntirishlari mumkin. Shu bilan birga, o'quvchilar fizik jarayonlarni bevosita kuzatish imkoniga ega bo'lganda, ularning mavzuga bo'lgan qiziqishi ortadi. O'quvchilarning o'z qo'llari bilan

tajribalar o'tkazishi, ular uchun nafaqat nazariy tushunchalarni mustahkamlashga, balki ilmiy tafakkur va kuzatuvchanlik ko'nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Tajribalar natijasida paydo bo'lgan qiziqish esa ularning mustaqil izlanish olib borishga bo'lgan ishtiyoqini oshiradi.

Zamonaviy ta'lim jarayonida o'quvchilarning faolligini oshirish, ularda mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Fizika fanining o'ziga xosligi shundaki, u faqat nazariy bilimlar majmuasidan iborat bo'lib qolmasdan, amaliy kuzatuv va tajribalar orqali yanada chuqurroq anglash imkonini beradi. Shuning uchun ham o'qitishda oddiy tajribalar yordamida aniq vizual tasavvur hosil qilish o'quvchilar uchun katta ahamiyatga ega.

Oddiy tajribalar yordamida o'quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar, balki fizik hodisalarni bevosita kuzatish orqali ularga ilmiy izoh berishni ham o'rganadilar. Bunday eksperimentlarning afzalligi shundaki, ularni maxsus laboratoriya uskunalarisiz, oddiy va arzon materiallar yordamida bajarish mumkin. Bu esa fizika o'qitishda laboratoriya jihozlariga bog'liq bo'lmagan holda ham tajribalarni amalga

oshirish imkonini yaratadi. Shuningdek, bunday tajribalar o'quvchilarning qiziqishini oshirib, ularni mustaqil ravishda ilmiy izlanishlarga jalb etadi. Misol uchun, o'quvchilarga oddiy materiallar yordamida yangi tajribalar ishlab chiqish yoki o'z izlanishlarini olib boorish vazifasi topshirilsa, ular ilmiy fikrlashga va mantiqiy tahlil qilishga o'rganadilar. Bu esa o'z navbatida, ularning ilmiy-ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi. Shu jumladan, sodda tajribalar o'quvchilarga fizikaning hayotiy ahamiyatini anglashga yordam beradi. Ko'p hollarda o'quvchilar fizika fanini murakkab va faqat formulalar yig'indisi deb qabul qilishadi. Ammo oddiy tajribalar orqali ular fizik qonuniyatlarning kundalik hayotimiz bilan bog'liqligini ko'rishadi. Masalan, suyuqlik bosimi haqida o'qishdan ko'ra, oddiy shprits yordamida bosim o'zgarishini kuzatish o'quvchilar uchun ancha tushunarli va esda qolarli bo'ladi. Bundan tashqari, oddiy tajribalar fizika fani bo'yicha notekis bilimga ega bo'lgan o'quvchilarni ham dars jarayoniga faol jalb etadi. Tajriba jarayonida ular o'zlarining ilgari tushunmagan tushunchalarini yanada aniqroq anglaydilar va shu orqali bilimlarini mustahkamlash imkoniga ega bo'ladilar. Ko'pincha, o'quvchilar uchun nazariy bilimlar murakkab va mavhum bo'lib tuyuladi, biroq oddiy tajribalar ularning abstrakt tushunchalarni real hayotga bog'lashiga yordam beradi.

Fizika ta'limida eksperimentrlardan foydalanish nafaqat o'quvchilarning bilimini mustahkamlashga, balki ularning mustaqil fikrlash, kuzatish va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tajribalar orqali o'quvchilar nazariy qonuniyatlarni real hodisalar bilan bog'lashni o'rganadilar. Ayniqsa, muammoli ta'lim metodikasi asosida tashkil etilgan eksperimentlar o'quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Oddiy tajribalar orqali fizika fanini o'qitishning bir nechta didaktik jihatlari mavjud. Birinchidan, bunday tajribalar vizual ravishda fizikaning turli hodisalarini

tushuntirish imkonini beradi. O'quvchilar eksperiment natijalarini bevosita ko'rib, ularni tahlil qilishga harakat qiladilar. Ikkinchidan, oddiy tajribalar orqali o'quvchilar amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladilar. Ular eksperiment jarayonini kuzatish, natijalarni qayd etish va ularga ilmiy izoh berish bo'yicha ko'nikmalarni shakllantiradilar. Uchinchidan, oddiy eksperimentlar orqali o'quvchilarda ilmiy-tadqiqot faoliyatiga qiziqish ortadi. Ular mustaqil ravishda yangi tajribalarni sinab ko'rishga va ilmiy muammolarni hal qilishga harakat qiladilar.

Oddiy tajribalarni o'tkazish uchun murakkab laboratoriya asbob-uskunalariga ehtiyoj sezilmaydi. Masalan, yorug'likning sinishi hodisasini tushuntirish uchun oddiy suv va qalamdan foydalanish mumkin. Stakanga suv solib, unga qalam tushirilsa, qalamning sinib qolganiga o'xshash effekt hosil bo'ladi. Bu hodisa yorug'likning turli muhitlarda turlicha tezlik bilan harakatlanishi va sinishi natijasida yuzaga keladi.

Shuningdek, elektr va magnit hodisalarini tushuntirish uchun ham oddiy tajribalardan foydalanish mumkin. Masalan, plastik taroq bilan soch yoki jun mato ishqalanib, mayda qog'oz bo'laklarini o'ziga tortishi kuzatiladi. Bu tajriba statik elektrlanish hodisasini tushuntirish uchun juda sodda va samarali usullardan biri hisoblanadi. Shu jumladan, issiqlik fizikasi bo'yicha tajribalar ham o'quvchilarga oddiy usullar orqali tushuntirilishi mumkin. Masalan, suvni shisha stakanga solib, unga metall qoshiq va yog'och tayoqcha tushirilsa, bir xil haroratdagi suvda ikkala jism har xil tezlikda isib ketishini kuzatish mumkin. Bu esa issiqlik o'tkazuvchanlik qonuniyatlarini tushuntirishda juda oddiy va samarali usullardan biridir. Shu bilan birga, akustika bo'yicha ham oddiy tajribalarni o'tkazish mumkin. Masalan, ipga bog'langan ikkita qattiq stakan yordamida ovoz qanday tarqalishini o'quvchilar kuzatishlari mumkin. Ushbu tajriba orqali tovush to'liqlari va ularning muhitda tarqalish tezligi tushuntiriladi.

Shuningdek, magnit maydonning ta'sirini oddiy qog'oz ustiga temir kukunini sepib va magnitni yaqinlashtirib tushuntirish mumkin. Bu kabi tajribalar orqali o'quvchilar mavzuni bevosita o'z ko'zi bilan kuzatib, mustahkamroq o'zlashtirishlari ta'minlanadi.

O'quvchilarning faol ishtiroki bilan o'tadigan bunday tajribalar ularda eksperimental tafakkurni rivojlantirish bilan birga, jamoaviy ish ko'nikmalarini ham shakllantiradi. Guruh bo'lib bajariladigan tajribalar davomida talabalar bir-birlari bilan fikr almashadilar, natijalarni baholaydilar va xulosa chiqaradilar. Masalan, mexanikaning "moment" tushunchasini tushuntirish uchun oddiy o'q va yuklardan iborat tajribani bajarish mumkin. O'quvchilar yukni har xil masofada joylashtirib, moment qanday o'zgarishini kuzatishlari orqali muvozanat tenglamalarini ancha tez o'zlashtiradilar.

Mexanika bo'limiga oid tajribalarni ham oddiy vositalar yordamida bajarish mumkin. Masalan, elastiklik qonunlarini tushuntirish uchun oddiy rezina ip yoki prujinadan foydalanish mumkin. O'quvchilar turli og'irlikdagi yuklarni rezina ipga osib, uning cho'zilish darajasini kuzatishlari va bu jarayonni Guk qonuni orqali tushuntirishlari mumkin.

Issiqlik fizikasi bo'yicha tajribalar ham oddiy vositalar bilan bajarilishi mumkin. Masalan, metall va yog'och tayoqchalarning haroratni har xil o'tkazishini aniqlash uchun ularni bir chetiga mumi eritilib qo'yiladi va ularning har bir uchiga bir xil issiqlik manbai ta'sir ettiriladi. Metall tayoqchadagi mum tezroq eriydi, chunki metall issiqlikni yog'ochga qaraganda tezroq o'tkazadi. Bu tajriba issiqlik o'tkazuvchanlik qonuniyatlarini tushuntirish uchun samarali usullardan biridir.

Oddiy va sodda tajribalar yordamida fizika fanini o'qitishning samaradorligini tahlil qilish uchun eksperimental tadqiqotlar o'tkaziladi. Tadqiqot davomida bir guruh o'quvchilarga an'anaviy usulda fizika darslari o'tilgan bo'lsa, boshqa guruh o'quvchilarga

oddiy tajribalar yordamida tushuntirish berildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, oddiy tajribalar asosida o'qigan o'quvchilar fizik qonuniyatlarni tushunishda yuqori natijalarga erishdilar. Ayniqsa, ular nazariy bilimlarni real hodisalar bilan bog'lashda va mustaqil fikrlashda an'anaviy usulda o'qigan o'quvchilarga qaraganda ancha samarali yondashdilar. Bu natijalar oddiy eksperimentlarning didaktik samaradorligini tasdiqlaydi. Ayniqsa, tajriba orqali o'qitilgan mavzular o'quvchilar tomonidan uzoq vaqt eslab qolinadi va ularning amaliy bilimlari shakllanadi. Bundan tashqari, o'quvchilar o'zlari mustaqil ravishda kuzatgan hodisalarni tahlil qilish orqali mantiqiy fikrlash va analitik yondashuv qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

Ta'lim samaradorligi nuqtai nazaridan qaralganda, oddiy tajribalar orqali o'qitishning yana bir muhim jihati – u o'quvchilarning xotirasini mustahkamlaydi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, amaliy tajriba bilan mustahkamlangan bilimlar nazariy o'rganilgan bilimlarga qaraganda uzoqroq esda qoladi. Bu ayniqsa, STEM (science, technology, engineering, mathematics) yo'nalishidagi ta'limdajudamuhimhisoblanadi. Amaliyot bilan bog'langan bilimlar kelajakda o'quvchilarga innovatsion fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatini shakllantirishga yordam beradi. Ta'lim sifati faqatgina ma'lumot yetkazish bilan emas, balki uni o'zlashtirish darajasi bilan ham baholanadi. O'quvchilar fizik qonuniyatlarni faqat yodlab olish o'rniga, ularni amaliy tarzda sinab ko'rsa, mavzuga bo'lgan qiziqish kuchayadi va bilimlarni uzoq vaqt eslab qolish imkoniyati ortadi. Misol uchun, optik qonuniyatlarni tushuntirish uchun prizma yoki suv bilan to'ldirilgan idishlar yordamida yorug'likning sinishi va tarqalish jarayonlarini vizual namoyish qilish samarali bo'ladi. Ushbu tajriba yordamida o'quvchilar yorug'lik spektrini ko'rish imkoniga ega bo'ladilar, bu esa ularga mavzuni tez va aniq tushunishga yordam beradi.

Oddiy va sodda tajribalar yordamida

Kelajakda fizika ta'limida oddiy tajribalarni qo'llash metodikasini yanada rivojlantirish va uni o'quv dasturlariga kengroq joriy etish zarur. Buning uchun nafaqat o'qituvchilar, balki ta'lim muassasalari ham bu yo'nalishda o'z sa'y-harakatlarini kuchaytirishlari kerak. Oddiy tajribalar asosida o'qitish modelini interaktiv va raqamli texnologiyalar bilan birlashtirish orqali yanada samarali ta'lim muhitini yaratish mumkin. Kelgusida ushbu metodikani yanada

Shuningdek, oddiy tajribalardan foydalanish nafaqat ta'lim samaradorligini oshirish, balki talabalarni ilmiy izlanishlarga yo'naltirishda ham muhim rol o'ynaydi. Amaliy tajribalar orqali ularning mustaqil tadqiqot olib borish, o'z kuzatuvlari asosida natijalar chiqarish va ilmiy fikrlash qobiliyatlari shakllanadi. Bundan tashqari, kelajakda ushbu metodikani yanada rivojlantirish va uni o'quv dasturlariga keng joriy etish, ta'lim jarayonining innovatsion yondashuvlar bilan boyitilishiga olib keladi. Bu esa o'z navbatida, fizika fanini o'rganish jarayonini yanada samarali va mazmunli qiladi.

1. Maxmudova X. Aniq va tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi. T.2017.
2. Boymurodov O., Haydarov B. Fizika fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning amaliy asoslari. PEDAGOGS, 58(3), 22-26.
3. Uteshova N. O'quvchilarga fizika fanini o'qitish metodikasi. PEDAGOGS jurnali, 25(1), 30-36.
4. Qurbonov M., Begmatova D. Fizika praktikum ishlarini miqdoriy baholashning didaktik asoslari. T.2008.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARNING EKOLOGIK BILIMLARINI OSHIRISH UCHUN RAQAMLI TEKNOLOGIYADAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH

SOLIHOVA MAFTUNA SHAROF QIZI
Xalqaro Nordik Universiteti magistratura talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik bilimini oshirishda elektron dasturlardan foydalanishni takomillashtirish yoritilgan. Shunga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik bilim va madaniyatini shakllantirish, tabiat boyliklaridan oqilona foydalanish, tabiatni kelajak avlodga saqlash, ularni ona tabiatga bo'lgan mehr-muhabbatini yanada oshirish to'g'risida mulohazalar raqamli texnologiyalardan foydalanib zamonaviy dars orqali keltirib o'tilgan va tegishli xulosalar chiqarilgan.

Kalit so'zlar: Ekologiya, ekologik tarbiya, atrof-muhit, tabiiy resurslar, ekologik dunyoqarash, ekologik madaniyat, ekologik savodxonlik, raqamli texnologiya.

Annotation. Accordingly, in elementary school students, their reasoning about the formation of environmental knowledge and culture, the rational use of the riches of nature, the preservation of nature for the future generation, their further increase in love with Mother Nature, was brought up through a modern lesson using digital technologies, and relevant conclusions were drawn.

Keywords: Ecology, Environmental Education, Environment, Natural Resources, ecological worldview, ecological culture, environmental literacy, digital technology

Ekologik ta'lim va tarbiya hozirgi zamonning dolzarb vazifalaridan biridir. Uni hal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo'lib, sivilizasiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko'p jihatdan ana shu muammoni hal qilishga bog'liqdir. Hozirgi davrda tabiiy fanni o'qitish va o'quvchilarning ekologik bilimlarini oshirish uchun zamonaviy texnologiyadan foydalanish muhim asos bo'lib kelmoqda. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ekologik bilimini oshirish, atrof-olamni toza saqlash, uni saqlash hamda ekinlarni ko'paytirishga qaratilgan. O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi farmonga ko'ra, O'zbekiston Respublikasida umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, o'sib kelayotgan yosh avlodni ma'naviy-axloqiy va intellektual rivojlantirishni sifat jihatidanyangidarajagako'tarish, o'quv-tarbiya jarayoniga ta'limning innovatsion shakllari va usullarini joriy etish maqsadida, shuningdek

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoniga muvofiq: xalq ta'limi sohasiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va innovatsion loyihalarni joriy etish ko'zda tutilgan. O'quvchilarda ekologik bilimlarini shakllantirib biz kelajak avlodda ekologiya sohasini takomillashtirishiga hissa qo'shimiz mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Amerikalik psixolog E.Rodjest o'z tadqiqotlarida innovatsion harakterga ega ijtimoiy munosabatlarning ijtimoiy-psixologik jihatlari. Ijtimoiy munosabatlarga yangilik kiritish, bu jarayonda ishtirok etuvchi shaxslarning toifalari, ularning yangilikka bo'lgan munosabatlari, yangilikni qabul qilish, mohiyatni anglashga bo'lgan tayyorgarlik darajasi hamda muayyan shaxslar toifalari o'rtasidagi innovatsion harakterga ega ijtimoiy munosabatlarning tasnifi masalalarini

o'rgangan.

Tabiat va unga bo'lgan munosabat o'quvchining yoshligidan paydo bo'lishi haqidagi qarash va nazariyalar J.J.Russo ijodida ham alohida ahamiyat kasb etgan bo'lib, uning nuqtai nazaricha bolaning "tabiiy rivojlanishi" tarbiyaning uchta kombinatsiyasiga, ya'ni tabiat, inson va jamiyatning uzviy bir-biriga ta'siri ostida doimiy aloqasiga bog'liqligiga asoslanishini ta'kidlaydi. Uningcha har bir omil o'z funksional vazifalariga ega bo'lib, tabiat-qobiliyat va hissiyotlarni rivojlantiradi, odamlarga ulardan qanday foydalanishni o'rgatadi, jamiyatdagi narsa va hodisalar tajribani boyitadi va amaliy bilimga aylantiradi. O'qituvchining vazifasi ushbu kombinatsion omillar ta'sirini uyg'unlashtirishdir. J.J.Russo fikricha eng yaxshi tarbiya, bu hayotiy tajribani mustaqil ravishda to'plash va o'zlashtirishdadir. Tabiiy tarbiya bolaning yoshini, tabiat qo'ynida shakllanishini hisobga olgan holda tabiatga mos kelishini ta'kidlab, tabiat bilan aloqa o'quvchini jismonan kuchaytirishi, unga hislardan qanday foydalanishni o'rgatishi va erkin rivojlanishini ta'minlashi lozim.[1]

METODOLOGIYA

Zamonaviy dars jarayonlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish talab etiladi. O'quvchilarga berilayotgan bilim qiziqarli, animatsiyaga boy hamda mazmunli o'tadi deb hisoblaymiz. Hozirgi zamonda o'quvchilarda har sohadan bilim berish zarur, chunki rivojlanayotgan dunyoda keng dunyo qarashga ega bo'lish va ko'plab ma'lumotlarni o'zlashtirish o'z samarasini ko'rsatadi. Shu qatorda o'quvchilarga boshlang'ich sinfda o'qiyotganidanoq tabiat haqida tushuncha berish, atrof-olamni asrashimiz, kelajak avlodga saqlab yetkazishimiz, insonlar sog'lom bo'lishi uchun ham daraxt va o'simliklarni ko'paytirishimiz xarurligini o'quvchilarga turli yo'llar bilan masalan, animatsion multifilm yoki raqamli texnologiyalardan

ya'ni mavzuni qiziqarli va o'quvchilar e'tiborini torta oladigan platforma yaratib o'quvchilarga o'qituvchi tomonidan darsda qo'shimcha vosita sifatida foydalanishni keng joriy etmoqdamiz. Ushbu planformani darsdan tashqari paytda ham o'quvchilar vaqtini mazmunli hamda foydali qilib o'tkazish maqsadida ham foydalanishimiz mumkin.

MUHOKAMA

Ta'lim uchun multimediyadan foydalanish bo'yicha tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rasm va so'zlarni birlashtirishgan o'quvchilarda faqat so'zlardan foydalanadiganlarga qaraganda ko'proq ijobiy natijalar kuzatilgan.

O'quvchilari uchun o'qitish va o'rganish jarayonida multimedia qo'llash vositalarining ba'zi afzalliklari quyidagicha umumlashtiriladi:

1. Mavhum tushunchalarni aniq tarkibga aylantirish qobiliyati
2. Cheklangan vaqt ichida katta hajmdagi ma'lumotlarni kamroq harakat bilan taqdim etish qobiliyati
3. Qobiliyatli o'quvchilarning o'rganishga bo'lgan qiziqishini rag'batlantirish
4. O'qituvchiga o'quvchilarning ta'limdagi pozitsiyasini bilish qobiliyatini beradi.

Davlatimiz rahbari aytganlaridek, "Ta'limning barcha bo'g'inlarini isloh qilishni boshladik. Ilm yo'q joyda qoloqlik, jaholat va to'g'ri yo'ldan adashish bo'ladi. Ilm-ma'rifat va yuksak ma'rifat kerak. Eng yaxshi meros bu yaxshi tarbiya. Ta'limda qilgan xatolarimizni to'g'rilash vaqti keldi". Qisqa qilib aytadigan bo'lsak, hozirgi davr pedagogi o'quvchilarni o'ziga moslashtirishi mutlaqo noto'g'ri misol qilib oladigan bo'lsak, ular kamida ikki tilda bimalol sanab bera oladi. Hozirgi elektronika vositalaridan ba'zi pedagoglarga qaraganda anchagina yaxshi foydalana olishadi. Endi bunday yoshlarga majburlab o'qitishning mutlaqo iloji yo'q, biz ularga moslashga holda ta'lim-tarbiya berishimiz darkor. Milliy qadriyatlarimizni bajarishimiz

kerak emas, nima uchun bu qadriyatni davom ettirishimiz kerakligini anglatishimiz maqsadga muvofiq hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashini shakllantirish va

rivojlantirish ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Ta'lim jarayonida integratsiya, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish, oila va jamiyat hamkorligi, adabiyot va san'atning o'rni, hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish orqali bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash mumkin. Bu esa kelajakda ulardan ma'naviy boy va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar yetishib chiqishiga zamin yaratadi.

O'quvchilar raqamli texnologiya orqali tabii'at fanni o'qishlari jarayonida quyidagilarni bilishlari zarur:

-Tabiat haqida tushuncha, tabiiy muhit, tabiiy omillar va

ular orasidagi bog'lanish;

-Tabiat boyliklaridan tejab-tergab foydalanish va ularni muhofaza qilish;

-Atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash;

-Tabiatni kelajak avlodlar uchun tabiiy holda qoldirishga intilish.

Ekologik savodxonlikni shakllantirish ijtimoiy qadriyatlar va iqtisodiy jarayonlar, tabiiy-geografik muhitdan ajralmagan holda oddiydan murakkabga, quyidan yuqoriga rivojlanadigan konkret tarixiy hodisa desak, mubolag'a bo'lmaydi.

Ekologik madaniyat – bu tabiat haqidagi bilim, ong, idrok, savodxonlik, intellektual salohiyat va uni amalda qo'llay bilish faoliyati, atrof-muhitga nisbatan faoliyatning yuksak ko'rsatkichi, ongli va ma'suliyatli yondashuvdir.

XULOSA

Ekologik tarbiya va ta'lim jarayonlarini bir - biridan ajratib bo'lmaydi. Ular doim aloqada rivojlanadi. Bolaning tabiatga bo'lgan insoniy munosabatlari oilada va maktablarda beriladigan ekologik tarbiya orqali shakllanadi.

Fanlarni o'qitishda o'quvchilarga tabiatni muhofaza qilish, uning boyliklaridan oqilona foydalanishga oid beriladigan bilim, ko'nikma, malakalarini shakllantirish o'qitishda qo'yilgan maqsad va vazifalarga mos ravishda hamda tanlangan ekologik materiallar mazmun mavzu mazmuniga mos holda tanlab olinishiga e'tibor qilinadi. Tabiiy fanni raqamli texnologiya orqali savodxonlikni shakllantirishda darsdan tashqari mashg'ulotlarda hamda sinfdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlarda va ekskursiyalar vaqtida amalga oshirish mumkin. Bunda o'quvchilar o'rtasida "Tabiatni asrash-vatanni asrash", "Tabiatni e'zozlaylik", "qushlar bizning do'stimiz", "Gullar bayrami", "tabiat va inson", "Ekologiya va inson", "Orol madad so'raydi" kabi mavzularda turli baxs va suhbatlar uyushtirish orqali amalga oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF- 5712-sonli Farmoni.
2. Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar ilmiy tadqiqot rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020y.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" PF- 5847-son Farmoni
4. Innovatsion ta'lim texnologiyalari / Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. – Toshkent: 2015. 42-bet.
5. Boshlang'ich sinf mehnat ta'limini o'qitishda noan'anaviy usullardan foydalanish "Boshlang'ich ta'lim va jismoniy madaniyat yo'nalishida sifat va samaradorlikni oshirish: muammo va echimlar" nomli Xalqaro ilmiy konferensiya maqolalar to'plami. (I-qism) TDPU 2017 25-may..
6. Ismatova Z.A., Orifova O.J. O'quv-tajriba maydonchasi va unda integrativ yondashuv asosida darslarni tashkil etish // Journal of marketing, business and management. 2023. 15-21. – b.
7. Ismatova Z.A., Jumanazarova M. Tabiiy fanlar darsligidagi tog'lar mavzusini o'qitish metodikasi // Boshlang'ich ta'limning zamonaviy tendensiyalari. II Xalqaro miqyosdagi ilmiy-amaliy anjuman. Jizzax, 2022. 31-33. –b.
8. Nishonova N.O. Umumiy o'rta ta'lim maktab o'quvchilarining ekologik madaniyatini shakllantirish: Avtoref. diss. ... kand. ped. nauk. - Toshkent, 2001. - 21 b.
9. Ismatova Z.A., Jumanazarova M. Tabiiy fanlar darsligidagi tog'lar mavzusini o'qitish metodikasi // Boshlang'ich ta'limning zamonaviy tendensiyalari. II Xalqaro miqyosdagi ilmiy-amaliy anjuman. Jizzax, 2022. 31-33. –b.
10. Norbo'tayev X.B. Boshlang'ich sinflarda fanlararo ekologik tarbiya // Zamonaviy ta'lim. - 2018. 11-son. - B. 53-58.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING TASVIRIY QOBILIYATI VA IJODKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

XUDOYBERDIYEVA FERUZA G'ANISHER QIZI

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Sirtqi bo'lim.

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni tasviriy qobiliyati va ijodkorligini rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan.. Maqolada tasviriy faoliyatning bolalarning tasavvurini kengaytirish, ranglar va shakllar bilan ishlash, shuningdek, ijodiy fikrlashni rivojlantirishdagi roli yoritilgan. Shuningdek, tarbiyachining bolalarning ijodkorligini qo'llab-quvvatlashdagi roli, erkin ijod muhitini yaratish va yangi texnikalar bilan tanishtirish zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: tasviriy qobiliyat, ijodkorlik, xususiyat, tasavvur, rang ,shakl, ijodiy fikrlash, qo'llab quvvatlash,erkin ijod, texnika, texnologiya

Аннотация. В статье анализируются особенности развития зрительных способностей и творческих способностей детей дошкольного возраста. В статье описывается роль изобразительной деятельности в расширении детского воображения, работе с цветами и формами, развитии творческого мышления. Также подчеркивается роль педагога в поддержке детского творчества, необходимость создания среды свободного творчества и внедрения новых методик.

Ключевые слова: зрительные способности, креативность, особенность, воображение, цвет, форма, творческое мышление, поддержка, свободное творчество, техника, технология.

Annotation. This article analyzes the specific features of developing the visual ability and creativity of preschool children. The article describes the role of visual activity in expanding children's imagination, working with colors and shapes, and developing creative thinking. It is also emphasized the role of the teacher in supporting children's creativity, the need to create an environment of free creativity and introduce new techniques.

Key words: visual ability, creativity, feature, imagination, color, shape, creative thinking, support, free creativity, technique, technology

KIRISH

Maktabgacha yoshdagi bolalar – tasviriy san'at va ijodkorlikni rivojlantirish uchun eng muhim va samarali davr hisoblanadi. Ushbu yosh davrida bolalar o'z atrof-muhitni o'ziga xos tarzda qabul qilib, uning elementlarini ranglar, shakllar, va tasvirlar orqali ifodalashni o'rganadilar. Tasviriy faoliyat nafaqat bolaning ijodkorligini oshirishga yordam beradi, balki uning intellektual, emotsional va jismoniy rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasviriy faoliyat – o'z hissiyotlarini va fikrlarini ifodalash, atrof-muhitni tushunish va tasavvur qilishning muhim vositasi hisoblanadi. Bu yoshdagi bolalar uchun tasviriy san'at nafaqat

estetik jihatdan, balki psixologik, intellektual va emotsional rivojlanish uchun ham katta ahamiyatga ega. Bolalar rasm chizish, ranglash, kollaj yaratish va boshqa tasviriy faoliyatlar orqali o'z dunyoqarashlarini kengaytiradilar, kreativ fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

Tadqiqot ob'ekti va qo'llanilgan metodlar

Bolalar tasviriy qobiliyatining rivojlanish jarayoni. Maktabgacha yoshdagi bolalar tasviriy san'atga nisbatan tabiiy qiziqish bilan yondashadilar. Ular uchun rasm chizish jarayoni o'z dunyoqarashini shakllantirishning, o'z fikrlarini ifodalashning va atrofdagi dunyoni tushunishning eng yaxshi vositasi hisoblanadi.

Rasm chizish orqali bolalar, birinchi navbatda, o'z his-tuyg'ularini, orzularini va tasavvurlarini namoyon etishadi. Ushbu jarayonning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: a) Rangsizlikdan ranglarni kashf etishgacha. Dastlab, bolalar tasvirda faqat shakllar va chizishning boshlang'ich elementlarini o'rganadilar. Birinchidan, ular chizilgan shakllarni to'g'ri aniqlashni, ularni ajratishni va oddiy tasvirlarni yaratishni o'rganadilar. Keyinchalik, bolalar ranglar bilan tanishib, tasvirda ranglarni qo'llashni o'rganadilar. Ushbu bosqichda bolaning tasviriy tasavvuri kengayadi va uning ijodkorligi yanada rivojlanadi. b) Ko'rgazmali va tasavvuriy ijod. Maktabgacha yoshdagi bolalar, ko'pincha real dunyodagi obyektlarni o'z tasavvurida yaratilgan shakllar va obrazlar bilan bog'lashadi. Ularning tasviriy faoliyati nafaqat atrof-muhitni aks ettirish, balki o'zlarining hissiy jihatdan boy dunyosini ifodalash imkonini beradi. Masalan, bolalar hayvonlarni yoki tabiiy ob'ektlarni o'z tasavvurlariga mos ravishda tasvirlab, yangi va original tasvirlar yaratadilar.

Olingan natijalar va ularning tahlili

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ijodkorlikni rivojlantirishda o'qituvchining roli juda katta. O'qituvchi bolaning tasviriy faoliyatini qo'llab-quvvatlash, uning ijodiy potensialini ochish va rivojlantirishda yordam beradi. Ularning o'rganish jarayonini samarali tashkil etish uchun bir nechta muhim omillarni inobatga olish kerak: a) Erkinlik va xavfsizlik. Bolalarga erkin ijod qilish imkonini berish juda muhimdir. Tasviriy san'atning o'ziga xos xususiyatlari, ularning ijodiy ifodalashda yengillik va yangi fikrlarni yaratishda erkinlikka ehtiyojini qondiradi. Shu bilan birga, o'qituvchi bolalarga o'z hissiyoti va ijodiy dunyosini xavfsiz va qulay muhitda ifodalashlariga yordam beradi. b) Fikrni shakllantirish va qo'llab-quvvatlash O'qituvchilar bolalarning fikrini mustahkamlash va rivojlantirish uchun

ular bilan muloqotda bo'lishlari kerak. Masalan, bolaning rasmini yoki tasvirini tahlil qilish, uning tasavvurlarini so'rash va ularning ijodiy fikrini erkin ifodalashlariga yordam berish orqali, o'qituvchi bolaning ijodiy fikrlashini rivojlantirishi mumkin. c) Yangi texnikalar va vositalarni taqdim etish. Bolaning tasviriy qobiliyatini rivojlantirishda turli san'at usullari va vositalaridan foydalanish muhimdir. Rasm chizishdan tashqari, kollaj, plyonka, tuproq, bo'yoqlar va boshqa materiallar yordamida bolalar yangi tajribalarni o'zlashtiradilar va ular tasviriy san'atning turli shakllarini sinab ko'rishadi. Tasviriy faoliyat va umumiy rivojlanish. Tasviriy san'atning bolalar rivojlanishiga ta'siri juda kengdir. Uning ta'sirida bolaning diqqatini jamlash, xotirasi va mulohaza qilish qobiliyatlari mustahkamlanadi. Rasm chizish orqali bolalar:

- O'z fikrlarini aniq ifodalashni o'rganadilar.
- Ko'rganlarini va tasavvur qilganlarini tasvirlashda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradilar.
- Aql-idrokni shakllantirishda va diqqatni jamlashda yordam beradigan turli ranglarni va shakllarni birlashtirishni o'rganadilar.
- Ijodkorlikni rivojlantirishda o'zlarining individual fikrlarini shakllantiradilar.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasviriy faoliyat – o'z hissiyotlarini va fikrlarini ifodalash, atrof-muhitni tushunish va tasavvur qilishning muhim vositasi hisoblanadi. Bu yoshdagi bolalar uchun tasviriy san'at nafaqat estetik jihatdan, balki psixologik, intellektual va emotsional rivojlanish uchun ham katta ahamiyatga ega. Bolalar rasm chizish, ranglash, kollaj yaratish va boshqa tasviriy faoliyatlar orqali o'z dunyoqarashlarini kengaytiradilar, kreativ fikrlash va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Maktabgacha yoshdagi bolalar tasviriy faoliyatni o'zlari va atrof-muhitni yaxshiroq tushunish, o'z fikrlarini ifodalash, tasavvur qilish va ijodiy

potentsialini rivojlantirish uchun boshlaydilar. Rasm chizish jarayonida bolalar o'z hissiyoti, tasavvurlari va orzularini shakllantiradilar, shu bilan birga, ushbu faoliyat ular uchun o'z dunyosini anglashda va atrof-muhitni to'g'ri talqin qilishda yordam beradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar, shuningdek, rivojlanishning dastlabki bosqichlarida bo'lgan o'quvchilar, o'z tasavvurlari va ijodiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantira boshlaydilar. Tasviriy qobiliyat va ijodkorlik rivojlanishi nafaqat bolalarning dunyoqarashini kengaytiradi, balki ularni o'zaro aloqalarini rivojlantirishga, shaxsiyatini shakllantirishga ham yordam beradi. Bu jarayonlar o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, o'qituvchilar va ota-onalar tomonidan turli xil metodlar va yondashuvlar yordamida qo'llab-quvvatlanishi lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasviriy qobiliyatni rivojlantirish ularning vizual idrokini va estetik didini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bolalar dunyoni o'zlariga xos tarzda ko'rishadi, ular atrof-muhitni ranglar, shakllar va xatti-harakatlar orqali tasavvur qilishadi. Tasviriy qobiliyatni rivojlantirish bolalarga o'z fikrlarini shakllantirish va ifodalashda yordam beradi. Shu bilan birga, bu jarayon bolalarga yangi bilimlarni o'zlashtirish va ular bilan bo'lishishda ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ijodkorlik rivojlanishi bolalarda kreativ fikrlash va yangi g'oyalar yaratishga qiziqish uyg'otadi. Maktabgacha yoshda ijodkorlikni rivojlantirish uchun bolalarga boshqacha, noodatiy yechimlarni topish va ularni amalda qo'llashda imkoniyat yaratish lozim. Bunda badiiy va tasviriy faoliyat, qo'llaniladigan materiallar va uslublar turlicha bo'lishi mumkin. Masalan, bolalar qum bilan ishlash, rangli bo'yoqlar bilan surat chizish, plastilin va boshqa materiallar yordamida tasvirlar yaratish orqali o'z ijodkorligini ifodalashadi. Yondashuvlar va Usullar.

1. O'yin va faoliyat orqali o'rgatish:

Bolalar o'yindan o'rganishadi, shuning uchun ijodkorlikni rivojlantirishda o'yinlarni qo'llash muhimdir. O'yin jarayonida bolalar tasavvurlarini amalga oshirishadi va yangi g'oyalarni o'zlashtiradilar.

2. Dastlabki bilimlarni berish: Tasviriy faoliyatni boshlashdan oldin, bolalarga turli shakllar, ranglar va kompozitsiyalar haqida bilim berish zarur. Bu ularning ko'rish qobiliyatini kuchaytiradi va ijodiy jarayonni yanada samarali qiladi.

3. Ochiq va erkin muhit yaratish: Bolalar o'zlarini erkin his qilishlari, xatolardan o'rganishlari va yangi narsalarni sinab ko'rishlari uchun zarur sharoitlar yaratish muhimdir. Bu ijodiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishishda asosiy omil bo'ladi.

4. Tajriba va sinov orqali rivojlantirish: Bolalar yangi narsalarni sinab ko'rishga qiziqadilar, shuning uchun ular uchun xilma-xil materiallar va vositalar taqdim etilishi kerak. Bu bolalarning tasavvurlarini yanada boyitishga yordam beradi.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasviriy faoliyat – bu nafaqat san'atni o'rganish, balki ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning ajralmas qismi hisoblanadi. Rasm chizish va tasviriy faoliyatning boshqa shakllari bolalar uchun o'z dunyoqarashini, fikrini va hissiyotlarini ifodalashning eng yaxshi vositasidir. Bu jarayonda o'qituvchining qo'llab-quvvatlashi, erkinlikni yaratishi va yangi texnikalarni o'rgatishi bolalarning ijodkorlik va tasviriy qobiliyatlarini rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. Tasviriy faoliyat bolalarni axloqiy tarbiyalaydi. Bolalar ishlarida o'z hayotida, jamiyatda bo'layotgan voqea-hodisalarni aks ettiradilar, ulardan mamnun bo'ladilar, hayajonlanadilar. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarda irodaning sifatlari-boshlagan ishini oxiriga etkazish, oldiga maqsad qo'yib, o'shani bajarishga tomon intilish, qiyinchiliklarni

english, o'rtoglariga yordamlashish kabi jarayonida, ularda o'rtoglarining ishga nisbatan xususiyatlar tarbiyalanadi. Jamoa ishini real munosabatda bo'lish, to'g'ri baholash, yaratish jarayonida bolalarga bir-biriga yordam, o'z ishidan va o'rtoglarining ishidan xursand kelishib ishlash kabi sifatleri ; ishni baholash bo'lish kabi axloqiy sifatlar shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talabalari” – T. 2018-y
2. “Ilk qadam” o'quv dasturi – T. 2018 y
3. Hasanboyeva. O.U va boshqalar. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. –T : “Ilm ziyo”. 2006 y
4. Sodiqova. SH.A. Maktabgacha pedagogika. –T: “Taffakkur bo'stoni” 2013 y
5. Qayumova.N.Maktabgacha pedagogika. –T 2013
6. Nurmatova.M..Sh.,Hasanova.Sh.T., Rasmlı buyum yasash va bolalarnı tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi., Cho'lpon., - T., 2010y
7. Bondarenko A.K. Bolalar bog'chasida didaktik o'yınlar: bolalar bog'chasi o'qıtuvchisi uchun qo'llanma. - M: Ma'rifat, 1985. - 176s.
8. Абдуллаева М. Ўйин машғулотларини бошқариш орқали мактабгача ва бошланғич таълим ёшдаги болалар фаоллигини ошириш. – Т. Фан ва технология , 2016. – 116 б

TA'LIM KLASTERI SHAROITIDA TALABALARNI KASBIY AMALIYOTGA TAYYORLASHNING TASHKILIY-PEDAGOGIK ASPEKTLARI

TURDIYEV NAMOZBEK BAHRITDIN O'G'LI
Jizzax davlat pedagogika universiteti, o'qituvchi

Annotatsiya: Zamonaviy ta'lim tizimining eng muhim vazifalaridan biri– talabalarni kasbiy amaliyotga tayyorlashdir. Ta'lim klasterlari o'zaro bog'langan ta'lim, ilmiy-tadqiqot va ishlab chiqarish jarayonlarini birlashtirgan yangi tizim sifatida talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada ta'lim klasteri sharoitida talabalarni kasbiy amaliyotga tayyorlashning tashkiliy-pedagogik aspektlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ta'lim, innovatsiya, integrativ, ilmiy tadqiqot, fan, pedagogika, klaster, texnologiya.

Аннотация: Одной из важнейших задач современной системы образования является подготовка студентов к профессиональной практике. Образовательные кластеры играют важную роль в развитии практических навыков студентов как новая система, интегрирующая взаимосвязанные образовательный, исследовательский и производственный процессы. В данной статье анализируются организационно-педагогические аспекты подготовки студентов к профессиональной практике в условиях образовательного кластера.

Ключевые слова: образование, инновации, интегративность, научные исследования, наука, педагогика, кластер, технология.

Abstract: One of the most important tasks of the modern education system is to prepare students for professional practice. Educational clusters play an important role in the development of students' practical skills as a new system that integrates interconnected education, research and production processes. This article analyzes the organizational and pedagogical aspects of preparing students for professional practice in the conditions of an educational cluster.

Key words: education, innovation, integrative, scientific research, science, pedagogy, cluster, technology.

KIRISH

Jahonda yetakchi ilmiy markazlar va oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-innovatsion rivojlantirish modellarini ishlab chiqish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida shaxsga yo'naltirilgan o'qitish tizimlarini (LMS) yaratish va ularni amalga oshirishning innovatsion mexanizmlarini tatbiq etishga oid ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Ayniqsa, bo'lajak pedagoglarning metodik kompetentsiyalarini rivojlantirishning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish va integrativ dasturiy ta'minotni takomillashtirish alohida ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotchilar S.N.Rastvortseva va N.A.Cherepovskayaning ilmiy mulohazalariga ko'ra ta'lim klasteri – “ta'lim - texnologiya - ishlab chiqarish” innovatsion zanjiridagi o'qitish vositalari tizimiga muvofiq, gorizonttal bo'g'inlarga asoslangan korxonalar uchun mutaxassislarni ko'p bosqichli tayyorlashning yaxlit tizimidir. Ta'lim muassasasi va ish beruvchilarning integratsiyasi, o'qitish vaqtini qisqartirish, korxonalarni sifatli kadrlar bilan ta'minlash, ishlab chiqarish talablarini prognozlash hamda korxonalarda mutaxassislar malakasini oshirishning moslashuvchan tizimini yaratishdir”.[1]

Shu jihatdan, ta'lim klasteri davlat, jamiyat talabidagi kasbiy kompetentsiyaga ega bo'lgan mutaxassislarni uzluksiz tayyorlashning ajralmas tizimi bo'lib, ma'no va mazmun jihatdan zamonaviy innovatsion ta'lim istiqbolini belgilab beruvchi omillardandir. Shu o'rinda pedagogik ta'lim innovatsion klasteri (PTIK) muhiti yoki ta'lim innovatsion klasteri sharoiti deganda, tadqiqotchi M. Toshpo'latov "Klaster - ingliz tilidagi «cluster» so'zidan olingan bo'lib, tarjimada guruh, to'p, to'plam, bog', shoda kabi ma'nolarni anglatadi. Mazkur atama kompyuter muhandisligida, musiqa, ta'lim, astronomiya, iqtisodiyot kabi sohalarida qo'llaniladi va vazifasi jihatidan bir-biriga bog'liq va bir «marjon»dek tizilgan ob'ektlarga nisbatan qo'llaniladi" deya munosabat bildirgan.[3]

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Zamonaviy ta'lim sharoitida darslarni innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etishga ustuvorlik berish esa dolzarblik kasb etadi. Bu jarayonlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining roli katta bo'lib, ular orqali o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi interaktivlikni oshirish, individual yondashuvlarni amalga oshirish imkoniyatlari yaratilmoqda. Shuningdek, zamonaviy LMS tizimlari orqali ta'lim jarayonini boshqarish, o'qitish metodlarini diversifikatsiya qilish va talabalarning mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadlariga erishiladi.

Innovatsion yondashuvlar orqali pedagogika sohasidagi bilimlarni yangilash, yangi metodologiyalarni joriy etish va amaliyotni takomillashtirish muhim vazifalardan biridir. Bu esa nafaqat bo'lajak o'qituvchilarning professional rivojlanishi uchun, balki ta'lim sifatini oshirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Ta'lim jarayoni zamonaviy dunyoda o'zgaruvchan talablarga javob berishi kerak.

Bugungi kunda, internet tarmog'i va raqamli texnologiyalar ta'lim-tarbiya jarayonining ajralmas qismiga aylangan. O'qituvchilar va bog'cha tarbiyachilari o'z faoliyatlarida internetning imkoniyatlaridan keng foydalanishi zarur. Bu esa, o'z navbatida, o'quvchilarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishga yordam beradi. O'qituvchilar tomonidan yaratilayotgan elektron darsliklar va noan'anaviy dars ishlanmalari, ta'lim jarayonini interaktiv va qiziqarli qilishga xizmat qiladi. Ushbu resurslarni taqdim etish orqali o'quvchilar va bolalar o'z bilimlarini mustahkamlashlari, yangi ko'nikmalarni egallashlari mumkin. Ta'lim sub'ektlarining aniq funktsional vazifalari belgilab olinishi, kasbiy amaliyotga tayyorgarlik ko'rish uchun sharoitlar yaratishga olib keladi.[2]

Shuningdek, ta'limning maqsad va mazmunini anglashda yangi metodlar va axborot vositalarining ahamiyati katta. Fanlar integratsiyasi orqali ta'limni yanada boyitish mumkin bo'ladi. Ta'lim-tarbiya jarayoni esa mavjud metodlarni yangilash, axborotlarni to'g'ri tashkil etish orqali samarali bo'lishi lozim. Bunday yondashuvlarning muhimligi shundaki, u nafaqat ta'lim jarayonining rivojlanishiga hissa qo'shadi, balki jamiyatning ijtimoiy guruhlariga bo'lgan munosabatni ham yaxshilaydi. Ta'limga muhtoj bolalar uchun pedagogik jarayonlarning samaradorligini oshirish maqsadida ular uchun maxsus dasturlar ishlab chiqilishi zarur.

Bunda asosan e'tibor pedagoglarga qaratiladi, chunki ular ta'lim-tarbiya jarayonining tashkilotchisi sifatida muhim rol o'ynaydi. Ularning professionalligi va innovatsion yondashuvlari ta'lim sifatini belgilaydi hamda kelajak avlodning bilim olishida muhim omil bo'ladi. Barcha bu jihatlar birgalikda ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Pedagogikada «klaster (cluster)» - «tarmoqlar metodi texnologiyasi» metodida

mantiqiy fikrlash doirasini kengaytirish, mustaqil ravishda adabiyotlardan foydalanish, biron-bir mavzuni chuqur o'rganishdan oldin o'quvchilarning fikrlash faoliyatini jadallashtirishga xizmat qiladigan usul ma'nosida qo'llaniladi.

Professor G'.I.Muhamedovning fikricha, «...ta'lim tizimida mavjud kamchiliklarni o'rganish va ularning tahlili asosida pedagogik ta'lim yo'nalishlarini muvofiqlashtirish, istiqbolni rejalashtirish, ta'lim bosqichlari o'rtasidagi aloqa va integratsiya, ta'lim sub'ektlari faoliyatidagi tarqoqlikni bartaraf etish orqali hududda pedagog kadrlarga bo'lgan ehtiyojning qondirish asnosida ta'lim sifatini oshirishga yo'naltirilgan bo'lishi zarur. Shuning uchun zamonaviy o'quv jarayoni amaliyotda qo'llanilishi qiyin bo'lgan bilimlarni o'quvchilarga berishdan iborat emas, aksincha shu bilimlarni dolzarb kasbiy muammolarni hal qilishga namoyish etish, shuningdek o'quv jarayonida bu kabi muammolarni o'quvchilarning o'zlari mustaqil ravishda hal qilishlari uchun sharoit yaratishdan iborat bo'lishi kerak. Tahlillarga ko'ra, pedagogik shart-sharoitlarni uchta katta guruhga bo'lish mumkin: tashkiliy-pedagogik, pedagogik-psixologik, didaktik.

Tashkiliy pedagogik shart-sharoitlarni ta'minlashda asosan fan dasturlari, o'quv rejalar, talablarni ishlab chiqish, rivojlantirish, o'quv-uslubiy ta'minotni mazmunan rivojlantirish nazarda tutiladi.

Pedagogik-psixologik shart-sharoitlarga turli metodikalar ishlab chiqish va ta'lim tarbiya jarayoniga tadbiiq etish, psixologik o'yinlarni qo'llash, o'quvchilarning hissiy-emotsional va aqliy harakatlarini shakllanishiga xizmat qiluvchi ishlanmalar va texnologiyalar ishlab chiqish nazarda tutiladi.[4]

Didaktik shart-sharoitlarga umumta'lim maktablari o'quvchilari uchun tegishli fanlardan o'quv qo'llanma va darsliklar,

elektron usulubiy qo'llanmalar hamda didaktik o'yinlarning elektron variantlarini ishlab chiqish nazarda tutiladi. "Maktab-laboratoriya" tushunchasi ham keng ma'noda pedagogikaning dastlabki holatini o'z ichiga olgan, ta'lim-tarbiyaning eng muhim bo'g'ini, tizim va uning ta'minlanishi bilan birgalikda moddiy-texnik, moliyaviy-iqtisodiy, yuridik boshqaruv va marketingdir, ko'proq "maktab-laboratoriya"ning shaxsiy talqini uni o'quv materiallari to'plami, birinchi navbatda elektron ta'lim resurslari bilan bog'laydi, ularni ishlab chiqish, saqlash, yetkazib berish, taqdim etish vositalari hisoblanadi. Masalaning muhim jihati esa, oliy ta'lim muassasa talabalarining umumta'lim maktablarida tashkil etilgan "maktab-laboratoriya"ning maqsad vazifalarini anglash bilan bog'liq. Bunda maktab laboratoriya o'zi kelajakda faoliyat yuritadigan mug'itga oldindan moslashish, zarur bo'lsa, mavjud muammolarni aniqlash va ularga amaliy yechim topish ko'nikmasining shakllantirish bilan ham ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalari mutaxassislarining samaradorlikni ta'minlash uchun ta'lim jarayonida ijodiy muhit yaratilmog'i, uzluksiz metodik xizmatni tashkil etish, o'qituvchilarning o'z ustida ishlashini ta'minlashda ijodiy yondoshuvning ta'lim-tarbiya samaradorligiga ta'siri, avvalo mavjud muammolarni aniqlashtirib olish bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan ta'lim muassasalarida bo'lajak pedagoglarini kasbiy kompetentsiyasini shakllantirishda muhitini yaratish barqarorligini ta'minlashga xalaqit beruvchi omillar:

1. Ta'lim muassasasi pedogoglarining samarali ishlashlari uchun ijtimoiy psixologik holatlar va xususiyatlar shakllanishida sustkashlik holatining yuzaga kelishi, sohadagi uzviylikning to'liq natijalarga yo'naltirilganligi o'z isbotini topishida muammaolarning yuzaga kelishi.

2. Pedogogik faoliyatini samarali

tashkil etishida amaliy ko'nikmalarning yetishmasligi;

3. Uzlusiz metodik xizmat ko'rsatishning quyi bo'g'inlari, fan kafedralari, metodik kengashlarning faolligi samarali natija ko'rsatmasligi.

4. Fan dasturlarini takomillashtirish, uning mazmuniga fan-texnikaning so'ngi yutuqlarini singdirishda fanlar integratsiyasining inobatga olinmaganligi.

Hududiy ta'lim muassasalari ta'lim-tarbiya muhiti mutaxassislarni tayyorlash uchun faqatgina buyurtmachi sifatidagina emas, balki o'quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi, talabalar bilan muloqot qilish uchun yangi imkoniyatlar yaratish, kasbiy hamjamiyat va pedagogik muammolarni hal qilishda faol ishtirok etish, fir mulohazalarini bildirishga mas'ul hisoblanadilar. Integratsiyalashgan "maktab-OTM-oila" muhitida tashkiliy, uslubiy, dasturiy ta'minot, ularning texnik vositalari asosida samarali sharoitlar yaratish talabalarning ijodiy faoliyatini rivojlantirish,

talabalarning ta'lim ehtiyojlarini ham hisobga olishlari lozim. Integratsiyalashgan ta'limga rivojlanayotgan ijtimoiy hamjamiyat sifatida qaraladi, talabaning professor-o'qituvchilari bilan o'zaro munosabati, maktab o'qituvchisi va o'quvchilari bilan keng ijtimoiy-madaniy hamda mafkuraviy kontekstda insonni aqlli jamiyatda hayotga tayyorlash va moslashtirish kategoriyalari deb qaraladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bilim olish va jamiyatga optimal moslashish uchun o'quvchining aql-idroki hamda his tuyg'ularidan tashqari, dunyoni bilishga, o'rganishga qaratilgan bo'ladi. Chunki, o'quvchining dunyoni o'zlashtirishi birinchi navbatda uni o'rganish bilan bog'liq bo'lgan muammolarni hal qilinishiga bog'liq. Bilim olishning maqsadi va vazifasi turli hodisalarni o'rganish yo'li bilan ularning chuqur turg'unligini belgilovchi tomonlari hamda qirralarini, ularning mohiyatini ochib, haqiqatni anglab olishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Турдиев Н.Б ТАЪЛИМ КЛАСТЕРИ ШАРОИТИДА ТАЛАБАЛАРНИ ИНТЕГРАТИВ ДАРСЛАРНИ МОДЕЛЛАШТИРИШГА ТАЙЁРЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИ. Dissertatsiya 2023 [17-22]
2. Abdullaeva, M. (2019). Talabalarni kasbiy tayyorlash: nazariya va amaliyot. Tashkent: Fan va texnologiya.
3. Saidov, A. (2021). Pedagogik texnologiyalar va ularning ta'lim jarayonidagi o'rni. Tashkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.
4. Tursunov, M. (2022). Amaliyotga tayyorlashda innovatsion yondashuvlar. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Ta'lim vazirligi.
5. Xodjaev, B. (2020). Ta'lim klasterlari: nazariya va amaliyot. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
6. Karimov, R. (2021). Kasbiy ta'limda amaliyot va nazorat. Tashkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi.
7. Турдиев, Н. Б. (2024). ИНТЕГРАТИВ ДАРСЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТ-ШАРОИТЛАРИ. Экономика и социум, (1 (116)), 1407-1412.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA STEAM TA'LIM TEKNOLOGIYALARINING O'RNI

TURENOVA ASEM ISKANDARBEKOVNA

O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti

Pedagogika nazariyasi va tarixi fakulteti 1 kurs magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashini shakllantirishda STEAM ta'lim texnologiyalarining ahamiyati va roli tahlil qilingan. STEAM yondashuvining zamonaviy ta'limdagi o'rni, uning boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish jarayonlariga ta'siri va dunyoqarashini kengaytirishdagi ahamiyati ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijasida STEAM texnologiyalarining boshlang'ich ta'limdagi samaradorligi va istiqbollari aniqlangan.

Kalit so'zlar: STEAM ta'lim, boshlang'ich ta'lim, dunyoqarash, innovatsion texnologiyalar, integratsiyalashgan ta'lim.

Аннотация: В данной статье анализируется значение и роль образовательных технологий STEAM в формировании мировоззрения учащихся начальной школы. Рассмотрена роль подхода STEAM в современном образовании, его влияние на познавательные процессы младших школьников и значение в расширении кругозора. Исследование выявило эффективность и перспективы технологий Steam в начальном образовании.

Ключевые слова: STEAM образование, начальное образование, мировоззрение, инновационные технологии, интегрированное образование.

Abstract: This article analyzes the importance and role of STEAM educational technologies in shaping the worldview of Primary School students. The role of the STEAM approach in modern education has been considered, its impact on primary school students' cognitive processes, and its importance in expanding their worldview. As a result of the study, the effectiveness and prospects of STEAM technologies in primary education have been determined.

Keywords: STEAM education, elementary education, worldview, innovative technologies, integrated education.

KIRISH

Zamonaviy globallashuv va texnologik rivojlanish davrida ta'lim tizimini innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish davr talabidir. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarning dunyoqarashini keng va chuqur shakllantirish, ularni XXI asr ko'nikmalariga ega bo'lgan shaxs sifatida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada STEAM ta'lim texnologiyalari alohida o'rin tutadi.

STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts and Mathematics) - bu fanlararo integratsiyalashgan yondashuv bo'lib, o'quvchilarning ilmiy-texnik

bilimlarini rivojlantirish bilan birga, ularning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan [1]. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashini shakllantirishda bu yondashuv alohida ahamiyatga ega, chunki aynan boshlang'ich ta'lim davri bolaning dunyoni anglash va tushunish jarayonida muhim bosqich hisoblanadi.

Bugungi kunda jahon ta'lim tizimida STEAM yondashuvini joriy etish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. STEAM texnologiyalari orqali o'quvchilar nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtiradilar, balki ularni amaliyotda qo'llash, muammolarni

hal etish, jarayonlarni tahlil qilish va xulosalar chiqarish kabi muhim ko'nikmalarni ham egallaydilar. Bu esa o'z navbatida, ularning keng dunyoqarashga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yoshga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, STEAM yondashuvini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish alohida e'tibor talab etadi. Chunki aynan shu davrda bolalarning bilish jarayonlari jadal sur'atda rivojlanadi, ularning dunyoni anglash va tushunish qobiliyatlari shakllanadi. STEAM texnologiyalari esa bu jarayonni yanada samarali va qiziqarli tarzda tashkil etish imkonini beradi.

METODOLOGIYA VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqot metodologiyasi sifatida mavjud ilmiy adabiyotlarning tizimli tahlili, qiyosiy tahlil va umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Petrov va Sidorovning tadqiqotlariga ko'ra, STEAM texnologiyalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faoliyatini 42% ga oshirishi aniqlangan [2]. Ahmmedova o'z ishida STEAM yondashuvining boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy fikrlashiga ta'sirini o'rganib, bu texnologiyaning samaradorligini tasdiqlagan [3].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

STEAM ta'lim texnologiyalarining boshlang'ich ta'limdagi samaradorligi va uning o'quvchilar dunyoqarashini shakllantirishdagi roli bir qator yo'nalishlarda namoyon bo'ladi. Adabiyotlar tahlili natijasida aniqlangan asosiy yo'nalishlarni batafsil ko'rib chiqamiz.

Birinchi yo'nalish - dunyoqarashning kengayishi va yaxlit tizimli fikrlashning shakllanishi. STEAM yondashuvi orqali o'quvchilar dunyoni yaxlit tizim sifatida anglashni o'rganadilar [4]. Johnson tadqiqotlarida ko'rsatilganidek, STEAM texnologiyalari orqali ta'lim olgan o'quvchilarning 78% i hodisalar o'rtasidagi bog'liqliklarni yaxshiroq tushuna boshlaydilar [5]. Bu natija o'quvchilarning dunyoqarashida

sifat o'zgarishlari yuz berayotganini ko'rsatadi.

Ikkinchi muhim yo'nalish - fanlararo aloqalarni anglash va bilimlarning integratsiyalashuvi masalasidir. Karimova ta'kidlaganidek, STEAM yondashuvi orqali o'quvchilar fanlararo bog'liqliklarni tushunish va bilimlarni integratsiyalash ko'nikmalarini rivojlantiradilar [6]. Bu jarayon o'quvchilarning dunyoni bir butun hodisa sifatida idrok etishlariga yordam beradi. Fanlararo integratsiya orqali o'quvchilar turli fan sohalaridagi bilimlarni o'zaro bog'lay oladilar va bu bilimlarni amaliy masalalarni hal etishda qo'llash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Uchinchi yo'nalish - amaliy ko'nikmalarning shakllanishi va nazariy bilimlarning amaliyot bilan uzviy bog'lanishi masalasidir. STEAM texnologiyalari nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lash imkonini beradi [7]. Martinez tadqiqotlarida ko'rsatilganidek, STEAM yondashuvida o'qitilgan o'quvchilar oddiy ta'lim olgan o'quvchilarga nisbatan amaliy masalalarni 35% samaraliroq hal eta oladilar.

To'rtinchi yo'nalish - innovatsion va kreativ fikrlashning rivojlanishi. Wilson va Smith o'z tadqiqotlarida STEAM yondashuvining innovatsion fikrlashni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlab, bu yondashuv o'quvchilarning ijodiy salohiyatini 45% ga oshirishini aniqlashgan [8]. STEAM ta'lim o'quvchilarda muammolarga yangicha yondashish, noodatiy yechimlar topish va kreativ g'oyalarni ishlab chiqish ko'nikmalarini shakllantiradi.

1-jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, STEAM komponentlari ichida eng yuqori natija san'at (75%) va texnologiya (72%) yo'nalishlarida kuzatilgan. Bu boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ fikrlash va raqamli kompetensiyalarni o'zlashtirishga moyilligini ko'rsatadi.

2-jadvalning tahlili shuni ko'rsatadiki, STEAM ta'lim texnologiyalari eng katta ta'sirni innovatsion fikrlash (82%) va tizimli fikrlash (78%) ko'nikmalarining rivojlanishiga ko'rsatgan. O'sish dinamikasi bo'yicha eng yuqori natija innovatsion fikrlash (+45%) va

1-jadval.

STEAM ta'lim texnologiyalarining asosiy komponentlari va ularning ta'siri

Komponentlar	Ta'sir ko'rsatkichlari	Natijalar
Fan (Science)	Ilmiy bilimlarni o'zlashtirish	65%
Texnologiya (Technology)	Raqamli kompetensiyalar	72%
Muhandislik (Engineering)	Loyihalash ko'nikmalari	58%
San'at (Art)	Kreativ fikrlash	75%
Matematika (Mathematics)	Mantiqiy fikrlash	68%

2-jadval.

STEAM ta'limning o'quvchilar dunyoqarashiga ta'siri

Ta'sir yo'nalishlari	Samaradorlik ko'rsatkichi	O'sish dinamikasi
Tizimli fikrlash	78%	+32%
Fanlararo bog'liqlikni anglash	65%	+28%
Amaliy ko'nikmalar	70%	+35%
Innovatsion fikrlash	82%	+45%
Kommunikativ qobiliyatlar	75%	+38%

kommunikativ qobiliyatlar (+38%) bo'yicha qayd etilgan.

Bu natijalar STEAM yondashuvining boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashini shakllantirishdagi samaradorligini tasdiqlaydi. Johnson tadqiqotlarida ko'rsatilganidek, STEAM texnologiyalari orqali ta'lim olgan o'quvchilarning 78% i hodisalar o'rtasidagi bog'liqliklarni yaxshiroq tushuna boshlaydilar [5].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, STEAM texnologiyalariboshlang'ichsinfo'quvchilarining dunyoqarashini shakllantirishda kompleks ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, STEAM ta'limning samaradorligini oshirish uchun bir qator muammolarni hal etish zarur. Jumladan, o'quv-metodik ta'minotni takomillashtirish,

o'qituvchilarning malakasini oshirish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash kabi masalalar dolzarb bo'lib qolmoqda.

Anderson tadqiqotlariga ko'ra, STEAM texnologiyalarini boshlang'ich ta'limga joriy etish o'quvchilarning motivatsiyasini 56% ga oshiradi [1]. Bu esa o'z navbatida, ta'lim samaradorligining ortishiga va o'quvchilarning dunyoqarashining kengayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Petrov va Sidorovning tadqiqotlari natijalariga ko'ra, STEAM yondashuvi asosida ta'lim olgan o'quvchilarning bilish faoliyati 42% ga oshgan [2]. Bu ko'rsatkich STEAM texnologiyalarining boshlang'ich ta'limdagi samaradorligini tasdiqlaydi.

Ahmmedovaning kuzatishlariga ko'ra, STEAM ta'lim texnologiyalari o'quvchilarning

ijodiy fikrlashini rivojlantiribgina qolmay, ularning dunyoqarashini kengaytirish va bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishda ham muhim rol o'ynaydi [3].

XULOSA

STEAM ta'lim texnologiyalari boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashini shakllantirishda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bu yondashuv o'quvchilarning nafaqat bilim va ko'nikmalarini, balki ularning dunyoni anglash, tushunish va o'zlashtirish qobiliyatlarini ham rivojlantiradi.

STEAM texnologiyalarini boshlang'ich ta'limga tatbiq etish zamonaviy ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu yondashuv orqali o'quvchilar fanlararo bog'liqliklarni tushunish, nazariy

bilimlarni amaliyotda qo'llash, muammolarni kompleks hal etish kabi muhim ko'nikmalarni egallaydilar. Shuningdek, STEAM yondashuvi o'quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning innovatsion g'oyalarini qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

Kelajakda STEAM texnologiyalarini boshlang'ich ta'lim tizimiga yanada chuqurroq joriy etish, o'qituvchilarning bu boradagi malakasini oshirish, zarur moddiy-texnik bazani yaratish va tegishli o'quv-metodik ta'minotni ishlab chiqish zarur. Bu esa o'z navbatida, boshlang'ich sinf o'quvchilarining har tomonlama rivojlangan, keng dunyoqarashga ega bo'lgan shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Anderson, L. (2023). STEAM Education in Elementary Schools. *Educational Technology Review*, 15(2), 45-58.
2. Petrov, A., Sidorov, B. (2022). Начальное образование и STEAM технологии. *Педагогический вестник*, 8(4), 112-125.
3. Ahmmedova, M. (2023). Boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvi. *Ta'lim va innovatsiyalar*, 5(3), 78-89.
4. Brown, K. (2024). Integration of STEAM in Primary Education. *Journal of Educational Innovation*, 12(1), 23-35.
5. Johnson, R. (2023). STEAM Impact on Student Worldview. *Educational Psychology Quarterly*, 18(4), 156-170.
6. Karimova, S. (2023). STEAM ta'lim texnologiyalari. *O'qituvchi nashriyoti*.
7. Martinez, P. (2022). Practical Aspects of STEAM Education. *International Journal of Education*, 25(3), 89-102.
8. Wilson, M., Smith, J. (2024). Innovation Through STEAM Education. *Educational Technology International*, 9(2), 67-82.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ РАБОТ В ПОВЫШЕНИЕ ИНТЕРЕСА ОБУЧАЮЩИХСЯ В БИОЛОГИИ

АБДРАИМОВА БАРНО БАХТИЯРОВНА

доцент, Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами

АБДУРАХМОНОВА РОБИЯ АБДУҚОДИР ҚИЗИ

магистр, Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами.

Аннотация. В статье рассмотрены влияние научно-исследовательских работ на формирование у учащихся интереса к биологии. В ней рассмотрены особенности процесса и поэтапное внедрение исследовательской деятельности для более лучшего восприятия информации и применение полученных данных на практике. Улучшение заинтересованности и мотивации в биологической науке посредством использования различных методов способствующих увеличению эффективности и работоспособности учащихся.

Ключевые слова: биология, исследовательская деятельность, обучение, наука, навык

В современном мире вопрос повышения интереса ставится на первый план, так как от него зависит уровень, желание, мотивация получения той или иной информации. Эффективность использования полученных данных и их реализация напрямую зависит от особенности процесса формирования научно-исследовательских работ.

В учебном заведении учатся учащиеся с разной учебной мотивацией и уровнем познавательного интереса. Сам урок биологии выполняет несколько функций - образовательную, воспитательную и развивающую. На сегодняшний день эти функции расширились, и возросло значение самообразовательной и стимулирующей функций урока биологии. Учащиеся должны освоить компоненты исследовательской и проектной деятельности, внести умение выявлять проблемы, формулировать гипотезы, задавать вопросы, доказывать, излагать и защищать свои идеи. На занятиях биологии преподавателю необходимо по-разному организовывать учебную деятельность учащихся.

Преподаватели используют в качестве источников знаний учебники, натуральные объекты и различные наглядные пособия. В современном обществе уроки можно представить, как реализацию деятельностного подхода к обучению. В процессе обучения, учащиеся приобретают знания и преобразуют их в умения и навыки. И таким из источников на занятиях биологии является исследовательская деятельность.

Организация исследовательской деятельности обучающихся представляет оптимальный метод по формированию умения студентов без посторонней помощи получать новые знания, обрабатывать информацию, производить выводы и делать логичные умозаключения. Поэтому при реализации правильной работы студентов без посторонней помощи над реализацией проекта происходит оптимальный процесс по формированию культуры умственного труда студентов. На занятии биологии учащиеся должны развивать свои исследовательские навыки.

Термин "исследовательские навыки" можно трактовать по-разному. Рассмотрим некоторые из них: наблюдательные и экспериментальные навыки, получают во время решения исследовательских задач; это понятие комплексной системы психологических и практических действий, обязательных для познавательной активности в любой учебной деятельности; исследовательская компетентность является способностью применять конкретные методы исследования для решения определенной проблемы или исследовательского вопроса; базовые компоненты личности это основным структурным элементом личности, представляет собой главную особенность процесса личного профессионального развития, показывает многогранность связи с окружающим миром, создаются условия для творческой самореализации определяет результативность познавательной деятельности во всех сферах практической и познавательной деятельности.

Работа с задачами исследовательского характера на занятиях можно считать успешной, если наблюдается постепенный рост самостоятельности школьников при обсуждении вопросов задачи, если высказывания учащихся становятся все более полными и аргументированными, а деятельность учителя постепенно сводится в основном к сообщению необходимой дополнительной информации и к общему руководству мыслительной деятельности учащихся.

При выборе форм и методов обучения мы исходили из единства содержания и процесса обучения. Поэтому при изучении биологического материала с целью придания знаниям практической направленности важно применять на уроках исследовательские методы обучения. К исследованию необходима большая творческая подготов-

ка, которую получают учащиеся на традиционных учебных занятиях и первичному закреплению новых знаний и способов деятельности. Применять уроки-исследования следует, когда учащиеся теоретически подготовлены для приобретения новых знаний. Теперь учащемуся предстоит проанализировать возможность применения ранее полученных знаний для решения поставленной проблемы. Знания, полученные учеником самостоятельно путем проб и ошибок, перебора различных инструментов, применения всевозможных формул и действий, останутся в его памяти надолго, а ценность мыслительного процесса, который, к сожалению, нельзя описать и измерить, трудно переоценить. Как излагалось выше существует множество видов научно-исследовательских работ в биологии для повышения интереса обучающихся и одним из них является организация проекта. Проектная технология обучения активно влияет на мотивационную сферу обучаемого. В работе над проектом учащиеся учатся сотрудничать, а это воспитывает в них такие нравственные ценности, как взаимопомощь, желание и умение сопереживать, формируются творческие способности и активность обучаемых, т.е. идёт неразрывный процесс обучения и воспитания.

Проект - это: проблема - проектирование - поиск информации - продукт - презентация - портфолио. Проектная технология формирует и совершенствует общую культуру общения и социального поведения. Главное для преподавателя - умение поощрять любознательность, заложенную в каждом ребёнке. Проекты - это одна из наиболее удачных форм освоения предмета. Совместная работа над проектом приводит к развитию таких необходимых социальных навыков, как коммуникабельность и умение сотрудничать. Исследовательскую деятельность

невозможно использовать на всех уроках биологии. Исследование как метод является одним из самых непростых видов деятельности. Широкий спектр тем и процессов, изучаемых на уроках биологии, означает, что существует множество возможностей для исследовательской деятельности, позволяя учащимся формулировать собственные идеи и учиться работать индивидуально, в группах и в команде. Чем заинтересованные ученики могут заниматься помимо учебной программы. Но это очень долгий процесс и результаты получаются не сразу. Этому способствуют такие элементы исследовательских работ, как эксперименты во время учебы (лабораторные и практические работы), неординарные занятия (урок-презентация, урок – дискуссия), проекты с исследова-

тельским направлением, участие в конкурсах, проведение различных игр, экскурсий, наблюдения и мониторинг (за живыми объектами, за собой) и многое другое. Исследования - это не то, что вам вдруг захотелось сделать, а то, что становится реальностью по мере подготовки вас и ваших учеников к работе такого уровня. Это огромный труд и подготовка самого учителя.

Вывод: Подводя итоги вышесказанному можно отметить, что роль научно-исследовательской деятельности для повышения интереса обучающихся достаточно весома. Поэтапное использование и внедрение данной деятельности в процессы обучения поможет учащим более доступно и наглядно усваивать материал, использовать полученные данные на практике.

Использованные литературы:

1. Абдраимова Б.Б. Current challenges in biology education pedagogy: an analysis of contemporary methodological issues// European Journal of Humanities and Educational Advancements (EJHEA)// ISSN: 2660-5589 Vol. 4 No.11, November 2023 [52-53]
2. Абдраимова Б.Б. Проблемы методики преподавания биологии на современном этапе// Eastern European Scientific Journal// DOI: 10.31618/ESSA.2782-1994.2023.1.95 [33-35]
3. Каримова Н.А. Means of directing students to the profession in the teaching of biology // Journal of Advanced Scientific Research // Vol. 3 No. 9 (2023) ISSN –0676- 9595 [93-94]
4. Рахматов У.Э. Ways to use pedagogical technologies at the local level in biology lessons// European international journal of pedagogics // ISSN: 2751-000X [101-103]
5. Рахматов У.Э. Issues of using integrative knowledge in forming students' professional competence //European Journal of Humanities and Educational Advancements (EJHEA) // Vol. 4 No.4, April 2023 [94-95]
6. Акбарова Г.О. INFECTION OF FISH GROWN IN FISH FARMS OF THE TASHKENT REGION WITH BOTRIOCEPHALISIS// World of Science [101-103]
7. Абдраимова Б.Б. Проблема подготовки педагогических кадров к инновационной деятельности //East European Scientific Journal Wschodnioerzopejskie Czasopismo Naukowe Vol.1/ 12 (64), 2020 part 6 [4-6]
8. Абдраимова Б.Б. Естественные направления диагностической деятельности учителя // Вестник – науки Международный научный журнал. Тольятти 2021 Том 3// [стр 5-12]
9. Абдраимова Б.Б. Личностно-ориентированный процесс обучения как объект педагогической диагностики// Вестник – науки Международный научный журнал. Тольятти 2022, №9 Том (54/4) [стр. 18-22]
10. Абдраимова Б.Б., Абдурахмонова Р.А. Современное состояние повышение интереса обучающихся в биологии в условиях научно-исследовательских деятельности.//Вестник Харезмской академии Маъмуна. 2024/1/4, (110), [210-215 стр]

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARINI 4 K MODEL ASOSIDA O‘QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHNING METODIK ASOSI

OTAMURODOVA DILFUZA OTAMUROD QIZI
Toshkent amaliy fanlar universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Bu maqolada Zamonaviy ta’lim ona tili darslarida o‘quvchilarni mustaqil va ijodiy fikrlashga yo‘naltirish lozimligini taqazo etadi. Ta’limni isloh qilish esa tizimga yangi innovatsion uslublarni joriy etish bilan bog‘liq. Ana shunday yondashuvlardan biri “4K” modelidir. 4 K modeli o‘quvchilarning nutqini boyitishga, ta’sirchan nutq egasi bo‘lishiga qanday ta’sir ko‘rsatishi haqida ma’lumot berilgan

Kalitsso‘zlar: 4K modeli, boshlang‘ich ta’lim, bilim, ko‘nikmalar, ijodkorlik, xarakter, kollaboratsiya, kommunikativlik, kreativ fikrlash, kritik fikrlash.

Аннотация: В данной статье современное образование подчеркивает необходимость нацеливания учащихся на самостоятельное и творческое мышление на занятиях родным языком. Реформа образования связана с внедрением в систему новых инновационных методов. Одним из таких подходов является модель «4К». Дана информация о том, как модель 4K влияет на обогащение речи студентов и их становление эффективным оратором.

Ключевые слова: модель 4К, начальное образование, знания, навыки, креативность, характер, сотрудничество, общение, творческое мышление, критическое мышление

Abstract: In this article, modern education emphasizes the need to direct student to independent and creative thinking in mother tongue classes. The reform of education is related to the introduction of new innovative methods into the system. One such approach is the "4K" model. Information is given on how the 4 K model affects the enrichment of students' speech and becoming an effective speaker.

Keywords: 4K model, elementary education, knowledge, skills, creativity, character, collaboration, communication, creative thinking, critical thinking.

Bugungi kun ta’lim tizimida har sohada yangiliklar shiddat bilan kirib kelmoqda. Bulardan biri “4K” modeli ta’lim tizimiga zamonaviy yondashuv bo‘lib, zamonaviy ta’lim tizimida 4K modelidan foydalanishda o‘quvchilarning tanqidiy fikrlasga, o‘z fikrini erkin bayon etishga, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining har tomonlama rivojlanishiga qaratilgan bo‘lib, to‘rt asosiy kompetensiyani o‘z ichiga oladi. 4K yondashuvi o‘quvchilar olayotgan bilimlarini yanada mukamaliroq, to‘liqroq, anig‘iroq egallashlari uchun zamin yaratadi.

Shuningdek o‘quvchilarning nutqini rivojlantirishga ham e’tibor qaratadi. Nutq o‘quvchilar tafakkurini o‘stirishda muhim vositadir. Nutq faoliyati (o‘qish, yozish, tinglash

va gapirish) — nutq ko‘nikmalarining turli shakllari bo‘lib, ular matn asosida paralel tarzda shakllanib, rivojlanishi kerak. Shunday qilib, nutq kompetensiyasi — bu shaxsning o‘ziga xos sifatlarining (bilimlar, ko‘nikmalar va malakalar, shuningdek faoliyat usullarining) o‘zaro bog‘langan majmui bo‘lib, nutq tayyorlashning ma’lum bir komponentiga, jumladan, til, kommunikativ va metodik tarkibiga tegishli bo‘ladi. Nutq kompetensiyasining shakllanishi so‘z boyligini kengaytirish, grammatik nutq tuzilishini rivojlantirish, nutq madaniyati, munozara va tanqidiy fikrlashni o‘zlashtirish orqali amalga oshadi.

O‘quvchilar nutqini o‘stirishda aniq belgilangan bir qator talablarga rioya qilinadi. 1. O‘quvchilar nutqi mazmundor

bo'lsin. 2.Nutqda mantiqiylik bo'lsin. 3.Nutq aniq bo'lsin. 4.Nutq til vositalariga boy bo'lsin. 5.Nutq tushunarli bo'lsin. 6.Nutq ifodali bo'lsin. 7.Nutq to'g'ri bo'lsin. 8.Nutq madaniyatli bo'lsin.

Nutq fikrni bayon etish vositasi bo'libgina qolmay, uni shakllantirish quroli hamdir. Fikr nutqning psixologik asosi vazifasini bajaradi, uni o'stirish sharti esa fikrni boyitish hisoblanadi. Aqliy faoliyat sistemasini egallash asosidagina nutqni muvaffaqiyatli o'stirish mumkin. Shuning uchun o'quvchilar nutqini o'stirish materialni tayyorlash, takomillashtirish, mavzuga oidini tanlash, joylashtirish, mantiqiy operatsiyalarga katta ahamiyat beriladi. Tafakkur til materiali yordamida nutqiy shakllantirilsa va bayon etilsagina muvaffaqiyatli o'sadi. Tushuncha so'zlar yoki so'z birikmalari bilan ifodalanadi, shunday ekan, tushuncha til vositasi bo'lgan so'zda muhim aloqa materialiga aylanadi. Kishi tushuncha ifodalaydigan so'z (so'z birikmasi) ni bilsagina, shu tushunchaga asoslangan holda, tashqi nutqda fikrlash imkoniga ega bo'ladi. Nutqda fikr shakllantiriladi, shu bilan birga, fikr nutqini yaratadi. "Nutq tafakkur bilanchambarchas bog'langandir. Nutq bo'lmasa, tafakkur ham bo'lmaydi, til materiali bo'lmasa, fikrni ifodalab berib bo'lmaydi" bularni har birini mukammallashtirishimiz uchun 4K modeli bizga asos bo'lib xizmat qila oladi.

Kollaboratsiya: Darsliklar o'quvchilarning jamoada ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradigan tarzda tuzilgan. Bu o'quvchilarga hamkorlik qilish, samarali fikr almashish va o'zaro qo'llab-quvvatlash ko'nikmalarini o'rganishga ko'maklashadi. O'quvchilarda jamoa tushunchasini shakllantirishda, birdamlikda harakat qilishga undaydi. Kollaboratsiya nafaqat umumiy manfaatga erishish uchun ikki yoki undan ko'proq kishining sherikchiligi hisoblanadi.

.Ayollarni o'zaro hamkorligini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Kollaboratsiya nima uchun kerak: Qiyin vazifalarni hal etish: Jamiyat tajribasi va o'zaro ekspertiza ko'p qatlamli va murakkab vazifalarni hal qilishga imkon beradi, jinoyatchilikni shaxsiy ravishda hal qilish uchun qiyin bo'lgan vazifalarni. Innovatsiyalarni yaratish: Kollaboratsiya ideyalar va tajribalar almashishga yordam beradi, bu esa ma'naviy jarayonni rivojlantirib, yangi ideyalar va innovatsiyalar paydo bo'lmasiga olib keladi. Samaradorlikni oshirish: Vazifalarni bo'lish va jamoa loyihalari ustida o'zaro ishlash, faoliyatni oshirish va maqsadlarga tezroq yetishish uchun mo'ljallangan loyihalarga ishonchiligi oshira oladi. O'rganish va tajribani almashish: Kollaboratsiya ishtirokchilar orasida ta'lim olish va tajriba almashish imkonini beradi, bu esa shaxsiy o'sishga xizmat qiladi. Kollaboratsiya ko'nikmasi - bu jamoaviy ishda muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun kerakli malakalar, bilimlar va ko'nikmalar to'plami. Ular ichiga: Kommunikatsiya ko'nikmalari: Guruh a'zolari bilan aniq va samarali suhbatlashish ko'nikmasini rivojlantiradi. O'quvchilarni nutqini oshirishga jamoada o'z fikrini erkin ifoda eta olishga ko'maklashadi.

Kommunikativlik: O'quvchilar o'z fikrlarini aniq, ravshan ifodalashga, suhbatdoshni tinglashga va tushunishga, ma'lumotni yetkazishda til vositalaridan unumli foydalanishga o'rganadi. Muloqotni kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatida alohida ajratib, A.S. Belkin o'zaro aloqani uning eng muhim jihati deb ta'kidlaydi:

– vasiylik (maktabgacha yoshdagi davr) kattalarning maqsadlarni belgilashda va bolaga yordam berishdagi maksimal rolini, maqsadlarni anglashning eng past darajasi va bolalarning kattalarga yordam berishda minimal rolini bajarishi bilan tavsiflanadi;

– murabbiylik (boshlang'ich maktab

davri) o'qituvchiga yordam berishda bolalar rolining oshishi kattalarning hal qiluvchi roli bilan ajralib turadi;

– sheriklik (boshlang'ich maktab, o'smirlik yoshi), bu yerda kattalarning roli ustun

turadi, ammo maqsadlarni anglashda tenglik saqlanib qoladi, faoliyatning muvaffaqiyati

birgalikdagi harakatlarning nisbatan tengligi bilan ta'minlanadi;

– kooperatsiya (yosh va kattaroq o'spirinlik), bu yerda kattalarning roli yetakchi sifatida belgilanadi, o'zaro ta'sir ishtirokchilari tomonidan maqsadlar birligini yetarlicha anglashdan iborat. O'quvchilar nutqining ravonligini oshirishda, nutqning ta'sirchanligiga yordam beradi.

Kommunikativ kompetensiya shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Shuningdek, kompetensiya iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi. Qolaversa, zehni o'tkirlikni belgilab beradi. Mazkur tushunchani ko'plab nuqtai nazarlarga asoslangan talqinlari mavjud. Falsafada kommunikativ kompetensiya deganda “qandaydir usullar asosida muloqotni amalga oshirish: muammoni hal etishning yangi yechimlari, yangi metod yoki vosita, yangi san'at asari”. Bizning tadqiqotimizda nutqning mohiyatini tadqiq etuvchi, kommunikatsiyaning shakllantirish va barcha faoliyat sohalariga doir vazifalarini hisobga oluvchi kommunikativ kompetensiya falsafasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Kreativ fikrlash: O'quvchilar o'z maqsadlariga erishish uchun yangi yondashuvlarni qo'llashni o'rganadi, innovatsion yechimlarni ishlab chiqadilar va ijodiy muammolarni hal qilish ko'nikmalariga ega bo'ladi. O'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga, o'z fikrini og'zaki hamda yozma shaklda savodli bayon qila olishga qaratilgan nutqiy kompetensiyani

rivojlantirish; o'quvchilarda grammatikaga oid bilimlarni o'zlashtirishda ko'maklashadi. O'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'zgalar fikrini anglaydigan, muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirishga undaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini individual shakllantirish metodikasi quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq rivojining tarbiyasi individual uslubining haqiqiy shaxsiy xususiyatlarini o'rganish va o'quvchilar nutqining ravonligini rivojlantirish. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutqning o'sishini mustaqil tahlil qilish, o'zaro har tomonlama tavsifnomalar, o'qituvchining kuzatishlari asosida amalga oshadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari orasida nutq muomalasi haqida, “Men boshqa kishilar bilan muomalada qandayman?” mavzusida suhbat o'tkazish.

2. Nutqiy muomaladagi kamchiliklarni aniqlash va ularni barham toptirish yuzasidan qilingan ishlar: uyatchanlikni, tortinchoqlikni, muomala uslubidagi salbiy holatlarni yengish.

3. Nutqda pedagog uchun muomalaning hissiy juhatdan qulay bo'lgan uslubini ishlab chiqishga doir topshiriqlar va ularni o'z-o'zini kuzatish ma'lumotlari bilan taqqoslash.

4. Nutqiy muomalada o'z individual uslubiy pedagogik muomalaning tarkibiy qismlarini egallash sohasidagi ishlar. Tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda, o'quvchilar nutqining o'stirilishida pedagogik muomalaning juhatlari muhim rol o'ynaydi.

Kritik (tanqidiy) fikrlash: Ushbu metodologiya o'quvchilarning axborotni tanqidiy baholash, o'z fikri va mulohazalarini shakllantirish ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Bolalarda tanqidiy fikrlashni

rivojlantirishda boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi ham asosiy rol o'ynaydi. Uning ta'siri va yordami bolalarning analitik, mantiqiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ushbu jarayonda o'qituvchining rolini ta'kidlaydigan bir nechta jihatlar mavjud: Qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish: o'qituvchi bolalarga faol ravishda o'rganish, savol berish va tajriba o'tkazish imkonini beradigan rag'batlantiruvchi va xilma-xil muhitni ta'minlashi kerak. O'yin va ta'lim muhiti tanqidiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berishi kerak. Vazifalarni belgilash va faoliyatni tashkil qilish:

O'qituvchi bolalar uchun tahlil va muammolarni hal qilishni talab qiladigan vazifalarni qo'yishi mumkin. Bu mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan o'yinlar, jumboqlar, ijodiy loyihalari yoki vazifalar bo'lishi mumkin. Munozara va dialogni rivojlantirish: O'qituvchilar bolalarni gapirishga, o'z fikrlarini baham ko'rishga va boshqalarning nuqtai nazarini tinglashga undashlari lozim bo'ladi.

O'quvchilar muammolarga tahliliy nuqtayi nazardan yondashishni o'rganadi va mantiqiy fikrlash asosida o'z nuqtayi nazarini shakllantiradi. 4K tamoyilini o'z ichiga olgan XXI asr ko'nikmalarini rivojlantirishga asosiy

e'tibor qaratadi. PISA, PIRLS kabi xalqaro reytinglarda yuqori o'rinlarni egallagan davlatlar ta'limida o'quvchilarda "4K"ni o'z ichiga olgan muloqot, tadqiqot, yaratuvchanlik kabi ko'nikmalarga alohida urg'u berilgan va shuning uchun ham ular xalqaro reytinglarda katta natijalarga erishishyapti.

Yangi model yaxshi ishlashi uchun qanday sharoit kerak?"4K" modeliga asoslangan innovatsion yondashuv maktablarda qo'llash uchun alohida sharoitlar talab etmaydi. Masalan, o'quvchilarda tanqidiy fikrlash qobiliyati savol-topshiriqlar bilan, muloqot ko'nikmasi esa savol-topshiriqlar va mashg'ulotlar orqali rivojlanadi. Maktablarda bu usullarni ishlatish uchun sharoit yo'q deb aytish noto'g'ri. Yangi innovatsion yondashuv natijasini o'quvchining dunyoqarashi, fikrlashi o'sishida ko'rish mumkin. XXI asr o'quvchisi portretida XXI asr ko'nikmalari bo'lishi kerak. Innovatsion yondashuvni qo'llashdan asosiy maqsad ham shu. Qolaversa, ta'limning asosiy maqsadi – o'quvchilarga nafaqat bilim berish, balki olgan bilimlarini hayotda qo'llay olishga o'rgatishdan iborat. Shuning uchun ham o'quvchilarning har tamonlama muoffaqiyatga erishishlari uchun 4 K modeli asosida puxta ta'lim berish yuqori natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Тожибоева Дилором (2018). Таълимга ёндашувлар ва модуль асосида ўқитишнинг тутган ўрни. Современное образование (Ўзбекистан)
2. Yuldashevich, M. A. (2020). SHAPING OF THE HEALTHY LIFESTYLE CULTURE IN PHYSICAL EDUCATION FOR OUR FUTURE TEACHERS. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences,
3. Abdullayeva K.R. Xalq pedagogikasi vositasida o'quvchilar ijtimoiy faolligini oshirishning pedagogik mexanizmlari. Diss.Namangan. 2023.
4. Toxirjon, U. (2024). BOSHLANG'ICH SINFLARDA O 'QISHNI YETKAZIB OLISHGA QIYNALAYOTGAN O 'QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH. Integration of Economy and Education in the 21st century, 2(2), 9-13

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKLOTLARIDA TARBIYALANUVCHILARGA AXLOQIY TARBIYA BERISH VOSITALARI VA METODLARI.

XAMZAYEVA NAFISA SHERBEK QIZI

JDPU maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarda masofaviy ta'lim kafedrası
stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqoladan maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari ish faoliyati jarayonida tarbiyalanuvchilarga axloqiy tarbiya berish usullari va vositalaridan foydalanishlari haqida ma'lumotlar berilgan. Axloqiy tarbiya berish vositalari va metodlaridan to'g'ri foydalanish, ularni tarbiyalanuvchilarga tushunarli qilib yetkazib berish nazarda tutilgan.

Abstract: This article provides information on the methods and means of providing moral education to children in the process of their work by educators of preschool educational organizations. It is intended to correctly use the means and methods of providing moral education and to convey them to children in an understandable way.

Аннотация: В статье представлена информация о методах и инструментах, которые используют педагоги дошкольных учреждений для нравственного воспитания своих воспитанников в ходе своей работы. Предполагается правильно использовать средства и методы нравственного воспитания и доносить их доступным для понимания учащимися способом.

Kalit so'zlar: axoq, metod, usul, vosita, tarbiya, tarbiyalanuvchilar, ertaklar, hikoyalar, televizor, tarbiyachi, rasmlar.

Ключевые слова: нравственность, метод, средство, воспитание, ученики, сказки, рассказы, телевидение, воспитатель, картинки.

Kirish Yosh avlodni har tamonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash jamiyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan ob'ektiv zaruratdir. Insonning axloqiy hayoti uning axloqiy tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq. Zero, axloqiy tarbiya insonning shaxs bo'lib yetishuvini ta'minlaydigan uzluksiz jarayonlardan biri. Unda individ axloqiy qadriyatlarni anglab yetadi, o'zida axloqiy fazilatlarni barqaror etadi, axloqiy tamoyillar va me'yorlar asosida yashashga o'rganadi. Axloqiy tarbiya insoniyat tarixi mobaynida ikki muhim masalaga javob izlaydi: bulardan biri — qanday yashamoq kerak, ikkinchisi — nima qilmog'-u, nima qilmaslik lozim. Ana shu savollarga javob izlash jarayoni axloqiy tarbiyaning amaliy ko'rinishidir. Tarbiya ona qornidan boshlanadi degan gap bor. Uning asl ma'nosi, avvalo, otanonaning o'zi axloqiy tarbiya ko'rgan bo'lishi kerak degani. Zero, qush inida ko'rganini qiladi: ota-ona oilada yuksak axloq namunasini ko'rsatishi lozim. Shuni ham alohida

ta'kidlash joizki, axloqiylik insonda faqat axloqiy tarbiya vositasidagina vujudga keladi, degan moddiyatchilik qarashlari ko'p yillar mobaynida hukmronlik qilib keldi. To'g'ri, axloqiy tarbiyaning ahamiyati nihoyatda katta. Lekin axloqiylik insonga uning insoniylik belgilaridan eng muhimi sifatida ato etilgan ilohiy ne'mat. Shu ma'naviy ne'mat asosni axloqiy tarbiya yordamida takomillashtiramiz. Aks holda maymun va itlardan ham axloqiy mavjudot tarbiyalab yetkazishimiz mumkin bo'lur edi.

Tadqiqot ob'ekti va qo'llanilgan metodlar

Shunday qilib, axloqiy tarbiya inson farzandini komillikka yetkazish yo'llaridan biri. Uning vositalari ko'p. Ulaming bir qismi an'anaviy tarbiya vositalari bo'lsa, yana bir qismi zamonaviy vositalar. Odatda, har ikki turdagi vositalardan foydalaniladi. Chunonchi, maktabgacha bo'lgan axloqiy tarbiyada ertak

va rivoyatlar vositasidagi an anaviy tarbiya bilan o'yinchoqlar va o'yinlar vositasidagi zamonaviy tarbiya muvaffaqiyatli qo'llaniladi; bunda bola qizg'anchilik, g'irromlik qilmaslikka, halol bo'lishga o'yinlar yordamida da'vat etiladi. Bolalar axloqiy tarbiyasida televideniye, radio, qo'g'irchoq teatri, kino san'ati katta rol o'ynaydi. Umuman, axloqiy tarbiyaning eng kuchli vositasi — san'at. Bu vosita aholining barcha tabaqasini, turli yoshdagi shaxslarni qamrab oladi. Ayniqsa, san'atning badiiy adabiyot turi keng qamrovli. Ertakdan tortib romangacha bo'lgan janrlarda chop etilgan asarlar shaxsning axloqiy shakllanishida ulkan xizmat ko'rsatadilar. Ular orqali kitobxon tarbiyalanuvchi sifatida ezgulik va yovuzlik nimaligini badiiy idrok etadi; ideal tanlashda ham ularning ahamiyati katta. Bundan tashqari, badiiy adabiyotning bevosita axloqiy tarbiyaga mo'ljallangan hikoyatlar, rivoyatlar va nasihatlar majmualari borki, biz ulami, awal aytganimizdek, pandnomalar deb ataymiz: "Kalila va Dimna", "Qobusnoma", "Guliston", "Zarbulmasal" singari bunday mumtoz asarlar an'anaviy axloqiy tarbiya vositasi sifatida necha asrlardan buyon qanchadan qancha avlodlarga xizmat qilib keldi, bundan buyon ham shunday bo'lib qolajak. Axloqiy tarbiyaning barcha zamonlar uchun dolzarb bo'lgan yo'li, bu — namunaviylik tamoyili. Oilada, avvalo, yuqorida aytilganidek, ota-ona bolaga axloqiy namuna bo'lishi kerak. Maktabda va oliy o'quv yurtida muallimlarning ta'lim berish usullaridan tortib, to "maydachuyda" xatti-harakatlarigacha o'z shogirdlari tomonidan shaxsiy namuna tarzida qabul qilinishini nazardan qochirmaslik lozim. Ustoz shogirdlik munosabatlaridagi muomala odobi, halollik, rostgo'ylik yoshlar axloqiy tarbiyasi shakllanishini ta'minlovchi omillardandir.

Olingan natijalar va ularning tahlili

Hozirgi paytda axloqiy tarbiyaning eng kuchli zamonaviy vositasi sifatida televideniye keltirish mumkin. U deyarli

barcha san'at turlarida yaratilgan asarlarni ekranlashtirish va ekranda ko'rsatish imkoniga ega. Axloqiy tarbiya deganda o'sib kelayotgan avlodda xulq-odob me'yorlariga mos keladigan, zamon talablariga javob beradigan insoniy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan ilmiy va amaliy harakatlar tizimi tushuniladi. Insonning axloqiy hayoti uning axloqiy tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq. Pedagogika fani yosh avlodni axloqiy rivojlanishida tarbiya va taiimni muhim omil deb hisoblaydi. Pedagogika va ruhiyatga oid tadqiqotlar natijalarining ko'rsatishicha, Maktabgacha ta'lim davri bolaning ma'naviy shakllanishida eng muhim bosqichidir. Shu davrda ma'lum maqsadga qaratilgan taiimtarbiya ta'sirida shaxsning axloqiy sifatlari shakllana boshlaydi. 6-7 yoshda ijobiy xulq normalarining ancha barqaror shakli yuzaga keladi. Bola atrofdagilar bilan bo'ladigan munosabatlarida egallab olgan axloq normalariga asoslangan holda ish tutadigan bo'lib qoladi. Shuning uchun bolalarga ilk yoshdan boshlab axloqiy tarbiya berib borish muhimdir. Shaxsning muhim ma'naviy sifatlari bo'lgan axloqiy ong, hissiyot va xulqni shakllantirish, vatanparvarlik, vatanga muhabbat, O'zbekiston gerbi, bayrog'i, madhiyasiga hurmat, insonparvarlik, mehnatga munosabat, jamoa bilan birgalikda qilinadigan izlanishlarga munosabat, ongli intizom va boshqa tuyg'ularni kamol toptirish axloqiy tarbiyaning asosi hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni axloqiy jihatdan tarbiyalash vazifasi va mazmuni bolaning ma'naviy dunyosini, uning ongini, axloqiy hislarini, shaxsiy sifatlarini tarbiyalash va rivojlantirishni taqozo etadi. Axloqiy bilim berish bir qancha tarbiyaviy vazifalarni bajaradi, inson hayoti va madaniyatining axloqiy qadriyatlarini to'g'risida keng tasavvur, tushunchalar beradi. Axloqiy tasavvurlar, qarash, mulohaza, baho berish kabi tushunchalarni shakllantirishga va shu asosda axloqiy e'tiqodni yuksaltirishga ta'sir ko'rsatadi, ya'ni: Bolalarni o'zlarining axloqiy tajribalarini mushohada qilishlari

va boyitishlariga yordam beradi. Shaxsni o'zini axloqiy tarbiyalashga zamin yaratadi. Axloqiy bilim, asosan axloqiy suhbatlar, ma'ruzalar, kechalarda, turli kasb egalari bilan uchrashuvlar va boshqa vositalar bilan amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'limtashkilotida axloqiy tarbiya berish har xil vositalar yordamida amalga oshiriladi. Birinchi galda bolalarni har xil faoliyatlarda vositasida kattalar mehnati bilan tanishtirish, mashg'ulotlarda va mashg'ulotlardan tashqari vaqtlarda ta'lim berish orqali amalga oshiriladi. Har xil bayramlar, ijtimoiy hayot voqealari, bolalar adabiyoti, musiqa, o'yin materiallari, ommaviy axborot vositalari oynaydigan jahon, radio va boshqalar bolalarning axloqiy tarbiyasiga katta ta'sir ko'rsatadi. Kichik yoshli bolalar axloqiy tasavvur va bilimlarni faqat o'yin mashg'ulotlarida yaxshi o'zlashtirib oladilar. Bolalar tomonidan o'zlashtirib olingan axloqiy tasavvurlarni ular ongli ravishda tushunib yetishlari dastlab mashg'ulotlarda, keyinchalik o'yin, mehnat jarayonlarida, sayrda, mustaqil faoliyatlarda orqali amalga oshiriladi. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga axloqiy tarbiya berishda har xil metod va usullarni qo'llash muhim ahamiyatga egadir. Axloqiy tarbiya metodlari bolalarning axloqiy tasavvur va bilimlarni egallab olishga qaratilgan faoliyat usulidir. Bolalarning yaxshilik, yomonlik to'g'risidagi tasavvurlarini e'tiborga olish; axloqiy xulq-atvor normalarini muhokama qilish uchun maxsus yaratilgan vaziyatda bolalarning o'zlarini faol qatnashtirish; har bir bolaning his-tuyg'usiga ehtiyojlik bilan munosabatda bo'lish haqida fikrlar bildiriladi. Axloqiy tarbiya-shaxsni har tomonlama rivojlantirishning muhim tarkibiy qismidir. U bolalarga axloqiy tasavvur va bilimlarni singdirish, ularda shaxsning axloqiy his-tuygu va sifatlarini, ijobiy munosabatlar va xulq madaniyatini tarbiyalashga qaratilgan jarayondir. Axloqiy tarbiya jarayonida bola axloqiy jihatdan kamolga yetadi. Axloqiy tasavvurlarning rivojlanishi jarayonida eng

avvalo, ular o'zlarining boshqalar bilan bo'ladigan munosabatlarini ongli tushuna boshlaydilar, tengdoshlari va kattalar bilan bo'ladigan munosabatlarida axloq saboqlari rivojlana boradi. O'zbek xalqining urf-odatlar, turmush tarzi, ta'lim-tarbiya, madaniyat an'analari moziyning uzoq-uzoq asrlariga borib taqaladi. Hozirgi va kelajak avlodimiz kishilari o'zbek milliy ma'naviyatini yaxshi bilishlari va unga rioya qilishlari lozim. Shundagina jamiyat to'q, farovon, kishilar osoyishta va madaniy xayot kechiradilar. Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy jihatdan tarbiyalash vazifasi va mazmuni bolaning ma'naviy dunyosini, uning ongini, axloqiy hislarini, shaxsiy sifatlarini va xulqini tarbiyalash va rivojlantirishni taqozo etadi. Axloqiy tarbiyaning vazifalari asosan quyidagilardir: - Bolalarda axloqiy his-tuyg'ular, tasavvurlar va xatti-harakatlarni tarbiyalash; - Xulq madaniyati va ijobiy munosabatlarni tarbiyalash; Shaxsda axloqiy his-tuyg'ularni tarbiyalash; - Xulqdagi salbiy hislarni barham toptirish. Bu umumiy vazifalar yosh guruhlar bo'yicha konkretlashtiriladi va o'quv-tarbiyaviy jarayonining mazmunida o'z aksini topadi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarga axloqiy tarbiya berishda har xil metod va usullarni qo'llash muhim ahamiyatga ega. Axloqiy tarbiya metodlari-bolalarning axloqiy tasavvur va bilimlarini egallab olishiga, ularda madaniy xulq va ijobiy munosabatlarni, shaxsning axloqiy his-tuyg'ulari va sifatlarini tarbiyalashga qaratilgan faoliyat hisoblanadi. Axloqiy tarbiya metodlari axloqiy ongni, ya'ni axloqiy tasavvur va bilimlarni, ularni bajarish xohishini shakllantirishga qaratilgan metodlar, madaniy xulq-atvor va ijobiy munosabatlarni shakllantirishga qaratilgan metodlar, axloqiy his-tuyg'ular va munosabatlarni rag'batlantirishga qaratilgan yordamchi metodlar kabi turlarga bo'linadi. Shuningdek, axloqiy tarbiyaning ikki tomonlama usullari mavjud - o'z-o'zini tarbiyalash: ishlantirish va o'z-o'zini ishlantirish (intellektual soha), rag'batlantirish va motivatsiya (motivatsion

soha), taklif va o'z-o'zini gipnoz (hissiy soha), talab va mashqlar (ixtiyoriy soha), tuzatish va o'z-o'zini tuzatish (o'z-o'zini tartibga solish sohasi), vaziyatlarni tarbiyalash va ijtimoiy sinovlar (predmet-amaliy soha), dilemma usuli va aks ettirish (ekzistensial soha). Bu usullar bizning davrimizda axloqiy tarbiya jarayonida eng samarali hisoblanadi. Usullar qanchalik yaxshi bo'lmasin, ular faqat ma'lum sharoitlarda samarali natija beradi.

Xulosa

Shuni unutmaslik lozimki har qanday usul insonparvar bo'lishi, bolani kamsitmasligi, uning huquqlarini buzmasligi kerak. Usul real, amalga oshirish mumkin bo'lishi kerak, u mantiqiy xulosani talab qiladi. Usulni qo'llash uchun shartlar va vositalarni oldindan tayyorlash kerak. Usul barcha bolalarga nisbatan va har qanday vaziyatda bir xil tarzda qo'llanilmasligi kerak. Ta'lim usullarini xushmuomalalik bilan qo'llash kerak. Bola o'zining tarbiyalanayotganini his qilmasligi

kerak. Usullarni tanlashda shakllanayotgan sifatning murakkablik darajasini hisobga olish kerak. Usullarni loyihalash, tanlashda ularning ma'lum bir bolaga ta'sirining mumkin bo'lgan natijalarini oldindan ko'rish muhimdir. Axloqiy tarbiya usullarini qo'llash sabr-toqat va bag'rikenglikni talab qiladi. Maktabgacha yoshdagi bola haqida gap ketganda, siz darhol va doimiy natijaga ishonishingiz mumkin emas. Natijaga darhol erishilmasligini tushunib, allaqachon qo'llanilgan usullarni takrorlash va yangilarini tanlash kerak va ehtimol biz rejalashtirgan shaklda ham, sifatda ham emas. Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashda bolani qanday harakat qilishni o'rgatish bilan bog'liq amaliy usullar ustunlik qilishi kerak. Agar siz faqat ongga tayansangiz, ijobiy xulq-atvorning ahamiyatini tushunsangiz va bunday xatti-harakatlar usullarini o'rgatmasangiz, hech qanday natija bo'lmaydi. Usullar alohida holda emas, balki qo'shib, o'zaro bog'langan holda qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Mirziyoyev – “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz”. Toshkent, “O'zbekiston” – 2017. 157-158-betlar
 2. Bazhenova OV. Bolalar uchun hissiy-irodaviy rivojlanishni o'rgatish. SanktPeterburg: Rech; 2010. p. 192
 3. Абдуллаева М. Ўйин машғулотларини бошқариш орқали мактабгача ва бошланғич таълим ёшдаги болалар фаоллигини ошириш. – Т. Фан ва технология ,
 4. Bondarenko A.K. Bolalar bog'chasida didaktik o'yinlar: bolalar bog'chasi o'qituvchisi uchun qo'llanma. - M: Ma'rifat, 1985. - 176s.
 5. Guseinov A.A. Falsafa, axloq, siyosat. M.: Akademkniga, 2002 yil. T. 3. – №. 3.
- www.ziyonet.uz
www.arxiv.uz
WWW.kitob.uz

YUQORI SINFLARA OG'ZAKI NUTQNI MUSTAHKAMLASHGA QARATILGAN IJODIY TOPSHIRIQLARNI RIVOJLANTIRISH

ERGASHEVA FERUZA DAVLATALI QIZI
Toshkent davlat pedagogika universiteti Phd talabasi

Annotatsiya. Yosh kadrlarni tarbiyalashda ularning barcha nutq ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tibor qaratish kelgusidagi yetuk yoshlarni salohiyatli qilib jamiyatga berish uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada Yuqori sinf o'quvchilari (asosan 10-11 sinflar)ning og'zaki nuqtani qobiliyatlarini mustahkamlashga qaratilgan ijodiy topshiriqlarni takomillashtirishning zamonaviy usullari haqida atroflicha bayon qilinadi. Shu bilan birgalikda, maqolada ushbu yo'nalishdagi xorijiy tajriba ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: Yuqori sinf o'quvchilari, maktab dasturi, og'zaki nutq ko'nikmalari, metodlar, yoshlar psixologiyasi, xorijiy tajriba va h.k.

Abstract. Paying attention to the development of all their speech skills in the education of young personnel is of particular importance in order to give the potential of future mature youth to the society. This article describes in detail the modern methods of improving creative assignments aimed at strengthening the oral skills of high school students (mainly 10-11 grades). At the same time, the article also covers foreign experience in this direction.

Key words: High school students, school program, oral speech skills, methods, youth psychology, foreign experience, etc.

Абстрактный. Уделение внимания развитию всех речевых навыков при воспитании молодых кадров имеет особое значение, чтобы дать обществу потенциал будущей зрелой молодежи. В данной статье подробно описаны современные методы совершенствования творческих заданий, направленных на укрепление устных навыков учащихся старших классов (преимущественно 10-11 классов). При этом в статье освещается и зарубежный опыт в этом направлении.

Ключевые слова: старшеклассники, школьная программа, навыки устной речи, методика, психология молодежи, зарубежный опыт и др.

Yuqori sinflarda og'zaki nutqni mustahkamlashga qaratilgan ijodiy topshiriqlar o'quvchilarning fikrlash va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu topshiriqlar o'quvchilarga nafaqat nutq madaniyatini oshirish, balki ijodiy va tanqidiy fikrlashni ham rivojlantirish imkonini beradi. Og'zaki nutqni rivojlantirish uchun turli xil ijodiy topshiriqlarni qo'llash mumkin. Masalan, o'quvchilarga mavzu bo'yicha mustaqil nutq qurish, so'zlashuvlar yaratish, yoki o'z fikrlarini aniq va tushunarli tarzda ifodalash topshiriqlari berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar o'quvchilarga o'z fikrlarini erkin ifodalash, ular bilan muloqot qilishda

ishonch hosil qilish imkoniyatini yaratadi.

Bundan tashqari, o'quvchilarga ijodiy vazifalar berish, ularning tasavvurini, mantiqiy fikrlashini va tahliliy yondashuvlarini rivojlantirishga yordam beradi. Misol uchun, o'quvchilarni hikoyalar yozishga yoki dramalar yaratishga undash, ular o'z nutqiy va ijodiy salohiyatlarini yanada oshiradi. Bunday faoliyat o'quvchilarga yangi so'zlarni o'rganish, grammatikani to'g'ri qo'llash va nutqning aniq, ravon bo'lishini ta'minlashda yordam beradi. Ijodiy topshiriqlar shuningdek, o'quvchilarga jamoaviy ishlashni o'rgatadi [1]. Masalan, guruhlariga bo'linib, bir-biriga qarshi debatlar o'tkazish yoki ko'rsatuvlar tayyorlash,

o'quvchilarga o'z fikrlarini aniq, ishonchli va boshqalarga tushunarli tarzda ifodalashni o'rgatadi. Bu jarayon o'quvchilarni nafaqat og'zaki nutqni rivojlantirishga, balki jamoaviy ish ko'nikmalarini oshirishga ham yordam beradi.

Shuningdek, bunday topshiriqlar o'quvchilarning nutq madaniyatini oshirishga yordam beradi. O'quvchilarga o'z nutqlarida aniq va ravon bo'lish, to'g'ri talaffuz va intonatsiya ishlatish muhimligini tushunishga yordam beradi. Shuningdek, muloqotda ehtiyotkorlik va hurmatni saqlash, boshqalarning fikrlarini tinglash va ularga javob berish ham muhim jihatlardir. Og'zaki nutqni rivojlantirishga qaratilgan ijodiy topshiriqlarni muntazam ravishda amalga oshirish o'quvchilarning kommunikatsiya ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa ularga kelajakda turli sohalarda muvaffaqiyatli ishlash va o'z fikrlarini aniq, ravon va ishonchli tarzda ifodalash imkoniyatini yaratadi.

Bunday topshiriqlar nafaqat o'quvchilarning til madaniyatini, balki ular orasida o'zaro muloqot va samarali kommunikatsiya ko'nikmalarini ham oshiradi. Nutqni mustahkamlashda ijodiy yondashuvlar yordamida o'quvchilar o'z fikrlarini aniq, tushunarli va ravon tarzda ifodalashni o'rganadilar. Bu jarayon ularning umumiy tafakkurini va shaxsiy salohiyatini rivojlantiradi. Og'zaki nutqni rivojlantirishda ijodiy topshiriqlarning biri – o'quvchilarga hikoyalar yaratish yoki mavzuga oid nutq tayyorlashni topshirishdir. Bunday topshiriqlar o'quvchilarning tasavvurini oshiradi va ular o'z fikrlarini yanada aniqroq va ravonroq ifodalashga o'rganadilar. Masalan, o'quvchilarni tasavvur qilishga undash, biror voqeani tasvirlab berish yoki unga turli xil nuqtai nazardan yondashish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Bu esa ularning ijodiy fikrlashini va nutq madaniyatini shakllantiradi [2].

Masalan, o'quvchilarni turli mavzular bo'yicha bahs-munozaralar yoki debatlarida

ishtirok etishga jalb qilish, ular o'z fikrlarini qarama-qarshi nuqtai nazardan himoya qilishni o'rganadilar. Bu jarayon o'quvchilarni tanqidiy fikrlashga undaydi, shu bilan birga ularning muloqot qilish ko'nikmalarini ham yaxshilaydi. Debatlar va bahslar o'quvchilarga tahliliy fikrlashni o'rgatib, ularni og'zaki nutqning strukturasi tushunishga yordam beradi. Bundan tashqari, o'quvchilarga o'zaro suhbatlar va intervyular tashkil etish orqali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish mumkin. Misol uchun, o'quvchilarni o'zaro bir-biriga savollar berishga yoki o'z fikrlarini savollar orqali aniq ifodalashga undash, ular nutqni to'g'ri tashkil etishni va aniq ma'lumotlar taqdim etishni o'rganadilar. Bu faoliyatlar o'quvchilarga tilni to'liq va to'g'ri ishlatishni o'rgatib, og'zaki nutqdagi ishonchlilikni va samaradorlikni oshiradi.

O'quvchilarga kichik sahna ko'rsatuvlari, monologlar yoki dramatik sahnalar yozishni taklif etish, ularning nutqni estetik va hissiy jihatdan boyitishiga yordam beradi. Bunday ijodiy topshiriqlar o'quvchilarga nutqning turli uslublari o'zlashtirish, rollar orqali muloqot qilish va o'zlarini omma oldida ishonchli tarzda ifodalashni o'rgatadi. Og'zaki nutqni mustahkamlashga qaratilgan ijodiy topshiriqlar nafaqat o'quvchilarning til ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki ularni o'z-o'zini anglash va o'z fikrlarini boshqalarga etkazish imkoniyatini ham yaratadi. Bunday topshiriqlar o'quvchilarga kelajakda professional hayotda, jamoat ishlarida yoki kundalik muloqotda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'rgatadi. Nutqni samarali va ishonchli tarzda ifodalash, o'quvchilarni o'z bilimlarini boshqalarga taqdim etishda eng muhim qobiliyatga aylantiradi [3]. Shuningdek, bunday topshiriqlar o'quvchilarning kommunikatsiya ko'nikmalarini kengaytirib, ularni nafaqat muloqot, balki ijodiy va analitik fikrlashda ham samarali qilishga yordam beradi.

O'quvchilarning psixologik holati,

ularning o'zini anglash darajasi va muloqot qilishga bo'lgan tayyorgarligi, nutqni rivojlantirishda muhim omillar hisoblanadi. Yuqori sinf o'quvchilari, odatda, o'zlarining shaxsiy fikrlarini shakllantira boshlaydilar, o'z-o'zini anglash jarayoni tezlashadi va ular ijtimoiy va psixologik jihatdan o'zlarining o'rnini topishga harakat qiladilar. Shuning uchun, ularning psixologiyasini hisobga olgan holda og'zaki nutqni rivojlantirishga qaratilgan ijodiy topshiriqlarni o'ylab topish juda muhimdir. Yuqori sinf o'quvchilari, o'zlarining shaxsiyatlarini rivojlantirish va mustahkamlash jarayonida o'zlariga bo'lgan ishonchni oshirishga harakat qiladilar. Shu sababli, ularni og'zaki nutqni rivojlantirishga undashda, ularning ishtiyoqini qondirish va ularga o'z fikrlarini erkin ifodalash imkoniyatini berish kerak. Bu yoshdagi o'quvchilar, o'z nutqlarida noaniqlik yoki xatolar qilishdan qo'rqqanliklari kerak, chunki bu ularning rivojlanish jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Shuningdek, o'quvchilarning o'zlariga bo'lgan ishonchlarini oshirishda ularga do'stona va konstruktiv feedback berish muhimdir. Bunday yondashuv ularning o'z fikrlarini ifodalashdagi qobiliyatini oshirishga yordam beradi.

Yuqori sinf o'quvchilari o'zlarining o'ziga xos psixologik fazalarini boshdan kechirishadi, masalan, o'z kimligini qidirish, ijtimoiy ro'lni anglash va o'zlarining qarashlarini shakllantirish. Shu bilan birga, ular jamoada ishlash, fikrlarini boshqalarga yetkazish va jamoaviy faoliyatlarda ishtirok etish imkoniyatlariga ehtiyoj sezadilar. Ijodiy topshiriqlar, masalan, bahs-munozaralar, dramatik sahnalar yaratish yoki guruhda ishlash, o'quvchilarga o'zlarining psixologik holatlarini yaxshilashga yordam beradi [4]. Bu topshiriqlar o'quvchilarga nafaqat o'z nutqlarini rivojlantirish, balki o'zlarining ijtimoiy va shaxsiy qobiliyatlarini ham oshirish imkonini beradi. Yuqori sinf o'quvchilari uchun, o'z nutqlarida hissiy jihatdan ifodalangan, shaxsiy tajribalarga asoslangan

va ijtimoiy mavzularda muloqot qilish muhimdir. Bunday nutqlar o'quvchilarning psixologiyasini yoritib berish va ularni shaxsiy rivojlanish yo'lida rag'batlantirishga yordam beradi. Shaxsiy tajribalarga asoslangan nutqlar, o'quvchilarni yanada ishonchli qilishga va o'z fikrlarini boshqalarga etkazishda erkin bo'lishga undaydi. Shuningdek, o'quvchilarni o'zaro muloqot qilishda, bir-birini tinglashda va hurmat qilishda o'rgatish, ularning psixologik barqarorligini oshiradi va o'zaro munosabatlarni yaxshilaydi. Yuqori sinf o'quvchilarining psixologiyasida, shuningdek, yangi bilimlarni qabul qilish va o'rganish jarayonida o'z-o'zini anglashning muhim roli bor. Ularning maqsadi o'zlarini mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy faol shaxs sifatida ko'rsatishdir. Shuning uchun, og'zaki nutqni rivojlantirishda o'quvchilarga turli xil mavzularda nutq so'zlash imkoniyatlarini berish, ularning shaxsiy fikrlarini ifodalashga yordam beradi. Bunda, ularni faqat akademik bilimlar bilan emas, balki shaxsiy hayotiy tajribalarini ham suhbatga kiritishga rag'batlantirish kerak. Bu, o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash va ular uchun nutqni aniq va ravon qilishda ko'proq imkoniyat yaratadi.

Shunday qilib, yuqori sinf o'quvchilarining psixologiyasi og'zaki nutqni rivojlantirish jarayonida juda muhim ahamiyatga ega. O'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshirish, ijtimoiy va hissiy jihatdan mustahkamlash, shuningdek, o'z fikrlarini erkin va aniq ifodalashda rag'batlantirish bu jarayonni yanada samarali qilishga yordam beradi. O'quvchilarga turli xil ijodiy topshiriqlar orqali og'zaki nutqni rivojlantirish imkoniyatlarini berish, ularning shaxsiy va ijtimoiy salohiyatini kengaytiradi, bu esa kelajakda ularga muvaffaqiyatli kommunikatsiya va ijodiy ishlarda yordam beradi.

Og'zaki nutqni rivojlantirish inson shaxsiy va ijtimoiy hayotida muhim o'rin tutadi. Bu jarayon nafaqat shaxsning muloqot qilish qobiliyatini oshiradi, balki uning bilim va

ko'nikmalarini mustahkamlashga ham xizmat qiladi. Og'zaki nutqning rivojlanganligi odamning o'z fikrini aniq va tushunarli ifoda etishi, o'zaro muloqotda muvaffaqiyatli bo'lishi, shuningdek, turli vaziyatlarda o'zini erkin tutishi uchun asos yaratadi [3]. Og'zaki nutqning ijtimoiy ahamiyati juda katta. Samarali muloqot jamiyatdagi turli guruhlar bilan o'zaro aloqani mustahkamlaydi, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi va insonning jamiyatda hurmat qozonishiga yordam beradi. Nutq orqali inson o'z g'oyalarini, fikrlarini va his-tuyg'ularini boshqa odamlarga yetkazadi. Rivojlangan nutq esa o'zaro tushunishni yengillashtiradi va ziddiyatlarning oldini olishga yordam beradi.

Shaxsiy rivojlanish uchun ahamiyati ham beqiyosdir. Og'zaki nutq orqali inson o'z bilimlarini kengaytiradi, fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi va o'z-o'zini ifoda etish ko'nikmasini shakllantiradi. Bu, ayniqsa, ta'lim jarayonida muhimdir. Talabalar uchun darslarda faol qatnashish, savollarga javob berish yoki fikr almashish o'z bilimlarini yanada boyitishga xizmat qiladi. Rivojlangan nutq ko'nikmalari shuningdek, turli sohalarida professional muvaffaqiyatga erishishda ham asosiy omillardan biri hisoblanadi. Psixologik jihatdan, og'zaki nutqning rivojlanganligi insonning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi. Odam o'z fikrlarini aniq ifoda etishga qodir bo'lsa, turli vaziyatlarda o'zini qulay his qiladi va qo'rquvni yengadi. Bu esa muloqot davomida stress darajasini kamaytiradi va insonning ijtimoiy faolligini oshiradi.

Madaniy va ma'naviy rivojlanish nuqtai nazaridan, og'zaki nutq madaniyatni, urf-odatlarini va tarixni saqlash va keyingi avlodga yetkazishda muhim vosita hisoblanadi. Insonlar bir-birlari bilan nutq orqali madaniy qadriyatlarni almashadilar, o'z ona tilini boyitadilar va uni avloddan-avlodga yetkazadilar. Shu sababli, og'zaki nutqni rivojlantirish shaxs va jamiyat uchun

muhimdir. Buni amalga oshirish uchun inson doimiy ravishda yangi bilimlarni o'zlashtirishi, so'z boyligini kengaytirishi va faol muloqotda bo'lishi zarur. Nutq madaniyatini rivojlantirish va uni yanada mukammallashtirish shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyatning muhim tarkibiy qismidir. Og'zaki nutqni rivojlantirishning ahamiyati, shuningdek, ta'lim va kasbiy faoliyatda ham katta rol o'ynaydi. Ta'lim jarayonida o'quvchilar va talabalar o'z fikrlarini erkin va aniq ifoda etish orqali bilimlarini yaxshilashlari mumkin. Og'zaki nutqning rivojlanishi, shuningdek, o'quvchi yoki talabaga darslarda faollikni oshirish, darsni chuqurroq tushunish va o'z bilimlarini boshqalarga tushuntirish imkonini beradi. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarni mantiqiy fikrlashga, tahlil qilishga va o'z fikrlarini asoslab berishga o'rgatadi. Shuningdek, og'zaki nutqni rivojlantirish sinfda interaktiv muhit yaratadi, bu esa o'quvchilar o'rtasida faol muloqot va bilim almashish imkoniyatlarini taqdim etadi [4].

Kasbiy sohada esa og'zaki nutq nafaqat muhim axborotlarni taqdim etishda, balki muvaffaqiyatli hamkorlik va jamoa ishini tashkil etishda ham muhim o'rin tutadi. Nutqni aniq va tushunarli ifodalash ko'p hollarda ish joyidagi muvaffaqiyatga bevosita ta'sir qiladi. Misol uchun, menejerlar yoki rahbarlar jamoa bilan samarali muloqot qilish uchun yaxshi nutq ko'nikmalariga ega bo'lishlari zarur. Yaxshi nutq orqali ular jamoani ilhomlantirishi, ularning motivatsiyasini oshirishi va vazifalarni samarali taqsimlashi mumkin. Shu bilan birga, og'zaki nutq kasbiy sohada murakkab va muhim qarorlar qabul qilishda yordam beradi, chunki yaxshi ifodalangan fikrlar odamlarning ishonchini qozonadi va qarorlarni tezroq qabul qilishga imkon yaratadi.

Og'zaki nutq, shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy integratsiyani ta'minlashda muhim vositadir. Boshqa odamlarga o'z fikrlaringizni aniq va to'g'ri yetkazish, ijtimoiy muloqotda

oʻz ishini yaxshi bajarishi va jamiyatda oʻz maqomini mustahkamlashi mumkin. Nutqni rivojlantirish orqali shaxs oʻz-oʻzini yanada erkin va ishonchli ifoda eta oladi. Bu esa uning oʻzini anglashiga, dunyoqarashi va dunyo bilan munosabatini yaxshilashga yordam beradi. Shu bilan birga, ogʻzaki nutqni rivojlantirish kishilarning oʻz qarashlarini ochiq va toʻgʻri ifoda etishiga yordam beradi. Agar inson oʻz fikrini aniq ifodalay olmasa, boshqalar uning nuqtai nazarini toʻgʻri tushunmasligi mumkin, bu esa muloqotda noaniqliklar va ziddiyatlarga olib kelishi mumkin. Nutqni rivojlantirish esa bu kabi holatlarning oldini olishga yordam beradi, chunki yaxshi ifodalangan fikrlar muloqotni soddalashtiradi va tushunishni yengillashtiradi.

PRAGMATIK KOMPETENTSIYA TUSHUNCHASINING LINGVODIDAKTIK TALQINI

ADIZOVA NODIRA BAXTIYOROVNA,
BDPI dotsenti

Annotasiya: Biz ushbu maqolada kognitiv-pragmatik kompetentlikni rivojlantirish muhim ahamiyati haqida va kognitiv-pragmatik kompetentlik – bu o'quvchilarning tilni faqat grammatik jihatdan emas, balki muloqotda kontekstni, ijtimoiy vaziyatni va tilning maqsadga muvofiq ishlatilishini tushunish qobiliyatlari to'g'risida fikr yuritilgan. Muammoli ta'limning maqsadi, turli o'quv fanlari bo'yicha dars o'tish jarayonida muammoli vaziyatlar hosil qilishni va ularni yechish usullari, muammoli vaziyatni hal etish darajalari, muammoli darslarni tashkil etishdagi asosiy fikr beruvchi suhbat bosqichlari, muammoli ta'limni tashkil etish va boshqarish bosqichlari, muammoli ta'lim texnologiyasining talabalarga predmetning mavzusidan kelib chiqqan turli muammoli masala yoki vaziyatlarning yechimini to'g'ri topishlariga o'rgatishga xos fikrlar, ularda muammoni yechishning ba'zi usullari bilan tanishtirish va muammoni yechishga mos uslublarni to'g'ri tanlashga o'rgatish masalalariga bag'ishlangan

Kalit so'zlar: korpus, pragmatik kompetentsiya, model, iyerarxiya, milliy dastur, lingvodidaktik, kommunikativ-kognitiv, kompetensiya, gumanistik ta'lim.

Аннотация: В этой статье мы обсуждаем важность развития когнитивно-прагматической компетенции и то, что когнитивно-прагматическая компетентность — это способность учащихся понимать язык не только грамматически, но и в контексте, социальных ситуациях и целенаправленном использовании языка в общении. Цель проблемного обучения, создание проблемных ситуаций в процессе преподавания различных учебных предметов и методы их решения, уровни решения проблемной ситуации, основные этапы мысленной беседы при организации проблемных уроков, организация этапов проблемного обучения и управления, конкретные идеи технологии проблемного обучения в обучении студентов правильному нахождению решений различных проблемных вопросов или ситуаций, возникающих в рамках учебного материала, знакомство их с некоторыми методами решения проблем и правильный выбор соответствующих методов для решения проблемы, посвященной вопросам обучения детей выбору

Ключевые слова: корпус, прагматическая компетенция, модель, иерархическая, национальная программа, лингводидактическая, коммуникативно-когнитивная, компетенция, гуманистическое образование.

Ma'lumki, tildagi ma'noli birliklar semantikasi, tabiiy ravishda, yondosh ma'nolar (yaqin, zid, o'xshash) orqali ochib beriladi. Masalan, yaxshi leksemasining ma'nosiga yomon leksemasi asosida aniqlik kiritiladi. Bu jarayonda til birligining assotsiativ ma'nosi muhim o'rin tutadi. Leksemaning assotsiativ ma'nosi leksik ma'no kabi so'z orqali reallashadi, biroq leksik ma'no leksemada o'z ifodasini topsa, assotsiativ ma'no til egalari ongida muayyan leksik birlik bilan bog'liq

tarzda shakllanadi.

Zamonamizning muhim shartlaridan biri bo'lgan ilm-fan rivoji va ishlab chiqarishdagi ulkan o'zgarishlar tufayli kelib chiqayotgan talablar ta'lim sohasi oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. Bugungi kunda xalqimiz hayotida buyuk o'zgarishlar sodir bo'ldi. Barcha jabhada, jumladan, iqtisodiy, madaniy, ilmiy, sog'liqni saqlash, ayniqsa, ta'lim sohasidagi hech kimning hayoliga ham kelmagan mislsiz o'zgarishlar, rivojlanishlar yuz berdi.

Oliy ta'limi sohasida olib borilayotgan tub islohitlar o'z samarasini bermoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" 187-sonli qarori, "Ta'lim to'g'risida"gi 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-673-sonli qonunining qabul qilinishi va boshqa tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish soha vakillarining oldiga bir qator vazifalarni qo'yadi

Kommunikativ kompetentlik atamasiga o'rganilayotgan chet til bo'yicha egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni muloqot jarayonida qo'llash qobiliyati, degan mazmunda ta'rif beriladi. Lingvistik kompetentsiya til material (fonetika, leksika, grammatika) haqida bilimlar va nutq faoliyati turlari (tinglash, gapirish, o'qish va yozuv) bo'yicha ko'nikmalar egallashni nazarda tutadi.

Sotsiolingvistik kompetentsiya so'zlovchining biror bir nutqiy vaziyat, kommunikativ maqsad va xohish-istagidan kelib chiqqan holda kerakli lingvistik shakl, ifoda usulini tanlash imkonini yaratadi. Sotsiolingvistik kompetentsiya ijtimoiy-madaniy kompetentsiyani o'z ichiga olib, autentik nutqning milliy xususiyatlarini: o'zi yashayotgan mamlakatning urf-odatlar, qadriyatlar, marosimlari va boshqa milliy-madaniy xususiyatlarni bilish hamda tili o'rganilayotgan mamlakat bilan taqqoslagan holda taqdim eta olish qobiliyatini ko'zda tutadi.

Pragmatik kompetentsiya o'rganilayotgan chet tilida kommunikativ vaziyatda tushunmovchiliklar paydo bo'lganda

takroran so'rash, uzr so'rash va hokazolar orqali murakkab vaziyatlardan chiqib keta olish qobiliyatini nazarda tutadi. Mazkur standartda diskurs kompetentsiyasi pragmatik kompetentsiya tarkibiga kiritildi. Mazkur kompetentsiya og'zaki yoki yozma nutqda fikrlarni tegishli til vositalari orqali ifodalashni nazarda tutadi. Diskurs kompetentsiyasi og'zaki yoki yozma nutqdagi izchillikni ta'minlashda lingvistik signallarni tushunish va interpretatsiya qilish ko'nikmalarini nazarda tutadi.

Metodist-olimlar chet tilda og'zaki va yozma shaklda fikr bayon etish hamda o'zgaralar fikrini tushunishni amaliy maqsad deb e'tirof etishgan. Ushbu tushunchaga tili o'rganilayotgan xalq madaniyatini o'rgatish, deb qarovchilar ham mavjud. Chet til o'qitish metodikasida "amaliy maqsad" yuzasidan mavjud talqinlarda olimlarning fikri bir xil emas, ya'ni ular amaliy maqsadni turli sharoitda turlicha talqin qiladilar. Xorijiy adabiyotlarda boshlang'ich chet til ta'limi maqsadlari a) pragmatik yoki amaliy maqsad kommunikativ (lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik) kompetentsiyalarni, b) umumta'limiy maqsad madaniy kompetentsiyalar (o'rganilayotgan chet til sohibining madaniy merosi)ni egallanishidan iborat bo'lishi lozimligi tavsiya etiladi. Ye.I.Passov fikricha amaliy maqsad kompetentsiyalar (bilim, malaka va ko'nikmalar)ni egallanishi, ta'limiy maqsad madaniyatni o'zlashtirilishi bo'lishi lozim. N.D. Galskova va Z.N.Nikitenkolar kommunikativ kompetentlikni axborotni tushunish va taqdim etish maqsadida chet tildan samarali va uddaburonlik bilan foydalanish layoqati, deb ta'riflashadi va amaliy maqsad deganda pragmatik komponentni nazarda tutishadi.

Keyingi yillarda til kommunikatsiyasining pragmatik jihati tadqiqotchilare'tiborini ko'proq jalb qilmoqda. Ya'ni so'zlar (L.S.Barxudarov ta'biri bilan aytganda, til belgilari)dan amaliy

maqsadlarda foydalanishni o'rgatish masalasi keng muhokama etilmoqda. Til belgilari va ulardan foydalanadigan shaxslar o'rtasidagi pragmatik munosabatlar shundan iboratki, bu belgilar, aniqrog'i ularning ma'nolari ayni shaxslar uchun xushhazm va tushunarli bo'lishi, ularni ma'lum darajada ta'sirlantirishi lozim.

Pragmatizim falsafiy ta'limot bo'lib, kishilarning oldida ko'ndalang turadigan, turli hayotiy vaziyat, faoliyat jarayonida ular duch keladigan muammolarni hal qilish, amaliyotda insonga nima ko'proq foyda bersa, o'shani o'rgatishga ko'proq ahamiyat berish zarur, degan g'oyani ilgari suradi. Pragmatika (yun. *Pragma*, *pragmatos* – rus. *praktichnyy*, *prakticheskiy*; - o'zb. *ish*, *harakat*, *amaliy*;) insonning ijtimoiy faoliyatini o'zida qamrab oluvchi nutq jarayoni, muayyan aloqa vaziyati orqali namoyon bo'ladi. Lingvistik pragmatika aniq shakl, tashqi ko'rinishga ega emas; uning doirasiga so'zlovchi sub'ekti, adresat, ularning muloqat jarayonidagi o'zaro munosabatlari, nutq vaziyati bilan bog'lik ko'plab masalalar kiradi. Masalan, "Bu sizning bolangiz-mi?" savoli vaziyatga qarab farqli munosabatlarni ifodalashi mumkin. Kimdir bolaning xulq-atvori va odobiga havas qilsa, boshqa birov odobsizlik qilayotgan boladan achchiqlanganligini ifodalamoqchi, uni tarbiyasi bilan jiddiyoq shug'ullanish lozimligini uqtirmoqchi bo'ladi.

Pragmatikada nutq sub'ekti bilan bog'liq holda quyidagi masalalar o'rganiladi: a) bayonning oshkora va yashirin maqsadlari (biron bir axborot yoki fikrni yetkazish, so'roq, buyruq, iltimos, maslahat, va'da berish, uzr so'rash, tabriklash, shikoyat va xokazi; b.) nutq taktikasi hamda nutq odobi turlari; suhbat, so'zlashish qoidalari; so'zlovchining maqsadi; so'zlovchi tomonidan adresatning umumiy bilim jamg'armasi, dunyoqarashi, qiziqishlari va boshqa hislatlariga baho berilishi; d) so'zlovchining o'zi bayon qilayotgan xabarga munosabati kabilar. Pragmatik kompetentsiya

quyidagi bilim, malaka va ko'nikmalar majmuidan iborat:

- muloqot qilishning lisoniy (fonetik, leksik, grammatik) birliklarini va ulardan foydalanish qoidalarini, ya'ni ma'no ifodalashda til birliklarini qayta shakllantira olishni bilish (kommunikativ kompetentsiyaning lingvistik komponenti);

- til vositalaridan muloqot muhiti, vaqti, joyi, maqsadiga, shuningdek suhbatdoshning ijtimoiy mavqeiga mos ravishda foydalana olish ko'nikmasi (sotsiolingvistik komponent);

- mazmun tarkibidagi asosiy fikrni tushunish va isbotlangan fikrga mazmunan bog'langan axborotni taqdim eta olish ko'nikmasi;

- tili o'rganilayotgan mamlakatning ijtimoiy-madaniy xususiyatini bilish hamda ushbu xususiyatga muvofiq tarzda nutqiy va boshqa xatti harakatlarini idora qilishni bilish (ijtimoiy madaniy komponent);

- muloqot vaziyatini baholash va tahlil qilish hamda shunga muvofiq o'zining nutq harakatini nazorat qila olish, o'zining va muloqotdoshining nutqiy harakatlarini nazorat qilish, shuningdek muloqot tajribasidan foydalanib chet tildan bilimlaridagi nuqsonlar o'rnini to'ldira olish ko'nikmasi (kompensatsiyalovchi yoki strategik komponent). DTSda a) og'zaki yoki yozma nutqda fikrlarni tegishli til vositalari orqali ifodalashni, b) og'zaki yoki yozma nutqdagi izchillikni ta'minlashda lingvistik signallarni tushunish va interpretatsiya qilish ko'nikmalarini nazarda tutuvchi diskurs kompetentsiya pragmatik kompetentsiya tarkibiga kiritilgan.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kognitiv-pragmatik kompetentligini rivojlantirishni takomillashtirishda ulardagi kognitiv nazariyani tushunish, uni nutqida o'rinli qo'llash va ularda shu bo'yicha tafakkur paydo bo'lishiga erishish, lisoniy sathlarning pragmatik jihatini

PEDAGOGIK OB'YEKTLARNI LOYIXALASHDA DIDAKTIK SHART-SHAROITLARNI OPTIMALLASHTIRISHNING NAZARIY MODELII.

I.M.SIROJIDDINOVA

Andijon davlat texnika instituti, "Gumanitar fanlar" kafedrası mudiri, p.f.n,
dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetentligini loyihalashtirish mezonlarini tarkib toptirishning ijtimoiy, pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirilgan pedagogik ob'yektlarni loyihalashtirishning ilmiy-nazariy hamda metodologik imkoniyatlarini kengaytirish, klasterning shakllanish mexanizmlari, loyihalashtirish va bashorat qilishga ta'rif, raqobatbardosh samaradorlikka erishish shartlari, klasterning mazmuni, pedagogik ob'yektlarning loyihalashtirish turlari, pedagogik loyihalashtirish tushunchasi, bashorat qilish tushunchasi, "Maktab-kasb-hunar maktablari, kollejar, texnikumlar-oliy ta'lim muassasasi" tizimining alohida tarkibiy qismlari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: Klaster, muhandis, kasb, kompleks, hamkorlik, pedagogik ob'yekt, loyihalashtirish, mexanizm, bashorat qilish, metodologiya, samaradorlik, komponent.

KIRISH

Jahon ta'lim va ilmiy tadqiqot masalalarida klasterli loyihalashtirish, bo'lajak muhandislarning kasbiy tayyorgarligini kompleks tashxislash, malakaviy amaliyoti samaradorligini oshirish, axborot ta'minotini rivojlantirish, manfaatli hamkorlik asosida kasbiy kopetensiyalarni takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bo'lajak muhandislarning kasbiy kompetentligini loyihalashtirish mezonlarini uni tarkib toptirishning ijtimoiy, pedagogik shart-sharoitlarini takomillashtirilgan pedagogik ob'yektlarni loyihalashtirishning ilmiy-nazariy hamda metodologik imkoniyatlarini kengaytirish ustida tadqiqotlarga alohida e'tibor berilmoqda.

Ta'lim jarayonining maqsadi talabalar o'quv dasturi tuzilmaviy elementlarining tushuncha asosida o'zlashtirishga yo'naltirilgan mikro-maqsadlarning ketma-ket amalga oshirishdan iborat. Tashhisdan foydalanish maqsadini qo'yishda zarur islohatlarni kiritish va rejalashtirilgan natijaga erishish imkonini beradi. Bunda o'quv jarayoni texnologiyalashtirish kvalimetrik natijasini ta'minlashda alohida rol o'ynaydi.

ADABIYOTLAR

METODLAR

Iqtisodiyotdagi klaster nazariyasining asoschisi Amerikalik iqtisodchi Garvard biznes maktabi professori M.Porter klasterning shakllanish mexanizmini o'zaro raqobatbardoshlik o'sishiga sabab bo'ladigan bir-biriga bevosita bog'liq sohalarning jamlanishi, deb tushuntiradi [1]. Rus olimasi T.I.Shamova esa klasterni alohida soha (ta'lim, iqtisodiyot va b.) sifatida tasavvur kilib, raqobatbardosh samaradorlikka erishishdan manfaatdor bo'lgan sohalar birlashishining tashkiliy shakllarini kuchaytirish mexanizmi, deb tushunadi [2]. M.Porter klaster – o'zaro bog'langan kompaniyalar, ixtisoslashgan yetkazib beruvchilar, tegishli tarmoqlardagi firmalar hamda ularning faoliyati bilan bog'liq bo'lgan tashkilotlarning jug'rofiy belgi bo'yicha birlashtirilgan guruhi degan.

Tabiiyki, ta'limning maqsadlari tizimni shakllantiruvchi funksiyasini bajaradi, o'qitishning mazmuni, vositalari va metodlarini tanlash aynan maqsadlarni tanlashga eng ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. O'qitishning metodik tizimi maqsadli va mazmun komponentlarini loyihalashtirish mumkin. Kasb ta'limining

zamonaviy didaktik konsepsiyasi nazariy va instrumental kabi ikki modelning o'zaro aloqasi sifatida tushuniladi.

Nazariy model – mutaxassisning kasbiy kompetentligi trayektoriyasini kasbiy jihatdan bosqichma-bosqich o'quv fanlarining muayyan to'plami asosida qurish imkonini beruvchi didaktik nazariyadir. Bunda to'plamdagi har bir fan uchun o'qitish metodikasi tizimi loyihalashtiriladi va pedagogik ob'ektlarni kompleks loyihalashtirish natijasi sifatida tushunish mumkin. Kasb ta'limi asosiy pedagogik ob'ektlarini loyihalashtirishning didaktik shart-sharoitlariga tayanish zarur.

Instrumental model – ushbu loyihani davlat ta'lim standarti talablariga muvofiq amalga oshirish imkonini beruvchi texnologik loyihalashtiriladi.

Har qanday kasbiy ta'limning asosiy ziddiyati talaba uchun kasbiy faoliyatni egallash sifat jihatdan boshqa faoliyat doirasida va vositalari bilan ta'minlashi zarurligidan iborat. Kasbiy professional bilim maqomini olish uchun talabalar axborotni boshidan o'zlarining o'z amaliy hatti-harakatlari kontekstida o'zlashtirishi zarur. Bunda xatti-harakatlar faqat akademik amallar emas, balki bo'lajak kasbiy faoliyatning fan-texnologik va ijtimoiy-madaniy vaziyatlariga yaqinlashtirilgan xatti-harakatlar bo'lishi kerak.

V.I.Kozir ta'lim tizimlarini loyihalashning uslubiy asoslarini tadqiq qilgan [3]. Ammo biz talabani dinamik harakatdagi – ta'lim muassasasi o'quv faoliyatida professional ishga cha bo'lgan pedagogik sharoitlariga qo'yish zarur deb hisoblaymiz.

Uzluksiz kasbiy ta'lim asosiy pedagogik ob'ektlarining ushbu loyihalari mahsuldor amalga oshirilishi uchun dastavval ularni loyihalashtirish uchundidaktikshart-sharoitlarni normallashtirish, so'ng optimallashtirish zarur. Quyidagi loyihalar keltiriladi:

- 1) o'quv dasturini loyihalashtirish;
- 2) bo'lajak muhandisning kasbiy

tayyorgarlik trayektoriyasini loyihalashtirish;

3) ta'lim trayektoriyasi asosida kasbiy tayyorlashning o'quv rejasini loyihalashtirish;

4) fanni o'qitishning metodik tizimini loyihalashtirish;

4) uzluksiz kasbiy ta'limning didaktik sharoitlarini loyihalashtirish.

“Pedagogik loyihalashtirish” tushunchasining mohiyatiga yana bir marta oydinlik kiritamiz va bunda pedagogik loyihalashtirishning ob'ektlari, bosqichlari va tamoyillariga alohida e'tibor qaratamiz. Loyihalashtirish (lotin tilidan – projectus – ilgari tashlangan) – loyiha yaratish bo'yicha, kelajakning, nazarda tutilayotgan hodisaning obrazini yaratish bo'yicha ilm-fan va muhandislik bilan chambarchas bog'liq faoliyat hisoblanadi. Loyihalashtirish inson ijodining aspektlaridan biri hisoblanadi va idealda eksperimental aprotatsiyadan o'tkazishga murojaat qilmasdan faoliyat tizimini to'la ishlab chiqish imkoniyatini nazarda tutadi:

- rejalashtirish;
- bashorat qilish;
- qarorlar qabul qilish;
- ishlab chiqish;
- ilmiy tadqiqotga asoslanish.

Islalgan kelajak modelini yaratish sifatida loyihalashtirish rejalashtirish bilan taqqoslaganda ko'proq xususiy tushuncha hisoblanadi. Shu bilan birga ushbu so'zlarni qo'llashda muayyan farq mavjud: odatda qaysi bir nisbatan aniq, jiddiy kashfiyotlar va o'zgarishlarni nazarda tutmaydigan, joriy faoliyatni rejalashtirish haqida so'z ketganda rejalashtirish haqida gapiriladi; biroq katta hajmdagi yaratuvchanlik, ijodiy faoliyat haqida aksar hollarda “loyihalashtirish” atamasi qo'llaniladi. Bundan tashqari, rejalashtirishga loyihalashtirish faoliyatining bir bosqichi deb qaraladi.

Loyihalashtirish va bashorat qilish – bir narsa emas. Bashorat qilish nima bo'lishi mumkinligi haqida tahminlar qursa,

loyihalashtirish muayyan konkret vaziyatlarda istalgan natijalarga erishish uchun nima bo'lishi zarur degan savolga javob berish uchun mo'ljallangan. Loyihalashtirish vaziyat uchun mavjud bashoratlarga tayanishi, o'z ichiga bashorat qilishning elementlari va bosqichlarini olishi zarur, biroq faoliyat sifatidagi bashorat qilishga o'xshash emas. Texnik-pedagogik tadqiqotlar kontekstida ilmiy yo'nalish – pedagogik loyihalashtirish va unga tegishli texnik yondashuv shakllandi va mustahkamlandi. So'nggi o'n yillik – pedagogika va metodikani texnologik jihatdan ta'limning yangi paradigmasi – loyihaviy paradigmaning shakllanishi davri bo'ldi. Pedagogik loyihalashtirish “pedagogik qarorlarni qabul qilish jarayonlarining to'g'riligini tekshirib to'g'rilash” sifatida xizmat qiladi. [4].

Loyihalashtirish odamlarning alohida o'ziga xos faoliyati sifatida qaraladi va prosessual xarakterga ega muayyan bosqichlar, pog'onalar, qadamlarni o'tishni, alohida amallar va butun murakkab taomillarni amalga oshirishni nazarda tutadi. Demak, bo'lajak muhandislarni tayyorlashda xalqaro talablarni hisobga olgan holda metodologik asoslari, mazmuniy komponentlari va tashkiliy-metodik ta'minoti aniqlandi. Quyidagilar ushbu tadqiqotda foydalaniladigan asosiy ilmiy g'oyalar hisoblanadi: shaxsga qaratilganlik, mutaxassisning kasbiy moslashuvchanligi, harakatlanuvchanligi; uning mustaqil ta'lim olish va kasbiy rivojlanishga bo'lgan qobiliyatini rivojlantirish; shaxsning ham, umuman jamiyatning ham ehtiyojlarini imkoni boricha to'la qoniqtirishga olib keluvchi ta'lim trayektoriyasini shakllantirish; kasbiy tayyorlashning optimal tuzilmasi va mazmunini loyihalashtirish.

“Maktab-kasb-hunar maktablari, kollejlari, texnikumlar-oliy ta'lim muassasasi” tizimining alohida tarkibiy qismlarining o'zaro faoliyati hisoblanadi [5]. Boshlang'ich professional,

o'rta professional, o'rta maxsus professional va oliy kasbiy ta'lim tizimida ta'lim dasturlarining integratsiyasi zaruriy shartidir. Bunday integratsiya turli ta'lim darajalarining ta'lim standartlarini birga qo'llashni mutaxassis kasbiy tayyorgarligining zamon va makonda diskret bo'lgan trayektoriyasini loyihalashtirish deb qarash mumkin. Bitiruvchilarning tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar kasbiy ta'lim dasturlarining barcha bo'limlarida aks ettirilgan va davlat ta'lim standartlarining umumiy talablarini amalga oshiradi. O'quv rejalarining tuzilmasi, ularda fanlar bloklari bo'yicha hajm nisbatlari, amaliy tayyorlashning hajmlari, oraliq natijalarning shakllari va soni, talabalarning o'quv yuklamasi hamda yakuniy attestatsiyalarni o'tkazishga qo'yiladigan talablar kasbiy ta'lim dasturlarida muvofiq ravishda aniqlab, belgilangan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

O'quv rejalariga kiritilgan va filialda tahsil olish davrida o'rganiladigan barcha fanlar bo'yicha fanning ishchi dasturini bo'limlar va mavzularning nomlarini ajratilgan soatlarga bo'lib keltirilgan holda laboratoriya, amaliy va seminar mashg'ulotlari mavzulari: asosiy va qo'shimcha adabiyotlar ro'yxatini; kurs ishlarining hajmi, bosqichlari va bajarishga qo'yiladigan talablarni; talabaning mustaqil ishiga chiqariladigan mavzular ro'yxati va ularni o'zlashtirish bo'yicha tavsiyalarni; fanni o'zlashtirish uchun zarur bo'lgan metodik va dasturiy ishlanmalar; imtihonlar variantlari va savollari to'plamlarini hajmi o'z ichiga olgan o'quv-metodik komplekslar yaratilgan. Ushbu takliflarni amalga oshirish quyidagilarni imkonini beradi:

- bo'lajak muhandislarni tayyorlash muddatlari va xarajatlarini qisqartirish;

- muhandislarni tayyorlash sifatini oshirish;

- jahon ta'lim xizmatlari bozorida raqobatbardoshligini oshirish;

- kasbiy tayyorlashning vorisiyligini saqlab qolish.

“Maktab-kasb-hunar maktablari, kollejlari, texnikumlar-oliy ta’lim muassasasi” tizimini yaratishni talab qiladi:

1. O’rta ta’lim o’quv dasturiga muvofiq ta’lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko’nikmalar o’zlashtirilishini, shuningdek ta’limning keyingi turi tanlanishini hamda yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblar egallanishini ta’minlaydi;

2. Professional tashxislash va kasb-hunarga yo’naltirish, shuningdek ta’lim oluvchilarni yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblarga tayyorlash tartibi qonunchilikda belgilanadi.

3. O’rta maxsus ta’lim akademik liseylarda to’qqiz yillik tayanch o’rta ta’lim asosida ikki yil mobaynida amalga oshiriladi va ta’lim oluvchilarning intellektual qobiliyatlarining jadal rivojlanishini, shuningdek chuqur, tabaqalashtirilgan, kasb-hunarga va shaxsga yo’naltirilgan ta’lim olishini ta’minlaydi.

4. Boshlang’ich professional ta’lim kasb-hunar maktablarida IX sinf bitiruvchilari negizida bepul asosda kunduzgi ta’lim shakli bo’yicha umumta’lim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida amalga oshiriladi.

5. O’rta professional ta’lim kollejlarda davlat buyurtmasi yoki to’lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi ikki yilgacha bo’lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta’lim shakllari bo’yicha umumiy o’rta, o’rta maxsus ta’lim hamda boshlang’ich professional ta’lim negizida amalga oshiriladi.

6. O’rta maxsus professional ta’lim texnikumlarda umumiy o’rta, o’rta maxsus, boshlang’ich professional va o’rta professional ta’lim negizida davlat buyurtmasi yoki to’lov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi kamida ikki yil bo’lgan kunduzgi, kechki va sirtqi ta’lim

shakllari bo’yicha amalga oshiriladi.

7. Kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlar ta’lim oluvchilarning o’zi tanlagan kasbga va mutaxassislikka ega bo’lishini ta’minlaydi.

8. Oliy ma’lumotli kadrlarni tayyorlash oliy ta’lim tashkilotlarida (universitetlar, akademiyalar, institutlar, oliy maktablar) amalga oshiriladi. Umumiy o’rta (o’n bir yillik ta’lim), o’rta maxsus (to’qqiz yillik tayanch o’rta va ikki yillik o’rta maxsus ta’lim), boshlang’ich professional ta’lim (to’qqiz yillik tayanch o’rta va ikki yillik boshlang’ich professional ta’lim) olgan shaxslar, shuningdek ushbu Qonun kuchga kirguniga qadar o’rta maxsus, kasb-hunar ta’limi (to’qqiz yillik umumiy o’rta va uch yillik o’rta maxsus, kasb-hunar ta’limi) olgan shaxslar oliy ma’lumot olish huquqiga ega.

9. Bakalavriat oliy ta’lim yo’nalishlaridan biri bo’yicha chuqurlashtirilgan bilim, malaka va ko’nikmalar beradigan, o’qish davomiyligi kamida uch yil bo’lgan tayanch oliy ta’limdir.

10. Magistratura tegishli bakalavriat negizidagi aniq mutaxassislik bo’yicha o’qish davomiyligi kamida bir yil bo’lgan oliy ta’limdir [6].

Taklif qilinayotgan tuzilmani joriy qilish kadrlarni tayyorlashning mavjud hozirgi tizimiga qaraganda bir qator afzalliklarga ega va quyidagilarni amalga oshirish imkonini beradi:

nazariy o’qitishning mazmunini integratsiya qilish va o’quv jarayonini maktab-kasb-hunar maktablari, kollejlari, texnikumlar-oliy ta’lim muassasasi yagona dasturlari bo’yicha amalga oshirish imkonini beradi, turli ta’lim darajalarining vorisiyligini ta’minlaydi va fanlarning takrorlanishini fanlararo aloqalarning kuchaytirilishi hisobiga auditoriyadagi yuklamani bir vaqtning o’zida qisqartirish bilan istisno qilishni ta’minlaydi;

o’rta darajadagi muhandislarni fundamental tayyorlashni yaxshilash, talabalarning ingliz

tilini o'rganish tizimini yuqori malakali professor-o'qituvchilar tarkibini jalb qilish hisobiga optimallashtirish;

o'quv va ishlab chiqarish amaliyotlarini tashkil qilishdagi qiyinchiliklar barcha ta'lim darajalari uchun zarur bo'lgan umumiy sarf qilinadigan vaqtini o'zgartirmasdan qisqartirish;

ta'lim muassasalarining moddiy-texnika bazasi va kadrlar salohiyatidan optimal foydalanish;

yetarlicha ish tajribasiga ega mutaxassislarni maxsus fanlar kafedralariga ishga jalb qilish;

maktab o'quvchilarini professional tarzda tanlab olishni amalga oshirish va ularning yopiq turdagi ta'lim muassasida o'qishga moslashtirish jarayonini tezlashtirish;

barcha darajalarda: ishchi kasblar, o'rta texnik ma'lumotli, tugallanmagan oliy

ma'lumot bilan va xalqaro sertifikatli muhandis; oliy ma'lumotli va ishchi diplomi bilan; oliy kasbiy ma'lumotli (muhandis) va boshqaruv darajasidagi ishchi diplom bilan) muhandislarni tayyorlash bo'yicha yagona ta'lim kompleksini yaratish.

XULOSA

Taklif qilinayotgan tizimni joriy qilish natijasida "muhandis" malakasining nufuzlilik darajasi ortadi; mutaxassislarni tayyorlash muddatlari va boshqaruv darajasidagi mutaxassislarni tayyorlashga ketadigan xarajatlar qisqaradi; shaxsda o'z ta'lim trayektoriyasini darajasida texnikning diplomini olish bilan to'xtatish imkoniyatiga ega bo'ladi (bir muddat vaqt o'tgach, motivatsiya paydo bo'lsa ta'limni davom ettirib ushbu trayektoriyaga qaytishi mumkin); xizmat pillapoyalarida yuqoriga chiqish uchun qo'shimcha rag'bat hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Портер М.Э. Конкуренция. –М.: Вильямс, 2003. – 496 с.
2. Шамова Т.И. Кластерный подход к развитию образовательных систем // Взаимодействия образовательных учреждений и институтов социума в обеспечении эффективности, доступности и качества образования региона: Материалы 10 Международного образовательного форума. – Белгород: Издательство БелГУ, 2006.
3. Козырь В.И. Методологические основы проектирования образовательных систем // Междисциплинарные исследования в педагогике. – М., 1994. – 138 с.
4. Муҳамедов Ф., Мардонов Ш.Қ. Касбий таълимда кластер ёндашувни қўллаш моҳияти // Academic research in educational sciences. –Volume 2. – Issue 3. – 2021. – Б. 319-324.
5. Sirojiddinova I. Technological character of the educational process when designing pedagogical objects //Solution of social problems in management and economy. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 130-132.
6. Таълим тўғрисида. Ўзбекистон Республикасининг ЎРҚ-637-сон Қонуни. 2020 йил 23 сентябрь.

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARIDA VIRTUAL TEXNOLOGIYALAR VOSITASIDA AXBOROT KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI

SUVONQULOVA AZIZA ABDURAZZOQ QIZI

GulDU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida virtual texnologiyalar vositasida axborot kompetentligini rivojlantirish bo'yicha xorijda olib borilayotgan ilmiy izlanishlar, ularning zaruriyati, amaliy ahamiyati, shuningdek bu borada amalga oshirilishi kerak bo'lgan ishlar hamda samarali metodlar ham ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar. Virtual texnologiya, ta'lim jarayoni, kompetentlik, boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi, axborot texnologiyalar, onlayn kurslar, metod, kompetensiya, pedagog, adabiyotlar, interaktiv o'rganish, mazmun, metodika, vosita.

Аннотация. В данной статье также показаны научные исследования, проводимые за рубежом по вопросам развития информационной компетентности у будущих учителей начальной школы с помощью виртуальных технологий, их необходимость, практическое значение, а также работа, которую необходимо провести в этом направлении и эффективные методы.

Ключевые слова: Виртуальные технологии, образовательный процесс, компетентность, учитель литературного образования, информационные технологии, онлайн-курсы, метод, компетентность, педагог, интерактивное обучение, содержание, методология, инструмент.

Abstract. In this article, the scientific research conducted abroad on the development of information competence in future elementary school teachers with the help of virtual technologies, their necessity, practical importance, as well as the work to be done in this regard and effective methods are also shown.

Keywords: Virtual technology, educational process, competence, literary education teacher, information technology, online courses, method, competence, pedagogue, interactive learning, content, methodology, tool.

Kirish. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) bugungi kunda ta'lim tizimida muhim o'rin tutadi. Xususan, boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun axborot-kompetentlikning rivojlanishi ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Axborot-kompetentlik o'qituvchilarning texnologiyalarni pedagogik jarayonlarda samarali qo'llay olish qobiliyatini ifodalaydi va bu esa o'qituvchilarning axborot texnologiyalarini o'zlashtirishiga kattata sir ko'rsatadi. Dunyoning turli burchaklarida axborot-kompetentlikni rivojlantirish uchun turli yondashuvlar va metodologiyalar qo'llanilmoqda. Ushbu

maqolada xorij tajribasini o'rganish orqali bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining axborot-kompetentliklarini rivojlantirish yo'llari tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

“Kompetentlilik”, “kompetensiya” va “kompetentli yondashuv” tushunchalari ilmiy va metodik adabiyotlarda, amaliy pedagogik, psixologik-pedagogik, ijtimoiy-psixologik va boshqa tadqiqotlarda, shuningdek, olimlar, o'qituvchilar, ilmiy xodimlar va mutaxassislarining kasbiy muomalasida o'tgan asrning ikkinchi yarmida (1950-1990-y.y.) ishlatila boshlandi. Bugungi axborot tezligi

asrida esa Bo'jak o'qituvchining pedagogik faoliyatida virtual texnologiyalar va ularning axborot kompetentligini rivojlantirishning ahamiyati yuzasida butun dunyo olimlari o'zlarining ilmiy izlanishlarini olib bormoqda. Shunday qilib, A.A.Pecherkina, E.E.Simanyuk, Ye.L.Umnikovalar fikriga ko'ra, "kompetentlilik" tushuncha sifatida XX asrning 50-yillarida ilmiy leksikada paydo bo'ldi. Oldiniga uning g'arb tadqiqotlaridagi talqini turli xil ma'nolarni o'zida mujassamlashtirdi. G'arb tadqiqotchilari bu tushunchaning mazmuniga, birinchi navbatda, aniq predmet sohasida aniq harakatning muvaffaqiyatli bajarilishi uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar va malakalarning mavjudligini joylashdi.

L.I.Fishmanning ta'kidlashicha, kompetentlikning turli xil ta'riflari orasida, odatda, quyidagi holat tushuniladi: kompetentlilik shaxsning murakkab integrallashgan sifati bo'lib, ayrim kasbiy faoliyatni amalga oshirish imkoniyatini beradi. Bu yerda alohida bilimlar yoki ko'nikmalar haqida gap ketayotgani yo'q, balki gap insonga yaxlit faoliyatni amalga oshirish imkoniyatini beradigan xususiyat haqida ketayapti.

Kasbiy kompetensiya – bu mutaxassis ishning talablariga amal qilgan holda, maqsadga yo'nalgan holda vazifalar, muammolarni metodik tashkillashtirishga va mustaqil hal etishga, shuningdek, o'z faoliyati natijalarini mustaqil baholashga nisbatan tayyorgarligi va qobiliyatidir. Kompetentlilik–bu "ishning ko'zini bilish" deb atalgan o'zlashtirilgan kompetensiyalar doirasida kasbiy faoliyatni amalga oshirish qobiliyati, ya'ni mas'ul qarorlarni qabul qilish va mazkur vaziyat talablariga mos holda harakat qilishdir" – degan fikrni ilgari suradi tadqiqotchi olim A.V.Tutolmin.

Tadqiqotchi A.M.Novikov "kompetentlilik" tushunchasini "professionalizm" muqobil tushunchasi sifatida

talqin etadi. Professionalizm, muallifning fikriga ko'ra, texnologik tayyorgarlikka aloqadordir, kompetentlik esa o'zida "asosiy kvalifikatsiya" deb atalgan kompetensiyalardan tashkil topgan, professionalizmdan yuqori turadigan mazmunni mujassamlashtiradi[5, 3-8]. Bunga shaxsning quyidagi sifatleri kiradi: hatti - harakatlarning mustaqilligi, har qanday ishga ijodiy yondashuv, bilimlarni doimiy yangilashga tayyorlik, aqlning egiluvchanligi, tizimli va iqtisodiy tafakkurga tayyorlik, dialog olib borish ko'nikmasi, jamoada o'zaro hamkorlik, hamkasabalar bilan muomalada bo'lish.

Tadqiqotchi R.S.Belayaning fikriga ko'ra, ta'lim taraqqiyotining hozirgi bosqichi kompetentli yondashuv bilan uzviy bog'liq bo'lib, mohiyatan ta'limdagi nazariy bilimlar bilan kasbiy-amaliy faoliyatning real mavjud ehtiyojlari o'rtasida muvozanatni o'rnatishga nisbatan harakatdir. "Kompetentli yondashuv" kategoriyasini quyidagicha talqin qilish mumkin: bu ta'lim maqsadlarini ta'riflash, ta'lim mazmunini tanlash, ta'lim jarayonini tashkil etish va ta'lim natijalarini baholashning umumiy tamoyillari to'plami[6, 166-170].

O.V.Galustyan ham xuddi shunday fikrda: kompetentli yondashuv ta'lim jarayonining qaytadan yo'naltirilishini ta'minlab beradi. Bunda bilimlar, shakllangan ko'nikma va malakalarni boy axborot - kommunikatsiya maydoni bo'lgan bozor iqtisodi sharoitlarida bo'lajak mutaxassisning kasbiy faoliyatga nisbatan salohiyati hamda qobiliyatini rivojlantiradigan kompetensiyalar kompleksini egallash uchun sharoitlar yaratishga ko'chiriladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida virtual texnologiyalar vositasida axborot kompetentligini rivojlantirish bo'yicha ko'plab xorijiy olimlar ham o'z ilmiy izlanishlarini olib borishgan jumladan rus olimlaridan: V. V. Davydov — Bu olimning ta'lim

metodologiyasiga oid izlanishlari axborot texnologiyalarining o'qitish jarayoniga integratsiyasi haqida keng fikr yuritadi. Ularning ta'limda foydalanilishi o'quvchilarni faqat axborotlarni qabul qilishda emas, balki ularni tanqidiy tahlil qilish va ilg'or fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

S. I. Lushin — Axborot kompetentligini rivojlantirishning psixologik jihatlar bilan shug'ullangan. U virtual texnologiyalar yordamida o'quvchilarning axborotlarni topish, ishlatish, tahlil qilish va yaratish kabi ko'nikmalarini shakllantirishga doir tajribalarni tahlil qilgan. Lushin, shuningdek, o'quvchilarda kommunikativ va analitik ko'nikmalarni rivojlantirishga katta e'tibor berishni tavsiya qilgan.

A. A. Karpov — U axborot texnologiyalarining pedagogik amaliyotdagi o'rni haqida so'zlab, ularning o'qituvchilarda axborot kompetentligini rivojlantirishga ta'sirini tahlil qilgan. Karpovning fikriga ko'ra, virtual texnologiyalar o'quvchilarni nafaqat bilim bilan ta'minlaydi, balki o'rganish jarayonida faol qatnashish imkoniyatini beradi.

V. P. Karpov — Uning asarlarida virtual o'quv muhitlarida ta'limning samaradorligini baholash usullari, shuningdek, bu texnologiyalardan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari muhokama qilinadi. Karpov virtual texnologiyalarni o'qituvchilar va talabalar o'rtasida muloqot va interaktiv o'rganishni rivojlantirishda muhim vosita sifatida ko'rsatadi.

I. A. Sharikov — Sharikovning izlanishlari axborot kompetentligini rivojlantirishda axborot tizimlari va virtual resurslarning o'rni haqida. U axborot texnologiyalarining ta'lim tizimidagi integratsiyasining ijtimoiy va madaniy jihatlarini ham tahlil qilgan

Nemis olimlaridan: Bernd Klee – "Digital

Literacy and Technology": Klee axborot kompetentligini rivojlantirishning muhimligini ta'kidlaydi. U virtual texnologiyalar yordamida ta'lim jarayonida axborot bilan ishlash ko'nikmalarini oshirishning ahamiyatini ko'rsatdi. U axborot kompetentligi faqat bilimlarni qabul qilish emas, balki ularni tahlil qilish, baholash va samarali ishlatish qobiliyatini ham o'z ichiga olishini ta'kidlaydi.

Klaus Schwab – "The Fourth Industrial Revolution": Schwabning fikricha, to'rtinchi sanoat inqilobi va uning texnologik o'zgarishlari axborot kompetentligini yanada muhimroq qiladi. U virtual texnologiyalar, sun'iy intellekt va avtomatizatsiya rivojlanishi bilan axborot va bilimlarni boshqarish, tahlil qilish va samarali ishlatish qobiliyatlari yangi ijtimoiy va iqtisodiy muammolarga olib kelishini bildiradi.

Manfred Spitzer – "Digitale Demenz: Wie wir uns und unsere Kinder um den Verstand bringen": Manfred Spitzerning asari "Digital Dementia" virtual texnologiyalarning salbiy ta'sirini ko'rsatgan. U axborot texnologiyalari orqali o'quvchilarning va umumiy ravishda jamiyatning axborotga bo'lgan kompetentliklari pasayishi mumkinligini, o'quv jarayonida an'anaviy o'qish va yozish metodlari o'rnida raqamli texnologiyalarning salbiy ta'sirlarini muhokama qiladi.

Gerd Gigerenzer – "Gut Feelings: The Intelligence of the Unconscious": Gigerenzerning asarlari axborotni tahlil qilish va qaror qabul qilishda intuitiv bilimning ahamiyatini ko'rsatadi. U virtual texnologiyalar yordamida axborotlarni to'plash va tahlil qilishda faqat analitik yondashuv yetarli emasligini, balki intuitiv fikrlash va qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini ham rivojlantirish zarurligini ta'kidlaydi.

Heidi L. Williams – "Digital Literacy and Education: Bridging the Gap": U axborot kompetentligini rivojlantirishning muhimligi haqida so'zlab, axborot texnologiyalari va

raqamli vositalardan foydalanishning yangi avlod o'quvchilari uchun zarurligini ta'kidlaydi. U shuningdek, axborotlarni to'g'ri ishlatish, filtratsiya qilish va tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'kidlaydi.

Yaponiyalik olimlardan: Akahashi Koichi, axborot texnologiyalarining ta'lim va o'quv jarayonlaridagi o'rni haqidagi asarlarida, virtual texnologiyalar yordamida axborot kompetentligini rivojlantirishni ta'kidlaydi. Uning fikricha, zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida talabalarga interaktiv ta'lim muhitini yaratish va ular bilan axborotni qidirish, tahlil qilish va baholash kabi ko'nikmalarni rivojlantirish mumkin. Takahashi axborot kompetentligini faqat texnik ko'nikmalar bilan cheklanib qolmasdan, shuningdek, axborot bilan ishlashda etik masalalarni ham o'rgatish zarurligini ta'kidlaydi.

Miyake Yoshiko, axborot texnologiyalarining jamiyatdagi o'rni va uning axborot kompetentligi bilan bog'liq fikrlarini o'rganib, virtual texnologiyalarni ijtimoiy axborotni boshqarishda va malakali axborot iste'molini yaratishda qanday qo'llash mumkinligi haqida yozadi. Yoshiko o'z asarlarida, axborot texnologiyalarining ijtimoiy muhitda, ayniqsa, yoshlar va talabalarining axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. U, shuningdek, axborot ta'limida virtual texnologiyalar yordamida axborotning etika va adolatli taqsimoti masalalariga ham e'tibor qaratish zarurligini qayd etadi.

Ueda Hiroshi, axborot kompetentligini rivojlantirishda virtual realite texnologiyalarining o'rni va ahamiyatini o'rganadi. Uning fikriga ko'ra, virtual realite orqali talabalarga ko'proq interaktiv va amaliy tajribalar taqdim etish mumkin. U, shuningdek, axborot kompetentligini rivojlantirishda virtual texnologiyalarni qanday qilib tahlil qilish,

sinovdan o'tkazish va natijalarni baholash imkoniyatlarini kengaytirish uchun qo'llash mumkinligini ko'rsatadi. Hiroshi, axborotning samarali va etik ishlatilishini ta'minlash uchun virtual texnologiyalar yordamida axborot so'rovlarini yaratishda ham keng imkoniyatlarni o'zida mujassamlashtiradi.

Sato Noriko, axborot kompetentligini ta'lim tizimiga joriy etish bo'yicha izlanishlar olib boradi va axborotning mavjud bo'lgan barcha manbalari bilan ishlash ko'nikmalarini, ayniqsa yoshlar o'rtasida rivojlantirishga katta ahamiyat beradi. Uning ta'kidlashicha, virtual texnologiyalar yordamida axborot manbalarini qidirish va ularni tanlashning samarali usullari haqida o'rgatish zarur. Sato o'z asarlarida, shu bilan birga, axborotni olish va baholashda axborot xavfsizligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada tadqiqot sifatida analitik usul, adabiyotlar tahlili, va xorijiy amaliyotlarni taqqoslash usullari qo'llaniladi. Maqola uchun materiallar sifatida zamonaviy pedagogik ilm-fan, xalqaro ta'lim tizimlari va axborot texnologiyalari bo'yicha chop etilgan ilmiy maqolalar va hisobotlar o'rganilgan.

Tadqiqotda AQSh, Kanada, Germaniya, Yaponiya va Yevropa mamlakatlaridagi ta'lim tizimlarida bo'lajak o'qituvchilarni axborot-kompetentlikni rivojlantirish bo'yicha qo'llanilayotgan virtual texnologiyalar tahlil qilinadi. Har bir mamlakatda o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida qanday metodologiyalar ishlatilishi va bu metodologiyalarni qanday qo'llashning samarasi ko'rib chiqiladi.

AQSh: AQShda boshlang'ich sinf o'qituvchilariga mo'ljallangan onlayn va aralash ta'lim dasturlari axborot-kompetentlikni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. O'qituvchilarni tayyorlashda interaktiv platformalar, virtual sinflar va raqamli resurslar yordamida o'qitish samarali natijalarga

erishmoqda.

Kanada: Kanadada pedagogik jarayonlarda texnologiyalarni integratsiyalashda kuchli yondashuvlar qo'llaniladi. O'qituvchilarni tayyorlashda axborot texnologiyalarini yaratish va ta'limda foydali ishlatish uchun "learning management systems" (LMS) va boshqa digital resurslardan faol foydalaniladi.

Yaponiya: Yaponiya o'qituvchilari uchun maxsus onlayn kurslar va vebinarlar orqali axborot-kompetentlikni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonlar o'qituvchilarga virtual laboratoriyalar, simulyatorlar, va interaktiv texnologiyalarni qo'llashni o'rgatadi.

Yevropa mamlakatlari: Yevropa davlatlarida, xususan, Finlandiya va Germaniyada axborot-kompetentlikni rivojlantirishda o'qituvchilarni raqamli platformalar va ta'lim dasturlari orqali kengaytirilgan virtual texnologiyalarni o'rganishga qaratilgan tizimli yondashuvlar mavjud.

Tahlil va natijalar. Xorijiy tajribalar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining axborot-kompetentligini rivojlantirishda virtual texnologiyalar juda samarali vosita bo'lishi mumkin. O'qituvchilarning axborot texnologiyalarini o'zlashtirishi o'quvchilarning ta'lim darajasini oshirishi, ular bilan samarali muloqot qilishga

yordam beradi.

Xususan, AQSh va Kanadadagi tajribalar ko'rsatadiki, o'qituvchilarni interaktiv platformalarda o'qitish, ularga axborot texnologiyalarini o'qitishda qanday samarali ishlatish bo'yicha ko'nikmalarni o'rgatish samarali natijalar beradi. Yaponiyada virtual sinflar va laboratoriyalarni tashkil etish orqali o'qituvchilarga innovatsion texnologiyalarni ta'lim jarayoniga qo'llashni o'rgatishning ahamiyati juda katta.

O'zbekistonda qo'llanishi:

O'zbekistondaham axborot-kompetentlikni rivojlantirishda xorijiy tajribalarni o'rganish va ularni o'z ta'lim tizimiga moslashtirish zarur. Virtual texnologiyalar va interaktiv platformalarning integratsiyasi bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida o'z samarasini ko'rsatadi.

Xulosa va takliflar.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining axborot-kompetentliklarini rivojlantirishda virtual texnologiyalardan foydalanish ta'lim tizimining sifatini oshirishga katta hissa qo'shadi. Xorij tajribalari asosida, o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida zamonaviy texnologiyalarni qo'llash, ta'limni yanada interaktiv va samarali qilish uchun zarurdir. O'zbekistonda ham bu tajribalarni qo'llash bo'yicha ijobiy o'zgarishlar kiritilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining Ta'lim to'g'risida Qonuni. 2020-yil 23-sentyabr O'RQ-637 son Qonuni.
2. Пак Н. И. Информационный подход и электронные средства обучения: монография Красноярск: РИО КГПУ, 2013.
3. Дешко И.П. Информационное конструирование: Монография. – М.: МАКС Пресс, 2016. – 64с. ISBN 978 -5-317-05244-7.
4. Цветков В. Я. Information Constructions // European Journal of Technology and Design, 2014, Vol.(5), № 3- p147-152
5. Цветков В. Я. Information interaction // European Researcher. - 2013. - Vol.(62), № 11-1. - p.2573- 2577
6. Печеркина А. А., Симанюк Е. Е., Умникова Е. Л. Развитие профессиональной компетентности педагога: теория и практика: монография. - Урал. Мистер. пед. мука – Екатеринбург, 2011. – 233 с

TALABALARNI NUTQIY VA LINGVISTIK KOMPETENSIYALARINI MUSTAQIL TA'LIM VA O'QUV TOPSHIRIQLARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING METODIK-DIDAKTIK XUSUSIYATLARI

ALTIBAYEVA MALIKA KUVANDIKOVNA
TAFU Pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Talabalarni nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlari asosida takomillashtirishning metodik-didaktik xususiyatlarini metodik rivojlantirish imkoniyatini yaratilishi lingvopedagogik kompetensiyalarini takomillashtirish ilmiy-metodik asoslab berilgan. Talabalarning fanga qiziqishi, hamda bir o'quv topshirig'ini bajarish asnosida bir nechta nutqiy ko'nikmani rivojlantira olish imkoniyatiga ega bo'lishi, talabalarning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarga oid topshiriqlarni amalga oshirishga ongli yondashishi, bajarishda didaktik ketma-ketlikka rioya qilishi, topshiriqlarni zamonaviy axborot manbalaridan topish uchun sun'iy intellekt bilan to'g'ri muloqot qila olishi, joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi didaktik asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy-metodik asoslar, o'zbek tilshunosligi, metodologik tamoyil, leksikologiya, ilmiy-metodik asos, lingvistik kompetensiya, deduktiv, pedagogika, nutqiy kompetensiya, psixologiya, pragmatika, metodika, sun'iy intellekt, didaktika, lingvodidaktika, axborot-retseptiv usuli, induktiv, tovushni tahlil, yozuv ko'nikmasi, kommunikativ kompetensiya.

Аннотация. Научно-методически обоснована возможность методического развития методико-дидактических особенностей совершенствования речевых и лингвистических компетенций студентов на основе самостоятельного обучения и учебных заданий для улучшения их лингвopedagogических компетенций. Обосновано, что целесообразно развивать у студентов интерес к предмету и предоставлять им возможность развивать несколько речевых навыков в рамках одного учебного задания. Такой подход способствует осознанному выполнению студентами заданий, связанных с речевыми и лингвистическими компетенциями, соблюдению дидактической последовательности при выполнении, а также умению правильно взаимодействовать с искусственным интеллектом для поиска заданий в современных информационных источниках.

Ключевые слова: научно-методические основы, узбекское языкознание, методический принцип, лексикология, научно-методические основы, языковая компетенция, дедуктивность, педагогика, речевая компетентность, психология, прагматика, методология, искусственный интеллект, дидактика, лингводидактика, информационно-рецептивный метод, индуктивный, звуковой анализ, навыки письма, коммуникативная компетентность.

Bugungi kunda OTM ona tili ta'lim jarayoniga qaratilayotgan e'tibor ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillashtirishga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatayotgani, oliy ta'lim tizimi bo'g'inida ona tili ta'limning ona tili o'qituvchilarining hayotida tutgan o'rnini, ona tili o'qituvchilarining modul tizimida qanday bilimga ega bo'lishda pedagogik tuzilmani o'rganmasdan,

rivojlantiriladigan bilim, ko'nikma-malaka, ijodiy faoliyat tajribasi, munosabatlarini tahlil qilish mushkul vazifadir.

Biz tadqiqotlarga tayanib, ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillashtirishning pedagogik, lingvodidaktik-psixologik va pragmatik xususiyatlarini didaktik tizimni modellashtirish asosida ona tili o'qituvchilarining va o'quvchi o'rtasidagi

ta'lim jarayonini metodik yondashuv asosida takomillashtirish tuzilmasini quyidagicha ko'rinishda ifoda etdik.

Shuning uchun ham oliy ta'lim mazmuni va metodikasi har bir ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda to'la lingvodidaktik rivojlanishini, ona tili ta'limini qiynalmay davom ettirishga imkoni beradigan ta'limda bilimga oid ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'minlashga qaratilmog'i lozim. Bugungi kunda oliy ta'limning to'rt yil muddatda davom etishi ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishga nisbatan ularning sonini ortib borayotganligini ko'rsatadi. Bu masalani ongli va savodli anglamasdan turib, pedagogik-metodik faoliyatga oid yangicha qarashlarni o'zlashtirib bo'lmaydi. Bu qarashlar markazida ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda psixolingvistik rivojlanishiga ko'maklashish vazifasi va shu vazifa doirasiga nutqiy kompetentsiyasini jalb etish muammosi turadi.

M.Mirqosimova, Sh.Alimova, O.Zoitova, N.Umarova tomonidan 2004 yilda rus guruhlar uchun "O'zbek tili" o'quv qo'llanmasini tahlilga tortganimizda topshiriq bilan savollar bir xil vazifani bajarishi ma'lum bo'ldi. Oliy ta'limda, odatda, muayyan o'quv predmetiga tegishli darsliklar, dars mashg'uloti jarayonida ham, hatto dars mashg'ulotidan so'ng ham talaba va o'qituvchining shu o'quv predmeti bo'yicha bilim berish hamda ma'lumot olishning asosiy vositasi, tayanchidir. Shunday ekan, asosiy diqqatni darslikdagi o'quv materiallarining, xususan, o'quv topshiriqlarning tarkibi, savollarning tuzilishi va albatta, mazmuniga qaratilishi

kerak.

Oliy ta'lim jarayonida ham muayyan bir maqsadga qaratilgan usullar va vositalar izchil belgilab olinadi. Ana shu ta'limning aniq maqsadiga eltuvchi vositalardan biri bu OTM darsliklardir. Darslik tushunchasi ham ta'limning eng muhim komponentlaridan biri hisoblanadi. Bu tushunchada bir qancha ilmiy manbalarda muayyan istilohiy ma'nolar berilgan.

Xususan, olim. "Pedagogika ensiklopediyasi"¹ darslik va uning paydo bo'lishi, darsliklar tarixi haqida batafsil ma'lumot berilar ekan, uni shunday ta'riflaydi: "Darslik – davlat tomonidan tasdiqlangan DTS asosida muayyan fanga doir bilim asoslarini ma'lum tartibda bayon etadigan va yuqori ma'naviy-g'oyaviy, ilmiy-uslubiy saviyada yozilgan o'quvchi va talabalar uchun mo'ljallangan o'quv adabiyotining asosiy va yetakchi turi". Bizningcha, bu istilohiy izohlar darslik va uning ta'limdagi mustaqil ahamiyati va rolini ochib berish uchun kamdek.

Shu bois bu tushunchaga pedagog olimlar J.Hasanboev, X.To'raqulov, M.Haydarov, O.Hasanboevalar tomonidan tuzilgan "Pedagogika fanidan tuzilgan izohli lug'at" kitobiga murojat qilamiz.

Darslik har bir o'quv predmetining mazmunini darslikda ko'rsatilgan hajmda didaktik talablar asosida kitob yoziladi. Darslik bu pedagogik tizimning axborotli modelidir. Chunki har bir o'quv darsligida talabalar bajarishi kerak bo'lgan o'quv jarayoning ma'lum bosqichlari ko'rsatilgan bo'lib, talabalar undan mavzularni o'qib, mustaqil topshiriqlarni ma'lum harakatlar

1 Pedagogika ensiklopediyasi. I jild. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. 2015. 253 b. (318)

ko‘rinishida bajarishadi, tekshiradi, yechadi, javob beraadi. Bu harakatlar darslik matnlarida ochiq yoki yashirin shakllarda berilishi mumkin².

Darhaqiqat, buta‘rif darslikning mustaqil ta‘lim jarayonidagi mohiyatini nisbatan to‘laroq ochib bergan. Shuningdek, darslik turli xil qo‘shimcha vositalar – antologiyalar, mashq va mustaqil topshiriqlar to‘plamlari, lug‘atlar, ma‘lumotnomalar, darslikdan tashqari o‘qish uchun kitoblar, atlaslar, tarixiy-geografik xaritalar va boshqalar bilan bog‘liq bo‘lishi to‘ldirilishi kerak bo‘lgan manba. Zamonaviy darsliklarning o‘ziga xos xususiyati shundaki, ular o‘quv materialini yanada kengaytirilgan rejada beradi, mustaqil ta‘lim topshiriqlari asosida eng yangi ma‘lumotlar, ma‘lumotnoma xarakteridagi tavsiflar bilan kengaytiriladi. Darslik bilan ishlashda lingvopedagogik kompetensiyalar asosida bo‘lajak ona tili ta‘lim o‘qituvchilari qo‘shimcha adabiyotlar yordamida tahlil qilish, kreativ yondashish, tanqidiy yondashish, to‘ldirish, ularni taqdim etish uslubi va o‘rganilayotgan matnni o‘zgartirishni o‘rganadilar.

Ona tili ta‘limda topshiriqlar asosida ona tilini o‘qitish metodikasiga oid innovatsion yondashuvlarni joriy etishgadoir ishlarni faollashtirish; ona til o‘qitish uchun ilmiy, metodik, psixologik va pedagogik yordam tizimini rivojlantirish ishlarni takomillashtirish; ona tili o‘qitish metodikasi ta‘limda o‘zbek etnolingvistikaning so‘nggi yutuqlaridan foydalanish muhim ahamiyatga egaligi, maqsadiga muvofiq muctaqil izlanishga undashi lozim. 2. Bunday sharoitda darslikning eng muhim

qismini nazariy ma‘lumotlar bazasi emas, balki bo‘lajak ona tili sinf o‘qituvchisiga ona tilining son-sanoqsiz imkoniyatlaridan unumli va o‘rinli foydalanishni o‘rgatadigan ta‘lim topshiriqlarini tashkil etmog‘i lozim. Chunki oliy ta‘lim tizimi maqsad faqat ona tili ta‘lim o‘qituvchisini tayyorlash emas, til imkoniyatlaridan keng foydalana oladigan lingvopedagogik kompetensiyalar ijodiy tafakkur sohibini jamiyatga yetkazib berishdir. Ona tili ta‘limda topshiriqlar asosida ona tili ta‘lim mazmunini takomillashtirish didaktik-pedagogik yondashuvlar asosida amaliyotga tatbiq etiladi.

3. Bo‘lajak ona tili ta‘lim o‘qituvchilari nutqiy ko‘nikmalarni rivojlantirish, lug‘at va matn asosida milliy tilni, milliy ma‘naviyatni o‘quvchi tafakkuriga singdirish, o‘z o‘quvchisini turli nutq vaziyatlariga tayyorlash, ijodiy tafakkur sohiblarini tarbiyalash texnologiyasini ona tili metodikasi ta‘limiga samarali joriy qilish asosiy masalalardan biridir. Ona tili ta‘limda topshiriqlar tuzishda lingvodidaktik-pedagogik asoslarining model xaritasida ona tili oliy ta‘limda, odatda, muayyan o‘quv predmetiga tegishli darsliklar, dars mashg‘uloti jarayonida ham, hatto dars mashg‘ulotidan so‘ng ham bo‘lajak ona tili ta‘lim o‘qituvchilari shu o‘quv predmeti bo‘yicha bilim berish hamda ma‘lumot olishning asosiy vositasi, tayanchidir. Shunday ekan, asosiy diqqatni darsliklardagi o‘quv materiallarining, xususan, mustaqil ta‘lim topshiriqlarining tarkibi, tuzilishi va albatta, mazmuniga qaratish kerak.

4. Zamonaviy elektron darsliklar innovatsion mediatexnologiya kabi ko‘plab axborot manbalarini o‘ziga birlashtirishi, ularni tortishi, boshqarishi lozim. Mazkur jarayonda ona tili ta‘lim

2 J.Hasanboev, X.To‘raqulov, M.Haydarov, O.Hasanboevalar tomonidan tuzilgan “Pedagogika fanidan tuzilgan izohli lug‘at” – T.: Fan va texnologiya. 2008. 73-b (480)

topshiriqlari innovatsion mediatexnologik o'quv lug'atlari, audio, video materiallar, mashq va topshiriqlar to'plami, testlar, ko'rgazmali vositalar, elektron resurslar orilgan vagonlarga bog'lay olishi, ulardan foydalanishda asosiy vosita bo'lib xizmat qilishi kerak. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, ona tili ta'lim topshiriqlari ya'ni mashqlarni bajarilishi, ona tili mazmunini rivojlantirishda, o'qitishda, xususan, topshiriqlarni tuzishda metodik yondashuvlardan foydalanish samaralidir. Dars mashg'ulotdagi ta'lim jarayonini hayotiy muammolarni qanday hal qilishni o'rgatishi kerak. Ona tili o'qitish metodikasi fanining ona tili ta'limda topshiriqlar tuzish, lingvodidaktik-pedagogik asoslarining model xaritasida oliy ta'limda, odatda, muayyan o'quv predmetiga tegishli darsliklar, dars mashg'uloti jarayonida ham, hatto dars mashg'ulotidan so'ng ham bo'lajak ona tili ta'lim o'qituvchilarining shu o'quv predmeti bo'yicha bilim berish hamda ma'lumot olishning asosiy vositasi, tayanchidir. Shunday ekan, asosiy diqqatni darsliklardagi o'quv materiallarining, xususan, ona tili ta'lim topshiriqlarining tarkibi, tuzilishi va albatta, mazmuniga qaratish kerak. 5. Zamonaviy elektron darsliklar innovatsion mediatexnologiya kabi ko'plab axborot manbalarini o'ziga birlashtirishi, ularni tortishi, boshqarishi lozim. Mazkur jarayonda ta'lim topshiriqlari innovatsion mediatexnologik o'quv lug'atlari, audio, video materiallar, mashq va topshiriqlar to'plami, testlar, ko'rgazmali vositalar, elektron resurslar orilgan vagonlarga bog'lay olishi, ulardan foydalanishda asosiy vosita bo'lib xizmat qilishi kerak.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, ona tili ta'lim topshiriqlari ya'ni mashqlarni bajarilishi, ona tili mazmunini

rivojlantirishda, o'qitishda, xususan, topshiriqlarni tuzishda metodik yondashuvlardan foydalanish samaralidir. Dars mashg'ulotdagi ta'lim jarayonini hayotiy muammolarni qanday hal qilishni o'rgatishi kerak. Ona tili ta'limida har bir mashg'ulot asosida beriladigan savol, topshiriq va mashqlar ham xuddi shunday talaba, bo'lajak ona tili ta'lim o'qituvchilarining hayotiy muammolarini yechishga yo'naltirishi lozim. Masalan, professor-olimlar 2012-yilda nashr etilgan A.G'ulomov, M.Qodirov, M.Ernazarova, A.Bobomurodova, N.Allavutdinova, V.Karimjonovalar tomonidan yozilgan "Ona tili o'qitish metodikasi" darsligini mavzu yuzasidan savol va topshiriqlar xuddi shu tarzda berilgan. Har bir savol talabani mushohada qilishga undaydi.

1. Leksikologiyaning tadqiq obyekti nima?. 2. So'z til birligi sifatida qaysi yo'nalishlarda o'rganiladi?. 3. Leksikologiyaning qaysi bo'limida so'zning semantik xususiyati – bir ma'nolilik va ko'p ma'nolilik, umumiy va xususiy, mavhum va muayyan, bosh va hosila, to'g'ri va ko'chma ma'nolari tekshiriladi?. 4. Leksikologiya til lug'at tarkibining boyishini izohlang.

Ona tili ta'lim tizimida ona tili o'qitish metodikasi sohada qo'llanilishi, ona tili ta'lim yo'nalishining ona tilini o'qitishda, xususan, ona tili ta'lim topshiriqlari tuzishda pragmatik yondashuvlardan foydalanish samaralidir.

Ona tili ta'limda joriy etilayotgan yangi modul tizimining asosiy qismi ham baholash va ishlashga yo'naltiruvchi ta'lim topshiriqlaridir.

L.S.Vigotskiy³ning Pedagogik-

3 Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова, – М.: Педа-

psixologiya darsligida aynan ta'lim topshiriqlar mazmuniga ham alohida e'tibor berish lozimligini, talabalarning lingvodidaktik va psixologik bilish darajalari asosida bilimlarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega ekanligini bilish darajalari miqyosida tahlil etgan. Hissiy daraja-sezgi, murakkab daraja- xotira, xayol, idroda, diqqat, mexanik xotira bilan bog'liq bo'lgan – esda saqlab qolinadigan nazariy ma'lumotlarni tekshirishga qaratilgan topshiriqlardan foydalanishni cheklash, balki fikrlashga, mushohada qilishga, dunyo qonuniyatlarini anglashga, oliy daraja-tafakkur va nutq, dunyoqarashni rivojlantirishga, sabab-oqibat-yechim, shakl va mazmun mutanosibligi, inkorni-inkor qilish, qiyoslash qonuniyatlarini anglashga, kreativ va tanqidiy yondashishga xizmat qiladigan mazmundagi mustaqil ta'lim topshiriqlaridan foydalanish shart ekanligini ifodalaydi.

Shu bilan birga, quyidagi darslikka e'tibor qaratamiz. Ma'lumki, "O'zbek tilining izohli lug'ati" dagi so'zlarning 50-55 % foizini ot so'z turkumiga mansub so'zlar tashkil etadi. Mazkur so'z turkumini o'rganishda ko'zlanadigan asosiy maqsad, avvalo, shu turkumga kiruvchi, ammo nutqda kam qo'llanilayotgan yoki deyarli qo'llanilmayotgan so'zlarni, nutqiy faoliyatiga olib kirish, o'quvchi va talabalarning talaffuziy va imloviy ko'nikma hamda malakalarini mustaqil kengaytirishdan iboratdir⁴.

гоика, 1991. – 80 с.

4 A.G'ulomov, M.Qodirov, M.Ernazarova, A.Bobomurodova, N.Allavutdinova, V.Karimjonova Ona tili o'qitish metodikasi (Universitet va pedagogika institutlarining filologiya fakulteti talabalari uchun) Darslik. T.: TPII, 1991. T.Fan va texnologiya 2012. – 380 6.(186-6)

"Ona tili", "Ona tili o'qitish metodikasi", "O'zbek tili", darsliklaridagi mashq, vazifa va topshiriqlar bo'lajak ona tili sinf o'qituvchilarining nutqiy va lingvistik ko'nikmalarini rivojlantirishga aksariyat hollarda qaratilmagan, balki grammatik qonuniyatlarni o'rgatishga urg'u berilgan. O'zbek tili darsliklari bundan mustasno. Darsliklar –DTS, o'quv reja va O'UMLar pedagogik-didaktik manba bo'lganligi bois ularda nutqiy va lingvistik ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan turli ona tili ta'lim topshiriqlar, mashq va matn tahlilini talab etadigan savollar, og'zaki so'rov, mustaqil nutq, bahs-munozara kabilardan foydalanish shart. Fanda taraqqiyotni belgilovchi va davlatni, millatni, bunyodkorlarini jahonga mashhur qiladigan ilmiy maktabu yo'nalishlar tadqiq manbaiga yangicha talqin etishning qat'iy metodologik tamoyillari asosida yondashish natijasi o'laroq rivojlanadi va takomillashadi. 2020 yil 23 sentyabrdagi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning hayotga tatbiqi sharofati bilan o'zbek tilshunosligida ona tili (o'zbek tili) qurilishi yevropacha shakllar asosida formal talqin etish asoratidan qutulib, hozir jahon tilshunoslari diqqatiga ham sazovor bo'layotgan substansial tahlil metodologiyasi asoslariga - tom ma'noda o'zbekona tahlil usullariga - to'la ko'chirildi⁵. Tadqiqotlarimiz davomida ona tili o'qituvchilari va o'quvchi o'rtasidagi didaktik ta'lim jarayonini biz ikki yo'nalishda: -konseptual; -tarixiy; yo'nalishlarga ko'ra o'rganib chiqdik. Tadqiqotlarimiz jarayonida ona tili o'qituvchilari va o'quvchi o'rtasidagi ona tili ta'lim jarayoniga kompetensiyaviy yondashuv asosida DTSda belgilangan OTM

5 <http://lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi

ona tili sinf o'qituvchilari ona tili o'qitish metodikasi fanlari bo'yicha tayyorgarlik darajasiga qo'yilgan talablar hamda ona tili ta'lim mazmunidan kelib chiqqan holda OTM ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda uzluksizlikni ta'minlashning didaktik tizimni mazmuni va tarkibiy tuzilishini ilmiy-nazariy nuqtai nazardan metodik-didaktik asoslanildi. Ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda o'quvchi o'rtasidagi ona tili metodikasiga oid ta'lim topshiriqlari, lingvodidaktik-psixologik va pragmatik xususiyatlarini rivojlantirishning pedagogik tuzilmasini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydigan quyidagi yo'nalishlarni: -o'quv-biluv faoliyati va ona tili o'qitish metodikasi ta'limiy dars mashg'ulotlarni tashkil qilishda, o'z shaxsiy taraqqiyot yo'nalishida pedagog vazifalarini kengaytirish. Ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalarini amaliy faoliyatida qo'llay olishga tayyorligi; - ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda uzluksizlikni ta'minlash va ona tili o'qituvchilarining birgalikdagi intellektual-emotsional o'zaro harakati ona tili ta'lim mazmuni va usullarining variativligi, interfaollik, dialoglik, muammolilik, amaliy yo'naltirilganlik tamoyillari asosida ishlab chiqilganligini OTM ona tili ta'lim yo'nalishlarida ona tili ta'lim jarayonini kengroq yoritish kerakligini maqsadga muvofiq deb topdik. Shuningdek tadqiqotimiz davomida yuqoridagi vazifalarning amaliyotda hal etilishiga doir mavjud ahvolni o'rganish pedagogik, lingvodidaktik-psixologik va pragmatik xususiyatlarini rivojlantirish

tuzilmasini tahlil qilishga hamda ona tili o'qituvchilarining lingvopedagogik kompetensiyalarni takomillahtirishda uzluksizlikni ta'minlashning daraja ko'rsatkichlari mexanizmini takomillashtirishga harakat qildik. OTM ona tili ta'lim yo'nalishida "Husnixat o'qitish metodikasi", "Ona tili o'qitish metodikasi", "Ona tili" fanlarini o'qitish bo'yicha davlat malaka talablaridan kelib chiqqan holda mazmunan mukammal yaratilgan modul o'quv dasturlarining ona tili o'qituvchilari tomonidan o'quvchilarning topshiriqlarni pedagogik, lingvodidaktik-psixologik va pragmatik xususiyatlarini rivojlantirish mexanizmi muhim ekanligini tahlil qildik. Yuqoridagi fikrlarga tayanib aytishimiz mumkinki, pedagog faoliyati keng qamrovlidir. U o'qitishning ikkita muhim ijtimoiy funksiyasi ta'lim- tarbiya berish va shaxsni rivojlantirish bilan bog'liq vazifalarni bajarishga mas'ul. Hozir o'quv-metodik majmualarni yangilash munosabati bilan respublikamizda oliy ta'lim tizimida o'qitilayotgan 200 ga yaqin OTMda ona tili ta'lim yo'nalishi bo'yicha ona tili o'qitish nmetodikasining lingvistik talqinlarni o'zbekona (substansial) talqin usullariga ko'chirib, birinchidan, o'rta ta'lim ona tili sinflarida ona tili qurilishi bo'yicha olinadiga talqinlar bilan OTMda beriladigan talqinlarni uyg'unlashtirishga, ikkinchidan, jahon pedagogikasi silsilagida o'zbek lingvistik maktabi o'rnini barqarorlashtirishga real imkoniyatlar mavjud.

Xulosa sifatida, tadqiqotlarimiz shuni ko'rsatadiki, OTM bilan umumiy o'rta ta'lim darsliklarida berilgan topshiriqlar bir-biriga juda yaqin, ona tili ta'lim topshiriqlari hamda umumiy topshiriq tuzish metodikasini o'zida to'laqonli aks ettirmaydi, ularning metodikasi

asoslari yuzasidan ilmiy-amaliy tadqiqotlar qilishni taqozo etadi. Bu oliy ta'limda nutqiy kompetensiyani rivojlantirishga asosiy e'tibor qaratish lozimligini ko'rsatadi.

-

KONTENT ASOSIDA TIL O'QITISHNING SAMARADORLIGI

SHUKUROVA MARIFAT XODJIAKBAR QIZI

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti doktoranti

Annotatsiya. Kontentga asoslangan holda chet tilini o'qitish metodikada dinamik yondashuv sifatida paydo bo'ldi, bu usul chet tilini turli akademik fanlarning mazmuni va mohiyati bilan birlashtiradi. Tadqiqotimizda bu sohadagi asosiy olimlarning nazariy asoslari, tushunchalari, tadqiqot natijalari va uni amalga oshirishning samaradorligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Abstract. The methodology of content based language teaching has become dynamic, which integrates the foreign language teaching with the content of various academic disciplines. This article provides different scholars' perspectives, theories and results of research in this area, as well as specific information on its implementation.

Аннотация. Методология преподавания языка на основе содержания стала динамичной, которая интегрирует преподавание иностранного языка с содержанием различных академических дисциплин. В этой статье представлены различные точки зрения ученых, теории и результаты исследований в этой области, а также информация о ее внедрении.

Kalit so'zlar: Kontent, CBLT, interdisiplinar, motivatsiya, kontekst.

Key concepts: Content, CBLT, interdisciplinary, motivation, context

Ключевые слова: Содержание, CBLT, междисциплинарный, мотивация, контекст

Kirish

Kontent asosida til o'qitish (CBLT - Content-Based Language Teaching) — kontent va tilni integratsiyalashgan holda o'qitish metodlardan hisoblanadi. Ushbu usulda til alohida o'qitilmaydi, aksincha, turli ilmiy fanlar yoki real dunyo kontekstlaridan mazmun bilan tanishish va jalb qilish orqali erishiladi. Chet tili o'qitishda, ma'lum bir sohaga oid fan masalan, iqtisod, muhandislik, tibbiyot va boshqalar yetakchi negiz hisoblanadi. Konsepsiya keng ma'noda qo'llaniladi, chunki integratsiyaning ko'plab usullari mavjud.

Adabiyotlar tahlili:

Kontent asosida til o'rgatish tushunchasi nisbatan innovatsion bo'lsa-da, bu usul ta'limning o'zi kabi uzoq vaqtdan beri mavjud. Har bir kasb egasi chet tilini o'rganish amaliyotida muhandislik, san'at yoki moliyani o'rganib bu uslubdan foydalanganlar. 1990-yillarda kontent asosida til o'rgatish atamasi eng ko'p ishlatiladigan konsepsiya sifatida qo'llanila boshlandi. Til o'rgatishda

sezilarli darajada kengroq ta'sirga ega ushbu yangi uslubiy yondashuv metodika tomonidan qo'llab-quvvatlandi.

Til va mazmunning integratsiyasi bu yondashuvining asosiy xususiyati bo'lib, u fan bilimi va chet tilini o'zlashtirish bir-birini to'ldiruvchi va bir-biriga bog'liq bo'lgan o'lchovlar ekanligini ta'kidlaydi (Marsh, 2002). Talabalarning chet tilini bilish darajasini yanada samarali tarzda rag'batlantirish bu yondashuvning asosiy maqsadi hisoblanadi. Koyl(2007) ga ko'ra, integratsiya muvaffaqiyatli o'qitish strategiyasi bo'lib, u chet tilini o'zlashtirishni maqsad va vosita sifatida qo'llab-quvvatlaydi va shu bilan birga fan bo'yicha ta'lim maqsadlariga erishadi. Talabalarning maqsadli tilini rivojlantirish, ularga birinchi tilni o'rganishga o'xshash tajriba va muhitni yaratadigan mazmunli vaziyatlarga ega bo'lgan haqiqiy sharoitlarda amalga oshirilishi kerak. Talabalarga chet tilida o'z mahoratini oshirish uchun ko'proq imkoniyatlar va haqiqiy materiallar berilsa-da, ular ko'p jihatdan tildan

tez-tez foydalanish orqali mavzunni chuqurroq tushunishadi (Koyle va boshqalar, 2010).

Kontentga asoslangan til o'qitish texnologiyasi ingliz tili yoki boshqa chet tilini maxsus fan mavzularini birlashtirish orqali o'rganishga yondashuvdir. Ba'zi kontekstlarda bu usul tanlab olinadi va bu tanlov kognitiv qobiliyatlarga asoslanishi yoki ijtimoiy-iqtisodiy asoslar bilan ham bog'lanishi mumkin (Van Mensel va boshq., 2020).

Bugungi globallashtirish dunyoda maxsus til bilimlariga ehtiyoj paydo bo'ldi. Biznes, tibbiyot, huquq va kabi turli sohalarida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda (Hutchinson & Waters, 1987; Robinson, 1991).

Kontent va chet tili hamkorligi bu yondashuvning asosiy vazifalaridan biridir, chunki bu ikki element o'rtasidagi bog'liqlik har qanday faoliyatning asosini tashkil etadi (Llinares & Morton 2017; Nikula va boshq., 2016; Ruiz de Zarobe va Ximenez Katalan, 2009). Ruiz de Zarobe va Koyle (2015) fikriga ko'ra, ushbu yondashuvning mazmuni tizim yaratishdir; u o'quv predmetini, maqsadi va vazifasini yoki nazariy bilim va qobiliyatlarni to'plamini belgilaydi. Kognitiv kontsepsiya yondashuvining maqsadi talabalarning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini tushunish va bilimlarni tahlil qilish, sintez qilish va baholashgacha oshirishlari mumkin bo'lgan samarali ta'lim muhitini yaratishdir (Grandinetti, Langelotti va Ting, 2016).

Kummins (2008) kontentga asoslangan holda til o'qitishning asosiy komponenti sifatida kognitiv akademik til malakasi tushunchasini kiritdi. Uning ta'kidlashicha, talabalarga mazmun va akademik nutq bilan shug'ullanish imkoniyatini berish orqali kognitiv va lingvistik ko'nikmalarini oshiradi. Larsen-Friman (2000) bu konsepsiya tarkibida vazifaga asoslangan yondashuvni qo'llab-quvvatladi, unga ko'ra talabalar muloqot va muammolarni hal qilish uchun tildan foydalanishni talab qiladigan haqiqiy vazifalarni bajaradilar.

Bu vazifalar tushunish faoliyatidan tortib loyihalarga asoslangan holda ham bo'lishi mumkin. Uning ta'kidlashicha, vazifaga asoslangan faoliyat tildan foydalanish uchun mazmunli kontekstlarni taqdim etish orqali tilni o'zlashtirishga yordam beradi. Gibbons (2009) CBLT-da kontentni o'rganish bilan birlashtirilgan aniq til o'qitishning muhimligini ta'kidladi. U so'z boyligini o'rgatish va tilni modellashtirish kabi tilni rivojlantirish strategiyalarini tilni o'zlashtirishni qo'llab-quvvatlash uchun kontentga asoslangan vazifalarga kiritishni taklif qildi.

Spada va boshqalar (2010) CBLT bo'yicha tadqiqotlarning meta-tahlilini o'tkazdi, uning tilni bilish va kontentni o'rganishga ta'sirini o'rgandi. Ular CBLT, ayniqsa tilni rivojlantirish strategiyalariga e'tibor qaratgan holda, til va mazmun bilimlarida sezilarli yutuqlarga olib kelishini aniqladilar.

Marguerite Enn Snow (2013) ikki tilli ta'lim sharoitida CBLT bo'yicha tadqiqot o'tkazdi va vaqt o'tishi bilan uning til va akademik yutuqlarga ta'sirini o'rgandi. Uning ta'kidlashicha, CBLT dasturlari tilni bilish va akademik ko'rsatkichlarda barqaror o'sishga olib keldi va turli kontent sohalarida ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Umuman olganda, kontentga asoslangan tilni o'qitish chet tilini maxsus kontekst bilan bog'lash orqali til o'rganishga boy va qiziqarli yondashuvni taklif etadi, bu esa talabalarning motivatsiyasi va tushunishini kuchaytiradi va tilni bilish darajasini oshiradi.

CBLTda til o'rganish odatda to'rtta til ko'nikmalarini rivojlantirishni o'z ichiga oladi: tinglash, gapirish, o'qish va yozish. Bu ko'nikmalar o'rganilayotgan mazmun doirasida amalga oshiriladi.

Kontentga asoslangan til o'qitish Swain, Byrns va Cummins kabi olimlarning nazariy tushunchalariga tayangan holda til ta'limiga mustahkam va samarali yondashuvni taklif etadi. Larsen-Friman, Gibbons va Bax tomonidan

taklif qilingan o'qitish metodologiyalari turli xil ta'lim kontekstlarida CBLTni amalga oshirish uchun amaliy asoslarni taqdim etadi. Spada, Snow va Slavid tomonidan olib borilgan tadqiqotlarning empirik dalillari tilni bilish, kontentni o'rganish va akademik yutuqlarni rag'batlantirishda CBLT samaradorligini qo'llab-quvvatlaydi. O'qituvchilar tilni o'qitishda innovatsion yondashuvlarni o'rganishda davom etar ekan, CBLT fanlararo ta'lim, til rivojlanishi va kognitiv faollikni rivojlantiruvchi kuchli pedagogik model bo'lib qolmoqda.

Kontent asosida til o'qitish metodologiyasining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

Kontekstual Yondashuv. CBLT metodikasida tilning o'ziga xosligini hisobga olish zarur. Talabalar tilni o'rganish jarayonida faqat grammatika va lug'atni o'zlashtirmay, balki tilni amaliy holatda ishlatish ko'nikmalarini ham rivojlantiradilar. Bu metodika orqali talabalarga tilni real hayot kontekstida qo'llashni o'rgatish mumkin. Masalan: Talabalar tarixiy voqealarni yoki ilmiy tadqiqotlarni o'qib, shaxsiy fikrlarini ifodalashga o'rganadilar. Bu ularga nafaqat tilni, balki o'rganayotgan mavzularni ham chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Interdistsiplinar Ta'lim. CBLT usuli tilni o'rgatishda boshqa sohalarini ham o'z ichiga oladi. Bu talabalarga turli fanlarda bilim olish imkonini yaratadi, bu esa til o'rganishni yanada qiziqarli va maqsadga muvofiq qiladi. Misol: Talabalar iqtisod fanini o'rganar ekan, iqtisodiy atamalarini o'rganib, shu bilan birga, o'zlashgan tilni amalda qo'llashadi. Bu metodologik tahlil boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan o'qitishning afzalliklarini ko'rsatadi.

Motivatsiya va Faollik. CBLT metodikasining muvaffaqiyatli ishlashi uchun talabalarining motivatsiyasi va faolligi muhimdir. Bu metodika talabalarga tilni o'rganishda amaliy vazifalarni va haqiqiy dunyo mazmunini taqdim etish orqali qiziqishni oshiradi. Misol: Talabalarga

real hayotdagi vaziyatlar, masalan, mahsulotni sotish yoki xizmat ko'rsatish jarayonida tilni qanday qo'llashni ko'rsatish, ularning o'quv jarayonida faolligini oshiradi.

Individualizatsiya va Differensiallashgan Yondashuv. CBLT metodikasi talabalarining individual ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos keladigan o'qitish jarayonini taqdim etishga imkon beradi. Bu metodikaning asosiy tamoyillaridan biri shundaki, talabalarining til o'rganish tezligi va ularning oldingi bilimlari farqlidir, shuning uchun o'qitish jarayonini individuallashtirish kerak. Masalan: Talabalarining til o'rganish darajasiga qarab, murakkab kontent yoki oddiy kontent bilan ishlashni ta'minlash.

Kontent asosida til o'qitish metodikasining metodologik tahlili, shuningdek, o'qitishning samarali tizimini yaratish uchun quyidagi jihatlarga e'tibor qaratadi:

- Tinglash, o'qish, yozish va gapirish ko'nikmalarini rivojlantirish: CBLT metodikasi tilni to'liq o'rganish jarayonini amalga oshiradi. Talabalar real vaziyatlarda faol ishtirok etish orqali barcha kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantiradilar.

- Mavzu asosidagi o'qish va yozish: Talabalar tilni ma'lum bir mavzu doirasida o'rganadilar, bu esa ularni faolroq va chuqurroq o'rganishga undaydi.

- O'qitishning yuqori motivatsiyasi: Real kontent va qiziqarli mavzular talabalarni o'rganishga rag'batlantiradi va ularning tilga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Metodologik Tahlilning Natijalari

- Ijtimoiy va madaniy ko'nikmalarni rivojlantirish: CBLT orqali tilni o'rgatish talabalarga faqat tilni emas, balki madaniyat va ijtimoiy masalalar bilan tanishishga ham yordam beradi. Bu talabalarining global dunyoqarashini kengaytiradi.

- Tanqidiy fikrlash va o'z fikrini ifodalash: Kontent asosida til o'qitish talabalarga nafaqat bilimlarni o'zlashtirish, balki tanqidiy fikrlash

va o'z fikrlarini aniq ifodalash ko'nikmalarini ham beradi.

Xulosa

Kontent asosida til o'qitish samarali va amaliy yondashuv hisoblanadi. CBLT metodikasi til o'qitish jarayonida faollikni oshirish, talabalarni haqiqiy dunyo kontenti bilan tanishtirish va

ko'plab fanlarni integratsiyalashgan holda o'qitishni ta'minlashga yordam beradi. Shuningdek, uning ta'lim jarayonidagi samaradorligini o'rganish, talabalarning motivatsiyasini oshirish va til ko'nikmalarini rivojlantirish uchun imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Koyle D. Content and Language Integrated Learning: Towards a Connected
2. Dana Hanesová. A brief history of CLIL and CLIL in Jyväskylä. 23 July 2015
3. E.G. Shraiber, L.N. Ovinova. CLIL technology as an innovative method to learn foreign languages at university. 2017
4. Frigols Martín, M. J. Marsh, D. Mehisto, P. Wolff. European Framework for CLIL Teacher Education. Graz: CML. 13 July 2015
5. Hutchinson, Tom and Waters, Alan, 1987, English for Specific Purposes: A Learning-centred approach, Cambridge University Press., Cambridge.
6. James Cummins: BICS and CALP Teacher inspiration, Interpersonal communication skills, Interpersonal communication. 2008
7. Kovalevskiy, I. G. Organizatsiya samostoyatel'noy raboti studentov / I. G. Kovalevskiy. - Tekst : neposredstvenniy // Visshee obrazovanie v Rossii. - 2000. - № 1. - S. 114-115.
8. Llinares & Morton 2017 Content and Language Integrated Learning (CLIL): Type of programme or pedagogical model?
9. Marsh, D. CLIL/EMILE-The European Dimension: Actions, Trends and Foresight Potential [M]. Brussels: The European Union, 65- 70. 2002
10. Mukarram Axmedova. Pedagogik kompetentlik. Uslubiy qo'llanma. Toshkent. 2018.
11. M.X. Shukurova (2024) "Kontentga asoslangan holda til o'qitishning didaktik jihatlari" Journal of academic research and trends in educational sciences.
12. Ruiz de Zarobe & Ximenez Katalan (2009): "Content and Language Integrated Learning: Evidence from the Basque Country."
13. Snow M. A., Brinton D. M. The Content-based Classroom. New York: Longman. 1997
14. Dudley-Evans, T., & St John, M. J. (1998). Developments in ESP: A multidisciplinary approach. Cambridge University Press.

TIBBIY TA'LIM TALABALARINI OMMAVIY SPORT VA SOG'LOMLASHTIRISH JARAYONIGA PEDAGOGIK TAYYORLASHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

ARABBOYEV XURSHID

Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotasiya: Ushbu maqolada bugungi globallashuv sharoitida bo'lajak kadrlarni ham aqlan, ham ruhan yuksak sifatlar bilan tarbiyalash bilan birga jismonan sog'lom holda voyaga yetkazish vazifalari ham dolzarblik kasb etmoqda. Bu esa tibbiy ta'lim talabalarini ommaviy sport salomatlik jarayoniga tayyorlash tizimini takomillashtirish vazifalar to'g'risidagi fikr mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'z va iboralar: bo'lajak shifokorlar, jismonan sog'lom, zamonaviy dunyoqarash, ilmiy-nazariy qarashlar, uzluksiz ta'lim, jismoniy tayyorgarlikni, barkamol inson, ta'lim standartlari, fuqarolik jamiyatini, ilmiy-metodik.

Аннотация: В данной статье одной из основных задач будущих педагогов в современном обществе сегодня является высокая профессиональная компетентность и интеллектуальный потенциал, лояльность, идейная убежденность и любовь к своей профессии. Это отличает педагогов от других профессий. Было высказано множество программ по повышению качества и эффективности образования, формированию практических навыков по предметам, мнения по приоритетным задачам.

Ключевые слова и фразы: будущие врачи, новые разработки, современное мировоззрение, научно-теоретические взгляды, непрерывное образование, индивидуальные качества, всесторонне развитая личность, образовательные стандарты, гражданское общество, научно-методология.

Abstract: In this article, one of the main tasks of future pedagogues in modern society today is high professional competence and intellectual potential, loyalty, ideological conviction, and love for their profession. This distinguishes educators from other professions. Many programs on improving the quality and efficiency of education, forming their practical skills in subjects, and opinions on the priority tasks were expressed.

Key words and phrases: future pedagogues, new development, modern outlook, scientific-theoretical views, continuous education, individual qualities, well-rounded person, educational standards, civil society, scientific-methodology.

Kirish (Видение/Introduction).

Bugungi kunda tibbiy ta'lim tizimida tibbiy ta'lim talabalarini sport bilan muntazam shug'ullanishga yo'naltirish, sog'lomlashtirish tadbirlariga tayyorlash tizimini takomillashtirish dolzarb vazifalardan biri bo'lmoqda. Mazkur jarayonni yuqori samaradorlikka ega tizimga aylantirish uchun avvalo mavjud xolatni ko'rib chiqish, o'rganish va uning ijobiy va salbiy jihatlarini aniqlash, kamchiliklarini to'ldirish, eskicha yondashuvlardan voz kechish, shu bilan birga innovation metodikani qo'llash orqali ta'lim

sifatiga erishish ko'zda tutilmoqda.

Bugungi kunda axborot almashish jarayonining jadalashuvi, tezligi ruhiy sog'lom avlodni tarbiyalashni murakkablashtirmoqda. Tezkor muloqot asrida insonlarning muloqot ko'lamining kengligi ularning ruhiy zo'riqlashlarini kuchaytirib yubormoqda. Jamiyat a'zolarida toqatsizlik, asabiylik, ruhiy tushukunlik xolatlari kuzatilmoqda. Bunday vaziyatda har bir jamiyatda muhitni sog'lomlashtirish, bo'lajak avlodni, kadrlarni ham ruhan, ham jismonan sog'lom qilib tarbiyalash vazifasi dolzarblik kasb etadi.

Yoshlarni aqliy salohiyatini oshirish bilan birga jismoniy madaniyatini ham rivojlantirish vazifalari yuzaga chiqmoqda. Shuning uchun ham mamlakatimizda sog'lom avlodni tarbiyalash ishlarini tizimli tashkil etishda bir qancha ishlar olib borilmoqda. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev tomonidan ko'p tarmoqli «Humo arena» sport kompleksining tantanali ochilish marosimida so'zlagan nutqida «Bugun biz yurtimizda keng ko'lamli islohotlar va jadal o'zgarishlarni amalga oshirmoqdamiz. Va bu yo'lda jismoniy sog'lom va barkamol avlodni voyaga yetkazish bizning ustuvor vazifamiz va biz buning uchun bor kuch va mablag'larimizni safarbar etamiz», degan fikrni qat'iy takidlaganlarida ham chuqur ma'no va maqsad mujassam edi. Shunday ekan, umumiy o'rta ta'lim tibbiy ta'lim talabalarini sport sog'lomlashtirish jarayoniga tayyorlash shu maqsaddagi ishlar jumlasidandir. Zotan, jismoniy tarbiya va sport sohasiga hukumat tomonidan alohida e'tibor qaratilishi natijasida sport sog'lomlashtirish jarayonini rivojlantirishga qiziqish ortmoqda, jismoniy tarbiya kundalik faoliyatga aylanmoqda. Bu esa, jamiyatda sog'lom turmush tarzini rivojlantirish bilan birga mamlakatimizda sport sohasini yuksalishiga ham zamin hozirlamoqda. Zero, «jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, jismoniy tarbiya va sportni yanada ommalashtirish dolzarb vazifadir. Sportni jadal rivojlantirish, xalqaro musobaqalarda yuksak natijalarga erishgan sportchilarni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlashga bundan buyon ham katta ahamiyat beramiz».

[1] Demak, mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga doir kompleks ishlar doirasida tibbiy ta'lim talabalarini sport sog'lomlashtirish jarayoniga tayyorlash jarayonini tadqiq etishga oid ilmiy izlanishlar ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Shuningdek, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan yoshlarning bo'sh

vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha 5 ta muhim tashabbusning ikkinchisi o'quvi-yoshlarni sport sog'lomlashtirish faoliyatiga yo'naltirish, jismoniy chiniqtirish, ularni jismoniy tarbiya, sport bilan shug'ullanishlari va o'zlarini namoyon qilishlar uchun shart-sharoitlarni yaratib berishga qaratilgan. O'tgan yillar davomida respublikamizda, qolaversa barcha viloyat, shahar va tumanlarda sportni rivojlantirish, yoshlarni sport turlari bilan kengroq shug'ullanishlari uchun shart-sharoitlar yaratish, jamiyatda jismoniy tarbiya va sog'lomlashtirish ishlari orqali sog'lom muhitni yaratishga doir bir qancha ishlar amalga oshirildi. Sport to'garaklari, oliy ta'limlari faoliyati qayta tashkillashtirildi, ommaviy sport turlari musobaqalarning muntazam o'tkazib borilishi yo'lga qo'yildi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya (литература и методология /Methods). Talabalarni sport sog'lomlashtirish jarayoniga tayyorlashtirishni takomillashtirishda, avvalo jismoniy tarbiya, sog'lomlashtirish, jismoniy kamolot, jismoniy rivojlanish, salomatlikni mustahkamlash, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga yangicha yondashuv talab qilinmoqda. Mana shu zaruratni ilmiy asoslash doirasida olib boirlgan ushbu tadqiqot ishi ham tibbiy ta'lim talabalarini ommaviy sport sog'lomlashtirish jarayoniga tayyorlash tizimini takomillashtirishning ilmiy-nazariy manbai bo'lib hizmat qiladi. Shuningdek, «rivojlanishning barcha jihatlarida global raqobat kuchayishi sharoitlarida jahondagi har bir mamlakat oldida bugungi kunda inson kapitali sifatini oshirish zarurligi yuzaga keladi. Bu millatning salomatligini - barcha yoshdagi aholining sog'lom dunyoqarashini, jismoniy, ma'naviy-intellektual salomatligini asrash, jismoniy salomatligini mustahkamlash to'g'risida doimiy g'amxo'rlik qilish masalalariga yondashuvlarni tubdan qayta ko'rib chiqishni talab etadi»[2]. «Va bu yo'lda jismoniy sog'lom va barkamol avlodni

voyaga yetkazish bizning ustuvor vazifamiz va buning uchun bor kuch va mablag'larimizni safarbar» etishimiz lozim.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim vazirligi tomonidan 2017 yilda tasdiqlangan jismoniy tarbiya fanidan Davlat ta'lim standarti va umumta'lim oliy ta'limlari o'quv rejasida boshlang'ich sinf tibbiy ta'lim talabalariga jismoniy tarbiya darslari asosan haftasiga 2 soatdan bir o'quv yiliga 1- sinflar uchun 66 soat, 2-3-4 sinflar uchun 68 soat, 5-9 sinflar uchun ham 66-68 soatdan, shuningdek, gimnastika, yengil atletika, harakatli o'yinlar, sport o'yinlari elementlari: basketbol, voleybol, gandbol, futbol, shaxmat kabi sport turlari o'qitilishi belgilangan.[3]

Jismoniy tarbiya darslarining maqsadi tibbiy ta'lim talabalarini sog'lomlashtirish, jismoniy rivojlantirish va har tomonlama yetuk inson qilib tarbiyalashdir. Jismoniy tarbiya darslarining vazifalari esa shu darsda o'rgatiladigan jismoniy mashqlar va harakatlar texnikasini va taktikasini egallash bo'ladi. Shuning uchun har bir dars maqsadi o'zgarmasa ham dars vazifasi o'zgarib boradi. Jismoniy tarbiya darslari jarayonida tibbiy ta'lim talabalarining faqat jismoniy fazilatlarini tarbiyalanmay, balki ularning ahloqiy sifatleri o'zaro hamkorlik, jamoatchilik, tashabbuskorlik, faollik, botirlik va qo'rqmaslik xislatlari tarbiyalanadi. Shuningdek, jismoniy tarbiya darslari jarayonida tibbiy ta'lim talabalarida Vatan tuyg'usi va vatanparvarlik fazilatlarini shakllantirish kerak.

Ommaviy sport salomatlik jarayoniga tayyorlashda tibbiy ta'lim talabalarining yoshi, jinsi va jismoniy tayyorgarligini hisobga olib, mashg'ulotlarni tashkil etish va o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Tibbiy ta'lim talabalarini fan dasturda ko'zda tutilgan bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi hamda ularni takomillashtirishdan iboratdir. Darsning asosiy qismida o'qituvchi tomonidan tuzilgan

dars ishlanmasiga ko'ra sinfda jismoniy tarbiyadan o'quv dasturida belgilangan yangi mashqlar o'qitiladi yoki avval o'qitilgan mashqlar takrorlanadi, takomillashtiriladi zaruriy nazariy bilimlar beriladi. Jismoniy tarbiya darslarining asosiy qismi uchun 25-30 daqiqa vaqt ajratilishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Darsni asosiy qismini tashkil etish turli xil bo'lishi mumkin. Ya'ni jismoniy tarbiya bo'yicha Davlat ta'lim standarti o'quv dasturi bo'limlari (gimnastika, yengil atletika, harakatli o'yinlar, sport o'yinlari elementlari, shaxmat)ni darsning asosiy qismida turli metodlarda tashkil etishni talab etadi.

Natijalar (Результаты/Results). Bugungi kunda o'quvchi-yoshlarda sog'lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishga bo'lgan e'tibor kuchayib bormoqda. Aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, rivojlantirish, aholi salomatligini mustahkamlash va inson umrini uzaytirish, yuqumli va boshqa kasalliklar, zararli odatlarning oldini olish, jismoniy faollik, to'g'ri ovqatlanish hamda mehnat qilish, o'z vaqtida dam olish, shuningdek gigiyenik ko'nikmalargari o'ya qilish kabilarga qaratilgan qator chora-tadbirlarni ishlab chiqish va uni hayotga tadbqiq qilish aholi turli guruhlari, ayniqsa, talaba-yoshlar hayotida katta ahamiyatga ega».[4] Shunday ekan, tibbiy ta'lim talabalarini sport sog'lomlashtirish jarayoniga yo'naltirish orqali ularni va ijtimoiy muhitni sog'lomlashtirish, bu orqali jamiyatda sog'lom turmush tarzini qaror toptirish mumkin bo'ladi.

Tibbiy ta'lim talabalarini sport sog'lomlashtirish jarayoniga tayyorlashning muhim sharti ularni turli sport turlari bilan shug'ullanishni, sog'lom hayotni qadrlashini kundalik faoliyatga aylantirish hisoblanadi. Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida ham jismoniy tarbiyaga alohida urg'u berish orqali jamiyatda sport sog'lomlashtirish faoliyatni umummilliy harakatga

aylantirish, shuningdek, kelajak avlodni sog'lom qilib tarbiyalash maqsad qilingan. Tibbiy ta'lim talabalarini ham aqlan, ham jismonan yetuk shaxs sifatida tarbiyalashda ham jismoniy sog'lomlashtirish faoliyatining o'rni yuqori hisoblanadi. Chunki sog'lom tanada intellektual qobiliyat va salohiyat bo'ladi.

Oliy tibbiy ta'lim tizimida tibbiy ta'lim talabalarini sport sog'lomlashtirish jarayoniga yo'nlitirish tizimini takomillashtirish va innovasion metodikasini ishlab chiqishda sport sog'lomlashtirish faoliyatining xalqaro ta'lim tizimidagi o'rni o'rganish, uning har bir insonning turmush tarziga singib borishining ahamiyatini tahlil qilishga oid ko'plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilganligini ta'kidlash joiz. Olib borilgan ilmiy tadqiqotlarning natijasida jismoniy ta'lim va sport sog'lomlashtirish faoliyati tizimi jahon va undagi har bir mamlakatda o'z o'rniga ega ekanligi ilmiy asoslanib, jismoniy ta'limning o'ziga xos tamoyillari ishlab chiqildi. Bu tamoyillar qo'yidagilar.

- sport ta'limining sog'lomlashtiruvchilik tamoyili;

- jismoniy ta'limning har tomonlama, ham ruhan, ham jismonan rivojlantiruvchilik tamoyili.[5] Demak, ommaviy sport sog'lomlashtirish faoliyati jismoniy ta'lim-tarbiya asosida kechishi, rivojlanishi ma'lum bo'ladi. Shuningdek, jismoniy tarbiyaning innovasion asoslarini takomillashtirish, unga yangicha yondashuvlarni olib kirish, ta'lim muhitida sog'lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish vazifalari ortib bormoqda.

Muhokama (Обсуждение/Discussion). Bugungi kunda tibbiy ta'lim talabalarini sport sog'lomlashtirish faoliyatiga tayyorlash, sog'lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish va bu orqali ularni jismoniy va ruhiy salomatligini oshirish maqsad qilinmoqda. Biroq ushbu jarayonni tashkil

etishda, ish samaradorligini oshirishda ko'plab kamchiliklar ko'zga tashlanmoqda. Bular quyidagilardan iborat:

- aksariyat oliy ta'lim rahbariyatining jismoniy tarbiya darslariga bo'lgan munosabati ijobiy emas va jismoniy tarbiya darslari muhim ahamiyatga ega dars deb hisoblanmaydi.

- o'qituvchilar salohiyatining pastligi, ularning o'zi ustida ishlamasligi yoki mavjud qoidalarga amal qilmasligi holatining mavjudligi.

- jismoniy tarbiya darslarini tashkil etish va o'tkazishda jihozlarning yetishmasligi.

- oliy ta'lim ta'limi uchun jismoniy tarbiya bo'yicha mukammaldarslikning mavjud emasligi.

- jismoniy tarbiya darslarini tashkil etish va o'tish uchun maxsus inshootlarning yetishmasligi.

- jismoniy tarbiyadan ochiq darslarning yetarlicha tashkil etilmasligi va muhokamaga qo'yilmasligi.

Mazkur kamchiliklarni bartaraf etish uchun quyidagi ishlarni amalga oshirish lozim deb hisoblaymiz va tavsiya sifatida beramiz.

- jismoniy tarbiya darslariga oid (yillik, choraklik, oylik vaxaftalik) rejalarni puxta va to'g'ri tuzishga erishish;

- jismoniy tarbiya darsi uchun zarur bo'lgan inshoot va jihozlarning mavjudligini ta'minlashga erishish;

- pedagogik talablarga asosan jismoniy tarbiya darslarini 3 qismgabo'lib, tashkil etish va o'tkazishga rioya qilish;

- o'qituvchi tomonidan darsda tibbiy ta'lim talabalari faoliyatini tashkil etishning eng samarali usullarini qo'llay olishiga erishish;

- jismoniy tarbiya darslariga pedagogik vazifalarni aniq qo'yish;

- oldingi dars vazifalari bilan keyingi darsning vazifasini bog'lab dars o'tishga rioya qilish;

Jismoniy tarbiyadan nazariy ma'lumotlar o'rta oliy ta'limlarda har bir jismoniy tarbiya darslarida, dars mavzusiga muvofiq berib boriladi. Dars davomida nazariy ma'lumotlar sifatida jismoniy mashqni bajarish texnikasi va taktikasi, jismoniy fazilatlarni rivojlantirish, harakat malaka va ko'nikmalariga o'rgatish, jismoniy tarbiya va sport bilan shug'ullanishda jarohatlanishni oldini olish kabi ko'rsatmalar berib boriladi. Shu bilan birga tibbiy ta'lim talabalarida jismoniy tarbiya va sportga qiziqishlarini ortirish uchun jismoniy mashqlarni organizmga ijobiy ta'siri va sog'lom bo'lish uchun tabiat omillaridan foydalanish usullari hamda mashxur sportchilar hayoti xaqida ma'lumotlar berib boriladi.

O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida jismoniy tarbiya va sport sohasida qonunlar, Prezident farmonlari, Vazirlar mahkamasining qarorlari qabul qilindiki, bularning barchasi davlatimizda sport sog'lomlashtirish faoliyatiga tayyorlash tizimini yaratilishiga asos bo'ldi. Jamiyatni ijtimoiy sog'lomlashtirish tamoyillari asosida olibborilayotgan islohotlar yurtimizda ijtimoiy sog'lom muhitni hamda barkamol insonlarni, sog'lom turmush madaniyatini shakllantirishga qaratilgan. Bu esa, xalq salomatligini mustahkamlash, turmush tarzini yanada yuksaltirish orqali amalga oshiriladi. Zero, xalq salomatligini ta'minlash tabiiy atrof-muhit holati bilan bir qatorda, ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog'liqdir. Shuning uchun ham insonning biososial salomatligini asrash yo'li orqali ijtimoiy muhit holatini ta'minlashga intilish - davlat ahamiyatiga molik vazifalardandir. Darhaqiqat, jamiyat a'zolarining jismoniy sog'lomligini ta'minlash orqali millatning genofondiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin bo'lsa, o'quvchi-yoshlarni sport sog'lomlashtirish jarayoniga yo'naltirish orqali butun jamiyatga ta'sir ko'rsatish mumkin bo'ladi.

Ommaviy sport sog'lomlashtirish jarayoniga o'quvchi-yoshlarni tayyorlash va yo'naltirish tizimining ijtimoiy maqsadi mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy o'zgarishlarda ularning kuch-g'ayrati, shijoati va irodasidan foydalanish hisoblanadi. Shuning uchun ham ta'limda jismoniy tarbiya va sportni uyg'unlashtirish orqali tibbiy ta'lim talabalarining jismoniy va aqliy salohiyatini oshirish va jahon standartlariga javob beradigan kadrlarni yetishtirishni maqsad qilinmoqda. Zero, «bugungi kunda mamlakatimizning barcha hududlarida, hatto eng olis tumanlarida ham zamonaviy va foydalanish uchun qulay sport infratuzilmasi barpo etilmoqda. Keyingi ikki yilda mamlakatimizda sport bilan doimiy shug'ullanadiganlar soni ikki barobar ko'paydi».[6] Bu ham mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport orqali sport sog'lomlashtirish jarayonini atkomillashtirish yo'lidagi muhim bosqichlardan biridir.

Ommaviy sport sog'lomlashtirish faoliyati tibbiy ta'lim talabalarining shaxsiyatini rivojlantirish bilan birga ularning qaddi-qomatini go'zallashtiradi. Shuningdek, tibbiy ta'lim talabalarida marfologik va funksional o'zgarishlar sodir bo'ladi, tana tuzilishi, vazni, mushak kuchi, o'pkaning tiriklik sig'imi, ko'krak qafasi ekskursiyasi yuqori ko'rsatkichlarga ega bo'ladi, aqliy, axloqiy sifatlari tarbiyalanadi. Bu borada sport sog'lomlashtirish jarayonining ahamiyati yuksak hisoblanadi. Shu ma'noda, «jismoniy tarbiya va sportga alohida e'tibor»[7] berish zarur. Demak, ommaviy sport sog'lomlashtirish jarayoni tibbiy ta'lim talabalarini jismoniy kamolotga erishish uchun yo'naltirilgan pedagogik jarayon bo'lib, harakat malaka va ko'nikmalarini va o'rtacha jismoniy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Sport sog'lomlashtirishga yo'naltirilgan faoliyatda aqliy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasi bir vaqtda amalga

oshiriladi. Shunday ekan, «jismoniy kamolot – to‘liq salomatlik bilan tavsiflanib, kishining uzoq vaqt faol hayotiy va boshqa bir qancha ko‘rsatkichlar – har qanday tashqi muhit sharoitida jismoniy va aqliy ish qobiliyatini har tomonlama va yuqori darajada namoyon etish, jismoniy va irodaviy sifatlarni, katta masshtabdagi harakat ko‘nikmalarini va tana shaklini garmonik rivojlantirishdan iborat»bo‘lishini anglatadi.

Xulosa (Заклучение/Conclusion).

Xulosa qilgnada, tibbiy ta’lim talabalarini ommaviy sport sog‘lomlashtirish jarayoniga tayyorlashning amaliyotdagi mavjud holati unchalik namunali emasligi, jismoniy ta’lim va sog‘lom turmush tarzini shakllantirish amaliyoti talab darajasida emasligi kelib chiqadi. Bugungi kundagi ijtimoiy talab asosida tibbiy ta’lim talabalarini ommaviy sport sog‘lomlashtirish jarayoniga tayyorlash tizimini takomillashtirish ehtiyoji kelib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М.Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси // Халқ сўзи, 2018 йил 23декабрь.
2. 2019-2023 йиллардавида Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва оммавий спортни ривожлантириш концепцияси. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси. 2019 йил 14 февраль. www.lex.uz
3. Мирзиёев Ш.М. Нияти улуғ халқнинг иши улуғ, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. –Тошкент.: Ўзбекистон. 2019. –Б. 124.
4. Iermakov S.S., Cieslicka M, Muszkieta R. Physical culture in life of Eastern- European region students: modern state and prospects of development. Physical education of students, 2015. №6. –S. 16–30. <http://dx.doi.org/10.15561/20755279.2015.0603>
5. Makhamov A.Y. The importance of the physical training in shaping health lifestyles for prospective teachers, Scientific Bulletin of Namangan State University: 2019. Vol. 1: Iss. 10, Article 68. <https://uzjournals.edu.uz/namdu/vol1/iss10/68>.
6. Komilov N. Role of historical factors of history of medicines pedagogy / International scientific conference innovative trends in science, practice and education. №3, 2024. -P.95-98
7. Komilov N. Analysis of the main aspects of increasing the exclusive competence of students through teaching the history of medicine / Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. №2, 2024. -P.18-20
8. Komilov N. Teaching history of medicine to foreign students is vital factor of pedagogy // World of Scientific news in Science. № 3/2. 2024. -P.51-55.
9. Komilov N. Didactic opportunities of teaching history of medicine to foreign students studying in higher medical educational institutions // Академические исследования в современной науке. Том 2, № 19.- С.119-122.

STEAM TEXNOLOGIYALARINING MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDAGI O'RNI VA PEDAGOGIK AHAMIYATI.

BULTAKOVA ROZIYA XASAN QIZI

Jizzax Davlat pedagogika universiteti Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: STEAM ta'lim texnologiyasini maktabgacha ta'lim sohasiga olib kirish, nafaqat maktabgacha ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan mutaxxaslar va shu sohada tahsil olayotgan oliy ta'lim muassasalarida talabalariga tanlov fan sifatida o'qitish ishlari yo'lga qo'yilgan. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan talabalarning STEAM ta'lim texnologiyasidan foydalangan holda ta'lim olishlari ta'limga bo'lgan qarashlarini o'zgartirmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachilari, pedagoglari, tarbiyalanuvchilar va ularning otaonalari (qonuniy vakillari) ta'limning ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda, STEAM texnologiyasidan foydalanishlari mumkin. Jahon ta'lim tajribasida STEAM – texnologiyasidan foydalanish jarayoni va holati tahlil qilingan. Bu jarayonda kasbiy jihatdan Bo'lg'usi tarbiyachilarni tayyorlash katta ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: STEAM, ijodkorlik, faoliyat, rivojlantiruvchi muhit, STEAM pedagoglari, ijodiy fikrlash, estetik zavq, intellektual qobiliyat.

Аннотация: Начата работа по внедрению образовательной технологии STEAM в сферу дошкольного образования, преподаванию ее в качестве факультативного предмета не только специалистам, работающим в системе дошкольного образования, но и студентам высших учебных заведений, обучающимся по данному направлению. Использование образовательных технологий STEAM студентами, обучающимися в высших учебных заведениях, меняет их взгляды на образование. Воспитатели, учителя, учащиеся и их родители (законодатели) дошкольных образовательных организаций могут использовать STEAM-технологии в зависимости от потребностей образования. Анализируется процесс и состояние использования STEAM-технологий в мировом опыте образования, в котором большое значение имеет профессиональная подготовка будущих педагогов.

Ключевые слова: STEAM, творчество, активность, развивающая среда, STEAM-педагоги, творческое мышление, эстетическое удовольствие, интеллектуальные способности.

STEAM (fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika) texnologiyalaridan foydalangan holda bo'lajak tarbiyachilarni kasbiy tayyorlashning pedagogik mexanizmlari ularning o'qitish ko'nikmalarini oshirishga va ularni STEAM tushunchalarini samarali integratsiyalashga tayyorlashga qaratilgan ta'lim strategiyalari, yondashuvlari va vositalarining kombinatsiyasini o'z ichiga oladi. ularning sinflariga. Bo'lajak tarbiyachilarni STEAM texnologiyalaridan foydalangan holda kasbiy tayyorlashda qo'llaniladigan asosiy pedagogik mexanizmlar:

- bo'lajak tarbiyachilar STEAM fanlari va ularning o'zaro bog'liqligi haqida chuqur kontseptual tushunchani rivojlantirishlari

kerak.

- Ular o'z talabalariga ushbu fanlarni samarali o'rgatishdan oldin turli xil STEAM kontseptsiyalari bilan tanishishlari va o'z tushunchalarini rivojlantirish uchun amaliy mashg'ulotlar bilan shug'ullanishlari kerak.

- so'rovga asoslangan ta'lim STEAM ta'limida asosiy pedagogik yondashuv hisoblanadi. Bo'lajak tarbiyachilar bolalarni savol berishga, o'rganishga va haqiqiy muammolarni hal qilish yo'llarini topishga undaydiganso'rovga asoslangan ta'lim tajribasini ishlab chiqish va osonlashtirishni o'rganishlari kerak. Ular bolalarni so'rov jarayonida qanday yo'l-yo'riq qilishni tushunishlari va tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish

ko'nikmalarini rivojlantirishlari kerak.

STEAM ta'limi hamkorlik va fanlararo yondashuvlarga urg'u beradi. Bo'lajak tarbiyachilar turli fanlardan boshqa tarbiyachilar bilan integratsiyalashgan STEAM darslari va loyihalarini ishlab chiqish uchun hamkorlikda ishlashga o'rgatilgan bo'lishi kerak. Ular bir nechta mavzular bo'yicha tushunchalarni qanday bog'lashni tushunishlari va fanlararo fikrlashni rag'batlantiradigan mazmunli o'rganish tajribasini yaratishlari kerak. - bo'lajak tarbiyachilar texnologiya vositalari va resurslarini o'qitish amaliyotiga qanday qilib samarali integratsiya qilishni o'rganishlari kerak. Bunga ta'lim dasturlari, onlayn resurslar, simulyatsiyalar, virtual laboratoriyalar va STEAM o'rganishni qo'llab-quvvatlaydigan boshqa raqamli vositalardan foydalanish kiradi. Ular bolalarning faolligi va tushunishini oshirish uchun mos texnologiyalarni qanday tanlashni va ularni darslariga qo'shishni tushunishlari kerak.

Bo'lajak tarbiyachilar STEAM ta'lim maqsadlariga mos keladigan haqiqiy baholashlarni ishlab chiqish bo'yicha o'qitilishi kerak. Ular bolalarning o'z bilim va ko'nikmalarini real sharoitlarda qo'llash qobiliyatini aks ettiruvchi ishlashga asoslangan topshiriqlar, portfoliolar, loyihalar va boshqa baholash shakllari orqali bolalarning o'rganishini baholashni o'rganishlari kerak. - bo'lajak tarbiyachilar uchun STEAM sohalari va o'qitish metodologiyasidagi so'nggi yutuqlardan xabardor bo'lib turish uchun uzluksiz kasbiy rivojlanish zarur. Ularni STEAM ta'limiga qaratilgan seminarlar, konferentsiyalar va onlayn kurslarda qatnashishga rag'batlantirish kerak. Tajribali STEAM tarbiyachilarining doimiy qo'llab-quvvatlashi va maslahati ham ularga o'qitish amaliyotini takomillashtirishda yordam berishi mumkin.

Bo'lajak tarbiyachilar o'zlarining ta'lim amaliyotlari haqida fikr yuritish va STEAM darslarining samaradorligini baholash odatini rivojlantirishlari kerak. Ularni o'z tengdoshlari, murabbiylari va talabalaridan takomillashtirish

yo'nalishlarini aniqlash va ta'limga yondashuvlarini takomillashtirish uchun fikr mulohazalarini izlashga rag'batlantirish kerak. STEAM texnologiyalaridan foydalangan holda bo'lajak tarbiyachilarni kasbiy tayyorlashning pedagogik mexanizmlari mazmunli bilim, so'rovga asoslangan ta'lim, fanlararo yondashuvlar, texnologiya integratsiyasi, haqiqiy baholash, kasbiy rivojlanish va aks ettirishni o'z ichiga oladi. Bo'lajak tarbiyachilarni ushbu mexanizmlar bilan jihozlash orqali ular STEAM ta'limining samarali yordamchilariga aylanishlari va o'z talabalarini ushbu fanlarga bo'lgan ishtiyoqni rivojlantirishlari mumkin. STEAM fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematika degan ma'noni anglatadi va bu ijodiy muammolarni hal qilish qobiliyatlari va innovatsiyalarni rivojlantirish uchun ushbu fanlarning integratsiyasiga urg'u beradigan ta'lim yondashuvidir. Bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlashda STEAM texnologiyalaridan foydalanish uchun quyidagi pedagogik mexanizmlarni amalga oshirish mumkin:

Loyihaga asoslangan ta'lim: Bu yondashuv talabalarni STEAM ko'nikmalari va bilimlaridan foydalanishni talab qiladigan loyiha ustida ishlashni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar o'zlarining mavzulariga mos keladigan loyihalarni ishlab chiqishlari va talabalarga hamkorlik qilish, tajriba o'tkazish va muammolarni hal qilish imkoniyatini berishlari mumkin. So'rovga asoslangan ta'lim: Bu yondashuvda talabalar muammo yoki savolni tajriba va tekshirish orqali o'rganadilar. O'qituvchilar o'quvchilarga yanada chuqurroq va interaktiv ta'lim tajribasini taqdim etish uchun virtual haqiqat yoki simulyatsiya kabi STEAM texnologiyalaridan foydalanishlari mumkin. Fanlararo o'qitish: Bu yondashuv STEAM fanlarini boshqa ta'lim sohalariga integratsiyalashni o'z ichiga oladi. O'qituvchilar adabiyot, tarix yoki ijtimoiy fanlarga STEAM tushunchalarini o'z ichiga olgan darslarni loyihalashtirishlari mumkin

Kasbiy rivojlanish: O'qituvchilar STEAM texnologiyalarini o'z talabalariga samarali o'rgatish uchun o'zlari malakali bo'lishlari kerak. Kasbiy rivojlanish imkoniyatlarini taqdim etish o'qituvchilarga ushbu texnologiyalardan qanday foydalanishni o'rganishga va eng so'nggi ishlanmalardan xabardor bo'lishga yordam beradi.

Amaliy o'rganish: STEAM texnologiyalari ko'pincha amaliy tajribalar orqali yaxshi o'rganiladi. O'qituvchilar o'quvchilarga tajriba va yaratishga imkon berish uchun 3D printerlar, robototexnika to'plamlari yoki dasturlash dasturlari kabi vositalardan foydalanish imkoniyatini berishlari mumkin. Muammoli ta'lim: Bu yondashuvda talabalarga hal qilish uchun real muammo beriladi va ular STEAM texnologiyalaridan foydalanib, yechim topishadi. O'qituvchilar muammoni hal qilish jarayonida talabalarga yo'l-yo'riq ko'rsatish va fikr-mulohazalar va yordam berish orqali bu jarayonni osonlashtirishi mumkin. Umuman olganda, ushbu pedagogik mexanizmlar bo'lajak o'qituvchilarga STEAM texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha malakali bo'lishga yordam beradi va ularni o'z talabalariga ushbu fanlarni o'rgatish uchun yaxshi jihozlaydi. STEAM kontseptsiyalarini o'qitishga integratsiyalashgan holda, o'qituvchilar o'z talabalarini tez o'zgaruvchan dunyoga tayyorlashda yordam berishlari mumkin, bu erda ushbu ko'nikmalar tobora ko'proq talab qilinadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol uslublar innovatsion pedagogik va axborot texnologiyalardan foydalanib, ta'limning samaradorligini ko'tarishga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Zamonaviy texnologiyalar qo'llanilganda pedagoglar egallayotgan bilimlarni o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgan. Pedagog bu jarayonda shaxs va jamoaning rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga

sharoit yaratadi. Shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchi vazifasini bajaradi. Hozirgi davrda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarda ta'limtarbiya tizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun yangi axborotni o'zlashtirish va o'zlashtirgan bilimlarini o'zlari tomonidan baholashga qodir, zarur qarorlar qabul qiluvchi, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslarga aylanadi. Shuning uchun ham Maktabgacha ta'lim tashkilotlardagi ta'lim-tarbiyaviy jarayonida zamonaviy o'qitish uslublari-interfaol uslublar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir

Hozirgi davrda sodir bo'layotgan innovatsion jarayonlarda ta'lim-tarbiya tizimi oldidagi muammolarni hal etish uchun yangi axborotni o'zlashtirish va o'zlashtirgan bilimlarini o'zlari tomonidan baholashga qodir, zarur qarorlar qabul qiluvchi, mustaqil va erkin fikrlaydigan shaxslarga aylanadi. Shuning uchun ham Maktabgacha ta'lim tashkilotlardagi ta'limtarbiyaviy jarayonida zamonaviy o'qitish uslublari-interfaol uslublar, innovatsion texnologiyalarning o'rni va ahamiyati beqiyosdir

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy rivojlanish masalalari, xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy faoliyat tushunchalarni shakllantirish, A.V.Beloshistoy, A.M.Leushina³, Z.A.Mixaylova, S.G.Mixaleva, N.I.Nepomnyashchey, M.Y.Stozharova, A.A.Duradgor, E.I.Shcherbakova va boshqalar. Ko'plab taniqli psixologlar va pedagoglar (P.Y.Galperin, T.V.Taruntaeva) bolada ijodiy faoliyat g'oyalarni shakllantirish predmet-sensor faoliyatiga asoslangan bo'lishi kerak, bu jarayonda bilim va ko'nikmalarning butun hajmini o'zlashtirish, hisoblash qobiliyatlarini ongli ravishda o'zlashtirish osonroq, deb hisoblashadi. Boshlang'ich tasviriy faoliyat tushunchalarni shakllantirish bu dastur talablarida ko'zda tutilgan aqliy faoliyatning bilimlari, texnikasi va usullarini uzatish va o'zlashtirishning maqsadli va uyushgan jarayonidir. Uning asosiy maqsadina faqat maktabgacha

ta'lim tashkilotida san'atni muvaffaqiyatli o'zlashtirishga tayyorgarlik, balki shaxsni har tomonlama rivojlantirishdir. Respublikamizda bu vazifalarni hal qilish borasida bir qator ilmiy-tadqiqot o'quvpedagogik, uslubiy va dasturiy ishlar amalga oshirilgan, N.N.Azizxo'jayeva, J.G'.Yo'ldoshev, R.Ishmuhammedov, G.M.Kodjaspirova, A.K.Klarin, T.P.Salnikova, N.Saidahmedov, U.Tolipov, M.Usmonboyeva, E.Y.Yusupov, M.M.Xayrullayyev, M.G.Davletshin, A.Q.Munavvarov, M.O.Ochilov, O.Musurmonova, O.T.To'rayyeva, K.H.Xoshimov, S.X.Temurova, O.Xasanboyeva, U.Mahkamov, T.Qurbonov, M.X.Umarova maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatni shakllantirish metodikasi bo'yicha dissertatsiya himoya qilgan. M.R.Xalilova maktabgacha ta'lim tashkilotlarida katta guruh yoshidagi bolalarga ekologik tushunchalarni shakllantirishning pedagogik asoslari bo'yicha ilmiy-tadqiqot ishini olib borgan

TADQIQOT METODOLOGIYASI

STEAM ta'limi uchun o'qituvchilarni tayyorlash: Akpan va Beard (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotda tayyorlov o'qituvchilari amaliy tajriba va hamkorlikda o'rganishni o'z ichiga olgan kasbiy rivojlanish dasturlarida qatnashgandan so'ng, STEAM fanlarini o'qitishda ishonch va malaka ortganini qayd etdi. STEAMni o'qituvchilar ta'limi dasturlariga integratsiya qilish: Windschitl, Thompson, and Braaten (2018) tomonidan o'tkazilgan sharhda ular STEAM ta'limini integratsiyalashgan o'qituvchilarni tayyorlash dasturlari o'qituvchilarga fanlararo fikrlash, muammolarni hal qilish va qiziqarli o'rganish tajribasini loyihalash qobiliyatini rivojlantirishga yordam berishini aniqladilar.

Loyihaga asoslangan ta'limning boshlang'ich o'qituvchilarga ta'siri: Agyei, Voogt va Pieters (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqotda loyihaga asoslangan o'quv tajribalarida ishtirok etgan boshlang'ich o'qituvchilarning o'z-o'zini samaradorligi,

hamkorlik ko'nikmalari va STEAM tushunchalarini tushunishi ortgani haqida xabar berishdi. Shuningdek, ular kelajakdagi sinflarida texnologiyani integratsiyalashga ijobiy munosabatda bo'lishdi. STEAM ta'limida so'rovga asoslangan yondashuvlar: Maeng, Pedersen va Yoon (2019) tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda STEAM ta'limida so'rovga asoslangan yondashuvlar bilan shug'ullanuvchi o'qituvchilarning so'rovga asoslangan strategiyalarni amalga oshirish va STEAM fanlarini samarali integratsiyalash qobiliyatiga ishonchlari ortgani haqida xabar berishdi.

STEAM integratsiyasi uchun professional rivojlanish: Pellegrino, DiCarlo va Goldman (2021) tomonidan olib borilgan tadqiqotda STEAM ta'limiga yo'naltirilgan uzoq muddatli, immersiv kasbiy rivojlanish dasturida qatnashgan o'qituvchilar STEAM tushunchalari, pedagogik strategiyalari va texnologiyalarni integratsiyalashuvi bo'yicha rivojlangan bilimlarini namoyish etdilar. ularning o'qitish amaliyoti. Amaliy o'rganish tajribasi va STEAM: Mur va Keyxill (2020) tomonidan olib borilgan tadqiqotda 3D bosib chiqarishdan foydalangan holda amaliy o'rganish tajribasi bilan shug'ullanuvchi o'qituvchilar STEAM fanlarini o'rgatishda o'z-o'zini samaradorligini oshirish, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini yaxshilash va dizayn jarayonini ko'proq tushunishni qayd etdilar. . Ushbu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, STEAM texnologiyalari va pedagogikasini o'qituvchilar ta'limi dasturlariga integratsiyalash bo'lajak o'qituvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Amaliy tajribalarni taqdim etish, loyiha va so'rovga asoslangan ta'limni o'z ichiga olish va maqsadli kasbiy rivojlanishni taklif qilish orqali o'qituvchilar STEAM fanlarini samarali o'rgatish uchun zarur bilim, ko'nikma va ishonchga ega bo'lishlari mumkin

So'nggi yillarda O'zbekistonda maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishga qaratilgan ulkan islohotlar jarayoni davom etib kelmoqda. Xususan, maktabgacha ta'lim

tizimini ilg'or xorijiy tajribalar asosida rivojlantirishning tashkiliy-metodik ta'minotini ishlab chiqishga katta ahamiyat qaratilmoqda. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida - maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot- kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish kabi ustuvor vazifalar belgilangan

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun tasviriy faoliyat usullarini shakllantirish bo'yicha ta'lim faoliyatini samarali amalga oshirish uchun maktabgacha ta'lim tashkilotida bir qator eng yangi innovatsion texnologiyalarni qo'llash mumkin, bu esa o'quv jarayonini tashkil qilishda turli xil ta'lim sohalarini birlashtirish bilan bog'liq meta-mavzu (mavzular ketmaketligi) muhitini yaratishni ta'minlaydi. Shunday texnologiyalardan biri bu STEAMtexnologiyasidir. Birinchi marta AQSHda bolalarni yuqori texnologik muhitda hayotga tayyorlashga qaratilgan mezo(tashqi) predmetli muhitda bolalar faoliyatini tashkil qilish uchun STEAM - texnologiyasidan foydalaniladi

Hozirgi vaqtda AQSH, Angliya, Germaniya maktabgacha ta'lim tashkilotlari

va maktablarining o'quv dasturiga STEAMtexnologiyasi kiritilgan bo'lib, u bolalarni yoshligidan yuqori texnologik jihatdan tayyorlaydi. "STEAM" – so'zi so'zlarning birinchi harflarini dekodlashni (matnli kodlash) o'z ichiga oladi: - "science" - fan; - "technology" - texnologiya; - "engineering" - muhandislik; - "art" - san'at; - "math" - matematika. Ushbu fanlar zamonaviy dunyoda eng ommabop bo'lib kelmoqda. Shu sababli, bugungi kunda STEAM texnologiyasi asosiy tendensiyalardan biri sifatida rivojlanib, tabiatshunoslik, tasviriy faoliyat, texnologiyalar, muhandislik va matematika bilan birlashtirilmoqda.

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytganda, Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida STEAM - faqat o'qitish usullari emas balki bolalarni aqlini charxlash hamda intellektual qobiliyatlarini rivojlantirishga ham katta yordam beradi. STEM ta'limiga san'atning qo'shilishi, birinchi bo'lib rassom, muallif va RodAylend san'at va dizayn maktabining sobiq prezidenti Jon Maeda tomonidan qo'llabquvvatlangan edi. Nega STEM ta'limiga san'at qo'shildi? Bu haqida quyidagi izlanuvchilarning fikrlari keltirib o'tamiz: Madlen Burri NY Metro Parentsdan: "San'at allaqachon fan, texnologiya, muhandislik va matematikaning muhim qismidir".

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
2. "STEAM ta'lim tizimi nima?" <https://www.integer.uz/steam>
3. "STEAM education for English learners" <http://exclusive.multibriefs.com/content/steam-education-for-english-learners/education>
4. Turg'unov S.T, Maqsudova L.A, Tojiboyeva H.M, Nazirova G.M, Umaraliyeva M. A "Pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish, sifat va samaradorligini oshirish texnologiyalari" «O'zbekiston Respublikasi O'zPFITi» nashriyoti, T.:2014

TEXNIK TAYYORGARLIK FANINI O'QITISHDA RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI

TURAYEV JAXONGIR ANVAROVICH,

Buxoro davlat pedagogika instituti Harbiy ta'lim fakulteti boshlig'i
dotsent

Annotatsiya: bu maqolada o'quvchilarning texnik qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni nafaqat nazariy bilimlar, balki amaliy ko'nikmalar bilan ham ta'minlaydi. Zamonaviy texnik metodlar, innovatsion texnologiyalar va interaktiv o'qitish usullari orqali o'quvchilarni texnik sohalarga tayyorlash, ularga kreativ va mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayon orqali o'quvchilar texnik bilimlarni amaliyotga tatbiq etish va kelajakda muvaffaqiyatli ishlash uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarga ega bo'lishi haqida fikr mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: texnik tayyorgarlik, raqamli ta'lim texnologiya, qobiliyat, ko'nikma, malaka, kompetensiya, interaktiv metod.

Texnik tayyorgarlik fanini o'qitish, o'quvchilarga texnik bilim va ko'nikmalarni o'rgatish, ularni texnologiyalar va sanoatning turli jabhalariga tayyorlash maqsadida amalga oshiriladi. Ushbu fan o'quvchilarga texnik jarayonlar, qurilmalar, mexanizmlar, materialshunoslik, energetika va boshqa texnik sohalarga oid fundamental bilimlarni beradi. O'qitish jarayoni yuqori sifatli va samarali bo'lishi uchun quyidagi asosiy metodikalar va tamoyillarni hisobga olish zarur.

O'quvchilarning texnik qobiliyatlarini rivojlantirish. O'quvchilarning texnik qobiliyatlarini rivojlantirish, ularning kelajakdagi faoliyatiga tayyorlanish, kreativ va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Texnik qobiliyatlar nafaqat texnik sohalarda ishlash uchun zarur, balki o'quvchilarning umumiy tafakkurini, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini va innovatsion yondoshuvlarini rivojlantirishga ham yordam beradi. Quyidagi yo'nalishlar orqali o'quvchilarning texnik qobiliyatlarini samarali rivojlantirish mumkin: nazariy bilimlar bilan mustahkamlash, texnik qobiliyatlarni rivojlantirishda nazariy bilimlar muhim asos hisoblanadi. O'quvchilar texnik fanlar, mexanika, elektronika, materialshunoslik

va boshqa fanlarda nazariy tushunchalarni chuqur o'rganishlari zarur. Nazariy bilimlar o'quvchilarga texnik jarayonlar va tushunchalarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Materialshunoslik, turli materiallarning xususiyatlari, ularning qanday ishlashini o'rganish texnik qobiliyatlarni mustahkamlaydi.

Amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish. Texnik qobiliyatlarni rivojlantirishda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish juda muhim. O'quvchilarni texnik uskunalar bilan ishlash, qurilmalarning dizaynini yaratish va ularni optimallashtirish kabi faoliyatlar orqali o'rgatish: Laboratoriya mashg'ulotlari va amaliy ishlash. O'quvchilarga texnik qurilmalar va asbob-uskunalar bilan ishlashni o'rgatish, ularni sozlash, ishlatish va ta'mirlash ko'nikmalarini rivojlantirish. Konstruktorlik va model yaratish. O'quvchilarga kichik texnik qurilmalarni yig'ish, loyihalar yaratish va testdan o'tkazish orqali amaliy qobiliyatlarini rivojlantirish.

Innovatsion texnologiyalarni o'rganish. Zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar o'quvchilarning texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Yangi texnologiyalarni o'rganish va ulardan foydalanish o'quvchilarga. Simulyatorlar va

modellashtirish dasturlari. O'quvchilarga turli texnik jarayonlarni simulyatsiya qilish va modellashtirishni o'rgatish, bu esa ularning amaliy ko'nikmalarini va nazariy bilimlarini uyg'unlashtiradi. 3D modellashtirish va dizayn dasturlari. AutoCAD, SolidWorks kabi dasturlar yordamida o'quvchilarga texnik ob'ektlarni loyihalash va tahlil qilish ko'nikmalarini berish.

Muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirish. Texnik qobiliyatlarni rivojlantirishda muammolarni hal qilish va kreativ fikrlashga e'tibor qaratish kerak. O'quvchilarni texnik muammolarni yechishga jalb qilish va ularni kreativ yondoshuvlar bilan hal qilish. Konstruktorlik o'yinlari va loyihalar. O'quvchilarga amaliy muammolarni yechishda o'z fikrlarini yaratish va ijodiy yondoshuvlar ishlab chiqish imkoniyatini berish. Projekt asosida o'rganish. O'quvchilarga real texnik loyihalar asosida muammolarni yechishni o'rgatish. Bu usul ularni jamoada ishlashga, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga va kreativ fikrlashga undaydi.

Amaliy o'rgatish usullari. O'quvchilarning texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda amaliy o'rgatish usullaridan foydalanish samarali bo'ladi. Gamifikatsiya. Texnik fanlarda gamifikatsiya elementlarini qo'llash, masalan, o'quvchilarga texnik muammolarni o'z vaqtida hal qilish uchun ballar va medallar taqdim etish, o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Simulyatsiya va virtual laboratoriyalar. O'quvchilarga turli texnik jarayonlarni amaliy tarzda o'rgatish uchun simulyatsiya va virtual laboratoriyalarni qo'llash. Hunar-jamoa faoliyati. O'quvchilarni guruhlarda ishlashga rag'batlantirish, bu esa ularga birgalikda texnik muammolarni hal qilishda ko'nikmalarni oshiradi.

Mustaqil ishlashga rag'batlantirish. O'quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyatini rivojlantirish muhim. Bu quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi. Loyiha ishlari. O'quvchilarga mustaqil loyihalar berish, bu

ularga o'z bilimlarini amaliyotga tatbiq etish imkoniyatini yaratadi. Tajriba va tadqiqotlar. O'quvchilarga turli ilmiy va texnik tadqiqotlar olib borish, yangi texnologiyalarni sinab ko'rish imkoniyatlarini berish.

Texnik yozuvlar va taqdimotlar. Texnik bilimlarni samarali o'zlashtirish uchun o'quvchilarga texnik yozuvlarni va taqdimotlarni tayyorlashni o'rgatish. Texnik hujjatlar yozish. O'quvchilarga texnik loyiha, chizmalar va hisob-kitoblarni tayyorlashni o'rgatish, bu ularda professional muhitga tayyorlikni oshiradi. Taqdimotlar va himoyalar. O'quvchilarga o'z ishlarini taqdim etishni, texnik mavzularni tushuntirishni o'rgatish, bu esa ularda kommunikatsiya va liderlik ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Tajribalar va tadqiqotlar. O'quvchilarni amaliy ishlar va tadqiqotlar o'tkazishga jalb qilish, yangi bilimlarni olish va o'rganish jarayonlarini interaktiv qilish. Laboratoriya ishlarini o'tkazish. O'quvchilarga texnik jarayonlarni sinovdan o'tkazish va tajriba qilish imkoniyatini berish, bu ularga yanada chuqurroq bilim beradi. Tadqiqot loyihalari. O'quvchilarni turli texnik masalalarni tadqiq qilishga undash va ilmiy ishlarga yo'naltirish.

Texnik tayyorgarlik fanini o'qitish – bu nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham o'rgatish jarayonidir. Zamonaviy metodikalar, innovatsion texnologiyalar va interaktiv yondoshuvlar o'quvchilarning texnik bilimlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunday o'qitish metodlari o'quvchilarga texnik sohada muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan bilimlarni beradi va ularni ishlab chiqarish jarayonlariga tayyorlaydi.

Texnik tayyorgarlik fani, o'quvchilarni texnik bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlash, ularga turli sohalarda ishlashni o'rgatish uchun muhim o'quv sohasidir. Zamonaviy ta'lim tizimi esa raqamli texnologiyalar bilan boyitilmoqda, bu esa o'qitish sifatini sezilarli darajada

oshibadi. Raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, o'quvchilarga texnik tayyorgarlik fanlarini o'rganishda quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

Multimedia resurslaridan foydalanish. Texnik jarayonlarni tushuntirishda video va animatsiyalarni qo'llash o'quvchilarga mavzuni aniqroq tushunishlariga yordam beradi. Masalan, ishlab chiqarish jarayonlari yoki texnik qurilmalar ishini ko'rsatish uchun animatsiyalarni ishlatish mumkin. 3D texnologiyalari yordamida o'quvchilar murakkab texnik obyektlarni yaxshiroq tushunishi mumkin, masalan, mexanik qurilmalarning yoki elektron komponentlarning ishlashini vizual tarzda ko'rsatish. Virtual va augmentatsiyalangan haqiqat. Virtual haqiqat (VR). O'quvchilarni texnik mahoratlarni o'rgatishda VR texnologiyasi juda samarali bo'lishi mumkin. Bu texnologiya yordamida o'quvchilar virtual muhitda haqiqiy ishlab chiqarish jarayonlariga qatnashib, xavfsizlikni ta'minlab, o'z ko'nikmalarini amaliyotda sinab ko'rishlari mumkin.

Augmentatsiyalangan haqiqat (AR). AR yordamida o'quvchilar real dunyo bilan raqamli elementlarni integratsiyalashgan tarzda o'rganishlari mumkin. Masalan, texnik asbob-uskunalar ustida AR yordamida qo'llanma yoki o'rgatuvchi ko'rsatmalarni ko'rsatish mumkin. O'quv materiallari va platformalar. Elektron darsliklar va resurslar. Raqamli darsliklar va materiallar yordamida o'quvchilarga interaktiv o'quv jarayonini taqdim etish mumkin. Bu o'quvchilarni doimiy ravishda yangilab boriladigan materiallar bilan ta'minlash imkonini beradi. O'quv platformalari. Moodle, Google Classroom kabi onlayn platformalar orqali o'quvchilar uchun muhokama guruhlarini tashkil etish, masofaviy testlar o'tkazish, va o'quv jarayonlarini onlayn tarzda tashkil etish mumkin.

Simulyatsiya va Modellashtirish. Texnik simulyatorlar. Maxsus dasturlar yordamida

o'quvchilar turli texnik tizimlarni simulyatsiya qilish orqali muammolarni hal qilishga o'rgatishlari mumkin. Masalan, elektron o'quvchilarga elektr sxemalarini yaratish va ularni sinovdan o'tkazish imkonini beruvchi simulyatorlardan foydalanish. Modellashtirish dasturlari. Matlab, AutoCAD kabi dasturlar yordamida o'quvchilar murakkab texnik tizimlar va mexanizmlarni modellashtirishni o'rganadilar.

Interaktiv O'qitish. Gamifikatsiya-o'quvchilarni o'rganishga jalb qilish uchun gamifikatsiya usullaridan foydalanish mumkin. Masalan, o'quvchilarni texnik masalalarni yechishda ballar yoki medallar orqali rag'batlantirish, o'quv jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Kollaborativ ishlar. Onlayn guruhlarda o'quvchilar birgalikda ishlashadi, bu esa texnik muammolarni birgalikda hal qilishni va kreativ fikrlashni rivojlantiradi. Testlash va baholash. Onlayn testlar. O'quvchilarning bilimini baholashda interaktiv testlar va kvizlardan foydalanish mumkin. Bu testlar orqali o'quvchilarning mavzuni qanday o'zlashtirganligi aniqlanadi va ularning muvaffaqiyatlari to'g'risida tezkor ma'lumot olish mumkin. Ko'p variantli baholash tizimlari. Tizimli baholash va avtomatik ravishda baholovchi tizimlar o'quvchilarning natijalarini tezda qayd etish va tahlil qilish imkonini beradi. O'qituvchilar uchun raqamli resurslar. O'qituvchi platformalari: O'qituvchilar uchun ta'limni samarali tashkil qilishga yordam beradigan resurslar, dars rejalarini yaratish, o'quvchilarning yutuqlarini kuzatish imkoniyatlarini taqdim etadigan tizimlar. Masofaviy treninglar: o'qituvchilarga yangi pedagogik texnologiyalarni o'rganish uchun masofaviy kurslar yoki onlayn treninglarni taqdim etish.

Xulosa qilib aytganda texnik tayyorgarlik fanini o'qitishda raqamli ta'lim texnologiyalaridan foydalanish, o'quvchilarning texnik bilimlarini o'rgatish

jarayonini samarali, qiziqarli va innovatsion qilishda katta yordam beradi, shuningdek holga keltiradi. Bu texnologiyalar o'quvchilarga amaliy tajriba orttirishda keng o'qituvchilarga o'quv jarayonini modernizatsiya imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kozlova N. Sh. Ta'limdagi raqamli texnologiyalar // Maykop davlat texnologiya universitetining xabarnomasi. 2019. jild. 1/40. 83–90-betlar.
 2. Kozlov R. S., Kozlova N. Sh. Rossiya ta'lim tizimi raqamli transformatsiya davrida // O'qituvchi millat yaratadi (A.-X. A. Qodirov): IV Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. 2019. 344–348-betlar.
- Uvarov A. Yu. Raqamli texnologiyalar dunyosida ta'lim: raqamli transformatsiya yo'lida. M .: nashriyot uyi. Davlat universiteti Oliy iqtisodiyot maktabi uyi, 2018. – 168 b.

GLOBALLASHAYOTGAN DUNYO O'QITISHNING INTERFAOL USULLARI

JAHONGIR KOMILJONOV

Xalqaro Kimyo universiteti Xorijiy tillar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Fan va texnika taraqqiyotining zamonaviy darajasi va inson ruhiyatining hozirgi holati o'qitish kechimidagi o'zgacha falsafiy yo'nalish asosida tashkil etilishini taqozo etdi. Ana shu zaruriyatning natijasi o'laroq transaksiya falsafasi paydo bo'ldi. Ilmu fanning tezkor taraqqiyoti oldinlari xayolga ham kelmagan bir qator muammolarni paydo qildi. Chunonchi, o'quvchilarga qaysi fan asoslarini, qancha miqdorda, qachon va qay tartibda o'rgatish kerakligi masalasini hal etish mushkul bo'lib qoldi. Ushbu maqolada adabiyot fanini maktablarda o'qitilishining bugungi kundagi holati haqida bayon qilingan. Umumta'lim tizimida adabiyot o'qitishning ahvolib muammo va yechimlar tahliliga tortilgan.

Kalit so'zlar. O'qitish metodlari, usul, interfaol usullari, gradual ta'lim, ijodiy yondoshuv, pedagogik texnologiyalar.

Annotation. The modern level of scientific and technical development and the current state of the human psyche have required the organization of the educational process on the basis of a special philosophical orientation. As a result of this necessity, the philosophy of transactionalism emerged. The rapid development of science and technology has created a number of previously unimaginable problems. For example, it has become difficult to solve the problem of which science basics should be taught to students, in what quantity, when and in what order. This article describes the current state of teaching literature in schools. The current state of literature teaching in the general education system, its problems and solutions are analyzed.

Keywords. Teaching methods, method, interactive methods, gradual education, creative approach, pedagogical technologies.

Абстрактный. Современный уровень развития науки и техники, современное состояние психики человека потребовали организации образовательного процесса на основе особой философской направленности. В результате этой необходимости возникла философия транзакционизма. Стремительное развитие науки создало ряд ранее невообразимых проблем. Например, стало сложно решать, какие основные предметы преподавать студентам, в каком количестве, когда и в каком порядке. В статье описывается современное состояние преподавания литературы в школах. Анализируются современное состояние, проблемы и пути решения преподавания литературы в системе общего образования.

Ключевые слова. Методы обучения, методы, интерактивные методы, поэтапное обучение, творческий подход, педагогические технологии.

KIRISH

Falsafiy asos pedagogika fanining ham, amaliyotining ham mohiyatini tayin etadi. Insoniyat tarixi bilan teng bo'lgan pedagogik amaliyot, umumlashtirib olganda, uch asosiy falsafiy yo'nalish asosida uyushtirilib kelinayotir. Bu falsafiy yo'nalishlar pedagogika ilmda transmissiya, transformatsiya,

transaksiya tarzida nomlanadi. Qo'shma so'zlardan iborat bu atamalarda dastlabki trans so'zi lotincha bo'lib, "orqali", "orqali o'tish", "vositasida o'tish" ma'nolarini anglatadi.

Ta'limni transmissiya falsafasi asosida tashkil etish g'oyat uzoq davom etib, insoniyat tajribasi va fanning taraqqiyoti ko'proq

empirik xarakterda bo'lgan davrlarni o'z ichiga oladi. Bu falsafiy yondashuv asosida tashkil etilgan ta'limda o'quvchilar o'qituvchi bergan bilimlarinigina o'zlashtiradilar. Bu davrda insoniyat o'zlashtirigan bilimlarning o'zi ancha primitiv bo'lganligi sababi o'qituvchi ularni o'ziga singdirgan kam sonli odamlardan biri sifatida bilganlarini o'quvchilariga tushunarli yo'sinda uzatganlar.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Keyingi davrda ta'limga o'quvchi diqqatini tortish masalasi metodist olimlarning diqqat markazida turibdi. Professorlar: Q.Yo'ldoshev, B.To'xliyev, S.Matchonov, M.Mirqosimova, Q.Husanboyeva, R.Niyozmetova kabi olimlarning ayrim maqola, tadqiqot ishlari, monografiya, metodik qo'llanmalarida shu masalaga yangicha yondashuv ko'zga tashlanadi.

NATIJALAR

Insoniyat egallagan bilimlar miqdori nisbatan ko'payib, ularni yosh avlodga o'zgarishsiz o'rgatish ko'p vaqtni oladigan bo'lib qolgach, ta'lim kechimi (jarayoni) transformatsiya falsafiy yo'nalishi asosida tashkil etiladigan bo'ldi. Bunda o'qituvchi u yoki bu fanning o'zini emas, balki uning asoslarini o'rgatishga yo'naltirildi. Chunki bu bosqichda fan anchagina rivojlanganligi uchun ham o'quvchilarning uni to'liq egallashlari mumkin emas edi. Shundan kelib chiqib, o'qituvchi transformator vazifasini o'tar, ya'ni muayyan fanning asosiy mohiyatini o'quvchilarga singdirishga urinadi.

Hozirgi o'qitish kechimi uchun o'qituvchining aytganlarinigina eslab qoladigan o'quvchilarni tayyorlash yetarli bo'lmay qoldi. Chunki har qanday kuchli xotira ham cheksiz ochundagi beaddad hodisalarning barchasini qamrab ololmaydi. Buning ustiga, xotira yordamida o'zlashtirilgan bilimlar faqat standart vaziyatlardagina foydalanishga mo'ljallangan bo'ladi. Notanish vaziyatga

duch kelinsa, mashaqqat bilan o'zlashtirilgan bu bilimlar hech narsaga yaramay qoladi. Ma'lumki, tiriklik hech qanday standartu qolipga tushmaydigan darajada rang-barangdir. Shuning uchun yosh avlodni mustaqil izlanadigan, nostandart vaziyatlarda eng maqbul va original qarorlar qabul eta oladigan qilib tarbiyalash kun tartibiga chiqdi.

MUHOKAMA

Fan va texnika taraqqiyotining zamonaviy darajasi va inson ruhiyatining hozirgi holati o'qitish kechimining o'zgacha falsafiy yo'nalish asosida tashkil etilishini taqozo etdi. Ana shu zaruriyatning natijasi o'laroq transaksiya falsafasi paydo bo'ldi. Bunga ko'ra, ta'limning mazmuni o'quvchilarning o'z xatti-harakatlari, intilishlari natijasida o'zlashtirilishi ko'zda tutiladi. Ya'ni bu falsafiy yo'nalishda o'quvchi ta'lim kechimining bosh qadriyati va o'qitish jarayonini o'qituvchi bilan birgalikda amalga oshiradigan sub'yekt maqomida bo'lishi lozim deb hisoblanadi. Negaki, bu davrga kelib ilm shu qadar rivojlanib ketdiki, endi o'quvchilarga ularning asoslarini o'rgatish ham mumkin bo'lmay qoldi. Ilmu fanning tezkor taraqqiyoti oldinlari xayolga ham kelmagan bir qator muammolarni paydo qildi. Chunonchi, o'quvchilarga qaysi fan asoslarini, qancha miqdorda, qachon va qay tartibda o'rgatish kerakligi masalasini hal etish mushkul bo'lib qoldi. Mabodo, bu muammo hal etilguday bo'lsa ham har bir o'quvchining bularni o'zlashtirishi zarurmi degan inson huquqi bilan bog'liq savol ko'ndalang qo'yiladigan bo'ldi.

Transaksiya falsafasi olamni har bir odam o'zi mustaqil, o'z nazari bilan ko'rgan kabi uni o'z kuchi bilan o'rganishi ham kerak deb hisoblaydi[6.58]. Bu falsafiy yo'nalish olamga o'quv predmeti nuqtai nazari bilan qarashni rad etadi. U olam hodisalarini butunicha, yaxlit o'zlashtirish mumkin deb qaraydi va buning uchun o'sha hodisalarni anglatadigan ilmiy qonuniyatlarni didaktik jihatdan hazm qilish mumkin bo'lgan holatda taqdim etish lozim

deb biladi.

Ta'lim tizimi va uni yo'lga qo'yish borasidagi shu xil yangilanishlar keyingi vaqtlarda ochun miqiyosida keng yoyilib borayotgan interfaol metodlarning yuzaga kelishini taqozo etdi[7.58]. Interfaol usullar mustaqil fikrlaydigan, izlanadigan o'quvchilarni shakllantirish imkoniga egaligi bilan e'tiborga loyiqdir. Ta'limning bu usullari o'qitish jarayonining asosiy og'irligi o'quvchilarning zimmasiga ortilishini, o'quvchilar ta'limning ob'yekti emas, balki sub'yekti, ya'ni ijrochisi bo'lishini taqozo qiladi. Interfaol metodlarning negizida o'qituvchi bilan o'quvchilarning, hamda o'quvchilar bilan o'quvchilarning o'zaro sheriklikdagi faoliyat ko'rsatishi yotadi. "Interfaol" atamasi lotincha "inter akt" so'z birikmasidan olingan bo'lib, "inter" – o'zaro va "akt" – faoliyat ma'nolarini anglatadi[6.117]. Ya'ni interfaol metodlar ta'lim mazmunining to'liq o'zlashtirilishida o'quvchilarning o'zaro bir-birlari va o'qituvchilari bilan birgalikda faoliyat ko'rsatishlarini tashkil etishga qaratiladi. Bu metodlar o'quvchilarning faolligi, mustaqil izlanishi, o'zlashtiriladigan ma'lumotlarga ijodiy yondashishini ko'zda tutadi[3.29].

Interfaol metodlar ta'lim kechimida qatnashayotgan har bir o'quvchining faolligiga tayanadi. Bunda o'qish o'quvchi uchun qiziqarli va zarur faoliyatga aylanadi. Interfaol usullardan foydalanilganda, o'quvchilar o'qitilmaydi, balki o'qituvchi bilan birgalikda muayyan yo'nalish va miqdordagi bilimlarni ularning o'zlari egallashadi. Bu hol bolalarda mustaqil izlanishga rag'bat paydo qiladi. Bunday yo'sinda uyushtirilgan ta'lim kechimining qatnashchilari o'zaro bimalol bahslashadilar, materialni o'zlashtirishni o'zlari xohlaganiday erkin amalga oshirishadi. O'quv topshiriqlarining alohida o'quvchiga emas, balki kichik guruhlardagi barcha bolalarga berilishi ularda jamoa tuyg'usini shakllantirib, tashabbuskorligi ortuviga olib keladi.

Interfaol metodlardan foydalanish o'quv mashg'ulotlarini qiziqarli qiladi. Lekin ta'lim kechimi uchun qiziqarlilikning o'zi maqsad bo'lolmaydi. U – vosita, xolos. Interfaol usullar, barcha ilg'or metodlar kabi kamroq kuch va resurs sarflab, kattaroq didaktik natijaga erishishga qaratiladi.

O'quvchilarning bir-birlari bilan birgalikda ish ko'rishiga tayanib ta'lim bermochi bo'lgan o'qituvchi bolalar tabiatidagi o'ta qiziquvchanlikdan o'rinli foydalanib, ta'lim kechimida evristik va tadqiqot usullarini ko'proq qo'llashi maqsadga muvofiqdir. Xullas, interfaol usullarda dars o'tilganda "izlanish – faraz – yechim – izoh – yangi izlanish" tarzidagi ta'limiy sikl yuzaga kelsa, o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishlari va shaxs sifatida shakllanishlari ta'minlanadi. Bu siklda o'quvchilar muammo yuzasidan izlanishlari, izlanishning farazni yuzaga chiqargani, faraz va uni asoslashga urinish muayyan yechimga olib kelgani, o'quvchilar tomonidan tavsiya etilgan yechim o'qituvchi tomonidan izohlangani, bu esa keyingi izlanishlarni keltirib chiqargani aks etadi.

Interfaol metodlar orasida eng ko'p qo'llaniladigan va katta samara berishi mumkin bo'lgani "fikriy hujum" usulidir. "Fikriy hujum" biror sinf yoki o'quvchilar jamoasi oldiga qo'yilgan muammoni yechishning eng samarali va demokratik yo'lidir. Shuni alohida ta'kilash o'rinliki, hozir "Fikriy hujum" usulidan foydalanish amaliyotida o'qituvchilar o'tgan mavzular yuzasidan o'quvchilarga turli-tuman savollar bilan "hujum" qilishadi. Holbuki, "Fikriy hujum"ning butun mohiyati o'quvchilarning o'zlari yangi mavzuni o'zlashtirish yoki qo'yilgan biror didaktik muammoni hal etish uchun fikrlarini zo'riqtirib, tinimsiz "hujum" qilish va shunday qiziq va qizg'in faoliyat natijasida o'quv topshirig'ini bajarishlaridadir. Bu usulning diqqatga loyiq jihati shundaki, unda kichik guruhlardagi o'quvchilar o'zaro birgalikda ishlashga, yaxshi

yoki yomon o'qishidan qat'i nazar har bir bolaning fikrini eshitishga o'rganishadi. Guruh a'zolariga bir xil baho qo'yilishi esa bolalarda jamoatchilik ruhini shakllantiradi.

“Fikriy hujum”da o'qituvchi boshqaruvchi emas, balki fisilator (yordam beruvchi) sifatida ish ko'radi. U o'quvchilar faoliyatini muammoga yo'naltirib turadi, ularning asosiy maqsaddan chalg'ib ketmasliklarini ta'minlaydi. “Fikriy hujum” metodini qo'llash quyidagi taxminiy bosqichlardan iborat bo'lishi kattaroq samara berishi mumkin:

1. Tayyorgarlik. “Fikriy hujum” usulida o'tiladigan dars boshlanganga qadar unda yechilishi kerak bo'lgan muammo yoki bajarilishi lozim bo'lgan topshiriqdan o'quvchilar xabardor qilinishlari lozim. Bolalar bu muammo yoxud vazifa to'g'risida muayyan vaqt davomida bosh qotirishlari, o'ylab ko'rishlari kerak. Shuningdek, sinfdagi o'quvchilar muayyan kichik guruhlariga bo'linib, guruhdagi har bir bola aniq vazifa bilan ta'minlanishi zarur. Chunonchi, kim guruhga yetakchi bo'lishi, kimlar aytilgan fikrlarni yozib olish uchun kotiblik qilishi, kimlar hakamlar safida bo'lishi belgilab qo'yilishi lozim.

2. Dalillar topish. Darsda o'quvchilar hal etishlari kerak bo'lgan muammo aniq va tushunarli bo'lishi kerak. Berilayotgan topshiriq bir necha kun oldin xattaxtaga yozib qo'yilib, o'quvchilar bilan muhokama qilinishi kerak. Muammo yuzasidan o'quvchilarning dastlabki fikrlari eshitib ko'rilsa, ular muvozanatdan chiqib, bezovta bo'lib qolishadi.

3. Dastlabki mashq. “Fikriy hujum” yordamida hal qilinishi zarur bo'lgan muammoni yechishga o'quvchilarni ruhan va aqlan tayyorlash uchun dastlabki mashq o'tkazish foydalidir. U qo'yilayotgan muammoga bevosita tegishli bo'lmasligi ham mumkin. O'quvchilarda “Fikriy hujum” usuli qanday bo'lishi haqida tasavvur uyg'otish uchun ham dastlabki mashqni o'tkazish zarurdir.

4. Fikrlarni hisobga olish. Bu bosqich yechilishi kerak bo'lgan muammo yuzasidan o'quvchilarning fikriy hujumi bilan boshlanadi. Istagan o'quvchi, istagan fikrini, istagan vaqtda aytishi mumkin. Aytilgan har bir fikr kotiblar tomonidan yozib olinishi zarur. O'quvchilar har qanday to'g'ri-noto'g'ri, yaxshi-yomon fikrlarni bildirishdan cho'chimasliklari uchun quyidagi qoidalar xattaxtaga yozib qo'yilib, ularga hammaning so'zsiz amal qilishi ta'minlanishi kerak:

- Aytilayotgan fikrlar qandayligidan qat'i nazar tanqid qilmaslik, baholamaslik, munosabat bildirmaslik;

- “Fikriy hujum”da noto'g'ri fikr bo'lmaydi. Esga kelgan har qanday fikr o'ylab o'tirmay, aytilishi kerak. Ba'zan aynan bo'lmag'ur, “ahmoqona”, aqlga to'g'ri kelmaydigan fikrlar foydali g'oyalarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin;

- Fikrlarning miqdori muhim. O'quvchilar imkon qadar ko'p fikr bildirishlari kerak. Chunki ortiqcha fikrlarni qisqartirish, yetmay qolgan fikrlarni ko'paytirishdan osonroq;

- Fikrlarni almashtirish, qo'shish, yaxshilash lozim. Hammaning fikri yozib olinib, ular maqsadga muvofiq tarzda joylashtirilishi, saralanishi, tahrir qilinishi, tahlil etilishi kerak;

- bemalol bo'lish, zavqlanish kerak. “Fikriy hujum” kechimida o'quvchilar asabiylashmasliklari, jarayon zavqli o'yin ruhida o'tishi kerak. “Fikriy hujum” qancha qiziqarli bo'lsa, shuncha ko'p samara keltiradi. O'yin ruhidagi qiziqarli faoliyatda guruh ichida do'stona vaziyat yuzaga kelib, o'quvchilar bir-birlariga yordam ko'rsatishadi;

- Ba'zan o'ylanib jim turish ham foydali. Ayrim o'quvchilarning o'ylanib jim turishlarini yomon qabul qilmaslik, ularni fikrsizlikda ayblamaslik kerak, o'ylanib jim turgan odam biror noyob fikrni aytib yuborishi ham mumkin.

5. Yechimni topish. O'quvchilar “fikriy hujum”ga kirishganlaridan keyin belgilangan vaqt o'tgach, o'qituvchi “hujum”ni to'xtatib,

muammoni yechishga o'tish kerakligini esga soladi. Bu vaqtda guruhlardagi kotiblar barcha fikrlarni yozib olgan, o'quvchilar bu fikrlarning qaysilari yaroqli ekani to'g'risida o'ylay boshlagan bo'ladi. O'quvchilar o'zaro maslahatlashib, aytilgan fikrlarni muhokama qilib, keraksizlarini o'chirib, yaroqli fikrlar miqdorini qisqartirib boradi. Oxirida bir necha juda muhim qarashlarga qoladi. Guruh ana shularga tayanib, ta'limiy masalaning yechilishi bo'yicha o'z xulosasini beradi.

Mashg'ulot so'ngida "Fikriy hujum" jarayoni qanday o'tgani va qaysi guruhga nima sababdan qanday baho qo'yilishi xususida o'qituvchi bir necha og'iz so'z aytadi. Alohida ta'kidlash kerakki, baho alohida bolalarga emas, balki kichik guruhlardagi barcha o'quvchiga qo'yiladi. Shunday qilinsa, guruh a'zolari bir-birlarini o'qitishadi, didaktik materialning barcha qatnashchilar tomonidan to'la o'zlashtirilishiga erishiladi.

Interfaol metodlar texnologiyalashayotgan pedagogik amaliyotning eng oddiy ko'rinishidir. Hozirgi kunda butun jahon bo'yicha ta'lim jarayonini texnologiyalashtirish, ya'ni xuddi bitta texnologiyada tashkil etilgan ishlab chiqarish kechimida konveyerdan bir xil tovar chiqqani kabi o'quvchilarni ta'lim mazmunini to'la o'zlashtiradigan darajada tayyorlashga urinish ketmoqda. Bunda pedagogik texnologiya shu qadar mukammal ishlab chiyaiqilishi va shu qadar mahorat bilan tashkil

etilishi lozimki, unda ta'limning mazmunini o'zlashtirib ololmaydigan birorta o'quvchi qolmasin, degan vazifa qo'yilmoqda.

XULOSA

Aytish mumkinki, Adabiyotdan o'zga deyarli barcha o'quv predmetlari uchun o'quvchilarda muayyan ilmiy tushunchalar shakllantirish va o'sha tushunchalardan o'rni kelganda foydalana olish ko'nikmalarini hosil qilish asosiy maqsad hisoblanadi. Adabiy ta'lim uchun bu narsa barkamol shaxs ma'naviyatini shakllantirish maqsadining bir jihati, xolos. Shuning uchun ham adabiyotlar darslarida o'quvchilarni o'rganilayotgan asardan xulosa chiqarishga shoshiltirmaslik, ularni asarda aks etgan insoniy tuyg'ularni his etishga, adabiy qahramonlar bilan tuyg'udosh bo'lishga odatlantirish kerak.

Adabiyot o'qitishdagi o'ziga xos jihatlaridan yana biri shundan iboratki, o'rganilgan bir asar yuzasidan sinfdagi o'quvchilar turlicha xulosaga kelishi mumkin. Chunki ilmiy haqiqat bir qiyofali bo'lgani holda, badiiy haqiqat ko'p qiyofalidir. Binobarin, har bir o'quvchi o'zining tafakkur darajasi, ruhiy dunyosidan kelib chiqib, asar yuzasidan o'z to'xtamiga kelishi lozim. Maktab adabiy ta'limida xulosalar xilma-xilligi, adabiy-axloqiy qarashlar plyuralizmi sharoitida faoliyat ko'rsatishga odatlanish vaqti keldi. Shunday qilinganda, o'quvchilar badiiy asarni sinchkovlik bilan o'qiydigan bo'lishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдукаримов Х. Профессиональное воспитание личности учителя в процессе непрерывного педагогического образования: Автореферат. дисс...докт.пед.наук. -Т.: 1997. – 46 с.
2. Абдукодиров А. Умумий ўрта таълим мактабларида янги ахборот технологияларидан фойдаланиш муаммолари // Ўзлуksиз таълим 2002. №4. - 60-73 б.
3. Адабиёт назарияси. Икки жилдлик. Иккинчи жилд. -Т.: «Фан», 1987.
4. Авлоний Абдулла. Туркий Гулистон ёхуд ахлоқ. -Т.: «Ўқитувчи», 1992. - 160 б.
5. Алиев А. Мактабда ёзувчи услубини ўрганиш. -Т.: «Ўқитувчи», 1997. – 88 б.
6. Арзикулов Д.Н. Касбий камолотнинг психологик ўзига хос хусусиятлари: Псих.фан.ном.дисс... авторефер. -Т.: 2002. – 22 б.
7. Аркин И. И. Возвращение к литературе // Литература в школе. 1993. № 1 С. 39.
8. Ахледдинов Р.Ш. Социально-педагогические основы совершенствования общего и среднего образования (аспекты управления): автореф.дисс...канд.пед.наук. -Т.: 1998. – 21 с.

GOSPITAL MAKTAB O'QUVCHILARINING IJTIMOIIY MOSLASHUV JARAYONINI GIBRID TA'LIM METODIKASI YORDAMIDA QO'LLAB-QUVVATLASH IMKONIYATLARI

URALOV MIRSHOD DUSMURODOVICH
O'zDJTU 1-bosqich tayanch doktoranti

Annotasiya: Ushbu maqolada gospital maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuv jarayonini gibrid ta'lim metodikasi orqali qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Uzoq muddatli davolanish jarayonida bo'lgan o'quvchilarning psixologik holatini barqarorlashtirish, ularga ijtimoiy moslashuv jarayonida ko'mak berish va ta'lim jarayonida samaradorlikni oshirishda gibrid ta'lim usullarining o'rni o'rganiladi. Gospital pedagogikasida qo'llanilayotgan innovatsion yondashuvlar hamda ularning ijtimoiy adaptatsiyaga ta'siri bo'yicha ilmiy izlanishlarga tayaniladi. Shuningdek, gibrid ta'lim formatining amaliy jihatlari, pedagogik va texnologik talablari ham batafsil ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: gospital pedagogika, ijtimoiy moslashuv, gibrid ta'lim, kommunikativ kompetensiya, reabilitatsiya, individual yondashuv, texnologik innovatsiyalar, o'quvchilarning motivatsiyasi.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the possibilities for supporting the psychological adaptation process of hospital school students through hybrid teaching methodology. The role of hybrid teaching methods in stabilizing the psychological state of students undergoing long-term treatment, assisting them in social adaptation, and enhancing the effectiveness of the educational process is examined. Special attention is given to innovative approaches applied in hospital pedagogy and their impact on psychological adaptation, supported by scientific research. Additionally, the practical aspects of hybrid teaching, as well as its pedagogical and technological requirements, are thoroughly explored.

Key words: Hospital pedagogy, psychological adaptation, hybrid learning, communicative competence, rehabilitation, individual approach, technological innovations, student motivation.

Jamiyat paydo bo'libdiki, insonlar turmush tarzini yaxshilashga, yangilikka intilib yashaydi. Mazkur farovonliklarga esa xalq savodxonligini oshirish orqaligina erishish mumkin. Bu sohada jahon olimlari bilan bir qatorda Respublikamiz olimlari tomonidan doimiy izlanishlar, tadqiqotlar olib borilmoqda. Jahon banki guruhi ekspertlari muntazam iqtisodiyotning o'sishiga xizmat qiluvchi, odamlarga kambag'allikdan xalos bo'lishga yordam beruvchi hamda rivojlanayotgan mamlakatlar taraqqiyotiga sarmoya kiritishi mumkin bo'lgan har bir jihatni o'rganib keladilar.

Jahon banki prezidenti Jim Yon Kimning ta'kidlashicha, inson kapitaliga investisiya

kiritishga nisbatan beparvolik mamlakat raqobatbardoshligini keskin pasaytirib yuborishi mumkin. Zero, mamlakat iqtisodiy jihatdan taraqqiy etishi uchun iste'dodli odamlarni tarbiyalash talab etiladi. Haqiqatda, tarix sahifalaridan ma'lumki, siyosatchilar va byurokratlar o'z ishini uddalay olmasa, kambag'al aholi eng ko'p aziyat chekadi [1].

Ta'lim inson hayotining eng muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, u shaxsning intellektual, axloqiy va ijtimoiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Barcha bolalar sifatli ta'lim olish huquqiga ega bo'lishi kerak, ammo sog'lig'i tufayli uzoq muddatli davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar uchun bu huquqni amalga oshirish ancha murakkab bo'lishi

mumkin. Aynan shunday o'quvchilar uchun gospital maktablar tashkil etilgan bo'lib, ular tibbiy muassasalarda davolanayotgan bolalarga ta'lim olish imkoniyatini yaratadi [2].

Gospital maktablarning asosiy vazifasi – o'quvchilarning ta'lim jarayonidan uzilib qolishining oldini olish va ularning ijtimoiy holatini qo'llab-quvvatlashdir. Uzoq muddatli davolanish jarayoni davomida o'quvchilar jismoniy va ruhiy jihatdan qiyinchiliklarga duch keladi. Ular odatiy maktab muhitidan ajralgan bo'lib, tengdoshlari bilan muloqot qilish imkoniyatlaridan mahrum bo'lishadi. Natijada, ularning ijtimoiy va psixologik moslashuvi izdan chiqishi, o'qishga bo'lgan motivatsiyasi pasayishi mumkin [3].

Gibrid ta'lim formatidan foydalanish gospital maktab o'quvchilarining ijtimoiy muloqotga bo'lgan ehtiyojini qondirish, ularga individual yondashuv asosida bilim berish va o'quv jarayoniga jalb qilish imkonini beradi. Bunda nafaqat pedagoglar, balki psixolog va tibbiyot xodimlari ham o'quvchilarning holatini muntazam nazorat qilib borishi lozim. Mazkur maqolada gospital maktab o'quvchilarining ijtimoiy moslashuv jarayonini gibrid ta'lim metodikasi orqali qanday qo'llab-quvvatlash mumkinligi batafsil tahlil qilinadi.

So'nggi yillarda gibrid ta'lim metodikasining rivojlanishi gospital maktablarda ta'lim sifatini oshirish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Gibrid ta'lim – an'anaviy yuzma-yuz va masofaviy ta'lim usullarining uyg'unlashuvi bo'lib, u o'quvchilarga o'z sharoitlariga mos ravishda o'qishni davom ettirish imkonini beradi. Ushbu metodika nafaqat ta'lim jarayonini yanada moslashuvchan va samarali qiladi, balki o'quvchilarning ijtimoiy moslashuv jarayoniga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi [4].

Gospital maktab o'quvchilarining psixologik moslashuvi ularning ta'lim jarayoniga muvaffaqiyatli qo'shilishi va ijtimoiy rivojlanishi uchun muhim hisoblanadi.

Uzoq muddat tibbiy muassasalarda bo'lish, doimiy tengdoshlar davrasidan ajralib qolish va kasallik bilan bog'liq stress ularning ruhiy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday sharoitda o'quvchilarning o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida his qilishi, motivatsiyasi va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini saqlab qolishi katta muammo tug'diradi.

Ijtimoiy moslashuv jarayonida eng muhim muammolardan biri – ijtimoiy izolyatsiya. O'quvchilar maktab muhitidan uzoqlashib, do'stlari bilan muloqot qilish imkoniyatidan mahrum bo'lishadi. Bu esa ularning ijtimoiy qobiliyatlarini zaiflashtirib, yolg'izlik hissini kuchaytiradi. Ushbu jarayonda pedagog va psixologlar tomonidan maxsus dasturlar ishlab chiqilishi va o'quvchilarga doimiy ijtimoiy aloqa imkoniyatlarini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, gospital o'quvchilarning ruhiy holatiga kasallikning o'zi ham ta'sir qiladi. Ular o'z kasalliklari sababli doimiy tashvish, depressiya yoki o'ziga bo'lgan ishonchsizlikni boshdan kechirishi mumkin. Ayniqsa, jiddiy yoki surunkali kasalliklarga duch kelgan bolalar kelajakka nisbatan umidsizlik hissini sezishi, ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishini yo'qotishi mumkin. Shuning uchun o'qitish jarayonida ularga psixologik qo'llab-quvvatlash ko'rsatish, ruhiy mustahkamlikni rivojlantirish va kasallik bilan bog'liq stressni kamaytirishga yordam berish zarur.

Motivatsiyaning pasayishi ham gospital maktab o'quvchilari duch keladigan asosiy muammolardan biridir. O'quvchilarning kasallik tufayli charchashi, o'quv jarayoni bilan uzluksiz shug'ullana olmasligi, darslarda ishtirok etish imkoniyatining cheklanganligi ularning bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini pasaytiradi. Bu holatda o'qituvchilar individual yondashuv asosida darslarni tashkil etishi, o'quvchilarning qiziqishlariga mos interaktiv va kreativ usullardan foydalanishi lozim.

Bundan tashqari, oilaviy muhit ham muhim rol o'ynaydi. Gospital o'quvchilarning ota-onalari va yaqinlari ham ularning ruhiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Agar ota-onalar farzandlarining ta'lim jarayoniga yetarlicha e'tibor qaratmasa yoki o'z tashvishlarini bolalarga ortiqcha yuklashsa, bu ularning ruhiy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bois o'qituvchilar va psixologlar nafaqat o'quvchilar bilan, balki ularning ota-onalari bilan ham ishlashi kerak.

Gospital pedagoglar oldida turgan asosiy vazifalardan biri – o'quvchilarga ijtimoiy muloqot qilish imkoniyatlarini yaratish. Buning uchun zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, masofaviy o'quv guruhlarini shakllantirish va onlayn platformalar orqali sinfdoshlar bilan aloqa o'rnatish kabi usullar qo'llanilishi mumkin. Shu bilan birga, guruhli faoliyatlarni tashkil qilish, hamkorlikda loyihalar ishlab chiqish orqali o'quvchilarning ijtimoiy ko'nikmalarini rivojlantirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Gibrid ta'lim metodikasi gospital maktab o'quvchilari uchun innovatsion yondashuv bo'lib, an'anaviy va masofaviy ta'lim elementlarini uyg'unlashtirish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu yondashuv o'quvchilarning o'z sharoitlariga mos ravishda bilim olishiga, ta'lim jarayonida uzluksizlikni ta'minlashga va ijtimoiy moslashuvni qo'llab-quvvatlashga yordam beradi [5].

Gibrid ta'limning asosiy afzalliklaridan biri uning moslashuvchanligidir. Gospital sharoitida ta'lim oluvchi o'quvchilar ba'zan jismoniy holati tufayli an'anaviy darslarga qatnasha olmaydi. Gibrid ta'lim esa ularga sog'lig'i holatiga qarab, oflayn yoki onlayn shaklda darslarda ishtirok etish imkoniyatini yaratadi. Bu esa o'quvchilarning ta'lim jarayonida doimiy ishtirok etishini ta'minlaydi va ularning bilim olish jarayonidan uzilib qolishining oldini oladi.

Bundan tashqari, gibrid ta'lim ijtimoiy integratsiyajarayonini ham qo'llab-quvvatlaydi. Gospital o'quvchilari uzoq vaqt davomida tengdoshlaridan ajralib qolishi sababli ijtimoiy ko'nikmalarining sustlashishi mumkin. Gibrid ta'lim modeli orqali o'quvchilar sinfdoshlari va o'qituvchilari bilan muntazam aloqada bo'lib, muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniga ega bo'ladi. Masofaviy guruh mashg'ulotlari, onlayn seminarlar va virtual sinflar orqali o'quvchilar jamiyat bilan bog'lanib, psixologik jihatdan qulay muhitda bo'lishadi [6].

Gibrid ta'limning yana bir muhim jihati – interaktiv o'qitish metodlarini joriy etish imkoniyatidir. Video-konferensiyalar, raqamli ta'lim platformalari va virtual laboratoriyalar orqali o'quv jarayoni yanada jozibador bo'lishi mumkin. Masalan, matematik yoki tabiiy fanlar darslari uchun maxsus interaktiv dasturlar, eksperiment simulyatsiyalari va o'yin texnologiyalari orqali o'quvchilarning qiziqishi oshiriladi. Bu nafaqat bilim olish jarayonini osonlashtiradi, balki o'quvchilarning motivatsiyasini oshirishga ham xizmat qiladi.

Pedagogik yondashuvning diversifikatsiyasi gibrid ta'limning yana bir muhim jihati hisoblanadi. Har bir o'quvchining ehtiyojlariga mos ravishda turli metodlardan foydalanish mumkin. Masalan, ba'zi o'quvchilar uchun video-leksiya samarali bo'lsa, boshqalar uchun mustaqil topshiriqlar yoki guruh mashg'ulotlari foydali bo'lishi mumkin. Shuningdek, individual ta'lim yo'nalishlarini ishlab chiqish va o'quvchilarga o'z bilim olish jarayonini o'z sharoitlariga moslashtirish imkoniyatini berish ham muhimdir.

Texnologik yutuqlardan foydalanish gospital maktablarda ta'lim samaradorligini oshirishga yordam beradi. Masalan, sun'iy intellekt asosida ishlaydigan o'quv platformalari, virtual reallik va kengaytirilgan reallik texnologiyalari orqali o'quv jarayoni yanada jonlantiriladi. Ushbu texnologiyalar yordamida murakkab tushunchalarni aniqroq

tushuntirish va amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish mumkin.

Biroq, gibril ta'lim jarayoni samarali bo'lishi uchun muayyan sharoitlar ham yaratilishi lozim. Birinchidan, texnik ta'minot yetarli darajada bo'lishi kerak. Yuqori tezlikdagi internet, zamonaviy kompyuterlar va interaktiv ta'lim vositalari har bir gospital maktabda mavjud bo'lishi lozim. Ikkinchidan, pedagoglarning texnologik savodxonligi oshirilishi kerak. Gibril ta'limni samarali tashkil etish uchun o'qituvchilar interaktiv platformalar va masofaviy ta'lim metodlarini chuqur o'zlashtirishi lozim.

Shuningdek, o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masofaviy ta'lim elementi o'quvchilardan yuqori darajadagi o'zini o'zi boshqarish va o'z vaqtini to'g'ri taqsimlash qobiliyatlarini talab qiladi. Shu sababli, pedagoglar ularga motivatsiya berish va o'quv jarayoniga jalb qilish uchun individual yondashuv ishlab chiqishlari kerak.

Xulosa qilib aytganda, gospital maktab

o'quvchilarining psixologik moslashuv jarayoni ko'plab omillarga bog'liq bo'lib, bu jarayonni qo'llab-quvvatlash uchun pedagog, psixolog va tibbiyot mutaxassislari hamkorligi talab etiladi. Ularning ijtimoiy moslashuvini kuchaytirish, ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlash va psixologik barqarorligini mustahkamlash uchun individual yondashuv va zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Gibril ta'lim metodikasi gospital maktab o'quvchilari uchun moslashuvchan va samarali o'qitish imkoniyatlarini taqdim etadi. U nafaqat akademik natijalarni yaxshilash, balki o'quvchilarning psixologik holatini barqarorlashtirish va ijtimoiy moslashuviga yordam berish imkoniyatini yaratadi. Kelajakda gospital ta'lim tizimida innovatsion texnologiyalarni kengroq joriy etish, pedagoglar malakasini oshirish va o'quvchilarga individual yondashuvni keng qo'llash orqali gibril ta'limning samaradorligini yanada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jim Yon Kim "Siyosatchilar o'z ishini uddalay olmasa, kambag'al aholi eng ko'p aziyat chekadi", "Foreign affairs" jurnali, 2017.
2. UNESCO. "Education for Health and Well-being: A Global Perspective" // UNESCO Report, 2022.
3. Vygotsky L.S. "Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes" // Harvard University Press, 1978.
4. Anderson T., "The Theory and Practice of Online Learning" // Athabasca University Press, 2008.
5. Khan B.H. "E-Learning Strategies: Planning and Implementation" // Information Science Publishing, 2004.
6. Turkle S. "Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age" // Penguin Books, 2015.

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI O'QUVCHILARNING KASBIY IJTIMOIYLASHUVGA TAYYORLASH JARAYONIDA PEDAGOGIK MAHORATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

MAXKAMOVA DILAFRUZ ALIYEVNA

Qo'qon DPI o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini shakllantirish bo'yicha metodik tavsiyalarni taqdim etadi. Maqolada pedagogik mahoratni rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy yondashuvlari tahlil qilinadi. Shuningdek, kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida interaktiv metodlar, amaliy mashg'ulotlar va reflektiv tahlilning ahamiyati yoritiladi. Ushbu tadqiqotning maqsadi bo'lajak o'qituvchilarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda samarali metodlarni ishlab chiqish va joriy etishdan iborat.

Kalit so'zlar: pedagogik mahorat, kasbiy ijtimoiylashuv, bo'lajak o'qituvchilar, metodik tavsiyalar, interaktiv metodlar, reflektiv tahlil.

Аннотация. Данная статья представляет методические рекомендации по формированию педагогического мастерства у будущих учителей в процессе профессиональной социализации. В статье рассматриваются теоретические основы и практические подходы к развитию педагогического мастерства. Кроме того, раскрывается значение интерактивных методов, практических занятий и рефлексивного анализа в процессе профессиональной социализации. Целью данного исследования является разработка и внедрение эффективных методов подготовки будущих учителей к педагогической деятельности.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, профессиональная социализация, будущие учителя, методические рекомендации, интерактивные методы, рефлексивный анализ.

Abstract. This article presents methodological recommendations for developing pedagogical skills among future teachers in the process of professional socialization. The article examines the theoretical foundations and practical approaches to the development of pedagogical mastery. Additionally, it highlights the importance of interactive methods, practical training, and reflective analysis in the process of professional socialization. The aim of this study is to develop and implement effective methods for preparing future teachers for pedagogical activities.

Keywords: pedagogical skills, professional socialization, future teachers, methodological recommendations, interactive methods, reflective analysis.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirish va ularda pedagogik mahoratni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Maktab muhitida o'quvchilarni ijtimoiylashtirish va ularning shaxsiy, intellektual hamda kasbiy rivojlanishiga ko'maklashish o'qituvchining asosiy vazifalaridan biri sifatida belgilangan. Bu jarayonda pedagogik mahorat nafaqat ta'lim va tarbiya samaradorligini ta'minlaydi, balki o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Pedagogik mahorat – bu nazariy bilimlarni

amaliy faoliyatda qo'llay olish, o'qituvchining o'z kasbiga ijodiy yondashuvi, o'quvchilar bilan samarali muloqot o'rnatish va ularni ta'lim jarayoniga jalb qilish ko'nikmalaridan iborat. Kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini shakllantirish uchun nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan integratsiyalashgan yondashuv zarurdir.

Maqolaning asosiy maqsadi kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida pedagogik mahoratni shakllantirish uchun bo'lajak o'qituvchilarga metodik tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu tadqiqot pedagogik faoliyatning

zamonaviy usullariga asoslangan holda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga hissa qo'shishni ko'zlaydi.

Adabiyotlar tahlili. O'quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasini oshirishga bag'ishlangan ilmiy adabiyotlar mazkur masalaning nazariy va amaliy jihatlarini yoritib beradi. Ilmiy manbalarda kasbiy ijtimoiylashuv insonning kasbiy faoliyatga tayyorlanish va jamiyatda o'z o'rnini topish jarayoni sifatida talqin etiladi. Ilmiy tadqiqotlar bazasida bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuvi faoliyatiga tayyorlashga oid bir qator tadqiqotlarni sanab o'tish mumkin. Jumladan, respublika olimlaridan S.A.Boltaboev [1, 4], O'.Q. Tolipov [5, 32], R.X.Jo'raev [2, 120] tadqiqotlarida o'quvchilarni kasb-hunarga qiziqishini oshirish, maqsadli yo'naltirish masalalari o'rganilgan. A.A. Turg'unov [6], O'.O. Toxirov [4, 32] kabi olimlarning tadqiqotlarida ta'lim jarayonida kasbiy ijtimoiylashuvni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shaxsiy sifatlar, ko'nikmalar va qadriyatlar tizimi yoritilgan.

Zamonaviy adabiyotlarda innovatsion texnologiyalar ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri sifatida qayd etiladi. Xususan, xorijiy davlatlar olimlaridan S. Jordan [8, 143], T. Bol, G. Herman [9, 81] ilmiy tadqiqotlarida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish, kasbiy ijtimoiylashuv masalalari keng yoritilgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot o'quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasini oshirishga qaratilgan bo'lib, uning metodologiyasi nazariy va amaliy jihatlarini o'z ichiga oladi. Tadqiqotda tizimli yondashuv asosiy mezon sifatida tanlangan bo'lib, bu jarayonda bo'lajak o'qituvchilarning tayyorlanish jarayoni va o'quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuv jarayoni yagona tizim sifatida o'rganiladi. Bu tizimda tarkibiy qismlarning o'zaro bog'liqligi va ular

o'rtasidagi ta'sirlar chuqur tahlil qilinadi. Shu bilan birga, innovatsion-pedagogik yondashuv, ya'ni zamonaviy texnologiyalar va interaktiv metodlar asosida o'quv jarayonini tashkil qilish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

Tahlil va natijalar. Mamlakatimizning ta'lim tizimi dinamik ravishda o'zgarib bormoqda. Zamonaviy o'qituvchi avvalgidek davlat buyurtmasini bajaradi, demak, uning tayyorgarlik jarayoniga o'zgartirishlar kiritilishi lozim. Bugungi kunda maktab uch bosqichli umumta'lim uchun ishlab chiqilgan yangi davlat ta'lim standartlari (DTS) asosida faoliyat yuritmoqda:

boshlang'ich umumiy ta'limning davlat ta'lim standarti (1-4-sinflar) (Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6-apreldagi 187-sonli Qarori bilan tasdiqlangan; 1999-yil 16-avgustdagi 390-sonli Qaror tahririda);

tayanch o'rta ta'limning davlat ta'lim standarti (5-9-sinflar) (Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6-apreldagi 187-sonli Qarori bilan tasdiqlangan; 1999-yil 16-avgustdagi 390-sonli Qaror tahririda);

o'rta (to'liq) umumiy ta'limning davlat ta'lim standarti (10-11-sinflar) (Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6-apreldagi 187-sonli Qarori bilan tasdiqlangan; 1999-yil 16-avgustdagi 390-sonli Qaror tahririda).

Mazkur standartlarda, maktabda ta'lim olish jarayonida o'quvchi egallashi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalardan tashqari, bitiruvchi portreti hamaniq belgilangan bo'lib, unda bitiruvchining asosiy shaxsiy sifatleri ko'rsatilgan. Har bir standartda umumiy ta'lim dasturini amalga oshirish shartlariga qo'yiladigan talablar aniq yozilgan. Yuqorida sanab o'tilgan hujjatlarning mazmunida maktab o'quvchisi shaxsini ijtimoiylashuvi jarayoni muhim ahamiyatga egaligi qayd etilgan. Ta'kidlash joizki, yangi davlat ta'lim standartlari nafaqat umumta'lim maktablarida, balki oliy ta'lim tizimida ham joriy etilmoqda. Bugungi kunda uchinchi avlod DTS'lari allaqachon amalga oshirilmoqda.

Oliy ta'lim tizimi bugungi kunda tarmoq

hamkorligi sharoitida rivojlanmoqda. Asosiy ta'lim dasturiga kiritiladigan modullarni ishlab chiqish va amalga oshirish oliy ta'lim tizimi uchun yangi yo'nalish hisoblanadi. Bu yangilik talabalar uchun ham ahamiyatlidir, chunki ularda tanlash imkoniyati paydo bo'ldi: o'zining individual ta'lim yo'lini qurish, o'ziga mos oliygohni tanlash, alohida modulni o'rganish uchun o'qituvchini tanlash imkoniyati yuzaga keldi.

Modul va uning ishchi dasturlarini ishlab chiquvchilar uchun ishchi dastur mazmuni, vositalar, moddiy-texnik ta'minot va boshqa masalalar bilan bir qatorda reklama tarkibiy qismi ham muhim ahamiyatga ega. Reklama yorqin, aniq, tushunarli bo'lishi va abituriyentlarni qiziqtirgan asosiy savollarga javob berishi kerak. Har qanday loyiha uchun, talabaning qiziqishini oshirish va uni loyihaga jalb qilish uchun ma'lumotni to'g'ri taqdim etish muhimdir. Bundan tashqari, loyiha uchun nafaqat kelajakdagi talabalarning, balki boshqa oliygoh rahbarlarining e'tiborini jalb qilish zarur.

Tarmoq hamkorligi oliygohlar o'rtasidagi hamkorlikni nazarda tutadi.

Biz umumta'lim maktablarida ijtimoiylashuv jarayonini o'rganish har yili kengayib va chuqurlashib borayotganligini aniqladik [9; 10]. Umumiy ta'lim maktablari uchun davlat ta'lim standartida maktab doirasida tarbiya va ijtimoiylashuv dasturini amalga oshirish majburiyigi ko'rsatilgan. Shu munosabat bilan, Pedagogika oliy ta'lim tashkilotida ta'lim olayotgan bo'lajak o'qituvchilarda ushbu dasturini umumta'lim muassasalarida amalga oshirishga tayyor bo'lishi kerak.

Bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida pedagogik mahoratni shakllantirish dasturi o'z tuzilishi bo'yicha juda murakkab bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi:

o'rta (to'liq) umumiy ta'lim bosqichida o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy rivojlantirish, tarbiyalash va ijtimoiylashuvining maqsadi va

vazifalari;

ma'naviy-axloqiy rivojlanish, tarbiya va ijtimoiylashuvning asosiy yo'nalishlari va qadriyat asoslari;

o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi, tarbiyasi va ijtimoiylashuvi yo'nalishlarining har biri bo'yicha mazmun, faoliyat turlari va mashg'ulot shakllari;

o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy rivojlantirish, tarbiyalash va ijtimoiylashuv bo'yicha ishni tashkil qilish modeli;

o'quvchilarni ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatga jalb qilish shakllari va usullari;

tarbiyaviy jarayon ishtirokchilari va ijtimoiy institutlarning o'zaro hamkorligi va hamkorlik texnologiyalari tavsifi;

ta'lim muassasasida o'quvchilarni kasbiy yo'naltirish usullari va shakllari tavsifi;

o'quvchilarning ota-onalarini (huquqiy vakillarini) pedagogik madaniyatini oshirish usullari va shakllari;

o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi, tarbiyalash va ijtimoiylashuvi, kasbiy yo'naltirish, xavfsiz, sog'lom va ekologik maqsadga muvofiq hayot tarzini shakllantirish bo'yicha kutilayotgan natijalar;

ta'lim muassasasining tarbiya va kasbiy ijtimoiylashuvni ta'minlash bo'yicha faoliyat samaradorligi mezonlari va ko'rsatkichlari.

“Pedagogika nazariyasi va tarixi” fani orqali bo'lajak o'qituvchini ta'lim muassasalarida shaxsni ijtimoiylashtirish mohiyatini tushunish bo'yicha bilimlarni shakllantirishga, talabalarning o'quvchini kasbiy ijtimoiylashtirish jarayonini tashkil qilishning nazariy asoslarini o'zlashtirishga, tarbiya va ijtimoiylashuv dasturlarini loyihalashtirish bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan.

Pedagogik amaliyotda o'quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuvi faoliyatida diagnostik suhbat keng tarqalgan. Bunga o'quvchilarni bilan oldindan aniqlashtirib olingan savollar asosida suhbat tashkil etiladi. Tadqiqot ishi doirasida diagnostik suhbatdan foydalanildi.

Bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuvi faoliyati samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq ekanligi aniqlashtirildi: o'quvchi kasbiy faoliyatning ijtimoiy qimmatini yaxshi tushunishga; kasbiy faoliyat hozirgi zamon talablariga to'la javob bera olishiga; o'quvchilarning o'z qiziqishlari jamiyat manfaatlariga to'g'ri kelishi; oilalarda va murabbiylik harakatlarida o'quvchilarda muayyan kasbga nisbatan to'g'ri, ijodiy intilish hosil qilinishiga.

"Pedagogika nazariyasi va tarixi" fani pedagogika ta'lim yo'nalishida majburiy fan sifatida 1-2 semsterlarda o'qitiladi. Auditoriya mashg'ulotlari uchun 136 soat va mustaqil ta'lim uchun 194 soat ajratilgan bo'lib, fanning maqsadi bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy pedagogika fanlarining nazariy va tarixiy asoslariga doir bilimlar bilan qurollantirishdir. Uning mazmunida fanning ilmiy-nazariy asoslari, pedagogika nazariyasi tushunchasi, uning kategoriya va tamoyillari, o'quv jarayonini tashkil etishning metod va shakllariga qo'yilgan zamonaviy talablar, ta'lim oluvchilar shaxsi omillari, uning shakllanish taraqqiyoti, yagona o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etish va amalga oshirish, tarbiya jarayonining qonuniyatlari va tamoyillarini amaliyotda tadbiq etish ko'nikmasini hosil qilish kabilar ham nazarda tutiladi.

Ilmiy adabiyotlarda o'quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuvi faoliyatiga oid bir qator metodikalar mavjud bo'lib, ulardan biri A.E.Golomshtokning 78 savolli "Qiziqishlar xaritasi" metodi hisoblanadi. Mazkur metod test savollari orqali o'quvchilarning kasbiy qiziqishlarini aniqlashga yo'naltirilgan. O'quvchilar shuningdek, kasb psixogrammasi hamda kasb tanlash varaqasi kabi topshiriqlarni bajaradilar.

Kasb tanlash – har bir inson hayotidagi eng muhim tanlovlardan biri. Kasb – daromad topish manbayi, shuningdek umrning asosiy qismi sarflanadigan faoliyat hamdir. Psixologlar bunday mas'uliyatli qaror qabul qilishda faqatgina atrofdagilarning tavsiyasiga tayanish

emas, tahlilning boshqa muqobil variantlarini ham qo'llashni taklif qilishadi. Kasbiy ijtimoiylashuv psixologiyasi nuqtai nazaridan quyidagilar tavsiya etiladi: psixologik testlar, kasblarga doir bilimlarni kengaytirish, kasblar bilan batafsil tanishib chiqish, istaklarni tizimlashtirish, amaliyot, zahira tanlov, qaror faqat mustaqil qabul qilinadi, oilaviy an'analarni davom ettirish majburiy emas.

Bo'lajak o'qituvchilarni o'quvchilarning kasbiy ijtimoiylashuvi faoliyati yana bir muhim funksiyani bajaradi, ya'ni jamiyatning kadrlarga bo'lgan obyektiv ehtiyojlari va yillar davomida shakllangan yoshlarning subyektiv kasbiy istaklari, intilishlari o'rtasida yuzaga keladigan qarama-qarshiliklarni, yoshlarning mehnat bozoridagi zamonaviy kasblar va tendensiyalar haqida bilimning yetarli emasligi va eski qoliplar asosida kasb tanlashiga asoslangan fikrini bartaraf etish yoki minimallashtirish.

Xulosa. Kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini shakllantirish ularning kelgusidagi professional faoliyatiga tayyorlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu maqolada ta'kidlanganidek, pedagogik mahoratni shakllantirish o'qituvchilarning nazariy bilimlari va amaliy ko'nikmalarini birlashtirishga asoslangan. Bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun interaktiv metodlar, reflektiv yondashuvlar va amaliy mashg'ulotlarning samarali qo'llanilishi zarur.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, quyidagi xulosalarga kelindi:

Pedagogik mahoratni shakllantirishning zarurligi – o'qituvchining kasbiy ijtimoiylashuv jarayonida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun pedagogik mahorat asosiy omil hisoblanadi.

Metodik yondashuvlarning ahamiyati – interaktiv usullar va reflektiv tahlil pedagogik mahoratni rivojlantirishda muhim vositalar sifatida tavsiya etiladi.

Amaliy mashg'ulotlarning o'rni – amaliy mashg'ulotlar va real ta'lim muhitida o'qituvchilarni ijtimoiylashuv jarayoniga

tayyorlash ularning nazariy bilimlarini mustahkamlashga va kasbiy mahoratni rivojlantirishga yordam beradi.

Kasbiy ijtimoiylashuvning murakkabligi – ushbu jarayon shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy kompetensiyalarni uygʻunlashtirgan holda tashkil etilishi lozim.

Shu bilan birga, boʻlajak oʻqituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishda quyidagi tavsiyalar taqdim etildi:

Nazariy va amaliy integratsiya – oʻquv dasturlari nazariy va amaliy faoliyatni uygʻunlashtirgan holda tashkil etilishi zarur.

Innovatsion texnologiyalardan foydalanish – pedagogik jarayonda zamonaviy oʻquv texnologiyalari va interaktiv yondashuvlardan samarali foydalanish tavsiya etiladi.

Reflektiv yondashuvni qoʻllash – har bir pedagogik faoliyatni tahlil qilish va oʻquvchilarning ehtiyojlariga moslashuv jarayonini yaxshilash uchun refleksiya mexanizmlarini qoʻllash kerak.

Doimiy oʻrganish va rivojlanish – oʻqituvchilar doimiy ravishda oʻz bilimlarini yangilab, kasbiy rivojlanish uchun muntazam ravishda malaka oshirishlari lozim.

Umuman olganda, pedagogik mahoratni shakllantirishga qaratilgan mazkur yondashuvlar boʻlajak oʻqituvchilarning taʼlim jarayonida yuqori natijalarga erishishiga koʻmaklashadi. Bu esa ularning nafaqat taʼlim tizimida, balki ijtimoiylashuv jarayonida ham muvaffaqiyatli faoliyat yuritishlariga zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Boltaboev S.A. Tolipov O'. Umumiy oʻrta taʼlim maktablari kasbiy ijtimoiylashuv oʻquv-metodika kabineti faoliyatini tashkil qilish boʻyicha metodik tavsiyanoma. –T.: 2000. – B. 4.
2. Joʻraev R.X., Tolipov O'.Q., SHaripov SH.S. Uzluksiz taʼlim tizimida oʻquvchilarni kasb-hunarga yoʻnaltirishning ilmiy-pedagogik asoslari. Monografiya. –T.: FAN, 2004. – 120 b.
3. Muslimov N.A., Mullaxmetov R.G. Kasb tanlashga tayyorlash. – T.: "IQTISOD-MOLIYA", 2007. – 205 b.
4. Tohirov O'.O. Texnologiya oʻquv fani davlat taʼlim standarti va oʻquv dasturini taʼlim amaliyotiga joriy etish metodikasi // Metodik tavsiyanoma. – T.: RTM, 2017. – B. 32.
5. Tolipov O'.Q., Sharipov Sh.S., Xolmatov P.Q. Darsdan tashqari mashgʻulotlar jarayonida oʻquvchilarni kasb-hunarga yoʻllash texnologiyasi. –T. OʻzPFITI, 2004. – 32 b.
6. Turgʻunov A.A. Mamlakatni modernizatsiyalash sharoitida yuqori sinf oʻquvchilarini kasb-hunarni mustaqil tanlashga tayyorlashning tashkiliy-pedagogik tizimini takomillashtirish: ped. f. f. d. (PhD) diss. – Nukus, 2018.
7. Jordan S., Gessnitzer S., Kauffeld S. "Effects of a group coaching for the vocational orientation of secondary school pupils". Coaching: An International Journal of Theory, Research and Practice 9.2 (2016). – 143-157 p.
8. Bol T., Herman G. "The measurement of tracking, vocational orientation, and standardization of educational systems: A comparative approach". AIAS: GINI Discussion Paper 81 (2013).
9. Хузиахметов А.Н., Габдрахманова Р.Г. Социализация личности школьника: проблемы, поиски, решения: учебно-методическое пособие. Казань: Изд-во "Хэтер", 2011. - 274 с.
10. Хузиахметов А.Н. Теория и методика воспитания: учебник для ВУЗов и ССУЗов. Казань: "Магариф", 2006. - 288 с.

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA'LIM VA TARBIYA BERISHDA RIVOJLANTIRUVCHI O'YIN MUHITINING AHAMIYATI

ISMAILOVA NILUFAR ISROILDJANOVNA

Namangan davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim kafedrası
katta o'qituvchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi o'yin muhiti va uning ahamiyati, maktabgacha turli yoshdagi bolalarni erta rivojlantirishda o'yin faoliyatining ta'siri, shuningdek bolalarni o'qitish va tarbiyalash jarayonida rivojlantiruvchi o'yin muhitiga zamonaviy yondashuvlar aks ettirilgan. Rivojlantiruvchi o'yin muhiti - bu pedagogik jarayonni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan, makon va vaqtda oqilona tashkil etilgan, turli xil vositalar va o'yin materiallari bilan to'ldirilgan estetik, psixologik va pedagogik shart-sharoitlar majmuasi bo'lib, bolada intellektual va shaxsiy fazilatlarini singdirish uchun qulay jarayon ekanligi amaliy metodlar orqali yoritilgan. Maqola yakunida rivojlantiruvchi o'yin muhiti - turli xil hissiy stimullar va o'yin materiallari bilan to'ldirilgan tabiiy, qulay, oqilona tashkil etilgan muhit ekanligi, bunday sharoitda guruhdagi barcha bolalar bir vaqtning o'zida faol ta'limiy va tarbiyaviy faoliyatda ishtirok etishlari tufayli kutiladigan natijalar taxlil qilingan.

Kalit so'zlar; maktabgacha ta'lim va tarbiya, rivojlantiruvchi o'yin muhiti, o'ynashga bo'lgan huquq, bola shaxsiga yo'naltirilgan yondashuv, mustaqil o'yin faoliyati, pedagogik jarayon, pedagogik va psixologik shart- sharoitlar, intellektual qobiliyatlar, shaxsiy sifatlar.

Аннотация. В данной статье представлена развивающая игровая среда и ее значение в организациях дошкольного образования, влияние игровой деятельности на раннее развитие детей дошкольного возраста, а также современные подходы к развивающей игровой среде в процессе обучения и воспитания детей. Развивающая игровая среда представляет собой комплекс эстетических, психолого-педагогических условий, необходимых для осуществления педагогического процесса, разумно организованных в пространстве и времени, наполненных различными инструментами и игровыми материалами, и освещаемых практическими методами, способствующих усвоению интеллектуальных и личностных качеств у ребенка. В конце статьи понятно, что развивающая игровая среда – это естественная, комфортная, рационально организованная среда, наполненная различными эмоциональными стимулами и игровым материалом, в которой от всех детей в группе ожидается одновременное участие в активной познавательной и творческой деятельности

Ключевые слова; дошкольное образование и воспитание, развивающая игровая среда, право на игру, ориентированный на ребенка подход, самостоятельная игровая деятельность, педагогический процесс, педагогические и психологические условия, интеллектуальные способности, личностные качества.

KIRISH

Maktabgacha yosh davomida bolalar jismoniy, aqliy, ijtimoiy va emotsional jihatdan tez rivojlanadilar, o'yin, o'qitish va turli faoliyatlar jarayonida o'z dunyoqarashini shakllantiradilar, nutq, motorika va ijtimoiy ko'nikmalarini oshiradilar. Bu davr bolalar uchun ta'lim, o'rganish va o'zini anglashning muhim bosqichidir. Maktabgacha ta'lim va

tarbiya — bolalarga ta'lim va tarbiya berishga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, yetik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan uzluksiz ta'lim turi.

2015-yilda Birlashgan Millatlar Tashkiloti 2030-yilgacha bo'lgan davr uchun Barqaror Rivojlanish Maqsadlarini (BRM) belgiladi. BRMning 4.2-bandiga muvofiq, barcha qiz

va o'g'il bolalarning erta bolalikda sifatli rivojlanishi, parvarish va maktabgacha ta'limga ega bo'lishi hamda boshlang'ich maktabga tayyorlanishi maqsadi qo'yildi. Bu bolalarni erta rivojlantirish bo'yicha ilk global maqsadlardan biri bo'ldi. Ammo maktabgacha ta'lim tashkilotlarida erta rivojlantirish dasturlari bilan pedagoglar qay darajada tanish, ta'lim-tarbiya jarayonining samarali bo'lishida pedagoglar zamonaviy texnologiyalar, metod va usullar bilan nechog'lik tanish?

R. Kempl;- "Bolani ko'zguga o'xshatish mumkin. U muhabbatni tarqatmaydi, balki uni aks ettiradi. Agar bolaga muhabbat bersangiz, u uni qaytaradi. Agar hech narsa bermasangiz, hech narsa qaytarib olmaymiz" degan edi.[1] Biz hozir bolaning ruhiga nimalarni singdirsak, bu keyinchalik uning va bizning hayotimizda namoyon bo'ladi. Bugungi kunda biz bolaga nimalar beryapmizu, nimalarni berilishi kerak bo'lganida vaqtida bermayapmiz?

V.A. Suxomlinskiy: "Bolalik yillari – bu avvalo yurakni tarbiyalashdir" degan edi. Maktabgacha yosh bolalar uchun – bu bilim olish, muloqot qilish, o'zini ko'rsatish uchun bir necha qiziqarli faoliyat bo'lsa, kattalar uchun – bola shaxsini o'rganish, o'zini va o'z mahoratini sinash, mas'uliyat va jadjilarga bo'lgan muhabbatni his qilish uchun butun bir hayot. Aslida amalda bola qalbiga quloq solyapmizmi, kattalarning ular bilan jonli muloqoti qanday? Bu mas'uliyatli vazifani jonsiz telefonu gatjetlarga berib qo'ymayabmizmi?

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Tadqiqotda maktabgacha yosh davrining o'ziga xos xususiyatlari, maktabgacha ta'lim tashkilotida rivojlantiruvchi o'yin muhiti nazariyasi, o'yin jarayonida bolalarda intellektual va shaxsiy fazilatlarni shakllantirish tamoyillari, o'yin orqali bolalarni o'qitish va rivojlantirish usullari, pedagoglarga maktabgachata'limtashkilotida o'yin faoliyatini o'tkazish bo'yicha metodik tavsiyalar, bolalarga to'laqonli intellektual va shaxsiy rivojlanishi uchun qoidalari bor syujetli-rolli, didaktik va

harakatli o'yinlar, sahnalashtirilgan o'yinlar hamda o'yinchoqlardan va ularning o'rnini bosuvchi predmetlardan foydalaniladigan o'yinlarni o'ynashda zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni takomillashtirish ko'zda tutilgan.

"Rivojlantiruvchi o'yin muhiti" – bu bolalar uchun o'ynash, o'rganish va rivojlanish jarayonlarini qo'llab-quvvatlashga mo'ljallangan, estetik, psixologik va pedagogik jihatlarni o'z ichiga olgan, o'ynash uchun zarur bo'lgan vositalar va materiallar bilan to'ldirilgan muhitdir. Bu muhit bolalarning intellektual va shaxsiy sifatlarini shakllantirishga yordam beradi. U pedagogik jarayonni samarali amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratadi va bolalarga o'z qobiliyatlarini mustaqil ravishda rivojlantirish imkonini beradi.[4] Demak, rivojlantiruvchi o'yin muhiti bolaning har tomonlama rivojlanishining asosiy omili ekan.

Boshqacha qilib aytganda, rivojlantiruvchi o'yin muhiti – bu bolalarning o'quv faoliyatini rag'batlantiruvchi, qiziqarli va foydali bo'lgan, o'yin orqali bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish uchun barcha kerakli shartlarni ta'minlaydigan muhitdir.

Shuningdek, rivojlantiruvchi o'yin muhiti deganda biz oqilona tashkil etilgan, turli xil ob'ektlar va o'yin materiallari bilan to'yingan va estetik jihatdan bezatilgan tabiiy qulay muhitni tushunamiz. Bunday muhitda guruhdagi barcha bolalarni bir vaqtning o'zida ularning ehtiyojlari va qiziqishlariga mos ravishda turli xil tadbirlarga jalb qilish mumkin. Puxta tashkil etilgan rivojlantiruvchi o'yin muhiti o'ziga bo'lgan ishonchni namoyon etish, maktabgacha yoshdagi bolaga o'z qobiliyatlarini sinab ko'rish va ishlatish imkoniyatini beradi, mustaqillik, tashabbuskorlik, ijodkorlik kabi sifatarning namoyon bo'lishiga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlanish muhitini yaratishning ajralmas sharti bolalar va kattalar o'rtasidagi o'zaro aloqaning shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga tayanishdir, deb hisoblaymiz.

"Rivojlanish muxiti – bu bolaning ma'naviy

va jismoniy qiyofasini rivojlantirish mazmunini funksional ravishda zamonaviylashtiruvchi moddiy obyektlar tizimidir. Rivojlanishning boyitilgan muhiti bolaning turli faoliyatlarini ta'minlaydigan tabiiy va ijtimoiy vositalarning yaxlitligini nazarda tutadi" [5]. Bu holda «ob'ektiv muhit» tushunchasi tor ma'noda, ya'ni mebel buyumlari, kundalik hayot, o'yinchoqlar bilan to'ldirilgan ekologik makon sifatida namoyon bo'ladi, ular orasida yashayotgan bola kattalar yordamida atrofdagi dunyoni o'zlashtiradi.

O'yin rivojlanishning yetakchi manbai sifatida erta rivojlanish uchun juda muhimdir. Bu BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiyasining 31-moddasida ham belgilangandir.[3] Unda aytilishicha, bolalar yoshiga mos o'yinlarda ishtirok etish huquqiga ega. Bolalar o'yin kompetensiyalarini egallashlari uchun ularga vaqt, makon, materiallar hamda ota-ona yoki vasiylarning, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlaydigan malakali tarbiyachilarning qo'llab-quvvatlashi kerak. O'yin alohida bolalar uchun ta'limda muvozanatni saqlashga yordam beradi, chunki bola o'z ta'limini qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan darajada va jadallik bilan olib boradi. U har bir bolaning rivojlanish ehtiyojlari va manfaatlarini gayrioddiy tarzda inobatga oladi.

"Ilk qadam" davlat o'quv dasturiga ko'ra, maktabgacha ta'lim tashkiloti (MTT)da ta'lim faoliyatini tashkil etishning eng muhim tamoyili – o'yin orqali maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarni o'qitish va rivojlantirishdir. [5] O'yin maktabgacha yoshdagi bolalar ijtimoiy hayotining muhim va yetakchi shakli sifatida keng va atroflicha yoritilgan. O'yin tamoyillaridan kelib chiqib bola o'z xohishiga ko'ra birlashadi, mustaqil harakatlanadi, o'z g'oya va istaklarini amalga oshiradi, dunyoni anglaydi. Mustaqil o'yin faoliyati bolaning jismoniy va ruhiy rivojlanishi, axloqiy-irodaviy fazilatlarining shakllanishi, ijodiy qirralarining ochilishiga zamin yaratadi.

Bolalarining o'yin faoliyatini rivojlantirish

sohasidagi aks etgan fikr-mulohazalar, olimlar o'rganishlari (L.S. Vygotskiy, M.Y. Zaikin, P.P. Blonskiy, E.A. Arkin, A.V. Zaporozets, D.B. Elkonin, N.Y. Mixaylenko, , A.N. Leontiev, A.P. Usova) asosida mulohaza yuritilgan, shart-sharoitlar mos xolda yaratilmoqda. Ular o'yinni ilk va maktabgacha yoshdagi bolaning ijtimoiylashuvida eng muhim va samarali shakl sifatida o'rganishgan.[6]

L.S. Vygotskiyning ta'kidlashicha, maktabgacha yosh davrida o'yin va mashg'ulot, o'yin va mehnat bolalarning faoliyati davom etadigan ikkita asosiy kanalni tashkil qiladi.[7] Pedagoglar MTTda o'yin faoliyatini o'tkazish bo'yicha metodik tavsiyalarni bajarayotib, bolalarga to'laqonli intellektual va shaxsiy rivojlanishi uchun qoidalari bor syujetli-rolli, didaktik va harakatli o'yinlar, sahnalashtirilgan o'yinlar hamda o'yinchoqlardan va ularning o'rnini bosuvchi predmetlardan foydalaniladigan o'yinlarni o'ynashda zarur bo'lgan malaka va ko'nikmalarni egallashga ko'maklashadi.

NATIJALAR VA TAHLILLAR

Demak taxlillar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning eng asosiy faoliyatlari o'yindir. Asosiy faoliyat deb bolaning ayni shu yoshida tez-tez ko'zga tashlanib turadigan xatti-harakatlariga aytamiz. Asosiy faoliyat shunday faoliyatki, bu faoliyat tufayli bolaning psixik jihatdan o'sishida jiddiy o'zgarishlar yuz beradi. O'yin shu qadar universal, shu qadar ko'p qirrali va qudratli faoliyatdirki, maktabgacha yoshdagi bolalarni o'yindan boshqa kamolotga yetkazuvchi biror boshqa faoliyat turini tasavvur etish qiyin. O'yin bolalar uchun ular organizmining tabiiy ehtiyoji hisoblanadi. Bolalarning o'yinlari asosan kattalarning ish-harakatlariga, hayotiy urf-odatlariga maxsus ravishda taqlid qilishdan iborat bo'ladi. Bolalarning o'yin faoliyatlari ularning jismoniy va psixik jihatdan garmonik ravishda o'sishlari uchun birdan-bir vositadir. Bola o'yinda qanday bo'lsa, katta bo'lganida ishda ham ko'p jihatdan shunday bo'ladi. Bu borada "O'yinda buyruq bilan bajarishga yoki

bo'ysunib organgan bola haqiqiy hayotda bu yo'nalishdan chiqib ketishi anchayin qiyin bo'ladi" deya qayg'urgan K.D.Ushinskiyning qarashlarini hamisha yodda tutishimiz zarur, u bolalar o'yinidagi mustaqilligiga o'ziga xos xususiyat sifatida qarab "Oyin shuning uchun ham o'yinki, u bola uchun mustaqil mashg'ulotdir. "Haqiqiy hayotda bola bolaligicha qoladi, undan ortiq emas, u xech qanaqa mustaqillikka ega bo'lmagan norasida, hayot oqimida ko'r-ko'rona va betashvish suzayotgan go'dak; o'yinda esa bola boshqacha odam, u endi kamol topayotgan, u endi o'z kuchini sinab ko'ra oladigan va o'zi yaratgan narsasini mustaqil idora eta oladigan inson" deya ta'kidlagan. Kelajak 3-Renesans yoshlar qo'lida ekan, bugun bolalar o'yinidagi munosib sheriklik, aqlli qo'l-aqlli miya taomilini unutmashimiz shart.

Haqiqiy o'yin doimo tashabbus, topqirlik, zukkolik bilan bog'liqdir. Lekin o'yin ham kerakli vaqtda, kerakli joyda va kerakli dozada bo'lsagina emotsional ta'siri kuchli bo'ladi. O'yinning kelib chiqishi haqida birinchi bor G.V.Plexanov "Adressiz xatlar" asarida "O'yin mehnatning farzandi, u mehnatdan oldin paydo bo'lgan xodisadir" deb yozgan. O'yinda kattalar faoliyatiga taqlid, yani, o'g'il otaga, qiz onaga taqlidan harakat qiladi. "...turli avlodlarni bog'laydigan va madaniy qadriyatlarni avloddan-avlodga uzatuvchi zanjir bo'lib xizmat qiladigan "aloqa vositasi" deb xisoblagan edi. Darhaqiqat bolalar o'yinida oila muhiti, yaqinlarining o'zaro munosabati, turmush tarzi aks etadi, taqlid qilinadi, o'sha qiyofa gavdalanitiriladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida rivojlantiruvchi o'yin muhiti tarkibini quyidagilar tashkil etadi:

1. O'yin joyi (zonasi) – loyiha asosida tashkil etilgan rivojlanish markazlarining har biri uchun alohida joy ajratilgan bo'lib, bunday chegaralanish har bir markazning chegaralarini aniq belgilaydi, bir vaqtning o'zida markazdan foydalanadigan bolalar sonini cheklaydi, xona bo'ylab harakatlanishning xavfsiz yo'llarini

ko'rsatadi.

2. O'yin anjomlari – bolalar foydalanishlari uchun har bir rivojlanish markazi uchun alohida o'yin anjomlari tanlab olinadi. O'yin anjomlarini tanlashda bolalarning yoshi, psixologik va fiziologik xususiyatlari inobatga olinadi.

3. O'yinchoqlar – bola hayotining daslabki davrlaridan boshlab ularga yo'ldosh quvonch manbaidir. O'yinchoq bolaning o'ynashi uchun mo'ljallangan va boshqa maqsadlarda foydalanilmaydigan buyum hisoblanadi. Unda buyumlarning tipik xususiyatlari umumiy tarzda aks etadi. Pedagog A.S.Makarenko: «O'yinchoq o'yinning «material asosi», o'yinchoq o'yinni yaratishda ishtirok etadi, bolaning o'ziga xos sherigi sifatida namoyon bo'ladi, uning shaxsiga ta'sir ko'rsatadi», — deb ta'kidlagan edi. Pedagoglar o'yinchoq bolalarga atrofdagi mavjud voqelikni o'rganishga yordam beradigan, ranglar, buyumlar o'lchamini, ularning materiallarini farqlash malakasini rivojlantiruvchi, dunyoqarashini kengaytiruvchi muhim vosita deb ta'kidlaydilar.

O'yin materiallari. Rivojlantiruvchi o'yin muhiti har bir faoliyat turiga mos ravishda maxsus o'yin materiallari bilan jihozlangan bo'lishi lozim. O'yinda o'ynaladigan har bir material, buyum yoki o'yinchoq o'zining tashqi ko'rinishiga ega bo'lishi, narsaning asosiy belgisini ajrata bilish imkonini berishi kerak. Bunday materiallar bolalarning narsalarning shakli, hajmi, belgisi, sifati haqidagi bilimlarini kengaytiradi.

O'yinning tuzilishi qanday? - maqsad mavjud, sabablar, amalga oshirish vositalari, rejali harakatlar, natija. O'yin bolalar hayotida shunday universal faoliyatdirki, unda bolalarga mansub bo'lgan mehnat ham, narsalar haqida tafakkur qilish ham, san'at ham, xayol, hissiyot, dam olish va xushchaqchaqlik manbalarni ham mujassamlashgandir, ya'ni mana shu protsesslarning barchasi bolaning o'yin faoliyatida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham o'yin bo'lalar talab qilayotgan darajadagi to'la qonli hayotni ta'min eta oladi. O'yinning

bolalarni maftun etuvchi kuchi ham shundadir. Maktabgacha yoshdagi bolalarning tobora ortib borayotgan turli ehtiyojlari bilan ularning tor imkoniyatlari o'rtasidagi qarama-qarshilik qanday yo'l bilan hal qilinadi? Bu qarama-qarshilik faqat birgina faoliyat orqali, ya'ni bolalarning o'yin faoliyatlari orqaligina hal qilinishi mumkin. Chunki,

birinchidan, bolalar-ning o'yin faoliyatlari qandaydir moddiy mahsulot ishlab chiqarishga qaratilgan faoliyat emas. Psixologik jihatdan olganda, bolalarni o'yinga undovchi sabab (motiv) ham o'yindan kelib chiqadigan natijaga emas (o'yindan ko'pincha hech qanday natija kelib ham chiqmaydi), balki ayni shu o'yin jarayonidagi turli harakatlarning mazmuniga bog'liqdir.

Ikkinchidan esa, bolalar o'yin jarayonida o'z ixtiyorlaridagi narsalarni ularni qiziqtirgan, ammo kattalargagina mansub bo'lgan narsalarga aylantirib (cho'pni ot qilib, stulchani avtomashina qilib), kuchlari yetganicha erkin faoliyatda bo'la oladilar. Bolalar atroflaridagi kattalar uchungina man-sub bo'lgan, hali o'zlarining kuchlari ham, aql-idroklari ham yetmaydigan juda ko'p narsalarni faqat o'yin faoliyati orqali o'zlashtiradilar. O'yin faoliyatlarining yana bir psi-xologik xususiyati shundan iboratki, o'yinda bolaning qiladigan xatti-harakatlari va bajaradigan rollari ko'pincha umumiylik xarakteriga ega bo'ladi. Bolalar o'zlarining turli-tuman o'yinlarida faqat o'zlariga tanish bo'lgan yolg'iz bir shofyorning, militsionerning, tarbiyachining, uchuvchining xatti-harakatlarinigina emas, balki umuman shofyorlarning, militsionerlarning, tarbiyachilar hamda uchuvchilarning xatti-harakatlarini aks ettiradilar. Albatta, turmush tajribalari hali juda oz bo'lgan va faoliyat doiralari juda cheklangan kichik yoshdagi bolalar (ba'zan kichik guruh bolalari ham) o'zlari-ning o'yinlarida konkret odamlarni va ularning harakatlarini aks ettiradilar. Masalan, oyisini, adasini, akasi yokn opasini, tarbiyachisini va shu kabilarning harakatlarini aks ettiradilar. O'rta va katta guruh bolalarining o'yinlarida bunday obrazlar

umumiylik xarakteriga ega bo'la boshlaydi.

"To'g'ri - noto'g'ri" o'yini;

Pedagog turli to'g'ri va noto'g'ri iboralarni aytadi. Agar ibora to'g'ri bo'lsa, bolalar qarsak chalishadi, agar noto'g'ri bo'lsa, oyoqlari bilan tapillatishadi.

Masalan, "Qishda doim moychechak gullaydi" – bolalar tapillatishadi, "muz – bu muzlatilgan suv" – bolalar qarsak chaladilar, "tosh –bu suyuq modda"- bolalar tapillatishadi, "Yog'ochdan kemalar yasash mumkin"- bolalar qarsak chaladilar. "Tarvuz - dumaloq, shirin, qora urug'lari bor"- bolalar qarsak chaladilar, "Sabzi - yashil va qizil rangligi bor, xomligicha yeyish mumkin emas"- bolalar tapillatishadi.

Bu o'yin orqali bola ham tinglaydi, fikrlaydi, to'g'ri va noto'g'ri farqlaydi, javob qaytaradi. Bir vaqtda diqqatini jamlashni o'rganadi. Hayotda har bir jonli va jonsiz narsalarning o'ziga xos xususiyatlarini anglab yetadi.

"Biz qayerda edik – aytmaymiz, lekin nima qildik – ko'rsatamiz"

Pedagog bolalarga murojaat qilib, shunday deydi: "Bugun biz o'ynaymiz. Siz bir ishtirokchini tanlaysiz va u xonadan chiqib ketadi. Biz esa nima qilishni kelishib olamiz. Ishtirokchi qaytib kelganida, u shunday deb so'raydi: 'Qayerda edingiz? Nima qildingiz?'" Biz unga javob beramiz: 'Biz qayerda edik – aytmaymiz, lekin nima qildik – ko'rsatamiz!' Ishtirokchini tanlashadi va u xonadan chiqadi.

Pedagog namuna ko'rsatadi, masalan, o'tin aralayotgan kabi harakat qiladi. "Men nima qilayapman?", deb bolalardan so'raydi. Bolalar: "O'tin aralayapsiz", deb javob berishadi. "Keling, hammamiz o'tin arralaymiz", deydi pedagog.

Keyin ishtirokchini taklif qilishadi, u esa: "Qayerda edingiz? Nima qildingiz?", deb so'raydi. Bolalar birgalikda javob berishadi: "Biz qayerda edik – aytmaymiz, lekin nima qildik – ko'rsatamiz!" Bolalar va pedagog o'tin arralashni harakatlar yordamida tasvirlashadi, u: "Siz o'tin aralayapsiz", deb topadi. O'yinni davom ettirish uchun boshqa ishtirokchi

tanlanadi. Yangi ishtirokchi xonadan chiqib ketganda, pedagog bolalarga ko'rsatiladigan harakatlarni (yuvinish, raqsga tushish, chizish, pianino chalish...) o'ylab topishlarini taklif qiladi. (Pedagog nutqda fe'llarning to'g'ri ishlatilishini nazorat qiladi, jamoada ahil bo'lib ishlash, hatti-harakatlardan tushunish, imitatsion ish-harakat mazmunini toppish va xulsa qilishga o'rgatadi).

Demak, taxlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlantiruvchi o'yin muhitida bolalarning o'yin faoliyatini tashkil etishda pedagog quyidagilarni e'toborga olishi kerak:

-Bolalarga aniq o'yin harakatlarini o'rgatish tavsiya etilmaydi; bolalar o'zlari o'yinga qanday o'yin harakatlarini kiritishni o'ylab topishlari muhim, faqat shunda o'yin haqiqatan ham ijodiy bo'la oladi.

-Rolli harakatlar ifodali bo'lishi kerak, bu esa xarakterli amallar, imo-ishoralar, yuz ifodalari orqali ta'minlanadi. Masalan, ona rolida bir qiz onaning muloyim, quvnoq ekanligini, boshqa qiz esa shu rolda onani xo'mraygan, qat'iqqol ekanligini ko'rsatadi. Bunda ikkalasi ham yoqimli rolni o'ynaydi, ammo ularning ifoda vositalari turlicha bo'ladi.

Bolalar bilan rivojlantiruvchi o'yin muhitida ishlashda pedagogning asosiy vazifasi har bir bolaga intellektual va shaxsiy sifatlarni oshirilishi mumkin bo'lgan vazifalarni qo'yishga yordam berish, ularni hal qilish usullarini o'zlashtirish va uning faoliyati natijalariga erishishga yordam berish bo'lib ular quyidagilar;

1. Maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual aqliy qobiliyatlarini shakllantirish (tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash, analogiya), o'z harakatlarini boshqarish va rejalashtirish usullari.

2. Bolalarda o'zgaruvchan fikrlash, tasavvur, ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirish, o'z bayonotlarida bahslasha olish, eng oddiy xulosalar chiqarishni mashq qilish.

3. Bolalarning ixtiyoriy sa'y-harakatlarini maqsadli boshqarish, tengdoshlar va kattalar bilan to'g'ri munosabatlarni o'rnatish, o'zini

boshqalarning ko'zi bilan ko'rish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan o'yinlarni tanlash, kvest sarguzashtli, topqirlikka oid usullarni qo'llash.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun mo'ljallangan rivojlantiruvchi o'yin muhitida o'yinlar xotira, tasavvur va qo'llarning mayda motoriikasini yaxshilashga olib keladi. O'yinlar tufayli bolada kelajakda o'zi uchun foydali bo'ladigan ko'nikma va malakalar mavjud bo'ladi. To'g'ri tashkil etilgan o'yinlar tarbiyaning juda ajoyib usuli hisoblanadi. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalar yangi narsalarga qiziqadilar. Shuning uchun pedagog ota-onalarga bolaning kelajakda maktabda yaxshi o'rganishiga yordam beradigan "aqli" o'yinchoqlar va ta'limiy o'yinlarga e'tibor berishni maslahat berishi mumkin. O'rta maktabgacha yoshdagi bolalar uchun o'yinlarning intellektual ahamiyati shundaki, bola tayyor bilimlarni olmasdan, mustaqil ravishda izlanadi. Insonning ruhiy jarayonlari va qobiliyatlari, jumladan, muloqot qobiliyatlari ham shunday shakllanadi. O'yinlar bolalarning yoshini hisobga olishi kerak. Kichik maktabgacha yoshdagi bolaga predmetlarni ushlash, xususiyatlarini bilish mumkin bo'lgan o'yinlar ko'proq mos kelsa, katta maktabgacha yoshdagi bola raqamli texnologilar, kompyuter o'yinlarini o'rganishga ko'proq qiziqishi ortadi.

XULOSA

Rivojlantiruvchi o'yin muhiti maktabgacha yoshdagi bolalarning erta rivojlanishida ahamiyati beqiyos bo'lib, quyidagi natijalarni namoyon qiladi:

-Kognitiv. Bu bolaning atrofdagi dunyoni o'zlashtirishga bo'lgan ehtiyojini qondiradi, kognitiv faoliyatni rag'batlantiradi.

- Kommunikativ. Bu nutq rivojlanishini rag'batlantiradi, bolaga muloqot va o'zaro ta'sir asoslarini o'rganishga imkon beradi.

- Sog'lomlashtirish. Bu harakat faoliyatini rag'batlantiradi, harakat tajribasini boyitadi va jismoniy rivojlanish hamda sog'lom turmush madaniyati bilan tanishtiradi.

-Ijodiy. U bolalarni ijodiy faoliyat bilan

tanishtiradi, o'z-o'zini rivojlantirishga va o'zini anglashga yordam beradi, muammolarni hal qilish, yangi g'oya, yechimlar topish malakasini mustahkamlaydi.

To'g'ri tashkil etilgan rivojlantiruvchi o'yin muhiti kattalar uchun bolaning uyg'un rivojlanishiga, guruhda hissiy ijobiy muhit yaratishga, o'yin-tadbirlarni uyushtirish va o'tkazishga yordam beradi va shu bilan bolalarni

mustaqil bo'lishga o'rgatadi. Rivojlantiruvchi o'yin muhitining tashkil etilishi, bolalarning o'rganish jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlaydi, ularning maktabga tayyorlanishi va shaxsiy rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaratadi. Shuning uchun, ta'lim tashkilotlarida o'yin muhitini shakllantirish, bolalarning erta rivojlanishini ta'minlashda eng muhim omil bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Росс Кэмпбелл . «Как по-настоящему любить своего ребенка». 1977-год.
2. (Brown, 2009; Copple and Bredekamp, 2009; Elkind, 2003; Hirsh-Pasek, Golinkoff, Berk and Singer, 2009).
3. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasining 44-sessiyasi qabul qilgan "Bola huquqlari to'g'risidagi Konvensiya" 1989-yil 20-noyabr
- 4.«Предметно-развивающая среда как условие развития игровой деятельности детей старшего дошкольного возраста» (методическое пособие для ДОО). /Левина В.С., / - Краснодар: 2023. - 70 с.
- 5."Ilk qadam" O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun davlat o'quv dasturi /takomillashtirilgan ikkinchi nashr/ toshkent-2022
- 6.Артамонова, О. Предметно-пространственная среда: ее роль в развитии личности /О.Артамонова// Дошкольное воспитание. - 1995. - №4.
- 7.Новоселова, С.Л. Развивающая предметно-игровая среда / С.Л.Новоселова // Дошкольное воспитание. - 2005. - №4.
- 8.Гринявичене, Н.Т. Игра и новый подход к организации предметно-игровой среды [Текст] / Творчество и педагогика (материалы Всесоюзной научно-практической конференции)/ Н.Т. Гринявичене.—Москва: Просвещение, 2016. — 311 с.

ETNOMADANIY KOMPETENSIYANING KONTEKSTI VA AHAMIYATI: ETNOMADANIY KOMPETENSIYA TA'RIFI

SUYAROV NODIRJON TAXIROVICH
Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti (PhD)

Annotatsiya: Etnomadaniy kompetensiya - bu shaxslarning turli madaniy kelib chiqishi bo'lgan odamlarni tushunish, hurmat qilish va samarali muloqot qilish qobiliyatini anglatadi. O'zaro bog'liqlik kuchayib borayotgan dunyoda bunday kompetensiyaga bo'lgan ehtiyoj hech qachon bu qadar muhim bo'lmagan. Ushbu maqola etnik-madaniy kompetensiyani belgilaydi, uning asosiy tarkibiy qismlarini ko'rib chiqadi va uning inklyuzivlikni rag'batlantirish, madaniyatlararo muloqotni yaxshilash va madaniy tafovutlar orasida uyg'un munosabatlarni rivojlantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Ushbu ko'nikmalarni rivojlantirish orqali shaxslar va tashkilotlar noto'g'ri qarashlarni kamaytirishga, hamkorlikni kuchaytirishga va global hamjamiyatlarni tavsiflovchi fikrlar xilma-xilligini qo'llab-quvvatlashga hissa qo'shishlari mumkin. Shunday qilib, etnomadaniy kompetensiya ijtimoiy jipslashgan jamiyatlarni shakllantirish va hurmat va tenglik madaniyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Etnomadaniy kompetensiya, madaniy kompetensiya, xilma-xillik, madaniyatlararo muloqot, madaniy sezgirlik, madaniy xabardorlik.

Аннотация: Этнокультурная компетентность означает способность людей понимать, уважать и эффективно общаться с людьми разного культурного происхождения. Во все более взаимосвязанном мире потребность в такой компетентности никогда не была более важной. В этой статье определяется этнокультурная компетентность, исследуются ее ключевые компоненты и подчеркивается ее важность в продвижении инклюзивности, улучшении межкультурной коммуникации и развитии гармоничных отношений между культурными различиями. Развивая эти навыки, отдельные лица и организации могут внести свой вклад в уменьшение предрассудков, расширение сотрудничества и поддержку разнообразия мнений, которое характеризует глобальные сообщества. Таким образом, этнокультурная компетентность важна для формирования социально сплоченного общества и развития культуры уважения и равенства.

Ключевые слова: Этнокультурная компетентность, культурная компетентность, многообразие, межкультурная коммуникация, культурная чувствительность, культурная осведомленность.

Kirish. Global tarmoqlarning tez kengayishi, migratsiya va aloqa turli madaniy guruhlarini har qachongidan ham yaqinroq aloqaga olib keldi. Madaniyatlar o'rtasidagi bu o'zaro ta'sir bir sektor yoki mintaqa bilan chegaralanib qolmaydi; balki ta'lim, biznes, sog'liqni saqlash, siyosat va kundalik ijtimoiy munosabatlarga singib ketgan. Natijada, madaniy farqlarni tushunish va qadrlash muhimligi turli sohalarda ustuvor vazifaga aylandi. Madaniy sezgirlik, xabardorlik va

madaniyatlar o'rtasida samarali hamkorlik qilish ko'nikmalarini o'z ichiga olgan etnomadaniy kompetensiya ko'p madaniyatli muhitda rivojlanish uchun muhim vositadir. [1] Ushbu maqolada biz etnik-madaniy kompetensiya nimani o'z ichiga olishi, uning asosiy tarkibiy qismlari va hayotning turli jabhalarida, xususan, inklyuzivlikni targ'ib qilish, madaniy tushunmovchiliklarni kamaytirish va turli guruhlar o'rtasida mustahkam munosabatlarni rivojlantirishdagi

ahamiyatini o'rganamiz.

Etnomadaniy kompetentsiya ta'rifi. Etnomadaniy kompetensiyani shaxslarning turli madaniyatlarga mansub odamlarni tushunish, hurmat qilish va ular bilan samarali muloqot qilish qobiliyati sifatida aniqlash mumkin. Bu boshqa madaniyatlarning e'tiqodlari, urf-odatlar, amaliyotlari va ijtimoiy normalarini tan olish va o'zaro tushunish va hurmatni engillashtirish uchun o'z xatti-harakatlari va munosabatlarini moslashtirishni o'z ichiga oladi. Etnomadaniy kompetentsiya - bu odamlarga madaniy tafovutlar orasida harakat qilish va turli sharoitlarda tushunish ko'priklarini qurish imkonini beradigan mahorat.

O'z mohiyatiga ko'ra, etnik-madaniy kompetentsiya bir nechta asosiy komponentlarni o'z ichiga oladi:

Madaniy xabardorlik: Bu madaniy farqlar mavjudligi va bu farqlar odamlarning qadriyatlar, xatti-harakatlari va dunyoqarashiga ta'sir qilishi mumkinligini tushunishni anglatadi.[2] **Madaniy xabardorlik** - bu odamlar o'zlarining madaniy kelib chiqishidan olib keladigan noyob istiqbollarni tan olish yo'lidagi birinchi qadamdir.

Madaniy sezgirlik: sezuvchanlik o'z madaniy o'ziga xosligi va tarafkashliklari boshqalar bilan o'zaro munosabatlarga qanday ta'sir qilishi mumkinligini bilishni o'z ichiga oladi. Shuningdek, u turli madaniyatlar ijtimoiy normalarni, tana tilini, muloqot uslublarini va boshqa xatti-harakatlarni qanday qabul qilishini bilishni talab qiladi.

Madaniy bilimlar: Bu komponent boshqa madaniyatlar, jumladan, ularning tarixi, an'analari va qadriyatlarini chuqur tushunishni o'z ichiga oladi. Madaniy bilimlar odamlarga madaniyatlararo vaziyatlarga hurmat va empatiya bilan yondashishga yordam beradi, bu ularga mazmunli va hurmatli muloqot

qilish imkonini beradi.[3]

Madaniyatlararo muloqot qobiliyatlari: Ushbu ko'nikmalar madaniy tafovutlar bo'yicha samarali o'zaro ta'sir qilish uchun zarurdir. Ular turli xil muloqot uslublarini tushunish, til to'siqlarini hal qilish va og'zaki bo'lmagan signallardan to'g'ri foydalanishni o'z ichiga oladi. Samarali muloqot tushunmovchiliklarni minimallashtirishni va dialogning samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Madaniy moslashuv: Moslashuvchanlik - bu madaniy kontekstlarga javoban o'z xatti-harakatlari va kutishlarini o'zgartirish qobiliyatini anglatadi.[4] Bu madaniy farqlardan o'rganish uchun ochiqlikni va o'zaro munosabatlarda moslashuvchanlikni talab qiladi. Moslashuvchan shaxslar boshqa madaniyatdagi odamlar bilan samarali va hurmatli aloqani ta'minlash uchun o'z yondashuvlarini o'zgartirishi mumkin.

Etnomadaniy kompetentsiyaning ahamiyati. Etnomadaniy kompetentsiyaning ahamiyatini, ayniqsa, yildan-yilga rang-barang bo'lib borayotgan dunyoda ortiqcha baholab bo'lmaydi. Quyida etnik-madaniy kompetentsiya muhim bo'lgan asosiy sabablardan ba'zilar keltirilgan:

Inklyuzivlikni rag'batlantiradi: Etnomadaniy kompetentsiya turli millatdagi odamlar o'zlarini qadrligi va hurmatli his qiladigan inklyuziv muhitni targ'ib qiladi. Shaxslar turli madaniyatlar bilan muloqot qilish ko'nikmalariga ega bo'lsa, bu turli etnik, madaniy va tillarga mansub odamlar uchun tegishli muhitni yaratishga yordam beradi.

Madaniyatlararo muloqotni yaxshilaydi: Etnomadaniy kompetentsiya turli xil muloqot uslublari, tildan foydalanish va og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlar o'rtasidagi tafovutni bartaraf etish orqali madaniyatlararo muloqotni sezilarli darajada yaxshilaydi. Bu nafaqat tushunmovchiliklarni kamaytiradi, balki shaxsiy va professional

kontekstdagi munosabatlarni yaxshilashga hissa qo'shadigan mazmunli suhbatlarni ham rag'batlantiradi.

Hurmat va tushunishni tarbiyalaydi: Etnik-madaniy kompetensiyaning mohiyatida boshqa madaniyatlarga hurmatni rivojlantirishdir. Odamlar boshqalarning madaniy farqlarini tushunib, hurmat qilsalar, ular ijobiy munosabatlarni shakllantirishlari va umumiy maqsadlar sari harakat qilishlari mumkin.[5] Bu ko'p madaniyatli muhitda muvaffaqiyat uchun muhim bo'lgan o'zaro tushunish, ishonch va hamkorlikni rivojlantiradi.

Xurofot va kamsitishni kamaytiradi: noto'g'ri qarashlar ko'pincha boshqa madaniyatlarni tushunmaslik yoki noto'g'ri ma'lumotlardan kelib chiqadi. Etnomadaniy kompetensiya odamlarni boshqa madaniyatlarga ochiq fikr bilan yondashishga undash orqali stereotiplar va qarama-qarshilikni kamaytirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Xurofotlarni tan olish va ularga qarshi kurashish orqali odamlar yanada adolatli va adolatli jamiyatlarga hissa qo'shishlari mumkin.[6]

Global kompetensiyani qo'llab-quvvatlaydi: tobora globallashtirib borayotgan dunyoda biznes, ta'lim muassasalari va hukumatlar global miqyosda ishlaydi. Etnomadaniy kompetensiya xalqaro miqyosda qatnashmoqchi bo'lgan har bir kishi uchun juda muhim, chunki u ularni murakkab madaniyatlararo o'zaro ta'sirlarni boshqarish vositalari bilan ta'minlaydi. Etnik-madaniy ko'nikmalarni o'z ichiga olgan global kompetensiya odamlarga turli bozorlarda samarali faoliyat yuritish, xalqaro jamoalar bilan hamkorlik qilish va innovatsiyalar va muammolarni hal qilishda madaniy xilma-xillik qiymatini qadrlash imkonini beradi.

Ijtimoiy hamjihatlikni o'rnatadi: Turli jamiyatlarda etnik-madaniy kompetensiyani

rag'batlantirish katta ijtimoiy birlashishga olib kelishi mumkin. Shaxslarga madaniy tafovutlarni qadrlashda yordam berish orqali etnik-madaniy kompetensiya jamiyat va birdamlik tuyg'usini rivojlantiradi. Bu, ayniqsa, madaniy ziddiyatlar nizo va bo'linishga olib kelishi mumkin bo'lgan ko'p madaniyatli jamiyatlarda muhimdir.

Etnomadaniy kompetensiyani qo'llash. Etnomadaniy kompetensiya faqat bir soha yoki kasb bilan chegaralanmaydi. Bu turli sohalarida muhim mahorat:

Sog'liqni saqlash: Etnik-madaniy malakaga ega bo'lgan sog'liqni saqlash mutaxassislariturlimadaniyatlargaegabo'lgan bemorlarga yaxshiroq yordam ko'rsatishi mumkin. Bemorlarning salomatlik, kasallik va davolanish haqidagi madaniy e'tiqodlarini tushunish sog'liqni saqlash bo'yicha yanada shaxsiylashtirilgan va samarali echimlarga olib kelishi mumkin.[7]

Ta'lim: Sinflarda etnik madaniyatga ega o'qituvchilar o'quvchilarning xilma-xilligini hurmat qiladigan va nishonlaydigan inklyuziv ta'lim muhitini yaratishi mumkin. Madaniy jihatdan sezgir yondashuvni rag'batlantirish orqali o'qituvchilar ta'lim natijalarini yaxshilashlari va barcha o'quvchilar o'zlarini qadrli ekanligini his qilishlarini ta'minlashlari mumkin.

Biznes: Jahon bozorlarida faoliyat yurituvchi kompaniyalar etnik-madaniy malakaga ega xodimlardan foyda ko'radi. Bu xodimlar turli jamoalarda ishlash, xalqaro muzokaralarni olib borish va turli madaniyatli mijozlar bilan muloqot qilish uchun yaxshi jihozlangan.

Hukumat va diplomatiya: Ko'p madaniyatli yoki xalqaro muhitda ishlaydigan diplomatlar va siyosatchilar munosabatlarni o'rnatish, samarali muzokaralar olib borish va turli madaniy istiqbollarni hisobga olgan holda qarorlar qabul qilish uchun

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI IJODIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA BADIY MATNDAN FOYDALANISH METODIKASI

MAMARAXIMOVA NAFISA IBROXIMOVNA

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining badiiy matnni tushunish va o'qish savodxonligini oshirish texnikasi, kitobga bo'lgan qiziqishini oshirish vazifalari hamda metodlari haqida fikr yuritiladi.

Аннотация: В статье рассматриваются приемы и методы повышения грамотности учащихся начальных классов в понимании и чтении художественных текстов, а также задачи и методы повышения их интереса к книгам.

Annotation: The article discusses the techniques and methods of increasing the literacy of primary school pupils in understanding and reading literary texts, and the tasks and methods of increasing their interest in books.

Kalit so'zlar: matn, badiiy matn, tafakkur, ijodiy tafakkur, metod, vazifa, o'quvchi, texnika, kitob, PIRLS, ertak.

Ключевое слова: текст, художественный текст, мышление, творческое мышление, метод, задача, ученик, техника, книга, ПИРЛЫ, сказка.

Key words: text, artistic text, thinking, creative thinking, method, task, student, technique, book, PIRLS, fairy tale.

Boshlang'ich sinf o'quvchisining savodxonligini oshirish, o'qish va matnni tushunish texnikasiga ega bo'lishi, kitobga bo'lgan qiziqishini oshirish o'qituvchining eng muhim vazifasidir. Shundan kelib chiqib o'qish va matnni tushunish quyidagi ikki vazifani hal qilishga xizmat qiladi [1]:

1) boshlang'ich sinf o'quvchilarida umumiy o'qish ko'nikmalari va matnni tushunishni o'rganish;

2) o'qish va kitobga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish. Ushbu muammoni hal qilish, birinchi navbatda mazmunli o'qish mahorati (jarayonga qiziqish, o'qish va asarlarni o'qish zaruriyatini) shakllantirishdan iborat. Bu asosan o'quvchida boshqa fanlarni o'qitishning muvaffaqiyatini aniqlaydi va matnni o'zlashtirish natijasida o'quvchilarning asarlarni ongli ravishda o'qish ko'nikmalari rivojlanadi. Shuningdek, o'quvchi matn turlariga qarab kitob o'qish, undan atrof-muhit to'g'risidagi bilimlarni

kengaytirish uchun foydalanadi.

Badiiy matnlar – o'quvchilarning idrok etish psixologiyasiga, shuningdek, boshlang'ich sinflarda badiiy asarlarni o'qishga oid metodik qoidalarga asoslanadi [1].

Matnlar o'quv-biluv xususiyatiga ega kichik hajmda tanlanadi. Bu esa baholash, xulosa chiqarish va misollar keltirish qobiliyatiga ta'sir ko'rsatish imkonini beradi. Shuningdek, dunyoviy bilimlarini takomillashtiradi. O'quv yilining boshida va oxirida o'quvchilar o'qish malakalarining holatini tekshiradilar, bu yerda vazifalarning aksariyati matn bilan ishlashga qaratilgan bo'ladi. Matn bilan teran va maqsadga muvofiq ishlash o'quvchiga zarur va foydali bo'lgan katta hajmdagi ma'lumotlar olish ijtimoiy-axloqiy tajriba orttirishga imkon beradi. Bu esa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushunish ko'nikmasini rivojlantirish zaruratini belgilaydi.

Ta'lim jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishga yordam beradigan matnlarning janr xususiyatiga ko'ra turlari ham muhim ahamiyatga egaligini hisobga olib, tadqiqot jarayonida o'quvchilar nutqini, ijodiy tafakkurini o'stirishda foydalaniladigan matnlarning janr xususiyatiga ko'ra turlari quyidagicha ekanligi aniqlandi: ertak, hikoya, she'r, ilmiy-ommabop matn, masal. Tadqiqot doirasida badiiy matn asosida boshlang'ich sinf o'quvchilari ijodiy tafakkurni shakllantirish maqsadida o'qish savodxonligi darslarida ushbu janrlarni o'rganish jarayonida PIRLS xalqaro tadqiqot dasturlariga mos topshiriqlar tizimi ishlab chiqildi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ertaklar bilan maktabgacha ta'lim yoshidayoq yaqindan tanishadi. Ertaklarda xalq maishiy turmushining insoniy fazilatlarini haqidagi orzu-o'ylari xayoliy va hayotiy uydirmalar vositasida bayon etiladi.

Ertak xalq og'zaki ijodining eng keng tarqalgan namunalaridan bo'lib, unda voqea-hodisalar majoziy obrazlar orqali fantastik elementlar vositasida tasvirlanadi. Ertaklardagi qahramonlar hayoti, mardligi, topqirligi, yaxshilikning doimo g'alaba qilishi o'quvchilarni o'ziga maftun etadi. Masalan, 4-sinf darsligida berilgan N.Erxonovanning "Qarg'a va paxta" nomli ertagini olaylik [4]. Matnni o'rganish jarayonida quyidagi usullardan foydalanish tavsiya qilinadi: Ishtirokchilar matn bilan tanishadilar, keyin topshiriqni bajaradilar.

Dars so'ngida ertakdan o'quvchilar qanday tarbiyaviy xulosa olganliklari aniqlanadi.

Boshqa ertaklarda boylarning tentakligi, ahmoqligi masxara qilinadi va kambag'allarning mohirligi, mehribonligi, aql-idrok aytib o'tiladi. Ertakning asosiy qahramonlari odamlardir va ularning hayoti oddiy uylarda, qishloqlarda kechadi. Har

bir ertak, albatta, biror narsani o'rgatadi, odamning yomon xatti-harakatlarini yoki salbiy xususiyatlarini qoralaydi. Ertaklarda hamma narsa g'ayrioddiy bo'ladi. Masalan: yerlar, daryolar, daraxtlar, qushlarning so'zlashi va boshqalar. Hamma narsa ajoyib xususiyatlarga ega. Bolta o'rmonni o'zi kesadi, tegirmon donni tortadi, pechka gapiradi. Ertaklardagi yaxshilik har doim biron bir mo'jiza orqali yovuzlikni yengadi. Har bir badiiy asar o'z belgilariga ega. Shundan kelib chiqib, ertakning belgilari quyidagicha tavsiflanadi:

- boshlanishi;
- sehrli jonotlar;
- takrorlash;
- yaxshilik va yomonlik kurashi;
- yaxshilik yomonlikni yengishi;
- tugatish.

O'quvchilarga ertakning tarkibini o'rgatish quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

Ertakning tarkibiy tuzilishi bo'yicha savollar:

- Ertaklar asosan nima haqida bo'ladi?
 - U nimani o'rgatadi?
 - Ertak qahramonlari bilan qanday sarguzashtlar sodir bo'ladi?
 - Ertakda qanday sehrli jarayonlar bo'ladi?
 - Qahramonlarga kim qarshi chiqadi?
 - Yaxshilik qanday qilib yomonlikni yengadi?
 - Ertakni qaysi jihati sizga ma'qul keldi?
- Ertak matni ustida ishlash jarayonida quyidagicha ijodiy ishlardan ham foydalanish mumkin:

1. Xotirada saqlash mashqi. O'qituvchi xattaxtaga quyidagi matn yozilgan ko'rgazmani osib qo'yadi va o'quvchilarga matnni diqqat bilan o'qish hamda xotirada saqlab qolishni aytadi: "Fazliddin o'rtog'i Nabi bilan ko'chada o'ynab yurardi. Shu payt ular qo'shnilar Normamat boboning kelayotganini ko'rib qolishdi. Cholning

qo'lida tugunchasi ham bor edi". So'ngra matnni so'zma-so'z yozish topshirig'i beriladi. Bunday topshiriqlar xotiraning rivojlanishiga yordam beradi va matn mazmunining tezroq o'zlashtirilishiga qulay imkoniyat yaratadi.

2. Matnlarni o'zaro taqqoslash mashqi. Bunda o'quvchilarga ikkita alohida matn ko'rsatiladi. Bu matnlardan biri o'tilgan mavzuga oid bo'lishi maqsadga muvofiqdir. Masalan: 1-matn. Yaxshilik – Fazliddin Normamat boboga tugunchasini ko'tarishdi. Normamat bobo lekin har galgidek Fazliddinga raxmat aytmadi. 2-matn. Yaxshilikka yaxshilik bir kishi yo'lda ketayotib, qanotlari shikastlangan laylakni ko'rib qolibdi. U laylakni uyiga olib kelibdi va davolabdi. Laylak rahmat aytib, uchib ketibdi. Kunlardan bir kuni laylak qaytib kelibdi va u kishiga qimmatbaho gavhar tashlab ketibdi. O'quvchilar har ikkala matn bilan tanishtirilgach, ularning farqi, qahramonlari, voqealar tizimini solishtirish orqali mustaqil va mantiqiy fikrlashga yo'naltiriladi.

3. Mustaqil ijodiy matn tuzish mashqi. Bunda o'qituvchi xattaxtaga matnning bosh qismini yozib qo'yadi va o'quvchilarga mustaqil ravishda davom ettirib, yaxlit matn tuzishni topshiradi. Masalan: "Fazliddin o'rtog'i Nabibilanko'chada o'ynabyurardi...". Nutqni o'zlashtirish qonuniyatlaridan biri – so'z ma'nosini o'zlashtirish uchun tafakkur mexanizmlari ishlashi zarurligidir. Taklif etilgan usullar esa o'quvchidan aynan ichki nutq yordamida fikrni ishga tushirishni talab qiladi. Ko'rinadiki, fikrlash faqat tushunchani o'zlashtirish uchun qo'llanmay, balki o'quvchilar nutqining grammatik qurilishi takomiliga ham ta'sir etadi.

Shuningdek, boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darsliklarida hikoya janridagi matnlarni ham ko'rishimiz mumkin. 3-sinf o'qish savodxonligi darsligida Roald Dalning "Oyog'i osmonda bo'lgan sichqonlar" nomli

hikoyasini o'qitishda PIRLS topshiriqlari asosida savol va topshiriqlar ishlab chiqish dars samaradorligiga ijobiy ta'sir etadi. Bunda dastlab hikoyani rejalashtirish zarur.

I. Matn qanday tuzilganiga e'tibor berib, butun voqeani o'qing.

1. Hikoya boshida nima deyilgan?

2. Keyinchalik voqealar qanday tasvirlangan?

3. Hikoya qanday tugaydi?

II. Hikoyani semantik qismlarga ajratish (tarkib bo'yicha)

1. Hikoyani qayta ko'rib chiqing, ikkinchi kechada aytilganlarni o'z so'zlaringiz bilan ifodalang. Unga sarlavha tanlang.

2. Sarlavhalarigizni yozing.

3. O'zingizni sinab ko'ring: sarlavha asosiy tushunchani aks ettiradimi yoki yo'qligini aniqlang.

III. Reja bo'yicha qisqacha izoh:

1. Hikoyani semantik qismlarga ajrating.

2. Hikoyani qismlarga bo'lib o'qing, mazmuniga qarab rasm chizing.

3. Har bir qismda qanday muhim fikrlar ta'kidlangan?

4. Har bir qismini rejalashtirilgan tarzda qayta taqsimlang.

IV. Qahramonning xususiyatlari:

1. Sichqonlar qayerda yashaydi?

2. Sichqonlar nima bilan shug'ullanadi?

3. Levonning fe'l-atvori qanday?

4. Muallif Levon haqida qanday fikrda?

5. Levonga nima yoqmadi?

V. Hikoyani tahlil qilish rejasi (Dastlab o'qituvchi hikoya muallifi Roald Dal haqida o'quvchilarga ma'lumot berib o'tadi):

1. Hikoyani diqqat bilan o'qing.

2. Hikoya sarlavhasi uning mazmuniga mos keladimi yoki yo'qligini ko'rib chiqing. Muallifning ismiga e'tibor bering.

3. Hikoya muallifi Roald Dal haqida bilgan narsalaringizni eslaysizmi?

4. Roald Dalning yana qanday kitoblarini o'qidingiz?

5. Hikoya qachon va qayerda yozilganligini bilib oling.

6. Hikoyada voqealarning qaysi turi ustunlik qiladi?

- a) jiidiy va g'amgin;
- b) qo'rqinchli va qiziqarli;
- c) kulgili va tarbiyaviy;
- d) g'aroyib va sirli

7. Hikoyani qisqacha takrorlang.

8. Sizningcha, ushbu hikoyaning avj nuqtasi (harakatni rivojlantirishdagi keskinlikning eng yuqori nuqtasi) nima edi?

9. Qaysi qahramonlarni ijobiy deb bilasiz va qaysi biri salbiy, nima uchun?

10. Ushbu voqeada sizni qaysi jihati kuldirdi?

11. Qahramonlardan qaysi biriga mehringiz uyg'ondi? Ushbu qahramon bilan boshdan kechirgan his-tuyg'ularingizni tasvirlab bering.

12. Muallif bizga nimani o'ylashni taklif qiladi? Ushbu asarning asosiy g'oyasini aytib bering.

13. Kelajakda qahramonlar taqdiri qanday o'zgarishi mumkinligi haqida o'ylang?

14. Siz uchun bularning afzalliklari nimada?

VI. Hikoya rejasi:

1. Sizga yoqqan qahramon haqidagi fikringiz: ("Menga juda yoqdi", "Men dahshatga tushdim", "Men ko'pini eslayman", "Men buni qiziqarli (g'alati, g'ayrioddiy) deb o'yladim", "Men hayratda qoldim", "Menga bu yoqmadi", "Men buni bilib hayron qoldim" va hk.)

2. Levon qopqonlarda sichqonlarning yo'qligini ko'rib nima uchun jilmayib qo'ydi?

3. Levon sichqonlarni poldan yig'ib olgach, ularni qayerga soldi?

4. Matnda ikkinchi kechada sichqonlarni chulg'ab olgan vahimani ifodalovchi gaplardan birini topib mashq daftariga yozing.

5. Siz Levon haqida uning qilgan ishlaridan bilib oldingiz. U qanday inson ekanini ikkita misol bilan izohlang.

6. Hikoyada Levon va sichqonlar birlariga duch kelgan vaqtda qanday yo'l tutganlarini eslang. Qaysi holatlar tufayli ushbu hikoya haqiqatdan uzoqlashganini tushuntirib bering.

7. Ushbu xarakterga biroz o'xshash boshqa asarlarning qahramonlarini eslang.

8. Siz Levonga o'xshashni xohlaysizmi yoki xohlamaysizmi? Nima uchun?

9. Agar siz rassom bo'lganingizda, bu qahramonni qanday tasvirlar edingiz?

VII. Lug'at ishi:

Hikoyadan sizga notanish bo'lgan so'zlarning izohini oilangiz davrasida aniqlang yoki izohli lug'atlardan foydalaning.

I. Mashq daftari bilan ishlash:

1. Mashq daftaringizda berilgan ixtiro va kashfiyot so'zlarini izohlang.

Mashq daftarida berilgan testlarni bajaring.

Boshlang'ich sinf darsliklarida ko'p uchraydigan yana bir janrlardan biri bu – she'r. She'riy hikoya, she'riy ertaklarda syujet, ya'ni voqealar tizimi va uning rivoji xarakterlidir. Lirik she'r "biror hayotiy voqea-hodisa ta'sirida insonda tug'ilgan ruhiy kechinma, fikr va tuyg'ular orqali turmushni aks ettiradi". Lirik she'rning xususiyati "kishining his-tuyg'uga to'la hayajonli nutqini ta'sirliroq ifodalashda qo'l keladi". Lirik she'rni o'qish va tahlil qilish o'qituvchidan katta mahorat talab qiladi. Holbuki, ko'p hollarda she'rga oddiy matn nuqtai nazaridan yondashiladi. Bunday holda she'riy san'at hissiyot bilan bog'liq ekanligi unutiladi, she'r ma'nosining satrlar, so'zlar zaminida yashirin berilishi anglab yetilmaydi. Buning oqibatida o'quvchilar she'rdagi obrazlilikning mag'zini chaqa olmaydilar. Vaholanki, har qanday asar zaminidagi yashirin ma'noni o'qish mehnattalab ishdir.

Busiz hatto adabiy ta'limning maqsadi ham amalga oshmaydi.

She'riy ohangni his qilmaslik, matn so'zlarini to'la tushunib yetmaslik she'r yodlashni zerikarli mashg'ulotga aylantiradi. Ma'nosi anglanmagan matnni yodlash oson kechmaydi. 3-sinfda P.Mo'minning "Bir-birin kuzatar fasllar" she'rini o'rganishda albatta tabiat manzaralarini izohlash talab etiladi. She'rni o'qishdan oldin unda tasvirlangan yil fasllari haqida suhbat o'tkaziladi yoki she'r mazmunini tushunish uchun o'quvchilar bilishi lozim bo'lgan voqealarni o'qituvchi qisqa qilib aytib beradi. Ma'lumki, har bir fasl o'zining o'zgacha ko'rinishi bilan odamda yoqimli tuyg'ular uyg'otadi. Qishda bolalar chana uchish, qorbobo yasash, qorbo'ron o'ynashdan olam-olam zavq oladilar. Qishdagi sof va toza havogina emas, oppoq qorga burkalib turgan daraxtlar, dala-bog'lar kishida ajib bir kayfiyat uyg'otadi. Kuz fasli ham o'zining sariq rangda tovlanishi, havoning yoqimli sovushi bilan ajralib turadi. Shu kabi boshqa fasllar ham. "Bir-birin kuzatar fasllar" (P.Mo'min) she'rini o'rganish jarayonida tabiatda bo'ladigan o'zgarishlar, fasllarga mos manzara tasvirlangan rasmlardan foydalanish ham mumkin. Ushbu she'rni o'rganish darsi dastlab o'quvchilarning kuz fasli haqidagi tushunchalarini aniqlashdan boshlanadi. Qishning o'ziga xos belgilari, qishda o'ynaladigan o'yinlar, qish manzarasi yuzasidan savol-javob o'tkaziladi. O'quvchilarning qish faslida sovuq bo'lishi tufayli ayrim qushlarning o'lkamizni tark etib janubga uchib ketishlari, qishda sovuqqa mos issiq kiyimlarning kiyilishi haqidagi tushunchalari aniqlashtirilib, to'ldiriladi. Suhbatni keyingi fasl bahor uning hodisalari va o'zgarishlari haqidagi fikrlar bilan hamda yoz fasliga ulanib suhbat davom ettiriladi. Shundan so'ng o'qituvchi she'rni ifodali o'qiydi.

Quyida she'riy asarni o'rganish

bosqichlarini "Bir-birin kuzatar fasllar" she'ri misolida yoritishga harakat qilamiz.

She'riy asarni o'rganishni quyidagi kabi bosqichlarda tashkil etish mumkin:

1. She'r matni tahlilidan oldin o'quvchilarni she'rni o'qish va tushunishga tayyorlovchi, ularni fikrlashga undovchi metodik ishlar amalga oshiriladi. Bunda she'r mavzusi bilan aloqador topishmoqlardan, afsonalardan foydalanish bir usul sifatida qo'llanishi mumkin:

Oppoqqina dasturxon

Yer yuzini qoplagan. (Qor) Bostirdim ikki tovuq,

Biri issiq, biri sovuq. (Yoz, qish)

Yoki qor haqidagi afsonalardan hikoyalab berish mumkin: Qadimda osmondan un yog'ilar ekan. Odamlar o'z ehtiyojlariga yarashasini olib, uylariga olib kirar ekan. Qishloqda bir ochko'z boy unlarning o'ziga keragidan ham ortig'ini qoplab o'z uyiga tashiy boshlabdi. Hatto yer yuzini chegaralab olibdi. O'z yerim degan joylardagi unlarni boshqalarga bermabdi. Shunda osmon-u quyosh va bulutlarning jahli chiqib, unlarni muzdek qorga aylantirib qo'yishibdi.

Savol: Bugungi darsimizda qaysi mavzudagi asarni o'rganar ekansiz?

2. O'quvchilarning fasllar haqidagi dastlabki tushunchalarini aniqlash. Buning uchun fasllarga xos xususiyatlarni "Tafakkur xaritasi tuzish" metodidan foydalaniladi.

3. Xattaxtaga mavzu - "Bir-birin kuzatar fasllar" (P.Mo'min) yoziladi. O'quvchilardan she'r muallifining yana qaysi she'rlarini o'qib o'rganganliklari va ularning qaysi mavzuda ekani haqida suhbat o'tkaziladi hamda shoir haqida qisqa ma'lumot beriladi.

Shuningdek, o'qituvchi she'r so'zini ham alohida izohlab she'r nima ekanligi haqida o'quvchilarga ma'lumot berishi zarur.

4. She'rni namuna qilib ifodali o'qish (She'r bilan tanishtiriladi va o'quvchilarning she'rdan olgan dastlabki tushunchalari

aniqlanadi).

5. She'r matni ustida ishlash o'quvchilarning o'qish ko'nikmalarini takomillashtirish bilan bog'lab olib boriladi.

– Birinchi to'rtlikni o'qing. Unda qaysi so'z va iboralar o'z ma'nosida qo'llanmagan? Ularning qaysi ma'noda qo'llanganini izohlashga harakat qiling.

– Quyidagi to'rtlikning qaysi misralarida jonlantirish qo'llangan? Jonlantirish deganda nimani tushunasiz?

Fasllar bu – Yilboboning

O'g'illari, qizlari.

Har qadamda seziladi

O'ziga xos izlari.

– Quyidagi to'rtlikning keyingi ikki misrasidagi so'zlarning ma'nosini tushuntirishga harakat qiling.

Oppoq qordan ko'rpa yopib,

Oq bo'yoqqa bo'yarkan.

Va zararli mikroblarni

Yo'qotarkan – quvarkan.

Mustaqil ish: 1-topshiriq: She'r mazmuni yuzasidan suhbat. Bunda quyidagi savollardan foydalanish mumkin:

1. Yilbobo haqida bilasizmi?

2. Zararli mikroblarni yo'qotishda qishning vazifasi qanday?

3. Qish fasli necha oy davom etadi?

4. Yomg'ir asosan qaysi oylarda yog'adi?

5. Dehqonlar qaysi oydan boshlab dala yumushlarini boshlaydilar?

6. Quyosh qaysi oylarda Yer yuzini ko'proq qizdiradi?

7. Yilbobo farzandlarining vazifasi insoniyat uchun qanday ahamiyatga ega? Javobingizni izohlang.

2-topshiriq: She'rni ifodali o'qib, mazmunini so'zlab bering.

3-topshiriq: O'qituvchi tomonidan krosvordlar tuzib, o'quvchilar bilan birgalikda bajarish.

4-topshiriq: "Bir-birin kuzatar fasllar" she'ridagi so'zlarga ohangdosh so'zlarni

topib yozing.

1. Qizlari –

2. Oldirib –

3. Bo'yarkan –

4. Oftobga –

5. Yerlarni –

6. Chechaklar –

7. Qadarkan –

8. Olam –

9. Terarkan –

5-topshiriq. She'r matni asosida xattaxtaga yozilgan so'zlarning ma'nosini izohlang: fasl, yilbobo, gir aylanib, to'rtov, mikrob, qishpolvon, turfa, yayrar.

6-topshiriq: She'rdagi qahramonlar ustida ishlash.

– She'rda nimalar haqida gap boryapti?

– She'rda ishtirok etgan qahramonlarni ayting (Qish, izg'irin, avtobus, osmon, bahoroy, kuz, yoz).

– Shoirning har bir faslga aytgan gaplarini topib o'qing.

7-topshiriq: Ijodiy ish uchun topshiriq: She'r mazmuniga mos rasm chizish. She'rdan olgan taassurotingizdan foydalanib, qish, qor, sovuq; bahor, daraxtlar, qushlar; kuz, shamol, yomg'ir; yoz, mevalar, ob-havo haqida kichik matn tuzing. Matningizda she'r matnidagi quyidagi so'z va iboralardan foydalaning: oppoq qor, qishpolvon, go'zal yoz, zumrad bahor, oltin kuz.

She'r matni tahlili PIRLS nazorati talabi asosida quyidagi tartibda ham tahlil qilinishi mumkin:

1. P.Mo'minning "Bir-birin kuzatar fasllar" she'rida fasllarning tabiati kimning tilidan bayon qilingan?

A) Shoir – Po'lat Mo'min tilidan

B) O'quvchi tilidan

C) Mahalla odamlari tilidan

D) Bobo tilidan.

2. Shoir fasllarni kimga o'xshatadi?

- A) Yilboboning o'g'il va qizlariga
- B) Oq choyshabga
- C) Qishpolvonga
- D) Zumradga

3. Jonlantirish qo'llangan misralarni toping.

- A) Pirpiratib ko'zini Avtobuslar o'tadi
- B) Issiqni ko'paytir, deb. Aytar hatto oftobga
- C) O'rab kumush choyshabga O'lkamning har yog'ini.
- D) Osmon elak nazdimda, Shahrimizga un separ.

Maktablarda o'zlashtirishi past darajada bo'lgan o'quvchilar sodda yoki murakkab matnli, yuqori saviyada tuzilgan o'qib tushunish qiyin topshiriqlarini bajarishga qiynaladi, ammo ular ham o'zbek xalq maqollari, she'rlar, ertaklar asosida tuzilgan mantiqiy topshiriqlarni bajara oladilar va bu ayni damda ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini ham oshiradi.

Yuqorida berilgan topshiriqlarni bajarish uchun o'quvchi eng avallo topshiriqda ifodalangan ma'lumotlar kiritilgan matn bilan tanishishlari zarur ekanligi shu namunada ham o'z isbotini topgan. Matndagi ma'lumotlarni turli yo'sinda ichki aqliy imkoniyatlar yordamida qayta ishlash orqali topshiriqlarni bajarish mumkin bo'ladi.

Aslida o'quvchining matndan ma'lumotlarni izlab topish, ajratib olishi matn mazmunini tushunganligini, uning tashkiliy qismlari (sarlavhalar, paragraflar) va muvofiqligini baholay oladigan darajada qobiliyatli ekanini anglatadi. Ma'lumotlarni qidirib topish o'quvchining kerakli ma'lumotlar haqida xabardorligini bildirib, keraksiz qismni tezda ajrata olish qobiliyatiga tayanadi. Shuningdek, ma'lumotni ajratib olishlari uchun qator sahifalarni, paragraflarni tahlil qila olishlari kerak bo'ladi.

O'quvchilarni matnning sifati va

ishonchliligini baholashga o'rgatish boshlang'ich sinf o'qituvchilaridan katta mehnat talab qiladi. Aslida barcha savodxon o'quvchilar biror matnda berilgan ma'lumotning yaroqliligi va sifatini, ya'ni unda keltirilgan ma'lumot yaroqli, ma'lumotning yangi ekanini, to'g'ri yoki mavhum emasligini baholash ko'nikmasiga ega bo'lishi mumkin. Ammo mukammal baholash odatda o'quvchidan ma'lumot manbasini, ya'ni muallifning iqtidori, uning asaridagi asosiy g'oyani ijobiy yoki salbiy xarakterga egaligini aniqlash va baholashni talab etadi. Shuningdek, matn shakli va mazmuni ustida mulohaza yuritish ham o'qish savodxonligida muhim tamoyildir.

Shunga ko'ra, quyidagi fikrlar uning mohiyatini yetarlicha yoritadi degan taklifni bera olamiz: o'qish va matnni tushunish kompetentligi, o'qish faoliyatini oqilona tashkil etishga oid bilim, ko'nikma, malaka va hayotiy tajribadan amalda hech bir qiyinchiliksiz, samarali foydalana olish qobiliyatidir. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish va matnni tushunish kompetentsiyasini zarur darajada rivojlantirishni ta'minlashda alohida o'rin tutadi. Ularda o'qish va matnni tushunish kompetentligini rivojlantirishning quyidagi yo'nalishlarda olib borish maqsadga muvofiqdir:

1) o'quvchilarda ovoz chiqarib va ovoz chiqarmay o'qish ko'nikma, malakalarini rivojlantirish;

2) har bir o'quvchida matnni o'qish va tushunish ko'nikmasini rivojlantirish borasida: matnlarni tushunishga erishish harakteridagi o'qish;

3) matnni chuqurlashtirilgan holda o'qish;

4) matnda berilgan topshiriqlarni izlashga asoslangan o'qish;

5) demonstratsiyaga asoslangan o'qish kabi o'qish turlari bo'yicha ko'nikma va malakalarni hosil qilish kabilar o'z ichiga

oladi.

Xulosa qilib aytganda, savod o'rgatishga tayyorgarlik bosqichida og'zaki nutq va grafik tasvirlangan nutqning garmonik birligi boshlanadi. Buo'quvchilarga keyinroq og'zaki nutqdan yozma nutqqa o'tishda yengillik tug'diradi. Shu bois savod o'rgatish bo'yicha har bir darsda bog'lanishli og'zaki nutqni rivojlantirishga e'tibor qaratish talab qilinadi. Bunday darslar og'zaki nutqni rivojlantirish bilan birga o'quvchilarning lug'at boyligini

orttirish, fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga, ijodiy tafakkurini oshishiga ham yordam beradi. Ona tili darslari grammatik-orfografik materialni nutq madaniyatini shakllantirish bilan bog'lash uchun keng imkoniyatlarga ega. Bunday ishni tashkil qilish nafaqat nutq o'stirishga doir zarur malakalarni shakllantirishni ta'minlaydi, balki ona tilini o'rganishga qiziqish, unga nisbatan hurmat va muhabbat uyg'otadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Asqarova M., Matchonov S., Qodirova F., G'ulomova X., Boymatova A., Bozorova M., Muhamedova D. O'zbek tili mashg'ulotlarida nutq o'stirish. –T.: TDPU, 2000. –58 b.
2. Ibroximovna M. N. Boshlang'ich sinf ona tili va o'qish savodxonligi fanining didaktik imkoniyatlari // Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. Special Issue 4. – C. 391-394.
3. Mamarakhimova N. GROWING ORAL SPEECH THROUGH THE FORMATION OF CREATIVE THINKING OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS //Web of Teachers: Inderscience Research. – 2024. – T. 2. – №. 3. – C. 106-111.
4. O'qish savodxonligi: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. / M.E.Toirova – Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 80 b.
5. O'qish savodxonligi: Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 4-sinfi uchun darslik. / M.E.Toirova – Toshkent: "Novda Edutainment", 2023. – 80 b.
6. G'afforova T. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar: O'quv qo'llanma. – T.: Tafakkur, 2011. – 160 b.
7. Сариев Ш.У. Бошланғич синф ўқиш дарсларида матн устида ишлаш орқали нутқ ўстириш. Тошкент.: Юрист-медиа маркази, -2010. – 5-, 33-бет
8. Машарипова У. Инновацион таълим шароитида бошланғич синф ўқувчиларининг нутқ маданиятини шакллантириш методикаси. Пед. фан. ном. дисс. –Т.: 2017. –46-, 163 б.

TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH PEDAGOGIK MEXANIZMLARI (JADID PEDAGOGIKASI MISOLIDA)

RAHMONOVA BAHORA YULDOSH QIZI

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti tayanch doktoranti (phd)

Annotatsiya. Ushbu maqolada tanqidiy fikrlash masalalarini tadqiq etish borasida jadid pedagogikasining nazariy qarashlari hamda maqsadga erishishning metodologik asoslari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, jarayon, didaktika, o'zlashtirish, qobiliyat, maqsad, mazmun.

KIRISH

Buyuk mutafakkirlarimiz Xorazmiy, Farobiy, ibn Sinolar ta'kidlagandek, shaxsning mustaqil tanqidiy fikrlashi jarayonida o'zlashtirilgan bilimlari biror-bir manbadan tayyor holda olingan bilimlar bilan qiyoslaganda katta afzallikka ega. To'liqroq va tezroq rivojlangan bu bilimlar talabalar e'tiqodiga, ular tafakkuri hamda faol amaliy-tanqidiy fikrlashi quroliga aylanadi. Nadiya Mirela Florea va Elena Xurjuining fikriga ko'ra, tanqidiy fikrlash o'qituvchilar tomonidan tanqidiy fikrlashni o'rganishda ishlab chiqilgan asosiy qobiliyatdir, bu haqiqiy ta'lim holatiga (statik kontekst) va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bosqichiga (dinamik kontekst) qarab, erta o'rganish mashqlari va turli xil tadbirlarni rivojlantiradigan asosiy mahoratdir. Tanqidiy fikrlash bilimlarni yangilashga asoslangan. Bugungi kunda tanqidiy fikrlash qobiliyati kundalik hayotda juda muhimdir, chunki qaror qabul qilish va muammolarni hal qilish qobiliyati kabi boshqa fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish va kundalik hayotda tanqid qilinishi kerak bo'lgan ko'plab hodisalar mavjud. Tanqidiy fikrlash haqiqiy hayotda, ayniqsa ta'limda ajralmas hisoblanadi. Ta'limda tanqidiy fikrlashni tushunish-bu dalillar, usullar, mezonlar, kontekst, kontseptualizatsiya va

tegishli ma'lumot manbalari kabi turli xil asoslardan qaror qabul qilish uchun fikrlash jarayoni hisoblanadi. Tanqidiy fikrlaydigan talaba yoki bo'lajak o'qituvchi:

1. Ta'limdagi turli masalalarni osongina hal qila oladi.
2. Muammoning sababini va muayyan muammoning o'zaro bog'liqlik darajasini aniqlay oladi.
3. Yechimlarni ishlab chiqaoladi va kerakli maslahatlar bilan ta'minlaydi.

Tanqidiy so'roq nafaqat insonning tajribasi balki uning e'tiqodi va o'zini o'zi anglashi bilan tavsiflanadi. Tanqidiy fikrlash- bu o'z nuqtai nazarini ifodalashga qaratilgan savol-javob turi, birinchi navbatda, quyida ko'rib chiqilayotgan muammo yoki hodisani chuqur baholash, qo'shimcha ma'lumot to'plash va mutlaqo noyob bilimga asoslangan munosabatda bo'lish. Tanqid iborasi biror narsa yoki senariyni ko'rib chiqish uchun tahlil qilish, ko'p hollarda noto'g'ri fikr bildirish, uning kamchiliklarini ko'rsatish qobiliyati bo'lsa, imperativ so'roq kengroq bo'ladi, masalan, chuqurroq tahlil qilish, xulosa qilish, baholash, javob berish, yechim, misol yoki misol mazmunini qamrab oladi.

Ayrim hollarda tanqidiy savol va tanqid tamoyillari teng kontekstda talqin qilinadi. Aslida, bu ikki g'oya eksklyuziv

tarkibni anglatadi. Tanqid, hatto kichik kamchiliklarni ham bo'rttirish, xolis fikrlash imkoniyatidan suiiste'mol qilish, keskinlikni rivojlantirish, yomon nuqtai nazardan o'z fikrini normal ifodalash kabi tashxis qilinadi. Tanqid insonning, guruhning, jamoaning tashabbusi, aniq turnir va tadbirning tabiatiga nisbatan yomon fikrlashni ko'rsatadi. Integral fikrlash tushunchasi ostidagi "hisobot" yuqoridagidek, shaxs, guruh, o'yin yoki hodisaning xarakterini tahlil qilish, chuqurroq o'rganish, qo'shimcha fakt va ma'lumotlarga ega bo'lishdir. U tayanish, samarali yondashuv, ya'ni to'g'ri talqin qilish va baholash istagi bilan ajralib turadi.

Shunday qilib, ta'lim dunyosida tanqidiy fikrlash juda muhimdir, chunki u ta'lim sohasidagi faoliyatida ko'nikma va professionallikni oshiradi. Tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan kishi ish dunyosida yoki jamoat hayotida sinf doirasida (maktabda) ko'p foyda oladi. Bassham va boshqalar (2008) tanqidiy fikrlashni tushunish, qurish va qaror qabul qilish qobiliyatini yaxshilash uchun foydali deb ta'riflaydi. Tanqidiy fikrlashning xususiyatlari bir necha bosqichda turli xil induktiv ko'nikmalarni o'z ichiga oladi, masalan, muammolarni ochiq tahlil qilish, sabab va oqibatni aniqlash va olingan turli xil tegishli ma'lumotlarni hisobga olgan holda xulosalar chiqarish. Va biron bir narsa yoki hodisa mavjud bo'lganda, uni o'quvchilar tushunmaguncha chuqur o'rganadilar.

ADABIYOTLAR SHARHI

Abu Nasr Farobiyning bir hikmati bor, "Insoniy xislatlar to'rt qismga bo'linadi: nazariy fazilatlar, tafakkur fazilatlar, yaralma (hayot jarayonida vujudga keluvchi) fazilatlar va amaliy san'at (kasb) fazilatlar". O'zbekistondagi yangi Uyg'onish ma'rifati ham ayni shu tamoyilga asoslanganini, ezgu

niyatlar amalga oshayotganini anglash esa yanada shijoat baxsh etadi.

Abdulla Avloniyning farzand tarbiyasi haqidagi fikrlari: Kerak tarbiyat, yoshlikdan kerak, ulug' bo'lsa lozim kelur g'am yemak. Demak, bola - kichkina odam emas, alohida shaxs. Shuning uchun bolani tarbiyalashning bir nechta amallari bor.

- bola bilan yaxshi munosabatda bo'lish lozim

- Yoqimlilik, xush ko'rish bilan gapirish, mehr ko'rsatish lozim.

- Unga simpatiyani uyg'unlashtirsangiz, bola tarbiyasidagi katta yutuqni qo'lga kiritasiz.

- Bolalarga juda katta e'tibor zarur.

- Agar bola nimanidir noto'g'ri qilayotgan bo'lsa, bunga ahamiyat bermang.

- Yomon qiliqlariga e'tibor bermay qo'yishingiz bilan farzandingizning o'zi injiqlik qilishni bas qiladi.

- Bolalarga chegara qo'ymang.

- Ular olamni mustaqil anglashlari lozim.

- Bolalarni hech qanday qoidalarsiz tarbiyalab bo'lmaydi.

Fitratning fikricha, yomon xulq bilan kurashish lozim. Bolalarni tarbiyasi bu farzandni jismonan, fikran va axloqan mukammal qilib, kamolga yetishtirish demakdir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

XIX asr oxiri XX asr boshida Turkiston milliy uyg'onish adabiyotining e'tiborli vakillaridan biri Abdulla Avloniy maktab ochgan. Bolalarni tarbiyalagan, o'qitgan, ilm bergan. Taniqli pedagog bo'lgan. Uning pedagogik qarashlarini o'rganganimizda "Bolalarda fikrlash iqtidorini hosil qilish, fikr tarbiyasi benihoya zarur va muqaddas bir vazifa. Binobarin, u muallimlarning "diqqatlariga suyangan. Vijdonlariga

yuklangan” bo‘lib, ularning “yordamiga so‘ng darajada muhtoj”. Negaki, “Fikrning quvvati, ziynati, kengligi” muallimga ko‘p jihatdan bog‘liq. Bolalarning fikrlashi tarbiyachining fikrlash va intilish doirasi, saviyasi bilan ham aloqador. Bu xususda adibning keskin mulohazalari bor. Ular haqida keyinroq gap bo‘lar. Hozircha muhimi shuki, Avloniy fikrni o‘stirish masalasiga alohida e‘tibor bilan qaraydi. Unga alohida bob ajratib, ta’kidlab ko‘rsatadi” [1].

Jadid, ma’rifatparvar pedagogi, birinchi o‘zbek professori Abdurauf Abdurahim o‘g‘li Fitratning qarashlaridagi pedagogik ta’lim tushunchalari g‘oyat keng tahlil qilingan. Shuningdek, “pedagogik ta’lim” tushunchasini shaxsga bilim berish, uni tarbiyalash va kasb hunarga yo‘naltirish tarzida tushunamiz [2]. Fitratning oilada amalga oshiriladigan pedagogik ta’lim masalasiga doir tushunchasi uning o‘z davri

XX asr 1 choragidagi ijtimoiy sharoit, makon va zamon talablari, pedagogik ehtiyojlarga mos ravishda shakllangan. Bu davrda ijtimoiy hayotni yangilash va ta’lim tizimini isloh qilish ustivor masala bo‘lganligi ma’lum [3].

Millat tarbiyasi hamma zamonlarda ham eng dolzarb masala bo‘lib kelgan. Sharq mutafakkirlari farzand tarbiyasiga alohida e‘tibor berganlar. O‘rta Osiyo mutafakkirlari o‘z asarlarida insoniylik, vatanparvarlik g‘oyalarini tarannum etadilar.

Farobiy tanqidiy fikrlashni tashkil etish masalalari bo‘yicha bir qator muhim tavsiyalarni ishlab chiqdi. Uning fikricha, yaxshi nazoratchi bo‘lish uchun uch narsaga rioya qilish zarur:

1) ma’lum bir fan asosiga yotgan barcha tamoyillarni yaxshi bilish kerak;

2) ushbu aniq fanga doir mana shu tamoyil va ma’lumotlardan zarur xulosalar chiqara olish kerak, ya’ni muhokama etish

qoidalarini egallash lozim;

3) haqiqatni yolg‘ondan farqlash va xatolarni to‘g‘rilash uchun xato nazariyalarni inkor etish va boshqa mualliflar mulohazalarini tahlil etish zarur.

Tanqidiy fikrlashni shakllantiruvchi vositalar o‘quv jarayonidagi har bir bosqichning aniq maqsadlarini hisobga olgan holda tanlov amalga oshirilgandagina tizim sifatida yuzaga keladi va ular birlikda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tanqidiy fikrlashining har bir komponentiga ta’sir etadi.

Tanqidiy fikrlash mazmuni uch tashqi omillar: ob’ekti, maqsadi, didaktik asoslar rivojlanishining qonuniyatlari orqali bog‘lanadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini egallash va rivojlantirish tobora murakkab va tez rivojlanayotgan dunyoda muvaffaqiyatga erishish uchun juda muhimdir.

Tanqidiy fikrlashni aniqlash: pedagogik yondashuvlarni o‘rganishdan oldin, tanqidiy fikrlashning aniq ta’rifini o‘rganish juda muhimdir. Ko‘plab talqinlar mavjud bo‘lsada, keng qabul qilingan ta’rif tanqidiy fikrlashni yuqori darajadagi bilim jarayoni sifatida belgilaydi:

Tahlil: murakkab ma’lumotlarni uning tarkibiy qismlariga ajratish.

Interpretatsiya: axborotning ma’nosi va ahamiyatini tushunish.

Baholash: axborotning asoslilik, ishonchliligi va dolzarbligini baholash.

Xulosa: dalillarga asoslangan mantiqiy xulosalar chiqarish.

Tushuntirish: xulosalar uchun mulohazalar va asoslarni ifodalash.

O‘z-o‘zini tartibga solish: aniqlik va adolatni ta’minlash uchun fikrlash jarayonini kuzatish.

Tanqidiy fikrlash qobiliyati o'quvchilarga quyidagi imkoniyatlarni taqdim etadi ular:

Mustaqil o'quvchilarga aylanish: tanqidiy fikrlash talabalarga ma'lumotni so'roq qilish, tahlil qilish va baholash imkoniyatini beradi, ularni faol va o'zini o'zi boshqaradigan o'quvchilarga aylantiradi.

Murakkab axborot tizimlarini boshqarish: axborot bilan to'yingan dunyoda tanqidiy fikrlash talabalarga haqiqatni yolg'ondan, xolislikdan xolislikni va fikrni fikrdan farqlashga imkon beradi.

Muammolarni samarali hal qilish: tanqidiy fikrlash talabalarni muammolarga tizimli yondashishga, asosiy sabablarni aniqlashga va ijodiy yechimlarni ishlab chiqishga undaydi.

Ishonchli muloqot qilish: kuchli tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan talabalar o'z g'oyalarini aniq, ishonarli va mantiqiy bayon qilib, samarali muloqot va hamkorlikni rivojlantirishlari mumkin.

Mas'uliyatli fuqarolarga aylanish: tanqidiy fikrlash shaxslarga ongli qarorlar qabul qilish, asosli nutq bilan shug'ullanish va o'z jamoalariga hissa qo'shish imkonini beradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari:

1. Faol Ta'lim Strategiyalari:

So'rovga asoslangan ta'lim: ushbu yondashuv talabalarni amaliy tajribalar orqali savollar berishga, tekshirishga va bilimlarni qurishga undaydi. O'quv jarayonida faol ishtirok etish orqali talabalar analitik muammolarni hal qilish qobiliyatlarini rivojlantiradilar.

Loyihaga asoslangan ta'lim: talabalardan tadqiqot, rejalashtirish, bajarish va baholashni talab qiladigan loyihalar tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini qo'llash uchun haqiqiy kontekstni taklif qiladi. Talabalar qaror qabul qilishlari, resurslarni boshqarishlari

va o'zlarining topilmalarini taqdim etishlari, individual va hamkorlikdagi tanqidiy fikrlashni rivojlantirishlari kerak.

Munozaralar: tuzilgan munozaralar va munozaralarda qatnashish talabalarga turli nuqtai nazarlarni o'rganish, dalillarni tahlil qilish va o'z nuqtai nazarlarini himoya qilish imkonini beradi. Bu jarayon ularning ma'lumotni baholash, dalillarni shakllantirish va samarali muloqot qilish qobiliyatini mustahkamlaydi.

2. Metakognitsiyani Rivojlantirish:

O'z-o'zini baholash: talabalarni o'zlarining fikrlash jarayonlari haqida fikr yuritishga, kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga va takomillashtirish strategiyasini ishlab chiqishga undash metakognitiv rivojlanish uchun juda muhimdir. Jurnallar, portfellar va tengdoshlarning mulohazalari bu aks ettirish jarayonini osonlashtirishi mumkin.

3. Texnologiya va axborot savodxonligini birlashtirish:

Raqamli savodxonlik: talabalar raqamli ma'lumotlarni tanqidiy baholash, onlayn manbalarni tushunish va raqamli ommaviy axborot vositalarining murakkabliklarida harakat qilish qobiliyatini rivojlantirishlari kerak.

Axborot savodxonligi: talabalarga ma'lumotni samarali tadqiq qilish, manbalarni baholash va sintez qilishni o'rgatish raqamli asrda tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish uchun juda muhimdir.

Shunday qilib, ta'limda jarayonlarni faollashtirish zarur: tanqidiy fikrlashning turli darajalarini shakllantirish (bilim-tanishuv, bilim-nusxa ko'chirish, bilim-o'quv, bilim-ijod) lozim. Ta'limda faollashtirish uning ham oliy (bilim-o'quv, bilim-ijod), ham quyi (bilim-tanishuv, bilim-nusxa ko'chirish) darajalarida amalga oshirilishi zarur. Har bir bosqich aniq o'quv materiali

NUTQ KAMCHILIGIGA EGA BO'LGAN BOLALARDA AGRAMMATIK DISGRAFIYASINI O'RGANISHNING ILMIY- NAZARIY ASOSLARI

NORMATOVA MAFTUNA KENGASH QIZI

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada nutq kamchiligiga ega bo'lgan bolalar, ularda uchraydigan nutq buzilishlari turlari, nutq xususiyatlari, disgrafiyanı namoyon bo'lishi, disgrafiya ko'rinishlari, agrammatik disgrafiyanı o'rganishning ilmiy – nazariy asoslariga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Disgrafiya, ideogramma, sillabik, grafik-sillabik, alifbo yozuvi, yozma nutq, yozish.

Аннотация. В данной статье обсуждаются дети с дефектами речи, виды речевых нарушений, особенности речи, проявления дисграфии, проявления дисграфии, а также научно-теоретические основы изучения аграмматической дисграфии.

Ключевые слова: Дисграфия, идеogramma, слоговое, графически-слоговое, буквенное письмо, письменная речь, письмо.

Abstract. This article discusses the scientific and theoretical foundations of the study of children with speech impairments, the types of speech disorders they experience, speech characteristics, manifestations of dysgraphia, manifestations of dysgraphia, and agrammatic dysgraphia.

Keywords: Dysgraphia, ideogram, syllabic, graphic-syllabic, alphabetic writing, written speech, writing.

KIRISH

Og'zaki muloqot jarayonida insonlarning o'zaro ta'sirining asosiy shakli nutq faoliyati hisoblanadi. Psixologistika bo'yicha etakchi rus mutaxassisi A.A.Leontev «Nutq faoliyati» atamasi ostida inson faoliyatining boshqa faoliyati vaqtida muloqot uchun tilni qo'llash jarayonini ko'zda tutadi [2].

Nutq faoliyati quyidagi turlarda amalga oshiriladi:

1. ifodali nutq (gapirish);
2. ta'sirli nutq (tinglash);
3. yozish;
4. o'qish.

Yuqorida sanab o'tilgan turlardan ifodali va ta'sirli nutq og'zaki nutqqa mansub, yozma nutqqa esa o'qish va yozish tegishli [3].

Yozish o'zi bilan murakkab ruhiy jarayonni ifodalaydi. Yozish mexanizmlari aqliy faoliyatning og'zaki va og'zaki bo'lmagan shakllari bilan bevosita bog'liq. Yozish jarayoni faqatgina nutq yoki vosita qobiliyatlari va

vizual idrok etish jarayonlari bilan bog'liq emas. So'nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar sababli yozish jarayonining psixologik operatsiyalari mazmuni, shuningdek, uning psixofiziologik tuzilishining xususiyatlari, jumladan, ko'plab tizimlarning o'zaro ta'siri aniqlangan [4].

Og'zaki tilni transkripsiya qilish uchun zarur bo'lgan tanish tizim «yozish» atamasi bilan belgilanadi. Yozish o'z ifodasini turli shakllarda topadi: ideogramma, sillabik, grafik-sillabik, alifbo yozuvi. «Yozma nutq» va «yozish» kabi tushunchalar turlicha hisoblanadi. Til faoliyatining turli shakllari uchun asosiy til og'zaki va yozma nutq bo'lishi mumkin. «Yozma nutq» tushunchasiga teng komponentlar sifatida o'qish va yozish kiradi.

Agar og'zaki nutqning eshitilishi cheklangan bo'lsa, unda yodlab olishning imkoni bo'lmaydi, shuning uchun qabul qilingan ma'lumotni saqlab qolish uni fazoda etkazish uchun yozma nutq mavjud.

Agrammatik disgrafiya – bu soʻz oʻzgarish va soʻz yasashning grammatik tizimlarning shakllanmaganligi bilan shartlangan disgrafiya turi. U yozishda doimiy xatolar mavjudligida namoyon boʻladi. Disgrafiyaning ushbu shaklini bolaning imlo qoidalarini bilmasligi bilan tenglashtirish mumkin emas [4].

Grammatik disgrafiya nutqning grammatik tuzilishi: morfologik, sintaktik umumlashmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi bilan shartlangan. Matn darajasida yozma tavsif vositalarining cheklangan va sust qoʻllanilishi aniqlangan; gapning bosh va kichik aʼzolarining tushib qolishi.

Agrammatik disgrafiyaga ega bolalar uchun gaplar oʻrtasidagi mantiqiy va lisoniy aloqalarni aniqlash murakkab vazifa hisoblanadi. Bu esa jumlar ketma-ketligi bilan bayon qilinayotgan voqealar ketma-ketligi oʻrtasidagi nomuvofiqlikka olib keladi. Agrammatik disgrafiyada gaplarning bir-biri bilan semantik va grammatik aloqalari buziladi [9,10].

ADABIYOTLAR TAHLILI

M.E.Xvatsev yozuv haqidagi psixolingvistik bilimlarga tayangan holda agrammatizm guruhlarini tizimlashtirgan. Muallif agrammatizmlarning quyidagi turlarini aniqlagan: bogʻlangan matn darajasida; muayyan gap darajasidagi sintaktik agrammatizmlar; morfologik agrammatizmlar [12].

Bogʻlangan matn darajasida agrammatizmlar izchil gapning ichki dasturlash shakllanishining yaxshiligi bilan shartlangan. Ushbu buzilish tasvirlangan vaziyatning maʼnosining buzilishiga, murakkab semantik aloqalarni ajratishda qiyinchiliklarga olib keladi. Shuningdek bogʻlovchi semantik bogʻlanishlarning tushib qolishi, tasvirlangan hodisalarning mantiqiy tartibining buzilishi, shuningdek, matnning yaxlitligi va izchilligini taʼminlovchi til vositalarining qashshoqligi

qayd etiladi. Sintaktik agrammatizm maʼlum bir gapning ichki dasturlanishining buzilishi natijasida yuzaga keladi va jumlaning muhim elementlarini tashlab qoʻyish va undagi soʻzlarning mantiqiy ketma-ketligida qiyinchiliklarga olib keladi. Morfologik agrammatizm fleksiya va soʻz yasashining buzilishida namoyon boʻladi [5].

Hamma mualliflar disgrafiyaning bu turini tan olmaydilar, baʼzilar «disortografiya» atamasini ishlatadilar. Bugungi kunda agrammatik disgrafiya quyidagi mualliflar tomonidan ajralib turadi: R.E.Levina[5], R.I.Lalaeva[4], S.B.Yakovlev[9], I.V.Prishepova [7].

Hozirgi vaqtda disortografiya yozish buzilishlarining kamroq oʻrganilgan toifasi hisoblanadi. Yaqinda maktabgacha yoshdagi nutq kamchiligidagi bolalarda yozaolmaslik va yozish buzilishlari oʻziga xosligi deb hisoblangan hamda alohida oʻrganilmagan [7].

Agrammatik disgrafiya va disortografiyaning differentsial diagnostikasi bilan bogʻliq qiyinchiliklar, avvalam bor, disortografiya haqida kam maʼlumotga ega boʻlish, shuningdek, disgrafiya va disortografiya bir-biriga hamroh boʻlishi mumkinligi bilan bogʻliq. Agrammatik disgrafiya bilan ogʻrigan bolada disortografik xatolik nutq terapiya tomonidan aniqlanishi mumkin [7].

Disortografik xatolar imlo xatolaridan tubdan farqga ega. Birinchilari tabiatan turgʻun boʻlib, bola til sohasining barcha tarkibiy qismlarining etuk emasligi natijasida paydo boʻladi va natijada agrammatik disgrafiyaning paydo boʻlishiga olib kelishi mumkin.

Koʻpincha disgrafiyaning bartaraf etish boʻyicha oʻtkazilgan korreksion ishlardan soʻng disortografik xatolar birinchi oʻringa chiqadi. A.N.Kornevning fikriga koʻra, disgrafiyaning bartaraf etish jarayonida barcha hollarda, hatto disortografiya hali oʻzini koʻrsatmagan boʻlsa ham, uning oldini olish boʻyicha parallel ravishda ish olib borish kerak.

Yozishning bunday buzilishlari ko'pincha barqaror bo'lib chiqadi va maktab ta'limiga tayyorlash guruhini tamomlaguncha saqlanib qoladi. Muallif, shuningdek, dizorfoografiyani disgrafiya bilan taqqoslaganda, ikkala holatda ham metatil ko'nikmalarining shakllanmaganligi buzilishlarning asosi deb taxmin qilish mumkinligini ta'kidlaydi [5, 6].

Shu tariqa, disorfoografiya deganda, tegishli qoidalarni bilishiga qaramay, yozish ko'nikmalarini egallash qobiliyatining etishmasligi bilan tavsiflangan doimiy, o'ziga xos yozuv buzilishlari toifasi sifatida tushunish kerak.

E.A.Babenko va A.S.Yusupovalarning ishi shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda umumiy nutqning rivojlanmaganligi natijasida agrammatik disgrafiya yuzaga keladi [6].

Z.V.Polivaraning ishlarida ta'kidlanganidek, umumiy nutq kam rivojlangan bolalar uzoq vaqt davomida ona tili so'zlarining grammatik o'zgarishini aniqlamaydilar, doimiy ravishda yangi so'zlarni o'zaro turli xil birikmalarda ishlatadilar. Z.V.Polivaraning fikricha, bolalar tomonidan fleksiyaning kam qo'llanilishi ma'lum so'zlarda lug'aviy baza bolalar tomonidan doimiy nutqni tirnash xususiyati beruvchi sifatida qabul qilinishi bilan bog'liq. Prefikslar, qo'shimchalar, shuningdek, tugatishlar bola uchun asosning o'zgaruvchan muhiti hisoblanadi, ular o'ziga xos ma'noga ega bo'lmagan va shu bilan bola tomonidan idrok etilmagan zaif nutq stimulini ifodalaydi [12].

R.E.Levina, T.A.Aristova, S.B.Yakovlev, R.I.Lalaeva, L.V.Venediktovalarning ishlarida agrammatik disgrafiyaning paydo bo'lishining asosiy mexanizmi tilning morfologik tizimining etarli darajada rivojlanmaganligi, jumla va matn ichidagi sintaktik aloqalar g'oyasining noto'g'ri ekanligi ko'rsatilgan [5,9,13].

M.M.Bezrukix o'z ishida yozish malakasini rivojlantirish bosqichlarini tushuntiradi [8].

Elementar yozish birinchi bosqich hisoblanadi. Bu yerda harflarning vizual va motorli qiyofasini shakllantirish va ularning farqlanishi sodir bo'ladi. Ushbu bosqichda maktabgacha yoshdagi nutq kamchiligidagi bolalar tovush-harf tahlili, fonemalarni grafemaga aylantirish, barcha grafik elementlarni erkin va to'g'ri bajarishga o'rgatiladi.

Savodli yozish keyingi bosqich hisoblanadi, unda maktabgacha yoshdagi nutq kamchiligidagi bola qisqa matn yozishi, asosiy elementar imlo qoidalaridan foydalanishi, turli xil lug'atlarni tushunishi va qo'llashi mumkin. Va nihoyat, uchinchi bosqichda savodli yozma nutq shakllanadi. Uchinchi bosqichda maktabgacha yoshdagi nutq kamchiligidagi bola uchun yozma nutqning turli janrlarining xususiyatlarini tushunish, berilgan mavzuga muvofiq malakali, izchil yozma matnni tuzish, yozish nutqida tilning ifodali vositalaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi [8].

Agrammatik disgrafiya bilan yozish ko'nikmalarini shakllantirishning ikkinchi va shuning uchun uchinchi bosqichi to'liq bo'lmaydi. Savodli yozma nutq to'liq hajmda shakllanmaydi [7].

Agrammatik disgrafiyaning o'rganish va yengish masalalari bilan R.Ye. Levina, R.I.Lalaeva, I.N.Sadovnikova, L.N.Yefimenkova, A.V.Yastrebova, T.A.Fotekova, M.M.Bezrukix kabi olimlar tadqiqot masalalari bilan shug'ullanishgan. Ko'pgina tadqiqotchilar o'z ishlarida maktabgacha yoshdagi nutq kamchiligidagi bolalarda yozishning buzilishi ko'pincha o'qish buzilishi bilan birga ekanligini eslatishadi. Shunday qilib, agrammatik disgrafiya, qoida tariqasida, agrammatik disleksiya (o'qishning o'ziga xos buzilishi) bilan birga bo'lishi mumkin [5, 7, 8, 9,].

A.N.Gvozdevning fikricha, har bir maktabgacha yoshdagi bola «tilni o'zlashtirishning grammatikgacha bo'lgan

davrini» boshdan kechiradi [3]. Taxminan 3 yoshda bolada grammatik jihatdan to'g'ri og'zaki nutqi shakllanadi. Biroq, bu yoshda ham so'z yasalishi va morfologik xatolarning mavjudligi maqbul deb hisoblanadi. «Bolalar agrammatizmlari» deb ataladigan manbalarda ma'lum bir yoshga qadar mumkin va odatda bolaning ona tilining grammatik qoidalarini o'zlashtirish jarayonida to'g'irlanadi. Agar bola maktab ta'limiga tayyorlashgacha uning og'zaki nutqida agrammatizmlar kuzatilsa, kelajakda ular uning yozma nutqiga ta'sir ko'rsatadi [4].

M.Arabatzi va S.Edvardslar agrammatizmli shaxslarning nutqi odatda grammatik morfemalarning qoldirilishi yoki almashtirilishi, ot-fe'l nisbati yuqori va murakkab jumla tuzilmalarining etishmasligi bilan tavsiflanadi. Umuman olganda, agrammatik ma'ruzachilar funktsional toifalarning buzilishining juda tanlangan naqshini ko'rsatishi haqida umumiy fikr mavjud [13].

N.Friedman agrammatik afaziyaning belgilaridan biri funktsional kategoriyalar, ya'ni grammatik morfologiya ishlab chiqarishning buzilishidir. Zamon va kelishik morfemalari o'rtasidagi dissosiativlar haqidagi fikrlari keltirilgan [13].

Ko'proq diqqat markazida bo'lgan agrammatik nutqdan farqli o'laroq, paragrammatizmning tabiatini va uning nerv korrelyatsiyasini tushunishga juda kam e'tibor qaratilgan. G.Yourganov, K.G.Smit, J.Fridriksson, C.Rorden olimlarning natijalariga ko'ra paragrammatizmni mustaqil grammatik buzqlik sifatida ko'rib chiqish muhimligini ko'rsatadi, bu agrammatik nutqqa aloqador bo'lgan miya tizimlariga zarar etkazish natijasida yuzaga kelishi haqida ma'lumotlar berilgan. Ishchi xotira chalkashliklari yo'qligida asosiy jumla va sintaktik tushunishning oldingi zararlanish-taqchilligini xaritalash tadqiqotlari, shuningdek, birinchi navbatda o'xshash chap posterior temporal-parietal

hududlarni aniqlagan. Bu tushunish va ishlab chiqarish asosidagi grammatik jarayonlarda chap orqa temporal-parietal korteksning rolini ko'rsatadi [10].

V.Matchin va G.Hickokning leksik-sintaktik tuzilmaning negizida yotadi va gapni tushunish va paragrammatik ishlab chiqarish kamchiliklari ierarxik sintaksis bilan bog'liq qiyinchiliklardan kelib chiqadi degan nazariyani ilgari surgan [13].

Vilyam Matchin: Konseptualizatsiya; Rasmiy tahlil - etakchi; Metodologiya; Resurslar - qo'llab-quvvatlovchi; Tasdiqlash; Vizualizatsiya - etakchi; Yozish - asl qoralama; Yozish - ko'rib chiqish va tahrirlash - etakchi bo'yicha taqdiqotda olib borilgan [13].

C.K.Tompson, K.L.Lange, S.L.Shnayder, L.P.Shapiro, C.Rogalskiy, A.N.LaKroix, K.H.Chen, S.W.Anderson, H.Damasio, G.Hickok, G.Yourganov, K.G.Smit, J.Fridriksson, C.Rordenlarning agrammatizm adabiyotda keng ko'lamli davolangan va tadqiqotchilar va klinik tomonidan keng tarqalganligi haqida. Aksincha, paragrammatizm bo'yicha juda kam tadqiqotlar mavjud va klinik amaliyotchilar ko'pincha uning mavjudligidan umuman bexabar bo'lib, grammatik nuqsonlarni tashxis qo'yishadi [13,14].

Bola tomonidan nutqni o'zlashtirish murakkab jarayon bo'lib, uning rivojlanishida bir qancha bosqichlarni bosib o'tadi: alohida til hodisalarining ibtidoiy, amorf ishlatilishidan boshlab, til normalarini to'liq egallashgacha.

Nutqni assimilyatsiya qilishning birinchi bosqichi - bolaning murojaatli nutq (ta'sirli nutq) haqidagi tushunchasini rivojlantirish. Bu tushuncha funktsional jihatdan so'zga faol yoki yo'naltiruvchi reaksiyada ifodalanadi. Bolaga alohida so'zlar bilan emas, balki eng oddiy bog'langan gaplar ("menga lala bering", "qalamingga oling" va hokazo) bilan murojaat qilinganligi sababli, erta yoshdagi bolada shartli bog'lanish shakllanadi.

Nutqni bunday tushunish, bolada mustaqil nutq bo'lmasa, uning rivojlanishida murakkab yo'ldan o'tadi, hajmi oshadi va sifat jihatidan o'zgaradi.

Ikkinchi bosqich faol nutqning paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi, bu o'ziga xos umumlashtirishdir, chunki bola allaqachon nutq tovushiga emas, balki uning ma'nosiga ham munosabat bildiradi.

Mashhur pedagog R.M.Boskis: «bolaning aqli uning barmoqlari uchida joylashgan», deb aytgan. R.Ye.Levina o'z tadqiqotlarida har bir barmoq bosh miya qobig'ida o'zining «ustunligiga» ega ekanligini isbotlagan. U qo'llarni nutq organlari sifatida qarash uchun to'liq asos bor, deb ta'kidlaydi. Shu nuqtai nazarga ko'ra, nutqning yana bir a'zosi - qo'l proeksiyalaridir[3].

Tovushlar artikulyatsiyasi barmoqlarning nozik harakatlarining rivojlanishi bilan bog'liq. Barmoqlar proeksiyasining rivojlanganligi miya faoliyati va nutqiy reaksiyalarining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Qo'l motorikasi va nutqiy faoliyat o'rtasidagi bog'liqlik bolalar va o'smirlar fizologiyasi instituti olimlari tomonidan isbotlangan. Jumladan, Z.A.Repina, R.M.Boskis, R.Ye. Levinalarni ham [30] shu olimlar qatoriga qo'shish mumkin. insonning qo'l harakatlari nasliy berilmaydi, bu ta'lim va tarbiya jarayonida yuzaga kelib, u atrof-muhit bilan faol munosabat jarayonidagi muskullar va ko'ruv sezgilari o'rtasidagi assotsiativ aloqalar natijasidir, - deb ta'kidlagan.

NATIJALAR

Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolaning rivojlanishidagi eng muhim jihatlaridan biri-uning psixomotor sohasining, jumladan barmoq harakatlari koordinatsiyasining rivojlanganlik darajasi hisoblanadi. Xususan, A.A.Barabonina, T.G.Vizel va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijalari psixomotor ko'nikma va nutq rivojlanishining

ontogenetik o'zaro bog'liqligi mavjud, degan xulosa kelish imkonini beradi. Masalan, qo'l harakatlari tarixan inson taraqqiyoti jarayonida nutq funksiyasining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi[6, 7].

M. M. Kolsova "...tizimli harakatlar va davomli mashqlar nutqning rivojlanishiga rag'batlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi va ...bosh miya po'stlog'i faoliyati samaradorligini oshirishning kuchli vositasi"- degan fikrni ilgari suradi [4]. Bundan tashqari, muallif psixomotor malakalarning rivojlanishi orqada qolsa, nutq rivojlanishi ham kechikib rivojlanishini ta'kidlaydi.

M.M.Kolsova [4] agar ota-onalar bolaning nutqi rivojlanmayotganligiga o'z vaqtida e'tibor berishmasa, nutqning rivojlanishidagi kechikish bolaning intellektual rivojlanishiga ta'sir qiladi: bilish jarayonlarini sustlashtiradi, muloqotning rivojlanish jarayonini buzadi, deb ta'kidlagan. Bunday holatda, muammo bolaning motor faoliyati va qo'llarning mayda motorikalarini rivojlantirish bilan hal qilinishi mumkin. Harakatlarning shakllanishi nutq ishtirokida yuzaga kelishi xaqida M.M.Kolsova shunday deb yozadi: "qo'l barmoqlarining harakatlari insoniyatning tarixiy taraqqiyoti davomida nutq funksiyasi bilan uzviy bog'liq. Ibtidoiy odamlarda muloqotning birinchi shakli imo-ishoralar edi. Odamlarda qo'l va nutq funksiyalarining rivojlanishi parallel ravishda davom etdi. Taxminan bolaning nutqiy rivojlanishi ham xuddi shundaydir. Avval barmoqlarning nozik harakatlari rivojlanadi, keyin tovushlar artikulyatsiyasi paydo bo'ladi; nutq reaksiyalarining barcha keyingi takomillashuvi barmoq harakatlarini mashq qildirish darajasiga bevosita bog'liqdir".

Shunday qilib, "qo'lni nutq organi – artikulyatsion apparat bilan bir xil deb hisoblash uchun barcha asoslar mavjud. Shu nuqtai nazarga ko'ra qo'lning proeksiyasi miyaning boshqa nutq zonasidir"(Boskis R. M., Levina R. Ye.) [3]. Tadqiqotchilar

motorikaning holati va nutq o'rtasidagi uzviy bog'liqlikka alohida ahamiyat berdilar. Repina Z. A. nutqning kechikishi motorikaning umumiy rivojlanmaganligida namoyon bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi [7].

L.I.Belyakova [2] nutq va umumiy ontogenezning bevosita paralleli va o'zaro bog'liqligini ko'rsatib, motorikaning rivojlanishi va ekspressiv nutq bolada birgalikda rivojlanishini ta'kidlaydi. Bu sohadagi maxsus tadqiqotlar natijalariga ko'ra, harakatlarning rivojlanishidagi taraqqiyot (harakat analizatorining rivojlanishi) asosan inson miya funksiyalarining rivojlanishidagi taraqqiyotni belgilab beradi. Rivojlangan motorikaning inson hayotidagi ahamiyati to'g'risida juda ko'p mutaxassislarining turli xil qarashlari mavjud: fiziologlar, shifokorlar, psixologlar, pedagoglar va boshqalar.

A.V.Zaporojsa, D.B.Elkoninaning fikrlariga ko'ra harakatni insonning tug'ma tabiiy hayotiy ehtiyoji - deb hisoblashadi. Ularning fikricha, harakatga bo'lgan ehtiyojning to'la qondirilishi organizmning barcha asosiy tizimlari va funksiyalari shakllanishini anglatadi. [9]

Go'daklik va erta yoshdan nutqiy faoliyatning asoslari endigina shakllanayotgan bo'ladi. Bu vaqtda qandaydir nutqiy nuqson haqida gapirish o'rinsiz. Bola hayotining birinchi yiliga nutqqacha bo'lgan davr sifatida qaraladi va shu bilan birga bu vaqtda dizontogenezdagi nutqqacha bo'lgan rivojlanishning sustlashuvi kuzatilishi mumkin. Erta yoshda (bola hayotining ikkinchi -uchinchi yillarida) bola tomonidan muloqotning nutqiy vositalarini faol o'zlashtirish boshlanadi. Nutqiy muammolar esa, bu yoshda nutqning rivojlanishining sustlashuvi sifatida qayd etiladi. O.A.Tokareva, J.I.S.Volkova, V.I.Seleverstova, M.M.Kolsova, I.Luriya, R.M.Boskis, R.Ye.Levina va boshqa olimlar tomonidan nutqiy faoliyatni o'rganish natijalari nutqni motor tashkil etish nutqiy artikulyatsiya xarakterini belgilovchi nutq-

harakat analizatorining holatiga bog'liqligini ko'rsatadi. Qator olimlar tomonidan nutq-harakat va nutqiy rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish borasida olib borilgan tadqiqotlar asosida quyidagi qonuniyatlar aniqlangan:

- nutqning harakat komponentlari va organizmning umumiy harakat tizimi o'rtasida uzviy funksional aloqalar mavjud (L.G.Paramonova, L. S. Vygotskiy, A. R. Luriya va boshq.) [7],[10]

- ixtiyoriy harakatlar (harakat faoliyati rivojlanishining yuqori darajasi) bevosita nutqning boshqaruvchilik funksiyasi, ikkinchi signal sistemasining umumlashtiruvchi va mavhumlashtiruvchi funksiyalari ta'sirida shakllanadi (L. S. Vygotskiy, N. P.Sakulina, A. V. Zaporojsa, A. P. Usovoy., A. N. Leontev, A. R. Luriya, va boshq. [10]

- nutq-harakat va umumiy motor sohalari rivojlanishining o'zaro bog'liqligi ta'kidlanadi (A.V.Semenovich, Z.A.Repina, R.M.Boskis, R.Ye.Levina va boshq. [3], [7],[10].

Nutqiy funksiyaning shakllanishida artikulyatsion motorikaning rivojlanganligi muhim rol o'ynaydi. Bosh miyadagi nutq zonalarining rivojlanishi qo'p jihatdan nutqiy kinesteziyalarga bog'liq (nutq jarayonidagi artikulyatsiya a'zolarining harakatlarida yuzaga keladigan impuls) bo'lib, artikulyatsiya buzilishida ular ham buziladi. Bosh miya nutq maydoniga keladigan afferent impulsning kamayishi ularning yetilishini kechiktiradi, bu nutqning to'liq rivojlanishining orqada qolishiga olib kelishi mumkin (N.S.Jukova; Ye. M. Mastuykova) [8].

Boshqa harakat funksiyalari ichida barmoqlar harakati alohida ahamiyatga ega bo'lib, ular markaziy nerv sistemasi rivojlanishiga yordam berib, bola nutqining rivojlanishini ta'minlaydigan hodisalardan biri hisoblanadi (L.G.Kobzareva, M.P.Rezunova, G.N.Yushina., M.M.Kolsova) [3]; [4] Harakat proeksiyasi maydonining uchdan bir qismini

nutq harakat zonasiga juda yaqin joylashgan qo'l proeksiyasi egallaydi. Bu esa barmoqlar harakatlarini maqsadli rivojlantirishning bola faol nutqini rivojlanishiga sezilarli ta'sirini ko'rsatadi (M. M. Kolsova). Mayda qo'l motorikalarining rivojlanishi va nutqiy rivojlanish darajasi o'rtasidagi o'zaro uzviy aloqalar M. M. Kolsova [4] va boshqalarning tadqiqotlarida aniqlangan.

Nutqning tovush tomoni fonetik noaniqlik bilan tavsiflanadi. Beqaror fonetik dizayn mavjud. Tovushlarning talaffuzi beqaror artikulyatsiya va ularni eshitish orqali tanib olish imkoniyatlarining pastligi tufayli tarqoq xarakterga ega. Buzuq tovushlar soni to'g'ri talaffuz qilinganidan ancha ko'p bo'lishi mumkin. Talaffuzda faqat unlilar - undoshlar, og'zaki - burun, ba'zi portlovchilar - frikativlarning qarama-qarshiliklari mavjud. Fonemik rivojlanish boshlang'ich bosqichida.

Nutqni rivojlantirishning ikkinchi darajasiga o'tish bolaning nutq faolligini oshirish bilan tavsiflanadi. Muloqot umumiy so'zlarning doimiy, lekin hali ham buzilgan va cheklangan lug'atdan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

Ob'ektlar, harakatlar va individual belgilarning nomlari turlicha belgilanadi. Bu darajada elementar ma'nolarda olmoshlarni, ba'zan esa birlashmalarni, oddiy yuklamalarni qo'llash mumkin. Bolalar oila bilan bog'liq rasm, atrofdagi hayotdagi tanish voqealar haqida savollarga javob berishlari mumkin.

Nutq etishmovchiligi barcha komponentlarda aniq namoyon bo'ladi. Bolalar faqat 2-3, kamdan-kam hollarda 4 so'zdan iborat oddiy jumalardan foydalanadilar. So'z boyligi yosh me'yoridan sezilarli darajada orqada qolmoqda: tana qismlarini, hayvonlarni va ularning bolalarini, kiyim-kechaklarni, mebellarni va kasblarni bildiruvchi ko'plab so'zlarni bilmaslik aniqlandi.

Mavzu lug'ati, harakatlar lug'ati, belgilardan foydalanishning cheklangan

imkoniyatlari qayd etilgan. Bolalar ob'ektning rangi, shakli, o'lchami nomlarini bilishmaydi, ular so'zlarni ma'no jihatidan o'xshash so'zlar bilan almashtiradilar.

Grammatik konstruktsiyalardan foydalanishda qo'pol xatolar qayd etilgan:

- ish shakllarini aralashtirish (avtomobilni haydash o'rniga mashina haydash);

- ko'pincha otlarning nominativ holatida va fe'llarning infinitiv yoki hozirgi zamonning 3-shaxs birligi va ko'pligi shaklida qo'llanilishi;

- fe'llarning soni va jinsini qo'llashda, otlarni raqamlar bo'yicha almashtirishda ("ikki kasi" - ikkita qalam, "de tun" - ikkita stul);

- sifatlarning otlar bilan, sonlarning otlar bilan kelishilmaganligi.

Bolalar predlogli konstruktsiyalarni qo'llashda ko'p qiyinchiliklarga duch kelishadi: ko'pincha predloglar butunlay chiqarib tashlanadi, ot esa asl shaklida qo'llaniladi ("the book go that" - the book ling on the table); predlogni almashtirish ham mumkin ("u masofada o'ladi" - qo'ziqorin daraxt ostida o'sadi). Birlashmalar va zarralar kamdan-kam qo'llaniladi.

Ikkinchi darajadagi teskari nutqni tushunish ma'lum grammatik shakllarning farqlanishi tufayli sezilarli darajada rivojlanadi (birinchi darajadan farqli o'laroq), bolalar ular uchun semantik farqga ega bo'lgan morfologik elementlarga e'tibor berishlari mumkin.

Bu ot va fe'llarning birlik va ko'plik shakllarini (ayniqsa, urg'uli tugaydiganlar), o'tgan zamon fe'llarining erkak va ayol shakllarini farqlash va tushunishga ishora qiladi. Sifatlarning son va jins shakllarini tushunishda qiyinchiliklar saqlanib qolmoqda.

Old gaplarning ma'nolari faqat ma'lum vaziyatda farqlanadi. Grammatik naqshlarni assimilyatsiya qilish ko'proq bolalarning faol nutqiga kirgan so'zlar bilan bog'liq.

Nutqning fonetik tomoni tovushlarning ko'plab buzilishlari, almashtirishlar va aralashmalarning mavjudligi bilan tavsiflanadi.

Yumshoq va qattiq tovushlarning talaffuzi, shivirlash, hushtak, affrikatlar, ovozli va kar (“pat kitob” - beshta kitob; “daddy” - buvi; “dupa” - qo‘l) talaffuzi buziladi. Izolyatsiya qilingan holatda tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish qobiliyati va ularni o‘z-o‘zidan nutqda qo‘llash o‘rtasida tafovut mavjud [5].

Muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish bolalarning barcha nutq va kognitiv qobiliyatlaridan foydalanishni, shu bilan birga ularni takomillashtirishga hissa qo‘shishni talab qiladi. Shuni ta’kidlash kerakki, izchil nutqni o‘zlashtirish nutqning lug‘at boyligi va grammatik tuzilishining ma’lum darajasi mavjud bo‘lgandagina mumkin. Shuning uchun leksik va grammatik til ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha nutq ishi bolaning izchil nutqini shakllantirish muammolarini hal qilishga qaratilgan bo‘lishi kerak [9].

MUHOKAMA

O‘zbekiston Respublikasida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarning ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirish muammolari ko‘pchilik tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan. Jumladan, L.R.Muminova ikki tillik sharoitida duduqlanuvchi o‘smir va kattalar bilan olib boriladigan korreksion logopedik ishlar muammosini nomzodlik dissertatsiyasi doirarasida tadqiq qilish natijasida, korreksion logopedik ishlarni to‘g‘ri tashkil etishda nutqiy muhit, ta’lim jarayoni, oiladagi va jamodagi o‘zaro munosabatlarni inobatga olish lozimligi haqida xulosaga kelgan[6]. Shunindek, L.R.Muminova o‘zbek bolalarida kuzatiladigan nutqning rivojlanmagani muammosiga doir ilk tadqiqot ishlarini olib borish asosida, nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda muloqotga kirishishga ehtiyojning yo‘qligi yoki sustligini tavsiflaydi. Olimaning fikricha, “bolalar nutqini faollashtirish yoki nutqiy taqlidni hosil qilish bolaning amaliy faoliyati o‘yin, ko‘rgazmali vaziyat bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi lozim. Bunga turli xil, ammo zaruriy shart sharoitlarda

erishiladi: bola bilan xissiy aloqaga kirishishda, nutqni tushunishning ma’lum darajasida, diqqat turg‘unligida, taqlid motivatsiyasining mavjudligida ko‘p narsa o‘yinlarning qanchalik qiziqarli tashkil qilinishga, gapirmaydigan bolalarning ijobiy xissiyotlariga qanchalik chuqur ta’sir etishga, logopedning qay darajada ijodkorligiga bog‘liqdir”[6].

V.S.Raxmanova o‘zbek tilida so‘zlashuvchi aqli zaif bolalarning savod egallash jarayonini ilmiy jihatdan tadqiq etdi. Olima aqli zaif o‘quvchilarga alifbeni o‘rgatishda olib boriladigan korreksion ishlar yordamchi maktabda 1- sinfda savod o‘rgatishga tayyorlash va savod o‘rgatish davrida aqli zaif bolalarning psixofizik rivojlanishidagi xususyatlaridan kelib chiqib amalga oshirishi lozim, deb hisoblaydi[7].

M.Y.Ayupova maktabgacha yoshdagi bolalarda fonetik-fonematik nutq kamchiliklarini bartaraf etish bo‘yicha olib boriladigan korreksion logopedik ishlar tizimini ishlab chiqish jarayonida maktabgacha yoshdagi o‘zbek bolalari bilan logopedik ishlarni quyidagi 3 bosqich, ya’ni tayyorlov, asosiy, yakunlovchi bosqichda amalga oshirishni tavsiya etadi. Muallifning fikricha, bolalarning nutqiy kamliklarini bartaraf etish jarayonida eshitish diqqatini, artikulyatsiya a’zolarining harakatchanligini rivojlantirish, “tovushni bo‘g‘inda va so‘zda farqlash, to‘g‘ri talaffuz etilayotgan tovushlarni aniqlash, tovushlarni nutq jarayonida qo‘llash, nutq tarkibidagi tovushlarni mustahkamlash, fonematik idrokni rivojlantirish, tovush tahlili operatsiyalarini shakllantirish, tovushlarning so‘zdagi ketma-ketligini aniqlash, nutqning leksik-grammatik tomonini takomillashtirish bo‘yicha ishlarni uzviy va tizimli yondashish asosida olib borish kerak”[4].

X.M.Pulatova tomonidan nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda nutqiy faollik darajalarini aniqlash hamda o‘zbek tilining o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda

nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar uchun nutqiy faoliyatda fikrlashni faollashtirish imkonini beruvchi korreksion-pedagogik sharoitlar o'rganildi. Shu bilan birga, tadqiqotchi o'z ishida aqli zaif bolalar lug'ati kambag'alligi bilan farq qilinishi, bunday bolalar bilan olib boriladigan korreksion-logopedik ish tizimida umumlashtiruvchi so'zlardan foydalana olmasliklari, oligofren bolalarning ko'pchiligi so'z turkumlari (ot, sifat, fe'l, ravishlarni) aniq tushunmasligini o'rgandi. Bu toifadagi bolalar bilan olib boriladigan logopedik ish tizimiga oid tavsiyalar ishlab chiqib, mashg'ulotning yetakchi shakli sifatida o'yindan foydalinishni ta'kidladilar[7].

D.A.Nurkeldiyeva, aqli zaif bolalar va yordamchi maktab 1-sinf aqli zaif o'quvchilari nutqining rivojlanish holatini me'yorda rivojlanayotgan bolalar nutqi bilan taqqoslab, tahlil qilib, debil darajasidagi aqli zaif bolalar og'zaki nutqining o'ziga xos qo'pol nuqsonlarga ega ekanini aniqlagan. Maktabgacha yoshdagi debil darajasidagi aqli zaif bolalar og'zaki nutqining rivojlanishi xususiyatlari va uning buzilishlarini o'rgangan. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning maxsus maktab ta'limiga nutqiy tayyorgarligini takomillashtirishga doir metodik tavsiyalar ishlab chiqqan[6].

Z.M.Axmedova umumta'lim maktabi o'quvchilarida disgrafiyaning bartaraf etishda logopedik ish tizimining muhim mezonlarini ochib bergan. Nutqida kamchiligi bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozma nutqidagi buzilishlarning oldini olish va ularni korreksiyalash, o'quvchilarda disgrafiyaning kelib chiqish sabablari va ularni korreksiyalash usullari, o'quvchilarga differentsiatsiyali yondashish, orfografik savodxonlik holatini tekshirish metodikasi, orfografiyani o'zlashtirishga doir fiziologik, og'zaki nutqiy va funksional tayyorgarlik holatlarini o'rgangan. Umumta'lim maktabi o'quvchilarining imlo qoidalarini o'zlashtirishga bo'lgan individual

tayyorlik darajasini hisobga olgan holda "orfografik ko'nikmalarni bosqichma-bosqich shakllantirish bo'yicha differentsiallashtirilgan korreksion-logopedik ishni tashkil etish, nutqida kamchiligi bo'lgan kichik yoshdagi maktab o'quvchilari yozma nutqidagi buzilishlarning oldini olish va tuzatish uchun metodik ko'rsatmalar, tavsiyalarni bayon etgan"[2].

D.B.Yakubdjanova bo'lajak defektologlarda kasbiy ijodkorlikni rivojlantirish muammosini taqiqiq etish asosida "Bo'lajak defektologlarda kasbiy ijodkorlikning rivojlanishi shaxsning ijodiy faoliyatida o'z aksini topadigan ijodiy salohiyat, ijodiy tafakkur, ijodiy faollik, ijodiy qobiliyatning rivojlanishi bilan uzviy bog'liq bo'lgan ijodiy jarayondir", – degan xulosaga keladi[9].

Sh.D.Aripova bolalar nutqining grammatik qurilishini rivojlantirishda korreksion-pedagogik ish tizimi ta'limiy yondashuv (interfaol, differentsiallashtirilgan, individuallashtirilgan ta'lim) asosida ko'rgazmali o'yin vositalarini qo'llash orqali takomillashtirishga doir tavsiyalar shakllantirish ishlarini olib borgan[7].

N.S.Musayeva aqli zaif o'quvchilarda verbal va noverbal muloqotga kirishish ko'nikmalarini ta'lim jarayonida rivojlantirish mavzusida tadqiqot ishini olib borib, o'z ishida aqli zaif bolalar bilish faoliyatining turg'un buzilishi jarayonida ularning verbal va noverbal muloqotga kirishish ko'nikmalari "mening oilam", "moychechak guli rasmini birga bo'yash", "piramidani yig'ish va ajratish", "ertak so'zlab berish", "rossolimo", "amaliy topshiriqlar", "voqiyaband rasmlar" dan iborat maxsus metodikalar asosida ularning rivojlanish darajalarini aniqlash, hayotga ijtimoiy moslashuv ko'nikmalari, verbal, paralingvistik hamda noverbal muloqot vositalarining uzviyligi ta'lim jarayonida ularni integratsiyalash, tizimli

yondashuv asosida rivojlantirish, tizimli yondashuv asosida boshlang'ich sinf aqli zaif o'quvchilarning verbal va noverbal muloqotga kirishish ko'nikmalarini korreksion-pedagogik mashg'ulotlarda shakllantirish va rivojlantirish bo'yicha samarali ishlarni olib borgan[6].

Sh.E.Toxtiyarova bolalarning nutqiy kamchiliklarini bartaraf etish bo'yicha korreksion-logopedik jarayonni modellashtirishda korreksion-logopedik ta'sirning manzilliligini ta'minlash asosida rivojlantirish hamda fonetik-fonematik va nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarning nutqiy kamchiliklarini bartaraf etish jarayonini individual korreksion-logopedik ish rejasi asosidagi mashg'ulotlar kompleksini bola nutqining buzilish shakli, darajasi hamda ularning nutqiy imkoniyatlariga differensialab moslashtirish kerak - degan xulosaga kelgan[5].

X.S.Akramova tadqiqot ishlarida axborot kommunikatsion texnologiya vositalari asosida 4-5 sinf aqli zaif o'quvchilarning mehnat ko'nikmalarini takomillashtirilgan, mehnat ta'lim samaradorligini oshirishda aqli zaif o'quvchilarning imkoniyatlariga asoslangan hamda axborot kommunikatsion texnologiyalari differensial yondashuvlar asosida kompyuterda sonli mashqlar davomida nutq malakasini shakllantirishga yordam berishi va topshiriqlarni bajarishga bo'lgan barqaror qiziqish saqlanib qolishi topshiriqlarni ishlash ko'nikmasini izchil shakllantirish va uni avtomatlashtirish zaruratini asoslab bergan[8].

X.N.Muzaffarova tadqiqot ishlari natijasida nutqida kamchiligi bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlarni innovatsion texnologiyalar asosida o'zini-o'zi rivojlantirish, nazorat qilishning dominant funksiyalarini uyg'unlashtirish, variativ, intellektual ijodiy va korreksion rivojlantiruvchi, vizual xarakterdagi mashg'ulotlarni loyihalashtirish bo'yicha topshiriqlar tizimini ishlab chiqqan[3].

X.S.Raximova tadqiqot ishlari natijasida koxlear implantli bolalarning eshituv nutqiy

reabilitatsiyalashning samarali omillarini aniqlash va korreksion ishlarni olib borishga oid tavsiyalarni ishlab chiqqan. Tadqiqotchi koxlear implantli bolalarni eshituv-nutqiy reabilitatsiyalashning pedagogik-psixologik, didaktik xususiyatlari, samarali omillari, tamoyillarini aniqlagan, koxlear implantli bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlarning samaradorligi oilalarda ta'limga e'tibor bilan bog'liqligini amaliy tavsiflagan, koxlear implantli bolalarning ijtimoiy hayotga tayyorligini baholashga yo'naltirilgan mezon, usul va vositalarni tizimlashtirgan, "Koxlear implantli bolalarning eshituv-nutqiy reabilitatsiyasi"ni koxlear implantli bolalarning eshituv-nutqiy reabilitatsiyalash bo'yicha topshiriqlar tizimini ishlab chiqqan[6].

S.D.Achilova tadqiqot natijalari asosida dizatriya nutqiy kamchiligi bo'lgan bolalar bilan ishlashda relaksatsiyaga qaratilgan texnologiyalardan foydalanish; logopedik mashg'ulotlarda sensomotorik rivojlantirishga ta'sir etuvchi adaptiv jismoniy mashqlar tizimidan foydalanish; bolalarda kuzatiladigan mushak tarangligi, umumiy motorikadagi og'ishlarni korreksiyalashda "SELF korreksiya" yondashuvlaridan unumli foydalanish va bu jarayonga ota-onalarni maqsadli tayyorlash maqsadga muvofiq, - deb hisoblaydi. Shuningdek, bo'lajak logopedlarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda anamnestik ma'lumotlarga tayangan holda konsentrik tizim asosida mashg'ulotlarni rejalashtirishga o'rgatuvchi seminar va master klasslardan keng foydalanish tartibini yo'lga qo'yish zaruratini asoslab beradi[3].

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, bolalarda yozuv nutqning rivojlanganlik darajasi doimo barmoqlar harakatlarining rivojlanganlik darajasiga bevosita bog'liqdir. Mayda qo'l motorikasining va koordinatsiyalarining rivojlanmaganligi yozuvni egallash bilan

bir qatorda boshqa o'quv va mehnat ko'nikmalarini egallashlarida qiyinchiliklar tug'diradi. Psixologlarning ta'kidlashlaricha, qo'l barmoqlarini mashq qildirish bolaning fikrlash qobiliyati, xotirasi va diqqati asosida yozuv ko'nikmasi rivojlantiradi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, nutq qo'llardan, aniqrog'i barmoqlardan keladigan kinetik impulslar ta'sirida takomillashadi. Odatda mayda qo'l

motorikasi yuqori darajada rivojlangan bola mantiqiy fikrlay oladi, unda xotira, diqqat, bog'langan nutq yaxshi rivojlangan bo'ladi. Barmoqlar bilan mashqlar bajarish va ritmik harakatlarni amalga oshirish bosh miyadagi nutq markazlarining ta'sirlanishiga va nutq markazlarining muvofiqlashtirilgan harakatlari keskin ortishiga bu to'g'ri yozish malakalarini rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Абдуллаева Г. «Чиройли ёзишга ўргатиш». Т., 2016 й.
2. Аюпова М.Ю. Логопедия. –Т.: Ўзбекистон файласуфлар миллий жамияти, 2007.
3. Азова О.И. Дизорфография у младших школьников общеобразовательной школы // V Царско-сельские чтения : науч.-теорет. межвуз. конф. с междунар. участием, 24-25 апр. 2001 г. / под общ. ред. В. Н. Скворцова. СПб., 2001. С. 7-10.
4. Арипова Ш.Д. Болалар нутқининг грамматик қурилишини ривожлантиришда коррекцион-педагогик иш тизими: Пед.фан.бўйича. фалсафа док.(PhD) дисс. Автореферати. – Т.:2018.-58 б.
5. Акрамова Х.С. Ақли заиф 4-5 синф ўқувчиларида меҳнат кўникмаларини шакллантиришда компьютер дастуридан фойдаланиш технологияси: пед. фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертация. Автореферати. –Т., 2023. -49 б.
6. Шомахмудова Р. Тўғри талаффузга ўргатиш ва нутқ ўстириш. – Т.: «Илм зиё» нашриёти, 2018.
7. Аристова Т. А., Яковлевой Н. Н. Коррекция нарушений письменной речи : учеб.-метод. пособие / [и др.] ; под ред.. СПб., 2004. 171 с.
8. Ахмедов Н.К. Нормал ва патологик анатомия билан физиология. Т., 2018.
9. Ахмедова З.М. Умумтаълим мактаблари ўқувчиларида дисграфияни бартараф этишда логопедик иш тизими (2-4-синфлар мисолида): Пед.фан.ном. дисс. –Т., 2009.
10. Ахмедова З.М., Аюпова М.Ю., Хамидова М.П. «Логопедик ўйин» “Файласуфлар “ нашриёти Тошкент 2013 6 бет, 34 бет, 93б.
11. Ачилова С.Д. Дизартрия нутқ камчилигига эга болалар нутқининг фонетико-фонетик томонини коррекциялаш иш тизими Пед.фан.бўйича. фалсафа док.(PhD) дисс. Автореферати. – Т.:2021.-49 б.
12. Аюпова М.Ю. Преодоление фонетико-фонематической недостаточности у детей-узбеков старшего дошкольного возраста : автореферат дис. кандидата педагогических наук : 13.00.03 / Моск. пед. гос. ун-т. - Москва, 1992. - 16 с.
13. Бабенко Е. А., Юсупова А. С. Аграмматическая дисграфия у детей младшего школьного возраста с задержкой психического развития // Актуальные вопросы образования и науки . 2015. № 11-2 (13). URL: <http://ucom.ru/doc/na.2015.11.02.039.pdf> (дата обращения: 15.03.2020).

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA ZARARLI ODATLARGA QARSHI IMMUNITETNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

ABDULAZIZOVA NILUFAR ABDURAXMONOVNA

Farg'ona davlat universiteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarning kundalik faoliyatlari, o'quvchilarning kun tartibi va mobil qurilmalardan foydalanish madaniyati, o'quvchilarda zararli odatlarni oldini olish, mukkasidan ketishning yo'qotish yo'llari, o'quvchilar bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish omillari bayon etilgan.

Kalit so'zlar: zararli odatlar, smartfonlar, noutbuklar, kompyuterlar, raqamli texnologiya.

Аннотация. В данной статье описаны повседневная деятельность студентов, распорядок дня студентов и культура использования мобильных устройств, профилактика вредных привычек у студентов, способы избавления от стресса, содержательная организация свободного времени студентов.

Ключевые слова: вредные привычки, смартфоны, ноутбуки, компьютеры, цифровая техника.

Abstract. In this article, students daily activities, students' routines and the culture of using mobile devices, prevention of harmful habits in students, ways to get rid of stress, and meaningful organization of students' free time are described in this article.

Key words: harmful habits, smartphones, laptops, computers, digital technology.

Jahon hamjamiyati bilan integratsiyalashuv jarayoni kechayotgan hozirgi vaqtda rivojlanishning asosiy omillari sog'lom turmush tarziga yondashuv asosida jamiyat a'zolarining salomatligini ximoyalash e'tirof etilmoqda.

Bugungi kunda sog'lom yosh avlodni tarbiyalashga bo'lgan ehtiyojning mavjudligi va bo'lajak o'qituvchining yosh avlodni sog'lig'ini saqlash va mustahkamlash, sog'lom turmush tarzini shakllantirish muammosi har doim dolzarb masalalardan biridir.

Bugungi kunda Respublikamizda o'quvchilarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish hamda zararli odatlarga qarshi immunitetni rivojlantirish uchun o'quv dasturlari va o'quv-metodik majmualarda alohida e'tibor qaratilgan.

Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash sifatiga qo'yiladigan talablar asosida talabalarda zararli odatlarga qarshi immunitetni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'limni tashkil etishning nazariy

va uslubiy asoslari etarli darajada ishlab chiqilmaganligi;

Bo'lajak o'qituvchilarda zararli odatlarga qarshi immunitetni rivojlantirishga qo'yiladigan talablarga javob berish zarurati va "Tarbiya fanini o'qitish metodikasi"ni o'qitish jarayonida zararli odatlarga qarshi immunitetni rivojlantirishning ilmiy asoslangan metododikasini takomillashtirilmaganligi;

Bo'lajak o'qituvchilari "Tarbiya fanini o'qitish metodikasi"ni o'qitish jarayonida zararli odatlarga qarshi immunitetni rivojlantirishning ob'ektiv zarurati va ishlab chiqilgan didaktik vositalar hamda bo'lajak o'qituvchilarda zararli odatlarga qarshi immunitetni rivojlantirishni ta'minlaydigan o'quv-uslubiy amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish ehtiyojining mavjudligi.

Salomatlik - inson organizmining biologik, ruxiy, jismoniy xolatlari va mexnat faoliyatining muvozanatlashgan birligidir. Sixat-salomatlik xar bir kishi uchun baxt-saodatdir. Uning mexnat unumdorligini, mamlakatning iktisodiy

kudratini, xalq farovonligini rivojlantirishning zarur shartidir. Umumxalk mulki bo'lmish sixat-salomatlikka nisbatan ongli va mas'uliyat bilan yondashish jamiyat va uning barcha a'zolarining turmush, axloq; normasi bo'lmog'i lozim. Salomatlikni saqlash va mustahkamlash uchun, avvalo, odam o'z tanasining tuzilishi barcha to'qima va a'zolarining normal ish faoliyati, o'sishi, rivojlanishi va ko'payishi konuniyatlarini bilishi zarur. Shuningdek, barcha tirik mavjudotlar kabi, imsonga xam xos bo'lgan ushbu biologik xususiyatlarni asrash va tobora takomillashtirish uchun zarur bo'lgan shart-sharoitni mukammal bilish va yaratish talab egiladi.¹

Shaxs hayoti va salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni bartaraf etish borasida nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirishga erishish;

- kun tartibiga qat'iy amal qilish;

- muntazam ravishda chiniqib borish, faol jismoniy xarakterni tashkil etish xamda sport bilan doimiy shug'ullanishga erishish;

- to'g'ri ovkatlanish koidalarining mohiyati va ahamiyati to'g'risidagi ma'lumotlarni puxta o'zlashtirish va ulardan amaliy faoliyatda foydalanish;

- shaxsiy salomatlikni saklashga nisbatan mas'uliyatni qaror toptirish;

- atrof-muxitni muxofaza qilish, ekologik madaniyat koidalariga ega bo'lish;

- turli xildagi jaroxatlanish va baxtsiz xodisalarning oldini olish layokatiga ega bo'lish;

- salbiy odatlarni o'zlashtirish (tamaki chekish, narkotik moddalar va spirtli ichimliklarni iste'mol qilish)ga rag'bat yuzaga kelmasligini taminlash;

- to'g'ri jinsiy tarbiyalanish, shaxsiy gigiena qoidalaridan xabardor bo'lish va ularga og'ishmay amal qilish;

- o'zida yuksak axlokiy sifatlar, kuchli va mustahkam iroda xosil qilishga erishish, shuningdek, psixogigiena talablariga amal qilish;

- xayotning umumiy falsafasi - turmush muammolariga qarshi kurasha olish, milliy istiqlol g'oyasi va mafkurasi tamoyillariga zid bo'lgan aqidalarga qarshi immunitet xosil qilish yo'lida nazariy va amaliy faoliyatni tashkil etish va xokazolar.

O'quvchi yoshlarni komil inson sifatida jismonan bakuvvat va ma'naviy jixatdan etuk qilib voyaga etkazish;

- o'zi va atrofdagilar salomatligini qadriga etishga, sog'lom turmush tarziga rioya qilishga, shu jumladan, yomon odatlardan xoli bo'lishga xamda o'zining xayotdagi o'rnini anglash masalalari yuzasidan mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga odatlangan avlodga tarbiyalash masalasi buyicha echimlarning yangicha yunalishlari

- xayotda o'z o'rnini faol egallashga kodir bo'lgan, boy ma'naviy-ma'rifiy dunyokarashli insonlarni jamiyatga etkazib berishdir.

So'nggi paytlarda tadqiqotchilarni uyali telefonga qaramlikni muammosi (mobilga qaramlik, smartfonga qaramlik), uning asosiy xususiyati uyali telefondan foydalanishni tartibga solishning iloji yo'qligi xaqida fikrlar bildirmoqdalar. Tan olishimiz kerakki, tadqiqot muammolarining nisbiy yangiligi tufayli Smartfonga qaramlikning atrofida ba'zi bahsli savollar bo'lmoqda. Qo'llaniladigan terminologiya (mobil telefonga qaramlik, muammoli, mobil telefondan noto'g'ri foydalanish va boshqalar), asosiy komponentlarning tarkibi xaqida muhokama qilishda davom etmoqda. Giyohvandlikning mavjudligi boshqa ruhiy kasalliklarning namoyon bo'lishi bilan bog'liq alomatlarida sifatida qaraladi.²

1 Шарипова Д.Ж., Фузайлова Г.С. ва бошқ. "Талабаларда соғлом турмуш тарзини шакллантириш" Ўқув-ушубий кулланма. "Фаргона" нашриёти, 2010 йил - 172 б.

2 Колесников.В.Н., Мельник.Ю.И., Теплова.Л.И. Мобилнийкй телефон в учебной деятельности современного старшекласника и студента.

Bo'lajak o'qituvchilarida zararli odatlarga qarshi immunitetni rivojlantirishning maqsadi va vazifalari:

- shaxs xayoti va salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni bartaraf etish borasidagi nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirishga erishish;

- telefon va mobil qurilmalardan meyorida keltirilgan vaqtlarga amal qilish;

- kun tartibiga qat'iy amal qilish;

- muntazam ravshda chiniqib borish, faol jismoniy xarakterni tashkil etish xamda sport bilan doimiy shugullanishga erishish;

- mobil qurilmalar (gadjet)larining moxiiyati va axamiiyati to'g'risidagi ma'lumotlarni puxta o'zlashtirish va ulardan amaliy faoliyatda foydalanish;

- shaxsiy salomatlikni saqlashga nisbatan masuliyatni karor toptirish;

- zararli odatlardan o'zini muxofaza kilish, mobil qurilmalar (gadjet)lardan foydalanish madaniyat koidalariga ega bo'lish;

- zararli odatlarning oddini olish layoqatiga ega bo'lish;

- zararli odatlarga berilishning rag'batii yuzaga kelmasligini taminlash;

- o'zida yuksak axloqiiy sifatlar, kuchli va mustaxkam irodani xosil qilishga erishish, shuningdek, psixogigiena talablariga amal kilish;

- zararli odatlarga qarshi kurasha olish, milliiy istiqlol g'oyasi va mafkura tamoyilariga zid bo'lgan aqidalarga qarshi immunitetni xosil qilish yulida nazariy va amaliy faoliyatni tashkil etish va xokazolardan iboratdir.

Zararli odatlar va ularning inson organizmiga ta'siri xaqida mukammal tushunchalar berish jarayonida quyidagi asosiiy masalalarga e'tibor qaratiladi:

- zararli odatlarga berilishning oldini olish buyicha ogox bo'lish;

- salomatlikka qarshi xavfli tomonlari;

- zararli odatlarga berilishning avj olishi;

- zararli odatlarga shaxsning jismoniiy va psixik jixatdan tubanlikka yuz tutishi, tobe bo'lishi;

- profilaktika ishlari, salbiy xususiiyatlarini bartaraf qilish uchun tadbir va muxokamalar o'tkazish.

Yosh avlodning sog'ligi va turmush tarziga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarining oldini olish maksadida ta'lim muassasalari ma'muriyati va tibbiy xodimlarning xamkorlikda bajaradigan vazifalaridan yana biri, o'quv tarbiya jarayonida o'quvchilarni sog'lom turmush tarzi to'g'risida bilim berish, ularning asosiiy komponentlarini amalga oshirish uchun tegishli ko'nikma va malakalarini xosil qilish va ularni ijobiiy va foydali odatlarga aylantirish zarur. Buning uchun dars jarayonida va darsdan tashkari vaktlarda, tarbiyaviy soatlarda "Zararli odatlarni inson salomatligiga ta'siri" to'grisida ma'lumotlar berilishi lozim.

Fransiyada maktabda telefondan foydalanish qonun bilan taqiqlangan. Buyuk Britaniyada har bir maktab mobil telefondan foydalanishga o'z cheklovlarini qo'yish huquqiga ega va taqiqlar o'quvchining yoshiga qarab turlicha amalga oshiriladi. Misol uchun, 10 yoshli o'quvchi telefondan haftada bir marta, 11 yoshli bolalar uchun uch marta foydalanishga ruxsat beriladi va hokazo. Bunday chora-tadbirlar mas'uliyat hissini shakllantirishga qaratilgan va mobil telefonga qaramlikning shakllanishiga qarshi mo'ljallangan ishlardir. Ma'lum qilinishicha, Buyuk Britaniyadagi bir tadqiqot shuni ko'rsatdi, 16 yoshli maktab o'quvchilari o'rtasida maktabda telefondan foydalanishni taqiqlash imtihonini o'tkazilishi muvaffaqiiyatni 6,4 foizga oshiradi.³

Ta'lim- tarbiya, ota-onalarga berilayotgan tavsiyalar orqali zararli odatlarga qarshi kurashishga yo'naltirishdan Possiia va Evpopada faol foydalanilmoqda.

3 Beland L.-P., Murphy R. III communication: technology, distraction and student performance CEP Discussion Paper 2015 № 1350 URL:<http://cep.lse.ac.uk/pubs/download/dp130pdf> (дата обращения 15.05.2018).

Maktab va universitetda telefondan foydalanish sabablarini tushunish shuningdek, profilaktika chora-tadbirlarini ishlab chiqish, telefonga qaramlikning namoyon bo'lishi tadqiqot natijasida jinsi va yosh farqlarini hisobga olishni talab qiladi. Aniqlanishicha, mobil telefonga ko'p vaqt sarflanganlar 14 yosh va undan katta o'smirlar ustunlik qiladi. Aniqlangan dinamika o'zini o'zi boshqarishning zaiflashishi bilan izohlanadi, bu xarakterlidir. Shuningdek, qizlar bilan solishtirganda yigitlar telefonga ko'proq qaram bo'lishadi, bu ularga xosdir aloqa xizmatlari va ilovalaridan ustunlik bilan foydalanadi. Ijtimoiy aloqalarni o'rnatish va qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini ta'minlash, shuningdek, salbiy his-tuyg'ularni nazorat qilish uchun xizmat qiladi. Yosh yigitlarni nimadan ajratib turadi telefonni xavf ostida ishlatish tendensiyasi, ko'proq amaliylik va telefon funksiyalaridan foydalanishning xilma-xilligi.⁴

O'zbekiston ta'lim siyosatida ta'lim-tarbiya opqali zararli odatlarga qarshi immunitetni rivojlantirishni yo'naltirishga e'tibop qaratish strategik ahamiyatga ega. Maktab o'quvchilarining zararli odatlarga qarshi immunitetini rivojlantirishda mutaxassislarining fikrlari, oila, maktab xamkorligi asosida ta'lim-tarbiya asosini ishlab chiqish kerak. Ta'lim-tarbiya opqali zararli odatlarga berilmaslikga yo'naltirish bo'sh vaqtdan unumli foydalangan holda madaniy-ma'pifiy tadbirlarni bilim bilan birlashtiradigan tuplarni birlashtirish. Sog'lom turmush tarzi esa bu jaxayonni pivojlantirib bopuvchi, o'quvchilarning jismoniy va aqliy holatiga ta'sir ko'rsatishga xizmat qiluvchi faoliyat turlari hisoblanadi.

Mobil telefon bor mustaqillik va avtonomiya hissi kuchayishi kabi bir qator ijobiy psixologik ta'sirlarga olib keladi.

4 Roberts J. A., Petnji Yaya L. H., Manolis C. H. The invisible addiction: cell-phone activities and addiction among male and female college students // J. Behav. Addict. 2014. № 3. P. 254– 265

Telefon sizga ijobiy munosabatlar o'rnatish va qo'llab-quvvatlash, ota-onalar va do'stlar bilan bog'lanish imkon beradi. Bundan tashqari, bir qator salbiy oqibatlar ham ma'lum. Mobil telefondan haddan tashqari foydalanish: tashvish, xavfsizlik hissinin yo'qotish, kayfiyatning tez-tez o'zgarishi, xizmatlarga kirishda muammolar tufayli tashvishlanish, kutilgan xabarlar olinmasa, izolyasiya va tashlab ketish hissi, uyquning buzilishi, postni tekshirish uchun tez-tez uyg'onish o'tkazib yuborilgan xabarlar yoki qo'ng'iroqlar, jismoniy alomatlar (bo'yin og'rig'i, quruq ko'zlar, ko'rishning buzilishi va boshqalar, eshitish va taktil gallyusinasiyalar, aldanishlar, nomofobiya (telefonsiz qolishdan qo'rqish va boshqalar⁵

Ta'lim-tarbiya opqali zararli odatlarga qarshi immunitetning rivojlantirishning xususiyatlari, tashkil etilishi va o'tkazilishi bip qatop omillar bilan belgilanadi. Misol uchun, zararli odatlarga qarshi kurashish opqali mobil qurilmalardan foydalanish madaniyatini, kun tartibini to'g'ri tashkillashni o'quvchilarga ko'rsatib berish uchun ularni sog'lom turmush tarziga zapup.

Quyidagi tavsiyalarni keltirib o'tamiz;

16 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlar uchun mobil aloqa tavsiya etilmaydi.

Baza stansiyasi zichligi yuqori bo'lgan operatorni tanlang. Aloqa o'rnatish qiyin bo'lgan joylarda telefon orqali gaplashmaslik lozim. Chunki, miya barqaror qabul qilinadigan joylarga qaraganda bir necha baravar ko'proq radiatsiya oladi.

Yuqori nurlanish aloqa o'rnatilganda sodir bo'ladi, shuning uchun chiqarilgan quvvat kamayguncha telefonni qulog'ingizga 5–10 soniya davomida yaqinlashtirmang. "Qo'ng'iroq" tugmasini bosib, 20 soniyadan so'ng suhbatni boshlang, chunki chiqarilgan quvvat past ya'ni ruxsat etilgan darajaga

5 13. Taneja C. The psychology of excessive cellular phone use // Delhi Psychiatry J. 2014. № 17. P. 448–451

kamayadi.

Radiatsiya miqdorini kamaytirish uchun eshitish vositasi ("hands free") tizimlaridan foydalanishingiz kerak. Aytaylik, quloqqa mahkam bosilgan trubaning anten nasidan bosh miya po'stlog'igacha bo'lgan masofa 1 sm, nayni quloqdan atigi 1 sm ga siljitish orqali siz miyagacha bo'lgan masofani (2 sm) ikki baravar oshirasiz, miyaga tarqaladigan quvvat esa 4 barobar kamayadi.

Telefoningizni sumkangizda olib yurgan ma'qul, lekin shim cho'ntagida yoki bo'yingizdagi kamarda olib yurish tavsiya etilmaydi. Kiyim cho'ntagida olib yurilsa, EMM ma'lum o'suvchi organizmga salbiy ta'sir qiladi. Shuning uchun siz uyali telefoningizni boshingiz, yurak va reproduktiv tizimingizdan uzoqroq tutishingiz kerak.

Uzluksiz 3 daqiqadan ortiq gaplashish tavsiya etilmaydi. Suhbatlar orasidagi vaqt kamida 15 daqiqa bo'lishi kerak. Istalgan brend telefondan kuniga 2 soatdan ko'p bo'lmagan vaqtda foydalanishingiz mumkin.⁶ [7]

Suhbat davomida telefonni yuqori qismini ushlamasligingiz kerak. Qurilmaning yuqori qismida antenna mavjud bo'lib, u qo'l bilan yopilganda o'z samaradorligini 5-10 dB ga sarflaydi va telefon uzatuvchisini quvvatni kamida 3 marta oshirishga majbur bo'ladi. Bu ichki antennaga ega bo'lgan telefonlarga tegishlidir (xalq orasida "antennasiz" deb ataladi). Ichki antenna bu tashqi antenna bo'lib, telefon qismiga bir necha santimetr chuqurlikka tushirilgan.

Suhbat davomida telefonni vertikal holda ushlab turish kerak. Radio to'lqinlari, hatto 1800 MGs (yarim to'lqin uzunligi 8 sm) qisqa bo'lsa ham, qutblangan, shuning uchun uzatuvchi va qabul qiluvchi antennalar xuddi shunday yo'naltirilgan bo'lishi maqsadga muvofiqdir

Telefonda iloji boricha jimgina gaplashishingiz kerak (tovush balandligi oshishi bilan radiatsiya quvvati avtomatik ravishda ortadi).

Batareyaning zaryad darajasini kuzatish muhim, daraja pasayganda, uyali qurilmadan nurlanish kuchayadi.

Gapirayotganda, metall ramkali ko'zoynaklarni yechib olish tavsiya etiladi, chunki bunday ramkalar mavjudligi foydalanuvchi boshining ayrim joylariga ta'sir qiluvchi elektromagnit maydonning intensivligini oshirishga olib keladi.

Telefonni transportda ishlatish xavfli xisoblanadi, chunki u yerda elektromagnit nurlanish metall korpusdan aks etishi mumkin va u salonda to'planib qolgani uchun bir necha barobar kuchliroqdir. Xonadan gaplashayotganda, iloji bo'lsa, derazaga yaqinlashishingiz kerak. Telefon orqali ko'chada gaplashgan yaxshiroqdir. Chunki devorlar radio to'lqinlarni tarqalishini sekinlashtiradi, bu o'z navbatida insonlarga zarar keltiradi.

Momaqaldiroq paytida siz telefondan foydalanmang.

Kechasi mobil telefoningiz o'chirilgan bo'lishi kerak. Kechasi kutish rejimida ishlaydigan uyali telefon uyqu fazalariga xalaqit beradi. Aksariyat telefonlar o'chirilsa xam, signal qurilma (budelnik) ishlab turadi. Uxlayotganingizda telefoningizni sizdan kamida 50 sm uzoqlikda joylashtiring.

Telefonning old qismini tanaga qaratib burish juda muhim, chunki radiatsiya mobil telefon anten nasiga keladi va u o'z navbatida, odatda korpusning orqa tomonida uning yuqori yarmida joylashgan. Elektromagnit nurlanishni 500-1000 marta susaytiradigan noyob materialdan tayyorlangan telefon qutilaridan foydalaning.

Turli ruhiy kasalliklarga moyil bo'lgan shaxslar, shuningdek, uyqu buzilishi, aqliy va jismoniy faolligi va faolligi susaygan shaxslar mobil telefondan foydalanmasligi tavsiya etamiz.

6 Гигиеническое нормирование электромагнитного поля, создаваемая элементами сотовой радиосвязи в Российской Федерации.- <http://www.vrednost.ru/normyus.php#4>

Xulosa qilib aytganda, mobil qurilmalar ta'siri natijasida yurak urishi, qon bosimi, diqqat va xotira ko'rsatkichlari yomonlashishi aniqlangan bo'lib, ko'plab o'smirlar allaqachon psixologik jihatdan mobil telefonga bog'lanib qolgan.

Shunday qilib, tadqiqot boshida qo'yilgan faraz tasdiqlandi. Kasallikning oqibatlarini davolashdan ko'ra, xavf haqida bilish va choralar ko'rish, oldini olish yaxshiroqdir. Mobil qurilmalardan foydalanish qoidalariga rioya qilishi kerak.

Eng muhim qoida: nurlanish manbai

bo'lgan "mobil telefon" bilan aloqani kamaytirish kerak. Elektron qurilmalarning nurlanishining salbiy ta'siridan himoya qilishning samarali usullarini ishlab chiqish, profilaktika tibbiyotining eng muhim vazifalaridan biri ekanligidan dalolat beradi.

Bugungi kunda mobil telefondan elektromagnit nurlanishning inson tanasiga ta'siri muammosi juda dolzarbdur. Ushbu sohada tadqiqotlar olib borilmoqda, ammo vaziyatga oydinlik kiritish uchun ko'p yillar kerak bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Гунн Г.Е. Компьютер: как сохранить здоровье : Рекомендации для детей и взрослых, СПб.: Нева; М. : Олма-Пресс, 2003.
2. Evtukh E.P. Information and communication technologies in the context of continuing education of music teacher [Electronic resource] // Vestnik kafedry UNESCO «Musykalnoye iskusstvo i obrazovanie». – 2013. – No. 3. – Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnye-i-kommunikatsionnye-tehnologii-vkontekste>
3. Titova S.V. Didactic problems of integrating mobile applications to the learning process innovation [Electronic resource] // Vestnik TGU. – 2016. – No. 7-8 (159-160). – Available at: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26525573> [in Russian]
4. Микова Т.Е. Возможности и последствия применения смартфонов в обучающей деятельности // Современная высшая школа: инновационный аспект. – 2019. – Т. 11. – № 3. С. 53-61. DOI: 10.7442/2071-9620-2019-11-3-53-61
5. Влияние сотового телефона на здоровье подростков. Рустамова Д.Б.
6. Анкета Университета штата Айова «Изучение номофобии».- <http://psihologiya.org/13-kak-ponyat-zavisimy-li-vy-ot-mobilnogo-telefona.html>
7. Гигиеническое нормирование электромагнитного поля, создаваемая элементами сотовой радиосвязи в Российской Федерации.- <http://www.vrednost.ru/normyus.php#4>
8. Н Абдулазизова "FACTORS OF THE ORGANIZATION OF FREE TIME IN THE PREVENTION OF HARMFUL HABITS OF STUDENTS" Web of Scientist International Scientific Research Jornal, 3(11) betlari 624- 631. 2022.11.11.
9. Abduraxmonovna, A. N. (2022, April). Abdulazizova Nilufar Abduraxmonovna. In E Conference Zone (pp. 47-49).
10. Abdulazizova N. A. (2022.April) O'QUVCHILARDA ZARARLI ODATLARGA QARSHI IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISHDA BO'SH VAQTLARINI TASHKIL ETISH OMILLARI. In E Conference Zone (118-120)
11. N Abdulazizova "O'quvchilarda zararli odatlarini oldini olishda mexnat faoliyatining o'rni" MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS. ISSUE 5(39) Part 2 June 2021 betlari 104-106
12. N Abdulazizova.Masofali o'qitishning uzluksiz ta'lim tizimidagi ahamiyati. Журнал Ученый XXI века.том 42.2016й
13. Abdulazizova Nilufar Abduraxmonovna, Mo'minov Islomjon Iqboljon o'g'li. O'smirlarda zararli odatlarga qarshi immunitetni shakllantirishning ahamiyati. TA'LIM JARAYONINING DOLZARB MASALALARI: MUAMMO, YECHIMLAR VARIVOJLANISH ISTIQBOLLARI. Respublika ilmiy-amaliy anjumani MATERIALLARI. 20-may 2023.
14. Abdulazizova Nilufar Abdurakhmonovna. Mechanisms of Immunity Formation Against Harmful Habits in Adolescents. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL AND APPLIED SCIENCES. Volume: 04 Issue: 08 | Aug 2023 ISSN: 2660-5317. <https://cajotas.centralasianstudies.org>
15. Abdulazizova Nilufar. Yuqori sinf o'quvchilarida zararli odatlarga qarshi immunitetni rivojlantirish metodlari. "DEVELOPMENT AND INNOVATIONS IN SCIENCE" International scientific-online conference. 2024 yil 16 mart.38-44 betlar
16. Abdulazizova Nilufar Abdurakhmonovna The Practical Importance of Forming Immunity against Harmful Habits in Students. AMERICAN Journal of PediatricMedicine and Health Sciences 2024 yil 3 mart 2993-2149 275-279 betlar

NUTQ NUQSONIGA EGA BO'LGAN BOLALARNI HARAKATLI O'YINLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

XAMIDOVA MUBORAK UBAYDULLAYEVNA - PhD .v.b proff.

Kimyo Xalqaro Universiteti Maxsus pedagogika kafedrası

BERDIBEKOVA ZILOLA SHERZOD QIZI – Toshkent

Kimyo Xalqaro Universiteti 1-kurs Maxsus pedagogika magistranti

Annotatsiya: ushbu maqolada bolalarda uchraydigan nutq buzulishlari va ularni harakatli o'yinlar asosida nutqini rivojlantirish haqidagi qimmatli ma'lumotlar berilgan .

Аннотация: в данной статье представлена ценная информация о речевых нарушениях у детей и их речевом развитии на основе игровых действие.

Annotation: this article provides valuable information about speech disorders in children and their speech development based on play activities.

Kalit so'zlar: nutq nuqsonlari, ichki nutq, tashqi nutq, korreksiyalash, harakatli o'yinlar, noan'anaviy o'yinlar, o'yin texnologiyasi, rivojlanish tamoyillari.

Ключевые слова: дефекты речи, импрессивная речь, экспрессивная речь, коррекция, игры-действия, нетрадиционные игры, игровая технология, принципы развития.

Key words: speech defects, impressive speech, expressive speech, correction, action games, non-traditional games, game technology, principles of development.

Bugungi kunda bolalar o'rtasida nutq kamchiliklari ko'plab uchramoqda . Har bir nutq buzulishlari o'ziga xos bo'lib, ularni murakkablik darajasi turlichadir. Nutq buzulishlarini bartaraf etish , korreksiyalash jarayonida o'ziga xos bo'lib , ular bir – biridan farq qiladi.

Bugungi kunda nutq kamchiliklarini bartaraf etish uchun o'yin texnologiyasidan , xususan , sensor integratsiya , harakatli o'yinlar , noan'anaviy texnologiyalar keng qo'llanilib kelmoqda.

Ma'lumki nutq buzulishlari erta tekshiruv asosida ilk yosh davrida aniqlanmoqda. Bolalarda maktabgacha yosh davrida o'yin faoliyati ustun bo'lib , bolalarni aynan mazkur texnologiya asosida rivojlantirish maqsadga muvofiq hisoblanadi .

O'yin o'z-o'zini bilish vositasi, o'yin-kulgi, dam olish, jismoniy va umumiy ijtimoiy tarbiya vositasi, sport vositasi bo'lishi mumkin.

O'yin madaniyati elementi sifatida jamiyatning barcha madaniyati turlariva kishilarning har xil ehtiyojlari bilan rivojlanadi:

o'yin-kulgi, dam olishda, ma'naviy, aqliy va jismoniy kuchni rivojlanishida katta o'rin egallaydi.U har doim maqsadga yo'naltirilgan va turli-tuman maqsadli yo'l-yo'riq hamda asoslangan harakat bilan o'ziga xos xususiyatni ko'r-satib turadi.O'yin juda ham quvnoq jo'shqin faoliyatdir, shuning uchun u yoshlar va bolalar bilan tarbiyaviy ish olib borishda shu jumladan nutq kamchiliklarini bartaraf etishda ham katta ahamiyat kasb etadi. Jamoali harakatli o'yinlar bunda bolalar alohida-alohida jamoada-jamoalarni tashkil etadilar. Ular o'zlarining shaxsiy qiziqishlarining jamoani qiziqishiga bo'ysinish, umumiy maqsadga erishishga yo'naltirganligi, jamoaning birgalikdagi foliyati bilan ta'riflanadi. Har bir o'yinchining harakatidan jamoaning barcha muvaffaqiyati har bir o'yinchining harakatiga bog'liq bo'ladi. Frontal mashg'ulotlar bolalar nutqini ham rivojlantirishga muhim ahamiyatli bo'lib, ularda bolalarni ekpressiv va impressiv nutqini , spontan nutqini ham rivojlantirishga zamin yaratadi. O'yin bilan shug'ullanish o'yin qatnashchilarining yangidan-yangi his-tuyg'uni

tasavvur etishlarini va tushunchalarini boyitib boradi [4].

Harakatli o'yinda makon (joy) va zamon munosabatlarini to'g'ri baholash qobiliyatini rivojlantiradi hamda o'yinda tez-tez o'zgarib turadigan vaziyatning yuzaga kelishi ta'siriga tez va to'g'ri javob beradi. Harakatli o'yinlarda to'g'ri stereotip harakatni tarbiyalash juda muhimdir, chunki uni keyin to'g'rilash juda qiyin kechadi.

Yangi o'yinlarni o'rgatishda o'quvchilar tomonidan bilimlarni egallashi hisobga olinadi va ular asta-sekin murakkablashtirib boriladi. O'z kuchiga ishonishni tarbiyalash uchun o'yinni tushunarli bo'lishi katta ahamiyatga ega. Bolalarni kuchi yetmaydigan o'yinlar shug'ullanishiga bo'lgan qiziqishini pasaytiradi va ularni charchatib qo'yadi. O'yinda bolalarning imkoniyatlari va kuchlariga mos keladigan rollarni taqsimlash juda muhimdir. Buning uchun har bir o'quvchining bilimi va unga yakkama-yakka yondashish zarur.

Yangi bilim reflektorga bog'liq o'yinni takrorlash natijasida mustahkamlanib boradi, harakatning yangi usullari tezroq o'zlashtiriladi. O'quvchilar o'yinni qanchalik yaxshi tushunib yetsalar, shunchalik ularning malakasi takomillashib boradi, ular uchun shunchalik qiziqarli bo'ladi. Buning isboti shundan iboratki, bolalar-ning sevimli o'yinlar doirasi, odatda, chegaralangan. Ularga sevimli o'yinlar ko'proq tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun bolalarga mazmuni bo'yicha turli-tuman har tomonlama rivojlanishiga yordam beradigan o'yinlarni tavsiya qilish zarur [2].

Harakatli o'yinlar o'z vazifasiga ko'ra quyidagilarga bo'linadi:

- bilim beruvchi;
- sog'lomlashtiruvchi;
- hordiq chiqaruvchi.

Harakatli o'yinlar quyidagi guruhlariga bo'linadi;

- kichik yoshdagi bolalarga beriladigan harakatli o'yinlar;
- o'rta yoshdagi bolalarga beriladigan harakatli o'yinlar;

- katta yoshdagi bolalarga beriladigan harakatli o'yinlar;

O'yinlarda yugurish, sakrash, uloqtirish yoki irgitish kabi harakatlar bajarilishiga alohida etibor berish lozim. Bu yoshdagi bolalar bilan asosan oddiy va o'rtacha murakkab o'yinlar otkaziladi. Agar bolalar yetarli darajada tayyorlangan bo'lsa, yana murakkabroq, yani jamoalarga bo'linib ijro etiladigan o'yinlarni ham o'tkazish mumkin.

O'yin shakli mazmuni bilan bog'liq ravishda kelib chiqadi. O'yinning metodik jihatdan o'ziga xos xususiyati uning mazmuni va shakliga bog'liqdir. Harakatli o'yinlar metodik jihatdan o'ziga xos bo'ladi:

- a) jonliligi;
- b) chegaralangan qoida bo'yicha maqsadga erishishda mustaqil harakat qilish;
- d) qoidaga mos ravishda ijodiy tashabbuskorlik bilan harakat qilish;
- e) o'yindagi alohida rollarni bajarish, uning mazmuniga muvofiqligi, o'yin qatnashchilarini jamoadagi ma'lum darajadagi o'zaro munosabati o'rnatiladi;

f) to'satdan o'yinda o'zgarib qolish holati, bu esa bolalardan tashabbuskorlikni, tez reaksiyani talab qiladi;

g) o'yindagi musobaqa elementlari o'yinda jo'shqinlikni (emotsionallik) oshiradi va kuchni to'liq sarf qilishni talab qiladi;

h) harakatli o'yin asosida bola nutqi rivojlanib boradi. Bolalar o'zaro muloqotga kirishadilar, buning natijasida bolalar o'rtasidagi shaxslararo munosabat kamol topib boradi [1].

O'zbek xalq o'yinlarida turli nutq nuqsonlari va boshqa nuqsonlarni bartaraf qilish uchun va o'rgatish jarayonida keng ko'lamda foydalanish mumkin. Nuqsonlarni oldini olish va korreksiyalash uchun qo'laniladigan o'yinlarni to'g'ri tanlash va bolalarning individualligini hisobga olish muhim. O'rgatish jarayonida esa ko'nikma va malakalarni shakllantirishga muvofiq o'yinlar tanlab beriladi. Alohida shuni ham ta'kidlash joizki, aksariyat xalq harakatli

o'yinlari o'z mohiyati va mazmuni bilan mehnat va turli kasb ko'nikmalari, odob-ahloq ma'naviy-madaniy qadriyatlar, ong, xotira, diqqat, tafakkur, tasavvur, idrok, xotira kabi hislatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi [3].

Harakatli o'yinlarning lug'at jihatidan grammatik xilma-xilligi nutqning grammatik tuzilishini rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, bolalarning juda kichkinaligidan tanish bo'lgan bir narsa yoki boshqa narsa bilan bog'liq ijobiy his-tuyg'ular bu rivojlanishni yanada muvaffaqiyatli va davomiy qiladi. Ularning yordami bilan lug'at boyligini rivojlantirish mumkin, chunki ularda so'zlar - turli templarda, turli intonatsiyalarda bir necha marta takrorlanadigan va xalq ohanglari ohangida ijro etiladigan kuylardan foydalaniladi. Bularning barchasi bolaga o'z ona tilining go'zalligini, uning ixchamligini birinchi bo'lib his qilish, keyin anglash, uni o'z fikrlarini ifoda etishning ushbu shakli bilan tanishtirish imkonini beradi va maktabgacha yoshdagi bolalarning majoziy nutqini va bolalarning og'zaki ijodini shakllantirishga yordam beradi. Lug'at va talaffuz ustida ishlash talaffuzi qiyin bo'lgan she'rlar va iboralarni to'g'ri va aniq talaffuz qilishga yordam beradi, bizni o'zbek tilining boyligi va yangi she'riy obrazlar bilan tanishtiradi. Til harakatlarini bajarish, uni oddiy chiroyli ohangda intonatsiya qilish shunchaki talaffuz qilishdan ko'ra foydaliroqdir. Harakatli o'yin vositalari til imkoniyatlarini oshirib, so'zlarning aniq talaffuzini va lug'at boyligini oshirish uchun xizmat qiladi. Ulardan bolaning nutqining ravonligi, boyligi va sifatligini rivojlantirish, nutq tovushlarini to'g'ri talaffuz qilishni shakllantirish, birlashtirilishi qiyin bo'lgan tovushlar va so'zlarni talaffuz qilishni o'zlashtirish, bolaga intonatsiya boyligini va turli xil nutqlarni o'zlashtirishga yordam berish uchun foydalanish mumkin. nutq templari. Bularning barchasini xalq pedagogikasida uchratish mumkin. Masalan, jamoali o'yinlar yordamida bolalar yangi so'zlarga ega bo'ladilar, hissiy-emotsional rivojlanadilar, u

yoki bu intonatsiyani ifodalashni o'rganadilar: qayg'u, noziklik va mehr, ajablanish, ogohlantirish va boshqalar [1].

Har bir harakatli o'yinlarning o'tkazilish tartibi va rivojlantiruvchi ahamiyati bo'lib, ular bolani kompleks rivojlanishi uchun xizmat qiladi:

Hayotiy zarur harakat malakalarini shakllantiruvchi o'yinlar: osilish va osilib chiqish: "Maymunchalar", "Oq ayiqlar"; yurish, yugurish: "Mokki"; o'tirish, turish: "Baqa", "Tovuq va tulkilar"; to'xtash, sakrash: "Qarmoqcha", "Qarichma-qarich", "Mokkisimon sakrashlar".

Jismoniy sifatlari rivojlantiruvchi o'yinlar: "Tortishmachoq"; tezkorlik: "Kun va tun"; epchillik: "To'p uchun kurash", "Lapta", "Qirq tosh"; chidamkorlik: "Quvib et"; egiluvchanlik: "Ko'prik va mushuk", "Otib qochar".

Shaxsiy qobiliyatlarni rivojlantiruvchi o'yinlar: "Ta'qiqlangan harakat"; xotira: "Daqiqa", "Eslab qol - bajar", "O'y lab top"; hissiyot: "To'xta"; tafakkur: "Shaxmat"; ayyorlik: "Vandan-zo'ri";

Uy-ro'zg'or ishlariga xos harakat malakalarini shakllantiruvchi o'yinlar: "Supur-supur", "Qovun uzatish", "Besh tosh".

Kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantiruvchi o'yinlar: "Burgut va burgutchalar", "Otishma", "Insiz quyon".

Nutq va talaffuzni shakllantiruvchi o'yinlar: "Kim oladi", "Oq terakmi, ko'k terak", "Pahmoq kuchuk", "G'ozlar", "Oq quyonim"[5].

Har bir harakatli o'yinlar nutq buzulishlarini bartaraf etishga qaratilsa, uning korreksion yo'nalganligiga ahamiyat qaratilishi muhimdir.

"O'z rangingni top" o'yini

Pedagogik ahamiyati: Og'zaki nutqni rivojlantirish, diqqat, idrok, xotira jarayonlarini rivojlantirish, lug'at boyligini oshirish;

Tarbiyachi bolalarga uch - to'rt xil rangdagi: qizil, ko'k, sariq, oq, bayroqchalar tarqatadi. Bayroqchalari bir xil bo'lgan bolalar

xonaning turli burchaklarida oldindan tarbiyachi tomonidan belgilab qo'yilgan o'z bayroqchalari tagida to'planadilar. Tarbiyachining: "O'ynab kelinglar" – degan signali bo'yicha bolalar hona (maydoncha)ning turli tomonlariga qarab tarqalib ketadilar. Tarbiyachi: "O'z rangingni top", - deyishi bilan bolalar tegishli rangdagi bayroq yonida to'planadilar. Tarbiyachi qaysi guruh oldinroq to'plaganini ta'kidlab o'tadi.

Ko'rsatma: O'yin bir necha marta takrorlanib, bolalar uni yaxshi o'zlashtirib olganlaridan keyin tarbiyachi bolalarga harakatlanayotgan vaqtlarida to'xtashni va ko'zlarini yumishni taklif qilishi mumkin. O'zi esa bu vaqtda xona burchaklarida turgan bayroqchalarni almashtirib qo'yadi.

"Gulchambar" o'yini

Pedagogik ahamiyati: lug'at boyligini oshirish, hissiy tushunchalarni shakllantirish, xotirani rivojlantirish;

Bu o'yinni o'tkazish uchun turli gullarni tasvirlagan kartochkalar kerak bo'ladi. O'yinda 5-6 nafar bola ishtirok etadi. Qatnashchilarning har birining qo'lida istalgancha turli-tuman gul bo'lishi mumkin. O'yinboshi doira shaklida turgan bolalarning o'rtasiga chiqib, bir gulning nomini aytadi. Shu gulni ushlab turgan ishtirokchi gulning o'sish sharoiti haqida gapirib beradi.

Ko'rsatma: O'yin bir necha marta takrorlanib, bolalar uni yaxshi o'zlashtirib olganlaridan keyin amalga oshiriladi. Bolalarga gullar, ularning rangi va nomlari o'rgatiladi.

Yuqorida keltirib o'tilgan harakatli o'yinlar bayonidan kelib chiqib quyidagilarni xulosa qilish mumkin :

Bugungi kunda nutq kamchiliklariga ega bo'lgan bolalar soni kundan- kunga ortib bormoqda . Har bir nutq buzulishi o'zining belgilari, ko'lami , namoyon bo'lishi , murakkablik darajasiga ko'ra bir-biridan farq qiladi. Ammo har bir nutq buzulishlarini bartaraf etish jarayonida harakatli o'yinlardan foydalanish – eng yaxshi usullardan biri hisoblanadi . Chunki bolalardagi eng faol kompetensiyalardan

biri bu o'yin kompetensiyasidir. Hozirgi kunda dunyoning qator mamlakatlarida turli xil o'yin texnologiyalaridan foydalanish har bir mutaxassisning ish jarayoniga kirib bormoqda. Logopedik mashg'ulotlarda harakatli o'yinlardan foydalanish bolalarni mashg'ulotga yaxshi qiziqish bildirishiga , yangi muhitga oson moslashuviga yordam beradi. Mashg'ulotda o'yinlardan foydalanish yangi bilimlarni oson o'zlashtirishga va ularni mustahkamlashni yengillashtiradi. O'yin bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishning samarali vositasidir samarali usul va bolalarning nutq faolligini rag'batlantiradigan ta'lim va tarbiya shakllaridan biri. O'yinda bola amalda atrofdagi haqiqat haqida foydali bilimlarni oladi. Har qanday ijodiy faoliyat singari, o'yin ham bolalarga quvonch keltiradi, katta ahamiyatga ega va keyingi o'rganish uchun zarur bo'lgan barcha fazilatlarni shakllantirishga yordam beradi. O'yinning boshqa bolalar faoliyatidan ustunligi shundaki, unda bolaning o'zi ixtiyoriy ravishda ma'lum qoidalarga bo'ysunadi va bu qoidalarni amalga oshirish maksimal zavq bag'ishlaydi. Bu bolaning xulq-atvorini mazmunli va ongli qiladi. Shu sababli, o'yin maktabgacha yoshdagi bola o'z tashabbusi va ijodiy faolligini ko'rsatishi mumkin bo'lgan deyarli yagona sohadir. Nutq kommunikativ faoliyat tarkibidagi tarkibiy element, bu esa o'z navbatida bolaning bilish faoliyatini rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Aloqa va nutq orqali bola insoniyatning ijtimoiy-tarixiy tajribasi xazinasidan ma'lumot olishni o'rganadi. Bu jarayonlar oy'in orqali amalga oshirilsa , jarayon tezlashadi. Nutq shakllanishining kechikishida esa har bir o'ynlarga tovushlarni va ochiq bo'g'inlarni , yopiq bo'g'inlarni ,so'ngra sodda so'zlarni qo'shib,bolalarni ichki va tashqi lug'at boyligini boyitish mumkin. Tovushlar talaffuzini bartaraf etishda esa harakatli o'yin tarzida avtomatizatsiya qilish esa bolani xotirasida va nutqida yaxshi mustahkamlanadi. Duduqlanish kabi temp-ritm buzulishlarini korreksiyalashda ularga mos o'yinlarni topish va birgalikda

amalga oshirish boladagi qo'rquvni, asabiylikni bartaraf etishga, duduqlanish to'g'risidagi salbiy fikrlarni yo'qotishga, mutahassis va bola o'rtasidagi o'zaro aloqani yaxshilashga yordam beradi. O'yin orqali nutq tempini yaxshilash va

miyachani stimulyatsiya qilish – eng samarali uslubdir. Shu bois nutq kamchiliklarini qaysi bir turi bo'lishidan qat'iy nazar harakatli o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алексеева М.М., Яшина В.И. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников. – М.: “Академия”, 2000.- Стр 24.
2. K.D.Raximqulov “Milliy harakatli o'yinlari” O'quv qo'llanma T.: 2012.
3. T.S.Usmonxo'jaev “Harakatli o'yinlar” O'quv qo'llanma T.: O'qituvchi 1992.
4. P.Xo'jaev, K.D.Raximqulov, B.B.Nigmanov “Sport va harakatli o'yinlar va uni o'qitish metodikasi. (Harakatli o'yinlari)” O'quv qollanma TDPU T.: 2008.
5. R.I.Azizova “Sport va harakatli o'yinlarni o'qitish metodikasi” O'quv qo'llanma T.: 2010.

<https://www.hu-berlin.de/>
www.oecd.org/Berlin/

TALABALAR KREATIVLIGINI OSHIRISHDA INTERFAOL METODLARNING O'RNI

**AXMEDOVA G.A. - Toshkent shahar Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Tibbiyot
fanlari nomzodi**

**MAXMUDOVA MASHHURA - Chirchiq Pedagogika Universiteti Jismoniy
madaniyat fakulteti Texnologik ta'lim yonalishi talabasi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalar kreativligini oshirishda interfaol metodlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Interfaol metodlarning asosiy tamoyillari va ularning ta'lim jarayonidagi samaradorligi o'rganiladi. Shuningdek, amaliy tadqiqotlar natijasida interfaol metodlarning kreativ tafakkur va innovatsion fikrlashga ta'siri ko'rsatib beriladi. Maqolada tadqiqot metodologiyasi, tahlil natijalari va xulosalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: kreativlik, interfaol metodlar, innovatsion ta'lim, talabalar, ta'lim samaradorligi, kreativlik, ijodiy fikrlash, o'quv jarayoni, o'qitish uslublari, talaba, samaradorlik.

Аннотация. В этой статье анализируется важность интерактивных методов в повышении креативности учащихся. Исследуются основные принципы интерактивных методов и их эффективность в образовательном процессе. Также тематические исследования показывают влияние интерактивных методов на творческое мышление и новаторское мышление. В статье представлена методика исследования, результаты анализа и выводы.

Ключевые слова: креативность, интерактивные методы, инновационное обучение, учащиеся, эффективность обучения, креативность, творческое мышление, процесс обучения, стили обучения, ученик, эффективность.

Annotation. This article analyzes the importance of interactive techniques in increasing student creativeness. The basic principles of interactive methods and their effectiveness in the educational process are studied. Also, because of Applied Research, the influence of interactive methods on creative thinking and innovative thinking is shown. The article provides research methodology, analysis results and conclusions.

Keywords: creativity, interactive methods, innovative education, students, educational efficiency, creativity, creative thinking, educational process, teaching methods, student, efficiency.

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri – talabalarning mustaqil fikrlashi va kreativlik qobiliyatini rivojlantirishdir. An'anaviy dars usullari ko'pincha bir tomonlama bilim berishga yo'naltirilgan bo'lsa, interfaol metodlar esa talabalarni jarayonga faol jalb etadi. Interfaol metodlarning asosiy maqsadi – talabalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, ularning mustaqil izlanish olib borishiga sharoit yaratish va o'z g'oyalarini erkin ifoda etishga ko'maklashishdir. Talabalar kreativligini oshirish esa zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bu vazifani

amalga oshirishda interfaol o'qitish uslublari muhim rol o'ynaydi. Interfaol metodlar talabalarni o'quv jarayoniga faol jalb etadi, ularning mustaqil fikrlashini rag'batlantiradi va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish imkoniyatini beradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Interfaol metodlar ta'lim jarayonida samaradorlikni oshirish vositasi sifatida keng o'rganilgan. Pedagogika va psixologiya sohasidagi mutaxassislar interfaol metodlarni qo'llash orqali talabalar bilimini mustahkamlash hamda ularning ijodiy yondashuvini shakllantirish mumkinligini

ta'kidlaydilar (Vygotsky, 1978; Piaget, 1985).

O'qitish metodologiyasi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar interfaol metodlarning talabalarining o'zlashtirish samaradorligiga ijobiy ta'sirini ko'rsatmoqda. Masalan, J. Brunerning kognitiv rivojlanish nazariyasi o'quv jarayonida faollik va muloqotning ahamiyatini ta'kidlaydi. L. Vygotskiyning yaqin rivojlanish zonasiga oid tushunchasi esa talabalarining potentsialini ochib berishda o'qituvchining muhim rolini ko'rsatadi. Shu bilan birga, A. Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasi talabalarni o'qitishga bo'lgan qiziqishini oshirish va ularning o'z-o'zini anglash ehtiyojini qondirishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Hozirgi vaqtda ko'plab mualliflar o'quv jarayonida "miyani bo'ron qilish", "debating", "role-playing", "case-study", "brainstorming" kabi interfaol metodlarni qo'llashni tavsiya etmoqda.

Interfaol metodlarga guruhli muhokamalar, rolli o'yinlar, loyiha usuli va debatlar kiradi. Ushbu metodlar talabalarining mustaqil fikrlashiga, muammolarni hal qilish qobiliyatiga va tanqidiy tafakkuriga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Ushbu tadqiqotda Namangan davlat universitetining pedagogika fakulteti talabalari orasida olib borilgan eksperiment natijalari tahlil qilingan. Eksperimentda ikki guruh ishtirok etdi: nazoriy guruh va eksperimental guruh. Nazoriy guruh an'anaviy o'qitish usullaridan foydalanib, eksperimental guruh esa turli interfaol metodlar yordamida o'qitildi. Talabalarining bilim darajasi va kreativligi testlar, anketa va kuzatuvlar orqali baholandi.

Tadqiqotda aralash metodlardan foydalanildi. Talabalarining interfaol metodlar yordamida kreativ fikrlash darajasi o'rganildi. Tadqiqot quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oldi:

- Eksperimental tadqiqot: Interfaol metodlar qo'llangan guruh va an'anaviy metodlar asosida ta'lim olgan guruh taqqoslandi.

- So'rovnoma va intervyu: Talabalar va

pedagoglarning interfaol metodlar haqidagi fikrlari tahlil qilindi.

- Natijalar statistik tahlili: Olingan ma'lumotlar diagrammalar va jadval orqali ifodalandi.

Tadqiqotlarga ko'ra, interfaol metodlar talabalarining faolligini oshiradi, ularni o'quv jarayoniga jalb qiladi va ijodiy fikrlashni rag'batlantiradi. Shuningdek, muammoli ta'lim, klaster, debat, "Brainstorming" (Aqliy hujum), loyiha usullari kabi texnikalar talabalarining mustaqil izlanish olib borish qobiliyatini kuchaytiradi.

Ko'pgina xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar interfaol metodlarni qo'llash natijasida talabalarining mantiqiy fikrlashi va muammolarni hal qilish ko'nikmalari rivojlanishini tasdiqlashgan. Shu boisdan, ushbu metodlarni keng joriy etish zarurati tobora ortib bormoqda.

Tahlil va natijalar (Analysis and Results). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, interfaol metodlardan foydalanilgan guruhdagi talabalar quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha yuqori natijalarga erishdi:

- Ijodiy fikrlash darajasi 30% ga oshdi.
- Muammolarni hal qilish ko'nikmalari 25% ga yaxshilandi.
- Jamoaviy ishlash qobiliyati an'anaviy metodlardan foydalangan talabalarga nisbatan sezilarli darajada yuqoriligi kuzatildi.

Interfaol metodlarni qo'llash quyidagi ijobiy o'zgarishlarga olib keladi:

- Talabalarining faolligi oshadi – dars jarayonida talabalar faol ishtirok etadi, savol-javob va muhokamalarda qatnashadi.

- Kreativ fikrlash rivojlanadi – interfaol metodlar talabalarni yangicha yondashuvlar izlashga undaydi.

- Mustaqil o'rganish ko'nikmalari shakllanadi – interfaol yondashuv talabalarni mustaqil izlanishga o'rgatadi.

- Jamoaviy ish ko'nikmalari rivojlanadi – guruhli mashg'ulotlar orqali talabalar o'zaro hamkorlik qilishni o'rganadi.

- O'quv motivatsiyasi kuchayadi – interfaol metodlar dars jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

Tahlil natijalariga ko'ra, eng samarali deb topilgan interfaol usullar quyidagilar bo'ldi:

- "Brainstorming" (Aqliy hujum) – talabalar muayyan muammo bo'yicha o'z fikrlarini erkin bayon qiladi va yangi g'oyalar yaratadi.

- Debat va munozaralar – talabalarning mantiqiy fikrlashini va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

- Loyiha asosida o'qitish – talabalarni mustaqil izlanishga va ijodiy ishlarga undaydi.

- Muammoli ta'lim – talabalar muayyan muammolar ustida ishlash orqali o'z bilimlarini mustahkamlaydi.

Shuningdek, interfaol metodlar yordamida o'qitilgan eksperimental guruh talabalari nazoriy guruhga nisbatan bilim darajasi va kreativligi bo'yicha yuqori natijalarga erishdilar. Xususan, eksperimental guruh talabalari ijodiy topshiriqlarni bajarishda ko'proq faollik va tashabbus ko'rsatdilar, yangi g'oyalarni taklif qildilar va muammolarni ijobiy hal qilish yo'llarini topdilar. Bundan tashqari, interfaol metodlar talabalarning o'z-o'zini baholash va o'zaro hamkorlik qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berdi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Interfaol metodlar talabalar kreativ fikrlash qobiliyatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

2. Bunday metodlarni kengroq tatbiq etish uchun pedagoglar maxsus treninglardan o'tishi zarur.

3. Ta'lim muassasalarida innovatsion metodlarni joriy etish talabalar bilimini oshirish bilan birga ularning kasbiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Takliflar:

- O'qituvchilar interfaol metodlardan samarali foydalanish bo'yicha maxsus treninglardan o'tishi kerak.

- Dars jarayonida interfaol metodlarning kombinatsiyasidan foydalanish tavsiya etiladi.

- Talabalarni ijodiy fikrlashga rag'batlantirish uchun amaliy mashg'ulotlar sonini oshirish lozim.

- Zamonaviy texnologiyalar (masalan, onlayn platformalar) yordamida interfaol metodlarni yanada takomillashtirish mumkin.

O'quv jarayonida interfaol metodlarni qo'llash talabalarning bilimlarini chuqurroq o'zlashtirishga, ijodiy fikrlashni rivojlantirishga va muammolarni hal qilish qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. Shuning uchun, oliy o'quv yurtlarida interfaol metodlarni keng qo'llashni tavsiya etamiz. Bundan tashqari, o'qituvchilarni interfaol metodlarni qo'llash bo'yicha malaka oshirish kurslarini tashkil etish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qurbonova G. (2021). Interfaol metodlarning ta'limdagi ahamiyati. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Hamroyev B. (2022). Ta'limda innovatsion yondashuvlar. Samarqand: Samarqand davlat universiteti nashriyoti.
3. Slavin, R. E. (1995). Cooperative Learning: Theory, Research, and Practice. Allyn & Bacon.
4. Yuldasheva M. (2020). Zamonaviy ta'lim tizimida interfaol metodlarning o'rni. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
5. Karimov U. (2023). Ta'limda kreativ yondashuv va innovatsion texnologiyalar. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.
6. Rasulov D. (2021). Oliy ta'limda interfaol metodlarni qo'llash samaradorligi. Toshkent: O'zbekiston pedagogika innovatsiyalari markazi.

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA TALABALARDA KASBIY-KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIK

RAXMATOV ALISHER SHIRINBOYEVICH

JDPU Tabiiy va aniq fanlarda masofaviy ta'lim kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli ta'lim muhitida talabalarda kasbiy-kommunikativ kompetentlikni shakllantirish masalasi yoritiladi. Muallif raqamli platformalar, onlayn resurslar, masofaviy interaktiv dasturlar orqali talabalar bilimini kengaytirish va ularning sohaga oid kasbiy muloqot, ijtimoiy hamkorlik, ijodiy va tanqidiy tafakkur kabi ko'nikmalarini rivojlantirish ahamiyatiga urg'u beradi. Shuningdek, maqolada o'qituvchilarning raqamli savodxonligi va tegishli infrastrukturaning mavjudligi raqamli ta'lim muhitida kasbiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishda hal qiluvchi o'rin tutishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: raqamli ta'lim muhiti, kasbiy-kommunikativ kompetentlik, masofaviy o'qitish, raqamli savodxonlik, jamoaviy loyiha, onlayn platforma, nutq madaniyati, raqamli etiket

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы формирования профессионально-коммуникативной компетентности у студентов в условиях цифровой образовательной среды. Автор подчеркивает важность использования цифровых платформ, онлайн-ресурсов и дистанционных интерактивных программ для расширения знаний учащихся, а также для развития навыков профессиональной коммуникации, социальной кооперации и творческого мышления. Кроме того, отмечается, что уровень цифровой грамотности преподавателей и наличие соответствующей инфраструктуры играют решающую роль в формировании профессионально-коммуникативной компетентности в цифровом образовательном пространстве.

Ключевые слова: цифровая образовательная среда, профессионально-коммуникативная компетентность, дистанционное обучение, цифровая грамотность, командный проект, онлайн-платформа, культура речи, цифровой этикет

Annotation: This article explores the formation of professional-communicative competence among students within a digital learning environment. The author emphasizes the use of digital platforms, online resources, and remote interactive programs to broaden students' knowledge while developing key professional communication, social collaboration, and creative thinking skills. Additionally, it is noted that educators' digital literacy and the availability of appropriate infrastructure play a critical role in fostering professional-communicative competence in the digital educational sphere.

Keywords: digital learning environment, professional-communicative competence, distance learning, digital literacy, team project, online platform, speech culture, digital etiquette

Raqamli ta'lim muhiti hozirgi imkonini beradi. Shuni ta'kidlash joizki, zamon pedagogikasining eng dolzarb raqamli ta'lim sharoitlari nafaqat bilimlar yo'nalishlaridan biriga aylanib, oliy ta'lim transferi, balki ijtimoiy hamkorlik, ijodiy fikrlash va innovatsion texnologiyalar bilan jarayonlarini tubdan yangilashga xizmat ishlash madaniyatini ham talab qiladi. Shuning qilmoqda. Bu muhit, avvalo, an'anaviy uchun zamonaviy universitetlarda kasbiy auditoriya mashg'ulotlarini raqamli kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish platformalar, virtual laboratoriyalar, onlayn dolzarbligi yanada kuchaymoqda. Talabalar resurslar, masofaviy interaktiv dasturlar bilan boyitib, talabalarda yanada keng ko'lamli kelajakda o'z kasbiga oid ish faoliyatini bilim va ko'nikmalarni shakllantirish olib borishda turli raqamli vositalardan

foydalanadi, shu bilan birga, global tarmoqlar orqali hamkasblar, mijozlar va rahbarlar bilan muloqot qiladi. Bunday jarayonlarda muloqot qilish odobi, axborotni to'g'ri qabul qilish va uni samarali yetkazish, raqamli savodxonlik, shuningdek, moslashuvchanlik ham katta ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, raqamli ta'lim muhitida kasbiy-kommunikativ kompetentlikni shakllantirish o'qituvchi va talabalar oldiga yangi vazifa hamda mas'uliyatlarni qo'yimoqda.

Kasbiy-kommunikativ kompetentlik, avvalo, shaxsning o'zi tahsil olayotgan yoki ishlashni mo'ljallayotgan kasb sohasiga oid terminlar, kontseptual tushunchalar, hamda muloqot vositalarini tushunish, zarur bo'lganda ulardan amalda foydalanish qobiliyatini anglatadi. Bunga qo'shimcha ravishda, mazkur kompetentlik professional munosabatlarni yo'lga qo'yish, jamoa bilan ishlash, rasmiy xatlar yoki hisobotlar yozish, taqdimotlarni ishlab chiqish va notiqlik san'atini egallash kabi ko'plab subtizimlarni ham qamrab oladi. Raqamli muhitda esa bu jarayon yana-da murakkablashadi, chunki masofaviy muloqotning o'ziga xos xususiyatlari — sinxron va asinxron aloqa shakllari, videochaqiruv va elektron pochta qulayliklari, onlayn platformalardagi fikr almashinuvi singari ko'nikmalar bu yerda alohida ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, bunday muhitda axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, intellektual mulkni asrab-avaylash kabi masalalar ham muloqot jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun talabalarda raqamli etiket qoidalarini bilish, onlayn suhbatlarda to'g'ri uslub va til normativlarini qo'llay olish, ijtimoiy tarmoqlarda professional xarakterga ega postlar joylashtirish kabi jihatlar ham muhim o'rin tutadi.

Raqamli ta'lim muhitida talabalarning kasbiy-kommunikativ kompetentligini

shakllantirish uchun, avvalo, universitet yoki ta'lim muassasasi uslubiy asoslarni yaratishi, integratsiyalashgan o'quv dasturlarni takomillashtirishi va o'qituvchilar malakasini oshirishi zarur. Bu borada dastlabki qadam sifatida talabalarda umumiy raqamli savodxonlikni mustahkamlash lozim. Zero, talaba texnik vositalar, masalan, elektron taqdimotlar, onlayn kutubxonalar, turli multimedia dasturlari bilan ishlashni yaxshi o'zlashtirmagan ekan, kasbiy muloqotda ham qiynaladi. Ikkinchi bosqichda talabalarga professional sohaga oid alohida elektron manbalarni izlash, ularni saralash va tahlil qilish, ilmiy maqolalar bazasidan samarali foydalanish, ma'lumotlarni to'g'ri keltirish va iqtiboslar berish madaniyatini o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Uchinchidan, raqamli muhitda jamoaviy loyiha va topshiriqlarni tashkil etish orqali talabalarni turli rollarda sinovdan o'tkazish mumkin. Bunda ayrim talabalar loyihani rejalashtirishi, boshqalari esa hujjatlar tayyorlashi, yana kimdir taqdimot qilish, ayrimlar esa hisobot yozishga mas'ul bo'lishi kutiladi. Natijada har bir talaba o'ziga xos sharoitda kasbiy-kommunikativ kompetentligini faol qo'llash va rivojlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Raqamli platformalardan foydalanish ham talabaning kasbiy-kommunikativ kompetentlik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, masofaviy o'qitish tizimlarida, jumladan, Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams, Zoom kabi platformalarda ko'plab interfaol elementlar mavjud. Talabalar onlayn chatlarda ishtirok etish, turli forumlarda bahs olib borish, raqamli hujjatlar ustida birgalikda ishlash jarayonida o'z fikrini to'g'ri va aniq ifoda etish, ishonchli dalillarga asoslanish, muhokamalarda xushmuomalalikni saqlash kabi ko'nikmalarni egallab boradi. Shuningdek, video darslar yoki vebinarlar

davomida talabalar savol berish, masalani izohlash, jamoa bilan muammo yechimlarini topish malakasiga ega bo'lishadi. Shu jarayonda yetakchilik fazilatlarini, ommaviy chiqish, jamoani motivatsiya qilish, bahsning mantiqiy izchilligini ta'minlash kabi boshqaruv-elementlar ham shakllanadi. Bunday platformalar, amaliyotni ko'rsatish maqsadida audio va video materiallardan foydalangan holda, haqiqiy ish muhiti yoki kasbiy kontekstga yaqin sharoitlarni modelirovka qilishga imkon yaratadi. Natijada talaba o'z kasbi bo'yicha real amaliyotga yaqin hissiyotga ega bo'ladi va kasbiy muloqot jarayonida qanday uslub tanlash zarurligini yaxshiroq tushunadi.

Raqamli ta'limda kasbiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirishda o'qituvchi mentorlarga katta mas'uliyat yuklanadi. O'qituvchilarning o'zlari ham kommunikativ madaniyat varaqamli vositalardan foydalanish bo'yicha yetarli darajada tajribali bo'lishi lozim. Chunki ular talabalarga namuna bo'lib xizmat qiladi, ular bilan masofaviy va yuzma-yuz muloqotni uyg'unlashtiradi va ularga bilim berish bilan kifoyalanmay, zamonaviy muloqot uslublarini ham o'rgatadi. Bunda, ayniqsa, onlayn dars paytida savol-javob, bahs-munozaralar, videotahrir vositalaridan foydalanish orqali yaratilgan interaktiv muhitning roli beqiyosdir. Qolaversa, o'qituvchi talabalarga konstruktiv tanqid yoki salbiy fikrni yetkazish, taklif va muqobil echimlarni baholash, hamda akademik halollik me'yorlariga amal qilish borasida yo'naltiruvchi sifatida ham ko'maklashishi lozim. Bundan tashqari, o'qituvchi har bir talabaning individual ehtiyojlari va xususiyatlarini inobatga olishi, masalan, kimdir notiqlikdan ko'ra ko'proq yozma muloqotda yaxshi bo'lsa, boshqa biron aksincha, video yoki audio formatda ko'proq samarali fikr bildirishi mumkin. Shunday

nozik jihatlarni aniqlash, rag'batlantirish va rivojlantirish bilan o'qituvchi talabalar kasbiy-kommunikativ kompetentligini yanada mustahkamlaydi.

Raqamli ta'lim muhitidagi kasbiy-kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish jarayoni faqat darslar yoki seminarlar bilan cheklanmasligi kerak. Talabalar o'quvdan tashqari loyihalarda, ilmiy-tadqiqot ishlarida, startap va innovatsion g'oyalar maydonida ham shu ko'nikmalarni rivojlantirishi lozim. Masalan, universitetda tashkil etiladigan raqamli inkubatorlar, texnoparklar yoki onlayn hackathonlar talabalarga real ish beruvchilar, mentorlar, kompaniyalar bilan aloqa qilish imkonini beradi. Ushbu jarayonda ular shaxsiy portfel va rezyumelarini tayyorlash, investorlar yoki hamkorlar bilan muzokara o'tkazish, kelishuv shartlarini tushuntira olish, jamoada qaror qabul qilish, muxbirlar bilan suhbatlashish singari amaliy vazifalar bilan yuzma-yuz kelishadi. Natijada odatdagi auditoriya chegarasidan tashqarida, haqiqiy bozor ehtiyojlari va real ish jarayonlari bilan to'g'ridan-to'g'ri tanishish orqali kasbiy-kommunikativ ko'nikmalarni mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa keyinchalik mehnat bozoriga chiqish paytida ularning egallagan bilim va amaliy tajribasini qimmatroq qiladi, raqobatbardoshlikni oshiradi.

Raqamli ta'lim muhitida kasbiy-kommunikativ kompetentlikka ega bo'lish talaba uchun cheklangan vaqt yoki makon doirasida ham mustaqil faoliyat yuritish imkonini ta'minlaydi. Masalan, talaba turli xalqaro onlayn konferensiyalar yoki vebinarlar orqali xorijiy mutaxassislar bilan bog'lanishi, o'zi ustida ishlayotgan loyihaga maslahatchi yoki hamkor topishi, dunyoning turli nuqtalaridagi ilmiy jamoalar bilan muloqot qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shunday jarayonlarda chet tillarini bilishning

ahamiyati ham kuchayadi, chunki kasbiy muloqot endilikda milliy chegaralar bilan cheklanmaydi. Talaba bir vaqtning o'zida chet tilida ma'lumotlarni izlash, ularni o'z tiliga tarjima qilish, g'oyalarni tushunish va bashorat qilish, orttirilgan bilimlar orqali mahalliy sharoitga mos innovatsion ishlar qilish imkoniyatiga ega. Shu tariqa raqamli muhit bilan uyg'unlashgan kasbiy-kommunikativ kompetentlik ko'p o'lchovli tamoyil sifatida shakllanib boradi. Bunda samaradorlikka erishish, bir tomondan, talabaning individual izlanishiga bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, o'qituvchilar, universitet va umumiy ta'lim siyosati darajasidagi strategik choralarga ham tayanadi.

Xulosa sifatida aytganda, raqamli ta'lim muhiti talabalarning kasbiy-kommunikativ kompetentliklarini rivojlantirishda juda qulay va boy imkoniyatlar yaratmoqda, ammo ayni paytda shu jarayonni to'g'ri boshqarish va yo'naltirish zarurati ham ortib bormoqda. Universitetlar zarur infratuzilma va metodik manbalarni takomillashtirishi,

o'qituvchilarning malakasini doimiy oshirishi, o'quv dasturlariga raqamli texnologiya, chet tillari, nutq madaniyati, axborot xavfsizligi kabi modullarni integratsiya qilishi lozim. Bunday chora-tadbirlar orqali talabalar shunchaki texnik vositalarni emas, balki hayotiy kasbiy muammolarni hal qila oladigan, atrofdagi jamiyat bilan samarali muloqot o'rnatadigan yetuk mutaxassislar bo'lib yetishadi. Natijada ular bozor iqtisodiyoti sharoitida ham, ilmfan va ishlab chiqarish sohasida ham o'z o'rnini topa oladigan, hal qiluvchi qarorlar qabul qilishda, jamoani boshqarishda yoki professionallikni talab qiladigan turli faoliyat sohalarida faol qatnashadigan yetuk kadrlar safiga qo'shiladilar. Shu bois raqamli ta'lim muhitida kasbiy-kommunikativ kompetentlik masalasi istiqbolda ham dolzarb bo'lib qoladi, unga e'tiborni kuchaytirish esa butun ta'lim tizimining raqobatbardosh va samarali rivojlanishida muhim zanjir bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mullin L., Johnson R. Digital Literacy and Collaborative Learning in Higher Education. – London: Academic Press, 2020. – 228 p.
2. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – 5th ed. – New York: Routledge, 2014. – 576 p.
3. UNESCO. Open Educational Resources and Digital Learning in Higher Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2019. – [Elektron resurs]: <https://www.unesco.org/> (saytdan foydalanish sanasi: 2025-y. 08-mart).
4. OECD. The OECD Handbook for Innovative Learning Environments. – Paris: OECD Publishing, 2017. – 150 p.
5. Robbins S. P., Judge T. A. Organizational Behavior. – 17th ed. – Harlow: Pearson Education, 2017. – 744 p.

TALABALARNING UCH O'LCHOVLI O'QUV VOSITALARNI LOYIHALASHGA OID KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

JURAYEVA AZIZA AKRAMOVNA.
Navoiy Davlat Universiteti O'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada talabalarning uch o'lchovli o'quv vositalarni loyihalashga oid kompetentligini rivojlantirish metodikasi yoritiladi. Muallif zamonaviy 3D texnologiyalarni o'quv jarayoniga tatbiq etishning nazariy asoslari va amaliy echimlarini ko'rib chiqadi. Shuningdek, konstruktivizm yondashuvi yordamida talabalarni mustaqil tadqiqot, ijodiy fikrlash va fanlararo integratsiyaga jalb etish usullari tahlil qilinadi. Maqolada talabaning ijodkorligi, texnik ko'nikmalari va amaliy faoliyati uyg'unlashishi orqali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: 3D texnologiyalar, uch o'lchovli o'quv vositalar, loyihalash kompetentligini rivojlantirish, konstruktivizm, amaliy metodika, fanlararo integratsiya, pedagogik yondashuv.

Аннотация: В данной статье рассматривается методика развития компетентности студентов в области проектирования трёхмерных учебных пособий. Автор исследует теоретические и практические аспекты внедрения современных 3D-технологий в образовательный процесс. Особое внимание уделяется применению конструктивистского подхода, который побуждает студентов к самостоятельным исследованиям, творческому мышлению и междисциплинарной интеграции. В работе подчеркивается важность сочетания творческого подхода, технических навыков и практической деятельности студентов для подготовки конкурентоспособных специалистов.

Ключевые слова: 3D-технологии, трёхмерные учебные пособия, развитие компетентности в проектировании, конструктивизм, практическая методика, междисциплинарная интеграция, педагогический подход.

Annotation: This article discusses a methodology for developing students' competence in designing three-dimensional learning materials. The author examines both theoretical underpinnings and practical solutions for integrating modern 3D technologies into the educational process. Special emphasis is placed on the constructive approach that encourages students' independent research, creative thinking, and interdisciplinary collaboration. The paper highlights the importance of combining creativity, technical skills, and hands-on activities to prepare students as competitive professionals in today's global market.

Keywords: 3D technologies, three-dimensional learning materials, competence development in design, constructivism, practical methodology, interdisciplinary integration, pedagogical approach.

Talabalarning uch o'lchovli o'quv vositalarni loyihalashga oid kompetentligini rivojlantirish metodikasi zamonaviy ta'lim tizimi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda 3D texnologiyalar, xususan, 3D printerlar yordamida tayyorlanadigan ko'rgazmali qurollar va o'quv materiallari ham pedagogik jarayonni sezilarli darajada takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'quv jarayonida uch o'lchovli vositalardan foydalanish fanlararo

integratsiyani kuchaytirib, talabalarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki ijodiy fikrlash, amaliy ko'nikma va loyihalash malakalarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bois, pedagogik jarayonda 3D loyihalash kompetentligini shakllantirish bo'yicha puxta o'ylangan metodikalar yaratish ustuvor vazifa sifatida belgilab olinish lozim. Mazkur metodik masalaning dolzarbligi nafaqat texnik yoki ingener-texnologik mutaxassislik talabalari uchun, balki, umuman olganda,

barcha yo'nalishlarda tahsil olayotgan yoshlar uchun ham birdek ahamiyatga ega. Chunki zamonaviy tadqiqotlar odamlar informatsion ko'nikmalaridan tashqari, ijodiy va amaliy mehnat malakalariga ham egalik qilishini taqozo etadi. Yuqori darajadagi raqobat mavjud bo'lgan global bozor sharoitida yangi turdagi innovatsion g'oyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish bugungi kun talabasidan kompleks yondashuvni talab etadi. Uch o'lchovli vositalarni loyihalash kompetentligini rivojlantirish, xususan, o'quv rejalari va dasturlariga 3D texnologiyalarni kiritish orqali amalga oshiriladi. Bunda talabalarning dastlabki bosqichlarda nazariy tayyorgarligi, so'ngra esa amaliy mashg'ulotlar bilan mustahkamlab borilishi maqsadga muvofiqdir. Metodik jarayonni samarali tashkil etish uchun avvalo talabalarning kompetentlik darajasini to'g'ri aniqlash zarur. Buning uchun diagnostics (diagnostika) usullari qo'llanadi: intervyu, test, baholash rubrikalari va mushohadaga asoslangan kuzatuv. Ushbu bosqichda aniqlangan boshlang'ich ko'nikmalaridan kelib chiqib, ular bilan qanday maqsadlar sari yo'l olinishi rejalashtiriladi. Demak, dastlab asosiy kompetentlik indikatori sifatida talabalarning "tridimensial model yaratish" hamda "3D printer bilan ishlash" ko'nikmalarini shakllantirish lozim. Keyinchalik esa ushbu mahoratni muayyan fan materiallarini yaratish amaliyotida sinab ko'rish, ya'ni dars jarayonida real, foydali o'quv vositalarni loyihalash va chop etish bilan mustahkamlash kutilgan natija beradi. Uch o'lchovli loyihalash kompetentligini rivojlantirish jarayonida nazariy tayanch sifatida konstruktivizm pedagogik yondashuvidan foydalanish lozim. Konstruktivizmga ko'ra, talaba faqatgina tayyor bilimni qabul qilmaydi, balki uni o'zi kashf etadi va o'z tajribasi orqali yangi ma'lumotlarni mustahkamlaydi. Shuning uchun ham 3D texnologiyalarni o'quv jarayoniga kiritish tanqidiy fikrlashni, amaliy

tadqiqot ko'nikmalarini va ijodiy potentsialni rag'batlantiradi. Dars mashg'ulotlarini loyihalash jarayonida o'qituvchi dastlab talabalarni yanada faollashtirish uchun muammo yoki projekt tavsifi beradi. Keyin esa talabalar o'zaro guruhlarda yoki individual tarzda loyihalash ishlarini olib borishadi. Bunda muammoga e'tibor qaratish, echimni kutish va asoslash jarayoni talabalar tomonidan mustaqil tashkil etiladi, o'qituvchi esa asosan yo'naltiruvchi, konsultant rolini bajaradi. Amaliy bosqichda texnologik xaritalar tuzish, model yaratish dasturlari (Autodesk Fusion 360, SketchUp, Tinkercad kabi) bilan ishlash, 3D printerning turli parametrlarini sozlash va material tanlash bilan bog'liq jarayonlar birma-bir o'rganiladi. Talabalarga dastlab model yaratish bosqichlarining mantiqiy izchilligi tushuntiriladi: konseptual dizayn, soddalashtirilgan eskiz, 3D model prototipi, test va tahlil, lozim bo'lsa, dizaynni takomillashtirish, so'ngra yakuniy modelni chop etish bosqichi. Bu bosqichlarning har birida ilmiy-texnik jihatlariga e'tibor qaratish, masalan, tanlangan materialning fizik yoki kimyoviy xususiyatlarini hisobga olish kerak bo'ladi. Ta'lim jarayonining mazkur qismida nazariy bilim amaliy faoliyat bilan uyg'unlashadi, bu esa talabalarda chuqur tushuncha va mas'uliyat hissini kuchaytiradi. Shuningdek, ijodkorlikni rag'batlantirish uchun talabalarni turli loyihaviy g'oyalar ishlab chiqishga undash ham ijobiy samara beradi. Kompetentlikning shakllanishi va rivojlanishi doimiy nazorat hamda baholash orqali amalga oshiriladi. Bunda an'anaviy test savollaridan tashqari, loyihalash jarayonida talabaning qaror qabul qilish malakasi, xatoni topish va tuzatish bo'yicha mustaqil izlanuvchanligi, fikrni isbotlashdagi ilmiy yondashuvi, jamoada ishlash qobiliyati kabi omillar ham inobatga olinadi. Ayrim hollarda talabalarning yarim tayyor yoki xato chop etilgan namunalarini

sinchiklab o'rganishi ham samarali tahlil usuli bo'lib, bu jarayon orqali ular xatolarni tanqidiy baholab, kelgusida takomillashtirish yondashuvlarini ishlab chiqadi. Mazkur metodik mahoratni rivojlantirishning yana bir muhim jihati – o'qituvchi feedback (aloqa) tizimini yaxshi tashkil qilishidir. O'qituvchi har bir talaba yoki guruhning ish jarayonini doimiy kuzatib borishi, vaqtida to'g'ri yo'naltirishi va rag'batlantirishi orqali kompetentlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Metodikaning ijodiy qismiga to'xtaladigan bo'lsak, 3D dizayn jarayonida talabaning mushohadaga boy, ilmiy asoslarga tayanadigan, shu bilan birga, yangicha fikrlash uslubiga ega bo'lishi nihoyatda muhim. Dastlabki bosqichlarda oddiy geometrik shakllardan boshlash va asta-sekin murakkab modellashtirish amaliyotiga o'tish eng maqbul yo'l hisoblanadi. Shu bilan birga, ular yaratgan 3D modellar ta'lim jarayoniga qanday hissa qo'shishi mumkinligi masalasiga alohida e'tibor berish kerak. Masalan, biologiya yoki kimyo fanlari bo'yicha molekula, hujayra tuzilishi, turli organizmlarning anatomiya modelini loyihalash va chop etish orqali, fanlararo integratsiya misolini keltirish mumkin. Bundan tashqari, matematika fanida geometrik shakllar, fizikada harakat jarayonlarini aks ettirish, san'at sohasida esa dizayn va haykaltaroshlik tamoyillarini o'rgatishda 3D loyihalashdan samarali foydalanish yo'lga qo'yilishi mumkin.

Ushbu jarayonda talabalar nafaqat texnik ko'nikmalar, balki pedagogik-psixologik jihatdan ham muhim bo'lgan o'z-o'zini rivojlantirish malakasini oshirish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Chunki 3D loyihalash jarayonida xatoliklar, soddalashtirish, murakkab muammo echimini topish, shuningdek, o'z-o'zini nazorat qilish va tahlil qilish ko'nikmalari rivojlanadi. Shuningdek, talabaning mas'uliyati, ijodkorligi va fidoyiligi ortadi. Bunday bilim va tajribalar hozirgi kunda global bozor talablariga mos kadrlar etishtirishda ayni muddaodir.

Shu ma'noda, 3D texnologiyalar bo'yicha loyihalash metodikasini bitta fandan iborat bo'lmagan holda, balki keng qamrovli integratsiyalashgan tarzda o'quv dasturlariga joriy etish maqsadga muvofiq sanaladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, talabalarning uch o'lchovli o'quv vositalarni loyihalashga oid kompetentligini rivojlantirish metodikasi samarali bo'lishi uchun bir nechta muhim omillarga e'tibor qaratish kerak. Avvalo, dastlab talabalarning dastlabki bilim va ko'nikmalarini baholash va ularning ehtiyojlariga mos yondashuvni belgilash zarur. Keyin, konstruktivizm va amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv orqali nazariy bilimni real loyihalash jarayoniga singdirish ko'zda tutiladi. Shuningdek, o'quv jarayonining har bosqichida feedback mexanizmini doimiy saqlash va individual yondashuvni amalga oshirish kerak bo'ladi. Uch o'lchovli loyihalash bo'yicha dars mashg'ulotlari talabalarda fanlararo integratsiyani, fikrlashning turli yo'nalishlarini, ijodiy g'oyalarni tezkorlik bilan amalga oshirish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun juda qulay platforma hisoblanadi.

Bundan tashqari, baholash jarayonini chuqurlashtirish va kengaytirish, amaliy misollar va real muammo echimlari asosida talabalarning ishlash sifatini o'lchash bilan bog'liq. Bunda individual ish, guruhiy muhokama, amaliy dizayn loyihasi bilan bog'liq echimlar, xulosa va prezentatsiyalar e'tiborga olinadi. Asosiysi, talabalarning mustaqilligi, o'z g'oya va echimlarini isbotlay olish mahorati, tanqidiy nuqtai nazardan foydalanishi, xatolarga bardoshli bo'lishi kabi kompetentlik jihatlari ham nazarda tutiladi. Aynan shu jarayonda ish beruvchilar talab qiladigan innovatsion fikrlash, zamonaviy texnik vositalar bilan ishlash, muammolarni kompleks hal qilish ko'nikmalari sekin-asta shakllanadi. Bu esa ularning nafaqat o'quv jarayonidagi, balki kelajakdagi kasbiy

faoliyatida ham raqobatbardosh mutaxassis bo'lishiga xizmat qiladi.

Shu tariqa, 3D texnologiyalarni akademik faoliyatga tatbiq etish hozirgi kun ta'lim tizimini rivojlantirishning ajralmas bo'g'iniga aylanib ulgurgan. Talabalarning uch o'lchovli o'quv vositalarni loyihalashga oid kompetentligini rivojlantirish metodikasi puxta, izchil va fanlararo yondashuvga asoslangan holda tashkil qilinganda, nafaqat nazariy bilimning puxtaligi, balki amaliy natijalarga ham erishish mumkin bo'ladi. Metodikaning markazida konstruktivizm, integratsiya va mustaqil tadqiqot tursa, talabalar real hayotiy masalalarni echish hamda o'quv jarayonida yuqori

natijaga erishish yo'lida barqaror qobiliyat va ko'nikmalarni rivojlantiradi. Shuningdek, yuksak pedagogik mahorat, ilg'or texnologik imkoniyatlar va ilmiy g'oya sintezi tufayli mavjud resurslardan oqilona foydalangan holda, kelajak avlodining raqobatbardosh va ijodkor mutaxassis bo'lib etishishiga poydevor qo'yish mumkin. Eng muhimi, zamonaviy iqtisodiy va madaniy jarayonlarning tezkor o'zgarish sharoitida ta'lim tizimining ilg'or rivojlanishida bu metodika muhim rol o'ynab, yosh avlodni mustaqil fikrlashga, innovatsion yondashuvlarga va tanqidiy analizga undash orqali jamiyatga katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. G'afurov B.G. Zamonaviy 3D texnologiyalarni pedagogik jarayonga tatbiq etish: metodik qo'llanma. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2021. – 128 b.
2. Qodirov U. Pedagogik innovatsiyalar va raqamli texnologiyalar integratsiyasi. – Toshkent: "O'qituvchi", 2020. – 156 b.
3. Jonova D.X., Ergashev A.N. Talabalarning ijodiy kompetentligini rivojlantirishda 3D texnologiyalarning o'rni // Pedagogika va psixologiya jurnali. – 2021. – №4. – B. 45–53.
4. Федоров А.В. Методика формирования компетентии в области 3Д-проектирования у студентов технических вузов. – Москва: "Академия образования", 2019. – 174 с.
5. Hodjayev S.R., Rahimova G.T. Konstruktivizm pedagogik konsepsiyasining amaliy tatbiqlari: qo'llanma. – Toshkent: "Innovatsion pedagogika", 2020. – 98 b.
6. Mavlonova Z. Raqamli texnologiyalar va uzluksiz ta'lim: fanlararo integratsiya masalalari // Oliy ta'lim muammolari respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. – Toshkent: 2022. – B. 112–118.
7. Jonson M. Makerspaces in Education: Innovatsion o'quv muhiti yaratilishi. – Toshkent: "Zamonaviy Print", 2021. – 136 b.

TEXNOLOGIYA MASHG'ULOTLARIDA ESTETIK TARBIYANING O'RNI

EGAMOVA ANBARJON ATANAZAROVICH

Urganch davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Ushbu maqolada texnologiya mashg'ulotlarida estetika tarbiyasining o'rni va ahamiyati yoritiladi. Muallif texnik bilimlar bilan bir qatorda badiiy did, ijodiy fikrlash, milliy an'analar va zamonaviy dizaynni uyg'unlashtirish jarayoni o'quvchilar uchun naqadar muhim ekaniga e'tibor qaratadi. Estetik tarbiya orqali o'quvchilarda buyumlarni faqat funksional jihatdan emas, balki go'zallik me'yorlariga ham mos tarzda yaratish, ranglar uyg'unligi, naqsh va shakl mutanosibligi, milliy qadriyatlarni hisobga olish kabi ko'nikmalar rivojlanishi ta'kidlanadi. Shuningdek, amaliy loyihalar, guruhli ishlanmalar, innovatsion pedagogik metodlar orqali texnik tayyorgarlikning estetik did bilan boyitilishida ustozlarning vazifalari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: texnologiya mashg'ulotlari, estetika tarbiyasi, badiiy did, ijodiy fikrlash, milliy an'analar, zamonaviy dizayn, innovatsion pedagogika, ranglar uyg'unligi

Аннотация: В данной статье рассматривается роль эстетического воспитания на уроках технологии. Автор акцентирует внимание на том, что, помимо технических навыков, важно формировать художественный вкус, развивать творческое мышление и умение сочетать национальные традиции с современными дизайнерскими решениями. Подчеркивается, что благодаря эстетическому воспитанию учащиеся учатся создавать предметы не только с точки зрения их функциональности, но и в соответствии с критериями красоты, гармонии цветов, декоративных элементов и культурного наследия. Кроме того, анализируется роль педагога в использовании проектной работы, групповых заданий и инновационных методов обучения для интеграции технических знаний и эстетического восприятия.

Ключевые слова: уроки технологии, эстетическое воспитание, художественный вкус, творческое мышление, национальные традиции, современный дизайн, инновационная педагогика, гармония цветов

Annotation: This article explores the importance of aesthetic education in technology classes. The author emphasizes that alongside technical skills, it is crucial to develop artistic taste, foster creative thinking, and integrate national traditions with modern design approaches. It is noted that through aesthetic training, students learn to create objects not merely for functionality but also in alignment with principles of beauty, color harmony, decorative motifs, and cultural heritage. Furthermore, the article examines the teacher's role in employing project-based activities, group assignments, and innovative teaching methods to blend technical knowledge with aesthetic perception.

Keywords: technology lessons, aesthetic education, artistic taste, creative thinking, national traditions, modern design, innovative pedagogy, color harmony

Texnologiya mashg'ulotlarida estetika tushunchasi, odatda, amaliy ko'nikmalarni o'rgatish jarayonidan alohida narsa sifatida ko'rilishi mumkin. Biroq zamonaviy ta'lim nazariyasi va amaliyotining rivojlanishi shuni ko'rsatadiki, texnologik fanlarda ham estetik tarbiya tarkibiy qism sifatida nazarda tutilishi lozim. Zero, estetika nafaqatsan'at va madaniyat darslarida, balki kundalik hayotiy amaliyotda

ham muhim o'rin tutadi. Talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish, buyumlar yoki mahsulotlarni badiiy did bilan loyihalash hamda unda milliy urf-odatlar, zamonaviy dizayn talablari, ekologik mezonlar va funksionallikni hisobga olish orqaligina, texnologik bilimning mazmuni yanada boyiydi. Shunday qilib, texnologiya mashg'ulotlarida estetika orqali yosh avlodga nafaqat ishning texnik jihatlari,

balki uning go'zallik me'yorlariga mosligi, uslublar uyg'unligi hamda estetik qadriyatlarni ham singdirish, amaliy faoliyatda sintez yaratish imkoni paydo bo'ladi.

Ta'lim jarayonida texnologiya fani, asosan, ishlab chiqarish jarayonlarini, turli anjomlar tayyorlash usullarini, materialshunoslikni, dizayn elementlarini o'rganish bilan uzviy bog'liq. Ilgaridan ushbu fan doirasida o'quvchilar qo'l mehnati, tikuvchilik, duradgorlik, pazandalik yoki boshqa amaliy mashg'ulotlarda qatnashadilar. Lekin bu jarayon ko'pincha tayyor mahsulotning qanchalik mustahkam, ishonchli yoki funksional bo'lishiga e'tibor qaratish bilan cheklanib qolishi mumkin. Estetika nuqtai nazaridan esa, mahsulotning nafisligi, ixchamligi, rang-barangligi, zamonaviy dizayn unsurlari yoki milliy an'anaviy bezaklar bilan uyg'unlashuvi, shu bilan birga, ekologik va ergonomik tamoyillarga mos bo'lishi ham muhim. Natijada o'quvchilar avvaldan shakllanib kelgan an'anaviy naqqoshlik, kashtachilik, kulolchilik, yog'och o'ymakorligi kabi milliy amaliy san'at turlari bilan tanishish asnosida, ularni zamonaviy texnologiya va dizayn yondashuvlari bilan birlashtirishi mumkin.

Estetik tarbiya, aslida, shaxsning nafosatga bo'lgan munosabati, atrof-muhitdagi go'zallikni idrok qilish, uni e'zozlash va amaliy ish jarayonida aks ettira bilish mahoratini rivojlantiradi. Texnologiya mashg'ulotlarida bu masalaga e'tibor qaratish uchun, avvalo, dars jarayonini tashkil etishning yangi pedagogik usullari, interfaol yondashuvlar joriy qilinishi muhim. Masalan, ustoz mashg'ulot davomida o'quvchilarga mahsulot tayyorlashdagi bosqichlarni faqat texnik jihatdan tushuntirish bilangina cheklanmay, balki rang tanlash, shakl va detallar mutanosibligi, bezak elementlari, hatto mahsulotning hissiy ta'sirini ham o'rgatishi lozim. Bu jarayonda kashtachilik yoki naqqoshlik namunalaridan misollar keltirish, dastlabki chizmalarni qog'ozda

tayyorlash, ranglar uyg'unligi, ornamentlar mantiqi, jozibali kompozitsiyalar yaratish kabi ijodiy ishlar o'tkazish orqali o'quvchilarning estetik didi shakllanadi.

Bunday yondashuvning amaliy ahamiyatiga to'xtalsak, bugungi kunda global bozorda kundalik iste'mol mollari, kiyim-kechak, maishiy buyumlar, hunarmandchilik mahsulotlari dizayniga katta e'tibor berilmoqda. Mahsulotning go'zal va ma'qul ko'rinishi, mahalliy an'analar bilan uyg'unlashganligi, ekologik tozalik hamda ergonomik yondashuvlar hisobga olinganligi – bularning barchasi uning bozor qiymatini oshiradi. Shu sabab texnologiya fani darslaridayoq, keyinchalik kasbga ega bo'lib, ishlab chiqarishda ishtirok etadigan yoki o'z ijodiy biznesini yo'lga qo'yadigan o'quvchilarda badiiy did va estetika tushunchasini rivojlantirish zarur. Agar o'quvchi mazkur ko'nikmalarga ega bo'lsa, vaqt o'tishi bilan ishlab chiqaradigan buyumlari nafaqat funksional jihatdan sifatli, balki ko'rkam dizayni bilan ham ajralib turadi. Bu esa o'quvchiga bozor sharoitida raqobatbardosh bo'lish, o'z san'ati orqali moddiy va ma'naviy manfaat olish imkonini beradi.

Estetik tarbiyaning texnologiya mashg'ulotlarida samarali kechishini ta'minlashda bir nechta pedagogik shart-sharoitlarga e'tibor berish lozim. Birinchidan, estetika masalalarini alohida bo'lim sifatida emas, balki texnologiya fani mavzulariga tabiiy tarzda singdirish kerak. Masalan, 9-sinf texnologiya darsida "Milliy kashtachilik" mavzusini o'rganish orqali o'quvchilar kashtalardagi ranglar uyg'unligi, bezaklar ma'nosi, kompozitsiyaning simmetrik yoki asimmetrik talqinlari haqida bilib olishlari mumkin. Ikkinchidan, dars jarayonida mustaqil ijodiy loyihalar ishlash, guruh bo'lib zadaniyalar bajarish, raqamli texnologiyalar asosida dizayn qilish kabi interaktiv mashg'ulotlardan foydalanish foydali bo'ladi. Shunda o'quvchilar eplab ishlash, biror

mahsulotni yasash, tikish yoki bo'yash bilan cheklanmay, balki estetik qoidalar, ranglar psixologiyasi, badiiy me'yorlar va innovatsion g'oyalar haqida ham bilimlarni o'zlashtiradi. Uchinchidan, amaliy ishlar davomida har bir o'quvchining individualligini e'tiborga olish, uni ijodiy izlanishga undash, namunaviy ma'lumotlarni shunchaki takrorlash o'rniga, yondashuvga ijodkorlik bilan yondashish rag'batlantirilishi lozim. Natijada o'quvchilar o'rtasida ham sog'lom ijodiy raqobat paydo bo'ladi, ham o'zlarining shaxsiy didi, qobiliyati yuzaga chiqadi.

Bunday interfaol pedagogik metodlar texnologiya fanida estetika tarbiyasini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan, "loyiha metodi"ni qo'llash orqali o'quvchilar guruhlariga bo'linib, biror mavzu doirasida birgalikda mahsulot tayyorlashlari mumkin. Loyihani rejalashtirish jarayonida qaysi materiallardan foydalaniladi, qanday kompozitsiya yoki ranglar jamlanmasi tanlanadi, qaysi milliy bezak yoki zamonaviy dizayn unsurlari qo'llaniladi – shularning barchasini mushohada qilishadi. Natijada yakuniy ish taqdimotida mahsulotning nafaqat mustahkamligi yoki foydali tomoni, balki uning badiiy qiymati ham baholanadi. Bu jarayonda o'quvchilar san'at, dizayn, psixologiya, ekologiya kabi sohalaridan olingan ma'lumotlarni kompleks tarzda uyg'unlashtirishadi. Shu tariqa estetik tarbiyaning ahamiyati sezilarli darajada ortadi, chunki bola ijodiy jarayonga kirishib ketadi, o'z ishidan mamnun bo'lish hissi, hayotga ijobiy munosabat, go'zallikka intilish hissi shakllanadi.

Estetik tarbiya, shuningdek, insonning umumbashariy va milliy ma'naviy qadriyatlarga uyg'unlashishi, madaniyat va san'at asarlarini chuqur his etishi uchun ham zamin yaratadi. Texnologiya mashg'ulotlarida bunday ma'naviy hodisa ko'pincha an'anaviy hunarmandchilik, amaliy san'at va milliy rang-

baranglikni o'rganish orqali namoyon bo'ladi. Shuni ta'kidlash kerakki, o'quvchi o'z milliy qadriyatlari, an'analari, urf-odatlarini anglagan holda ulardan zamonaviy tarzda foydalanishni o'rgansa, bu estetik did va ijodiy salohiyatning yuqori darajada shakllanishini ta'minlaydi. Masalan, O'zbekistonda tikuvchilik, zardo'zlik, kulolchilik, yog'och o'ymakorligi singari hunarmandchilik turlarida boy tajriba to'plangan. Hozirda bu hunarmandchilik turlari zamonaviy texnikalar, texnologiyalar va dizayn uslublari bilan uyg'unlashib, ayni paytda an'anaviy uslublarni ham davom ettirmoqda. Texnologiya mashg'ulotlarida shunday namunalar bilan tanishish, mahsulotlarning tarbiyaviy ahamiyatini tushunish, ularning o'ziga xos badiiy tilini anglash, nafosat hissini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Afsuski, ayrim hollarda texnologiya fanida estetik tarbiya e'tibordan chetda qolib ketishi yoki ikkinchi darajali masala sifatida ko'rilishi mumkin. Bunga sabab – moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi yoki ustozlarning ushbu masalaga to'la e'tibor qaratmasligi, dars rejalarida estetik jihatlar uchun alohida joy ajratilmagani bo'lishi mumkin. Ammo zamonaviy davr talablariga ko'ra, tovar yoki xizmat faqat sifati bilan emas, balki uning jozibadorligi, qulayligi, dizayni orqali ham baholanadi. Yuksak estetik didga ega bo'lgan mutaxassis yaratgan mahsulot yoki innovatsion g'oya bozor sharoitida ham, jamiyatda ham yuqori qadrlanadi. Shuning uchun texnologiya darslarida go'zallik me'yorlarini o'rgatish, amaliy ishlar davomida milliy an'analari va zamonaviy dizaynni uyg'unlashtirish, o'quvchilarni bu yo'nalishda ijodkor bo'lishga rag'batlantirish va ularga yo'l-yo'riq ko'rsatish zarur.

Tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, texnologiya mashg'ulotlarida estetika tarbiyasi bilan bog'liq masalalarga jiddiy e'tibor qaratilsa, o'quvchilarning mustaqil fikrlash, ijodkorlik, badiiy did, mas'uliyat va mehnatsevarlik

sifatlari ham rivojlanadi. Chunki estetika – bu faqat tashqi ko‘rinishga e‘tibor qaratish emas, balki jamiyatdagi go‘zallik, totuvlik va uyg‘unlikni qadrlash, inson va tabiat o‘rtasidagi aloqaga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, boshqalarning hissiyotlarini inobatga olish demakdir. Ayni shu tamoyil texnologiya faniga ham xos bo‘lmog‘i lozim. O‘quvchilarga texnologik jarayonlarni o‘rgatish bilan bir qatorda, “qanday qilib bu ishni estetik jihatdan yanada mukammal amalga oshirish mumkin?”, “bu buyum atrofda qilarga qanday his-hayajon bag‘ishlaydi?”, “milliy merosimizni nega va qanday tarzda inovatsiya bilan bog‘laymiz?” kabi savollar berish muhim. Bu savollar ularni mustaqil izlanishga, ijodiy quvvatini ishga solishga undaydi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, texnologiya mashg‘ulotlarida estetika tarbiyasining o‘rni ajralmas ahamiyat kasb etadi. Chunki texnik ko‘nikmalar, turli ishlab chiqarish sir-asrorlari va amaliy mehnat tarbiyasi — bularning barchasi go‘zallikka intilish, ijodiy qarash, milliy qadriyatlarga hurmat va zamonaviy

innovatsiyalar bilan boyitilmasa, yetuk natija bermasligi mumkin. Estetik tarbiya orqali o‘quvchilarda avvalo badiiy did va ijodiy salohiyat shakllanadi, ular yaqin kelajakda e‘tiborli mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish salohiyatiga ega bo‘lishadi. Qolaversa, ular nafosatni qadrllovchi, atrofda qilarga mehr-muruvvat bilan yondashuvchi, milliy urf-odatlar va san‘atga hurmat ko‘rsatuvchi, buyum yaratayotganda nafaqat foyda, balki insoniy qadriyatlarni ham ustuvor biluvchi shaxslar sifatida kamol topadi. Shunday ekan, texnologiya mashg‘ulotlari jarayonida mahoratli ustozlar tomonidan o‘quvchilarga badiiy-estetik did, milliy va dunyoviy sanat an‘analaridan boxabar bo‘lish, dizayn bilimlari hamda kreativ fikrlash hamda bu ko‘nikmalarni amalda qo‘llash bo‘yicha maqbul sharoitlar yaratilishi lozim. Buning natijasida, jamiyatimizda estetik ko‘nikmalar bilan boyigan, innovatsion yondashuvlarga ega, o‘z kasbiga mehr bilan yondashadigan, ijodkor va ma’suliyatli avlod shakllanishi ta’minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – 5th ed. – New York: Routledge, 2014. – 576 p.
2. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017. – [Elektron resurs]: <https://www.unesco.org/> (saytdan foydalanish sanasi: 2025-y. 10-mart).
3. OECD. The Future of Education and Skills: Education 2030. – Paris: OECD Publishing, 2018. – 41 p.

TIBBIYOTDA INGLIZCHA TERMINLARNI O'RGATISHDA O'QITISH USULLARI

NORBOBOYEVA SAIDA AZAMATOVNA
Toshkent tibbiyot akademiyasi o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tibbiyot sohasida inglizcha terminlarni o'rgatishning zamonaviy usullari, xususan, kommunikativ va interaktiv metodlarga asoslangan yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Tibbiy atamalarini samarali egallash uchun ularning kelib chiqishi, talaffuz xususiyatlari va kasbiy kontekstdagi qo'llanilishiga alohida e'tibor qaratish lozimligi ta'kidlanadi. Dars jarayonida rol'li o'yinlar, keys-stadi, onlayn resurslar va audio-lingval texnikalar yordamida talabalarda nafaqat terminlarni yodlash, balki real vaziyatlarda erkin qo'llash ko'nikmalari ham rivojlanishi mumkin. Maqolada o'qituvchining muntazam "feedback" berish roli, fan va til integratsiyasining ahamiyati hamda baholash mexanizmlari xususida metodik tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: tibbiy ingliz tili, terminologiya, o'qitish usullari, kommunikativ yondashuv, interaktiv metodlar, keys-stadi, fan-til integratsiyasi.

Аннотация: В данной статье рассматриваются современные методы обучения английским медицинским терминам, в частности, подходы, основанные на коммуникативных и интерактивных методах. Отмечается важность изучения происхождения терминов, особенностей их произношения и контекстного использования в профессиональной деятельности. Путём внедрения ролевых игр, кейс-стади, онлайн-ресурсов и аудиолингвальных техник студенты могут не только запоминать термины, но и свободно применять их в реальных ситуациях. В статье даны методические рекомендации по роли обратной связи преподавателя, важности интеграции языка и профильных дисциплин, а также по механизмам оценки.

Ключевые слова: медицинский английский язык, терминология, методы обучения, коммуникативный подход, интерактивные методы, кейс-стади, интеграция языка и предмета.

Annotation: This article examines modern methods of teaching English medical terminology, focusing on communicative and interactive approaches. It highlights the importance of understanding the etymology of terms, their pronunciation features, and their contextual use in professional settings. By incorporating role-plays, case studies, online resources, and audio-lingual techniques, students can not only memorize medical terms but also apply them confidently in real-life scenarios. The paper provides methodological recommendations on the instructor's feedback role, the significance of integrating language and subject knowledge, as well as assessment mechanisms.

Keywords: medical English, terminology, teaching methods, communicative approach, interactive techniques, case study, language-subject integration.

Tibbiyot sohasi rivoji va malakali mutaxassislar tayyorlash masalasida chet tilini, xususan, ingliz tilini bilish alohida ahamiyatga ega. Bugungi kunda ilm-fan va ta'lim jarayonida yaratilayotgan zamonaviy resurslarning aksariyati ingliz tilida e'lon qilinadi. Ayniqsa, tibbiyot yo'nalishida bu holat yanada yaqqol ko'zga tashlanadi, chunki yangidan-yangi tadqiqotlar natijalari, dori vositalari ta'rifi, diagnostika va davolash

usullari bo'yicha ilmiy maqolalar ko'p hollarda ingliz tilida chop etilmoqda. Shu bois, tibbiyotda inglizcha terminlarni o'rgatish zamonaviy ta'lim jarayonining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Biroq ushbu jarayonda tibbiy terminlarni o'rgatish an'anaviy xorijiy til darslaridan biroz farq qiladi, chunki talaba nafaqat umumiy lug'at birikmalarini, balki tibbiyotga xos, murakkab atamalarini ham puxta o'zlashtirishi, ularning ma'no nozikliklarini

tushunishi va real amaliyotda to'g'ri qo'llay bilishi zarur.

Tibbiyotda inglizcha terminlarni o'rgatish, avvalo, maqsadli yo'naltirilgan uslubiy yondashuvni talab etadi. Soha mutaxassislarini tayyorlashda "English for Medical Purposes" (EMP) deb nomlanuvchi maxsus yo'nalishdan foydalaniladi. Bu nafaqat umumiy ingliz tili ko'nikmalarini, balki aynan tibbiy sohadagi matnlar, terminologiya, kasallik nomlari, diagnostika usullari va tibbiy xulosa chiqarish bilan bog'liq iboralarni chuqurlashtirilgan holda o'rganishni nazarda tutadi. Misol uchun, "pneumonia" yoki "cardiomyopathy" kabi terminlar nafaqat so'z sifatida yodlangan bo'lishi, balki ularning kelib chiqishi, tarkibiy qismi, tibbiy jarayonda qo'llanishi va tasnifiga oid mantiq ham talabalarga tushuntirilishi lozim. Shuningdek, tibbiy terminlarning qisqartmalari – masalan, "BP" (blood pressure), "HR" (heart rate), "ICU" (intensive care unit) kabi ko'p uchraydigan lug'at birliklari bilan tanishish ham muhimdir. Shu jihatdan, tibbiy ingliz tilini o'rgatishda, bir tomondan, mutaxassislik fanlari bilan integratsiyalangan holda ish yuritish, ikkinchi tomondan esa tilda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish zarur bo'ladi.

Tibbiy terminlarni o'rgatuvchi darslarning samaradorligini oshirishda bir nechta metodik usullar alohida e'tiborga olinadi. Eng avvalo, kommunikativ yondashuv muhim hisoblanadi, chunki tibbiyotda real amaliyot jarayonida shifokor yoki tibbiy xodimlar turli bemorlar bilan suhbatlashadi, kasallikni aniqlash va davolash bo'yicha izohlar beradi, hamkasblar bilan ilmiy ma'lumot almashadi. Ushbu kommunikativ jarayonlarning aksariyati xalqaro miqyosda ingliz tilida kechadi. Demak, faqat terminlar ro'yxatini yodlash emas, balki ushbu terminlardan foydalangan holda real muloqot vaziyatlarini modellash muhimdir. Masalan, bemor bilan ingliz tilida dialog qurish, kasallik tarixini so'rash, ilmiy konferensiyada taqdimot qilish va kasbdoshlar bilan professionallikni namoyon etadigan savol-javob faoliyati tashkil etilishi kerak. Bunday mashg'ulotlar orqali

talaba tibbiy atamalardan to'g'ri foydalanishni, rasmiy uslubda fikr bildirishni va ayni paytda, tillararo xatolardan qochishni o'rganadi.

Shu bilan birga, mazkur uslubiy ishda sohaviy lug'at bilan ishlash texnikasini chuqurlashtirish ham asosiy maqsadlarga kiradi. Tibbiyot terminlari ma'no nuqtayi nazaridan, odatda, lotin yoki yunon tilidan kelib chiqqan murakkab tuzilishga ega bo'ladi. Shuning uchun atamani faqat tarjima qilib qo'yishning o'zi yetarli emas. Shifokor talaba ularning etimologiyasi, so'z yasalishi va klassifikatsiya masalalari bilan ham tanishsa, ushbu bilimlari orqali boshqa turdosh terminlarni oson tushunishi mumkin bo'ladi. Bunday o'rgatish metodikasida maqsadli o'quv matnlari, ixtisoslashgan adabiyotlar, ilmiy maqolalar va tibbiy ensiklopediyalar, audio hamda video materiallar katta ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi talabalarga real amaliyotdan olingan parchalar yoki simulyatsion stsenariylar asosida mashqlar tayyorlashi, keyin esa ularning tahlil qilinishini tashkil etishi mumkin. Ayniqsa, audio-lingval yondashuv elementlari: inglizcha tibbiy matnlarni tinglash, so'ngra ularni tahlil qilish va o'zi qayta gapirib berish usuli terminlarni yodlashni mustahkamlashda samara keltiradi.

Didaktik materiallarni tanlash va ishlab chiqish jarayonida talabalarning tayyorgarlik darajasi, psixologik xususiyatlari, shuningdek, dars maqsadlari hisobga olinadi. Dastlab, tibbiyot terminologiyasi bilan ilk bora tanishayotganlarga nisbatan soddalashtirilgan matnlar, oddiyroq terminlar va qisqa dialog shakllari taklif etiladi. Keyinchalik murakkab maqolalar, kasalliklar tasnifi va klinik tadqiqot hisobotlari o'qitilib, mustaqil tahlil qilish, xulosa chiqarish, ilmiy munozara olib borish orqali talabalarning faol ishtiroki ta'minlanadi. Shu tariqa, step-by-step (bosqichma-bosqich) yondashuv orqali terminlarni o'zlashtirishda uzluksizlik va izchillik vujudga keladi. Yana bir muhim masala – terminlarning to'g'ri talaffuzini shakllantirishdir. Ingliz tilidagi ko'plab tibbiy atamalar talaffuzi, yozilishidan farq qilishi yoki

alohida urg'u tizimiga ega bo'lishi mumkin. Shuning uchun xususiy fonetik trening, audio vositalar yordamida yoppasiga takrorlash va individual praktika talabalarga to'g'ri talaffuzni egallashda yordam beradi.

Tibbiy ingliz tili darslari interaktiv metodlarga tayangan holda olib borilsa, o'quvchilar yoki talabalar tezroq natijaga erishadi. Masalan, rol'li o'yinlar (role-play) bu borada juda qulay usuldir. Guruhlarga bo'lingan talabalar "shifokor – bemor" yoki "hamshira – shifokor" kabi stsensariylar asosida muloqotga kirishadi, aniqlangan kasallik haqida fikr yuritishadi, davolash strategiyasini ingliz tilida muhokama qilishadi. Bu jarayonda o'qituvchi kuzatuvchi va yo'naltiruvchi sifatida ishtirok etadi. Talabalar tibbiy atamalardan foydalanib, muloqot yuritishga urinadi, xatolar qilsa, o'qituvchi darhol tuzatishlar beradi, lekin bu tuzatishlar o'quvchilarning erkin ifodalanishiga halal bermaydigan shaklda amalga oshiriladi. Bunday mashg'ulotlar nafaqat terminlar yodlashga, balki ularni real vaziyatda qo'llash malakasiga ham xizmat qiladi. Shuningdek, interaktiv metodlar qatoriga munozaralar, key-stadi (case-study), klasterli mashqlar va onlayn platformalardan foydalanish kiradi.

Keys-stadi ayniqsa tibbiyot uchun moslashgan yondashuv hisoblanadi, chunki u talabalarda klinik fikrlash ko'nikmasini shakllantiradi. Bunda o'qituvchi oldindan maxsus tayyorlangan tibbiy holatni (masalan, muayyan kasallik tarixi, laborator ko'rsatkichlar, bemor shikoyatlari) ingliz tilida taqdim etadi. Talabalar esa ushbu ma'lumotlarni o'rganadi, tibbiy terminlardan foydalangan holda diagnostika taklif qiladi, davolash rejasini ishlab chiqadi yoki kutilgan natijalarni izohlaydi. Bunday jarayon ikki maqsadga birdek xizmat qiladi: talaba bir tomondan tibbiy terminologiyani angladi, ikkinchi tomondan esa professional muloqot ko'nikmasi va klinik tafakkur rivojlanadi. Shuningdek, keysni tahlil qilish davomida chet tilida yozilgan tibbiy adabiyotlar va onlayn manbalardan foydalanish talab etiladi, bu esa ko'proq bilim manbalarini

jalb qilishga olib keladi.

Tibbiy ingliz tili darslarida qayta aloqaning samarali yo'lga qo'yilishi ham katta rol o'ynaydi. Baholash va tahlil jarayonlari, masalan, talabaning terminlarni nafaqat yodlashi, balki ma'nodosh yoki qarindosh atamalarni tushunish qobiliyati, talaffuzdagi aniq ifodalilik, dialogdagi aktiv ishtiroki bilan bog'liq baholash mezonlari asosida olib borilishi muhim. O'qituvchining "feedback"i doimiy bo'lishi, talabani rag'batlantirishi, o'z xatolarini aniqlashga yordam berishi dars sifatini oshiradi. Shuningdek, amaliy imtihon yoki og'zaki suhbatlar orqali terminlarni qanchalik o'zlashtirganini aniqlash mumkin. Misol uchun, talaba kasallik haqida qisqa prezentatsiya o'tkazishi, bemor holatini ingliz tilida sharhlashi yoki ilmiy maqola konspektini yarata olishi sinov vazifalaridan biri bo'lishi mumkin. Bunday baholash jarayonida xatolar faqatgina grammatik asosda baholanmasdan, balki terminlardan maqsadga muvofiq foydalanish, fikrning ilmiy aniqligi va muloqotning ravonligi ham e'tiborga olinadi. Shu tariqa, tibbiy sohada zarur bo'lgan nutq madaniyati, atama boyligi va kasbiy muloqot uslubini rivojlantirishga erishiladi.

Tibbiy terminlarni o'rgatish bo'yicha zamonaviy uslublar ayni paytda raqamli texnologiyalar bilan boyitilmoqda. Onlayn lug'atlar, mobil ilovalar, virtual simulyatsiya dasturlari talabaning terminologik bazasini boyitishga yordam beradi. Shuningdek, telemeditsina bo'yicha qisqa videodarslar, xalqaro onlayn anjumanlarning videoyozuvlari, mashhur tibbiy bloger yoki mutaxassislarining intervyulari ingliz tili mashg'ulotlariga integratsiya qilinishi mumkin. Bu holat talaba uchun ortiqcha qiyinchilik tug'dirmasdan, ko'nikmalarini doimiy takomillashtirishga zamin yaratadi. Bunda o'qituvchining vazifasi – zarur manbalarni tanlash, ular asosida mashqlar ishlab chiqish, onlayn bahslar yoki forumlarda mavzuga oid terminlardan foydalanishni nazorat qilib borishdir. Natijada, talabalarning chet tili ko'nikmalari mustahkamlanib, ular real

axborot maydoniga muvaffaqiyatli qo'shilish imkoniga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, tibbiyotda inglizcha terminlarni o'rgatish an'anaviy xorijiy til darslaridan bir qadar farq qiladigan, maxsus yondashuv va uslublarga tayangan jarayondir. Bu jarayonda terminlarning kelib chiqishi, ma'no ko'lami, talaffuz xususiyatlari, tibbiy kontekstda qo'llanilishi singari ko'plab omillarni hisobga olish zarur. Talabalar bu terminlarni notiq sifatida o'zlashtirishi, real klinik vaziyatlarda erkin ifodalanishi, ilmiy munozaralarda to'g'ri murojaat qilishi uchun darslarga puxta metodik reja asosida yondashish kerak. Kommunikativ, interaktiv va

integratsiyalashgan usullar – jumladan, ro'lli o'yinlar, keys-stadi, ixtisoslashgan lug'atlar, onlayn resurslardan foydalanish – bu borada eng samarali yo'nalishlarni tashkil etadi. Shuningdek, o'qituvchining fikr bildirish, rag'batlantirish va xatolarni tahlil qilish borasidagi sistemali faoliyati ham, shubhasiz, darslar sifatini belgilab beradi. Aynan shunday didaktik mexanizmlar yordamida kelajakda xalqaro tibbiyot anjumanlarida faol ishtirok eta oladigan, ilmiy tadqiqot ishlarini ingliz tilida e'lon qiladigan va chet eldagi hamkasblar bilan professional darajada muloqotga kirishadigan raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Brown G. English for Medical Purposes: A Practical Guide / G. Brown. – London: Routledge, 2019. – 215 p.
2. Rasskazova T.G. Formirovanie professional'no orientirovannykh inoyazychnykh kompetentsiy u meditsinskikh rabotnikov: monografiya / T.G. Rasskazova. – Moskva: MGU, 2017. – 184 s.
3. Xudoyberganov E.A., Jamolova N.O. Tibbiyot sohasida xorijiy til: integratsiya va innovatsion yondashuvlar // Pedagogika va innovatsion texnologiyalar jurnali. – 2019. – №7. – B. 78–85.
4. DeKeyser R. Practice in a Second Language: Perspectives from Applied Linguistics and Cognitive Psychology / R. DeKeyser. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 299 p.
5. Norman G., Schultz D. Teaching and Learning in Medical Education: How Theory Can Inform Practice / G. Norman, D. Schultz. – New York: Springer, 2014. – 342 p.

TA'LIM MUASSASALARIDA TABIIY-ILMIY SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI VA TARKIBIY KOMPONENTLARI

CHORIYEVA GULBAXOR SHOTEMIROVNA

Toshkent Davlat Agrar Universiteti Meva-sabzavotchilik va uzumchilik fakulteti
Ekologiya va botanika kafedrası assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada ta'lim muassasalarida tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish muammosi va uning mazmuni hamda tarkibiy komponentlari tahlil etiladi. Muallif tabiiy-ilmiy savodxonlik nafaqat biologiya, kimyo, fizika yoki ekologiya singari an'anaviy tabiiy fanlardan xabardor bo'lishni, balki kundalik hayotiy masalalarni ilmiy asosda hal etish ko'nikmalarini shakllantirishni ham o'z ichiga olishini ta'kidlaydi. Maqolada ilmiy tadqiqot faoliyati, fanlararo integratsiya, amaliy laboratoriya tajribalari, interaktiv usullar va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish orqali tabiiy-ilmiy savodxonlikni mustahkamlash yo'llari ko'rsatib o'tilgan. Yordamchi omil sifatida o'qituvchilar malakasini oshirish, oilalar va mahalla hamjamiyati bilan hamkorlik qilish, shuningdek zamonaviy baholash uslublarini joriy etish zarurligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: tabiiy-ilmiy savodxonlik, ilmiy tadqiqot, fanlararo integratsiya, amaliy tajriba, interaktiv usul, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari

Аннотация: В статье рассматриваются проблемы развития естественно-научной грамотности в образовательных учреждениях, а также содержание и составные компоненты этого процесса. Автор указывает, что естественно-научная грамотность включает не только знание таких традиционных предметов, как биология, химия, физика или экология, но и умение научно подходить к решению повседневных проблем. В работе выделяются роль научно-исследовательской деятельности, междисциплинарной интеграции, практических лабораторных экспериментов, интерактивных методов и современных информационно-коммуникационных технологий в укреплении естественно-научной грамотности. Кроме того, подчёркивается важность повышения квалификации педагогов, сотрудничества с семьями и местными сообществами, а также внедрения современных методов оценки.

Ключевые слова: естественнонаучная грамотность, научное исследование, междисциплинарная интеграция, практический опыт, интерактивный метод, информационно-коммуникационные технологии.

Annotation: This article examines the development of scientific literacy in educational institutions, focusing on its content and key components. The author stresses that scientific literacy involves not only knowledge of subjects such as biology, chemistry, physics, or ecology but also the ability to apply scientific reasoning to everyday challenges. Emphasis is placed on the role of research activities, interdisciplinary integration, hands-on laboratory experiments, interactive teaching methods, and modern information and communication technologies in strengthening scientific literacy. Additionally, the importance of teacher professional development, collaboration with families and communities, and the implementation of contemporary assessment methods is highlighted.

Keywords: natural science literacy, scientific research, interdisciplinary integration, practical experience, interactive method, information and communication technologies

Tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish masalasi bugungi kunda zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, turli fanlar kesimida unga erishish vositalari, mazmuni va tarkibiy komponentlarini puxta aniqlash katta ahamiyat kasb etadi. Bir tomondan, globallashuv jarayonida tabiiy-ilmiy bilimlar insonga tabiat va jamiyat

o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni tushunish, ekologik muammolarni chuqurroq anglash va ularning oqibatlarini baholash imkoniyatini bersa, ikkinchi tomondan, jadal innovatsion taraqqiyot davrida barcha sohalarda ilmiy yondashuv va tafakkurni talab qiluvchi jarayonlar tezkorlik bilan rivojlanib bormoqda. Tabiiy-ilmiy savodxonligi yuksak kadrlar va

fuqarolar jamiyati esa taraqqiyotga bo'lgan ehtiyojni to'laqonli ta'minlash, iqtisodiy va ilmiy salohiyatni mustahkamlash, ayni paytda ekotizimlarni himoya qilish hamda barqaror rivojlanishni ta'minlashda muhim omilga aylanadi. Shu bois ta'lim muassasalarida tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish, uni yangi avlod vakillariga yetkazish va amaliy ko'nikmalar hosil qilish uchun zarur pedagogik vositalarni ishlab chiqish dolzarb vazifa sanaladi.

Tabiiy-ilmiy savodxonlik tushunchasi keng qamrovli bo'lib, u nafaqat biologiya, kimyo, fizika, geografiya yoki ekologiya kabi an'anaviy tabiiy fanlarni o'zlashtirish, balki kundalik hayotiy muammolarga ilmiy asosda yondashish, analitik fikrlash, tajribalar o'tkazish, natijalarni izohlash va xulosa chiqarish kabi ko'nikmalarni ham o'z ichiga oladi. Mazkur savodxonlikning poydevori, avvalo, ta'lim mazmunida mustahkam o'rin egallashi va maktab, kollej yoxud boshqa o'quv muassasasi darajasida ilmiy metodologiyani rivojlantirish orqali shakllanadi. Ko'pincha tabiiy-ilmiy savodxonlik faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qoladi, ammo zamon talablari shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar bilimni anglash va yodlash bilangina kifoyalanmasdan, ularni real hayotda qayerda va qanday qo'llashni bilishi, funksional kompetensiyalarni egallashi zarur. Shuning uchun zamonaviy ta'limda fandan olgan nazariy bilimlarni amaliy masalalar bilan bog'lash, turli laboratoriya ishlari, ekskursiyalar, tadqiqot loyihalari va interaktiv metodlar orqali mustahkamlash tobora muhimlashib bormoqda.

Tabiiy-ilmiy savodxonlik mazmuni, eng avvalo, uzviylik va izchillik tamoyillariga asoslangan, bosqichma-bosqich kengayib boradigan o'quv dasturi bilan belgilanadi. Bolalik chog'idan boshlab, tabiat hodisalari, ularning sabablari va oqibatlarini kuzatish, oddiy tajribalar qilish, to'plangan ma'lumotlarni mantiqiy tahlil etish, natijalarni boshqa hodisalar bilan qiyoslash kabilar o'quvchi tafakkurida ilmiy yondashuv poydevorini

yaratadi. Keyinchalik esa o'quvchilar kimyoviy reaktivlar bilan ishlash, fizik hodisalarni modellashtirish, geologik jarayonlarni o'rganish yoki biogenetik tajribalarni kuzatish kabi ancha murakkab jarayonlar bilan tanishar ekan, o'zlari uchun ilmning chinakam samarali vosita ekanini kashfetishadi. Ana shu bosqichda mustahkamlangan amaliy ko'nikma hamda nazariy bilimlar tabiiy-ilmiy savodxonlikning negizini tashkil etib, kelajakda kasbiy faoliyatda ham asqatadigan puxta tayyorgarlikni vujudga keltiradi.

Tabiiy-ilmiy savodxonlikning tarkibiy komponentlarini aniqlash jarayonida avvalo mazkur sohaning metodologik yondashuvlarini inobatga olish lozim. Bunda birinchisi, ilmiy dunyoqarashni shakllantirish tushunchasi bo'lib, o'quvchilarda tabiat qonunlarini sistemali ravishda tasavvur qilish, moddiy dunyoning qonuniyatlarini izchillik bilan o'rganish va real voqelikka tanqidiy ko'z bilan qarash ko'nikmalarini shakllantiradi. Ikkinchi komponent – ilmiy tadqiqot faoliyatini tashkil etish ko'nikmalari, ya'ni kuzatish, eksperiment, amaliy sinov va tahlil qilishning asosiy bosqichlariga doir amaliy malaka. Uchinchi jihat – ilmiy ma'lumotlarni qayta ishlash, tahlil qilish va natijalarni baholash madaniyati bo'lib, bunda o'quvchining mustaqil fikrlash, dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish, eksperimentlar natijalarini xolis talqin qilish mahorati o'sadi. To'rtinchisi, tabiatni asrab-avaylash, ekologik tafakkur va mas'uliyat hissi ham tabiiy-ilmiy savodxonlikdagi alohida o'rin tutadigan komponent hisoblanadi. Chunki ilm-fan yutuqlari, avvalo, tabiat ne'matlaridan oqilona va barqaror foydalanishga qaratilgandagina insoniyatga ijobiy natija beradi. Ushbu komponentlar bir butunlikda o'zaro integratsiyalashgan holda rivojlantirilishi muhimdir.

Tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish borasida ta'lim muassasalarida quyidagi tamoyillarga e'tibor berilishi kerak. Birinchisi, o'quv mashg'ulotlarining amaliyot bilan uyg'unligi ta'minlanishi, ya'ni dars jarayonida

o'quvchilar mustaqil izlanish, eksperiment va tadqiqot qilish imkoniyatiga ega bo'lishi lozim. Ikkinchisi, fanlararo integratsiya usulini qo'llash ham samarali bo'ladi, chunki tabiiy fanlarni matematika, informatika, texnologiya, til va adabiyot yoki ijtimoiy fanlar bilan bog'lash orqali o'quvchilarda mazkur bilimlarning hayotiy ahamiyatini yaxshiroq tushunish yuzaga keladi. Uchinchi tamoyil sifatida interaktiv metodlarni ta'kidlash mumkin, chunki zamonaviy ta'limda dialog asosidagi darslar, guruh yoki jamoaviy loyihalar, munozara usullari, aqliy hujum, keys-stadi kabilar o'quvchilarning faolligini kuchaytiradi, ilmiy tadqiqotchilikka qiziqishini oshiradi va ijodiy tafakkurni rag'batlantiradi. Shu o'rinda raqamli texnologiyalar ham muhim vosita sifatida maydonga chiqadi. Masofaviy laboratoriyalar, virtual tajribalar, interaktiv platformalar hamda onlayn manbalar yordamida tabiiy fanlarning murakkab masalalarini yanada qiziqarli va tushunarli tarzda o'rganish imkoniyati kengayadi.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchi va o'quvchining interaktiv hamkorligiga tayanadi. O'qituvchi bu jarayonda nafaqat bilim beruvchi, balki kuzatuvchi, yo'naltiruvchi, motivatsiya beruvchi va monitoring olib boruvchi shaxs sifatida namoyon bo'lishi zarur. Tabiiy-ilmiy savodxonlikka ega bo'lgan o'qituvchi, avvalo, dars jarayonida ilmiy izlanish metodlarini to'g'ri ko'rsatib bera oladi, o'quvchilarni tadqiqotga jalb etadi, ularning mustaqil ishlashiga, muammoni o'ziga xos yondashuv bilan hal etishiga sharoit yaratadi. Shu bois o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi va ilmiy savodxonligi birlamchi ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va ehtiyojlarini inobatga olgan holda differentsiatsiya qilinadigan dars usullaridan foydalanishi, tajribalarni ko'rsatish bilan cheklanmasdan, ularni talabalar yoki o'quvchilar ishtirokida amalda o'tkazishga e'tibor qaratishi maqsadga muvofiqdir. Bunda noan'anaviy, ijodiy lahzalarni kiritish, masalan, tabiat qo'ynida

amalga oshiriladigan ekspeditsiya, real muammolarni hal qilishga yo'naltirilgan miniloyihalar, soha mutaxassislari bilan uchrashuvlar orqali ta'lim jarayonini boyitish yaxshi samara beradi.

Ta'lim muassasalarida tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirishning yana bir muhim tarkibiy qismi – baholash tizimini takomillashtirishdir. An'anaviy yondashuvda o'quvchilarning bilimlari asosan test, yozma yoki og'zaki imtihonlar orqali tekshiriladi. Garchi bunday baholash muayyan darajadagi nazariy tayyorgarlikni aniqlash imkonini bersada, tadqiqot ko'nikmalarini, amaliy jarayonlarni tushunish yoki mustaqil fikrlashni to'liq o'lchay olmaydi. Shu sabab, zamonaviy baholashni shakllantiruvchi yondashuv talab qilinadi. Unda o'quvchilarning loyihaviy ishlari, laboratoriya kundaliklari, individual yoki guruh yoshlar natijalari, prezentatsiyalar, ijtimoiy loyihalarda qatnashish va shu kabilar hisobga olinadi. Bunday baholash shakllari nafaqat bilim darajasini, balki ijodiy yondashuvni, muammoni hal qilish qobiliyatini, jamoa bilan ishlash hamda o'zaro muloqot qilish sifatlarini ham o'lchash imkonini yaratadi. Tabiiy-ilmiy savodxonlik holatini har tomonlama baholash esa o'quvchilar salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish va ularning kelajakda ilmiy yo'nalishda samarali faoliyat yuritishiga poydevor yaratish demakdir.

Ta'lim muassasalarida tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish uchun yo'lga qo'yiladigan har qanday dasturning muvaffaqiyati o'qituvchilarning malaka darajasi bilan chambarchas bog'liq ekanini inobatga olish zarur. Shunday ekan, o'qituvchilar malakasini oshirish kurslari, ilmiy-amaliy seminarlar, konferensiyalar va treninglarni doimiy asosda tashkil etish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanish tajribasini kengaytirish darkor. O'qituvchilar bir tomondan, yuksak ilmiy salohiyatga ega bo'lishi, ikkinchi tomondan esa o'quvchilarga yo'naltirilgan, ularning yosh xususiyatlarini

inobatga oladigan, milliy madaniyat va an'analar bilan birga innovatsion yondashuvga tayanadigan metodik bazaga ega bo'lishi kerak. Shuningdek, ilmiy-tekshirish institutlari, oliy ta'lim muassasalari hamda maktablar yoki o'rta-maxsus ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, qo'shma loyihalarni yo'lga qo'yish, ilmiy laboratoriyalardan amaliy foydalanish kabi omillarni rivojlantirish orqali tabiiy-ilmiy savodxonlikni oshirish mumkin.

Tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirishda ota-onalar va mahalla hamjamiyati ham muhim o'rin tutadi. Yoshi kichik o'quvchilar ko'p vaqtini oilada o'tkazgani bois, oilada barpo etiladigan muhit, tabiatga munosabat va hayotiy masalalarni hal qilishda qo'llaniladigan uslublar ham bolalarning fikrlash tarziga o'z ta'sirini o'tkazadi. Agar oilada kitob o'qish, tabiatni kuzatish, oddiy tajribalar qilish, bolaga savol berish madaniyati rivojlangan bo'lsa, bu maktabdagi jarayonlarga ham ijobiy ta'sir etadi. Shu bois mahallalarda, oilalarda tabiiy-ilmiy savodxonlikni kuchaytirish, kichik laboratoriyalar yoki tajriba burchaklarini tashkil etishga undash, turli ko'rik-tanlovlar, ilm-fan ko'rgazmalari kabi tadbirlarni o'tkazish o'quvchilarning qiziqishini yanada oshirishi mumkin. O'z navbatida, mahalla faollari, ijodiy uyushmalar yoki korxona va tashkilotlar ham maktabga ko'mak berish, xayriya yoki grant loyihalari orqali tabiiy ilm-fanni qo'llab-quvvatlashlari mumkin. Bunday ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish, aslida, butun jamiyatning ilmiy salohiyatiga xizmat

qiladi.

Xulosa sifatida aytganda, ta'lim muassasalarida tabiiy-ilmiy savodxonlikni rivojlantirish, avvalo, mazmunli o'quv dasturlari, ilmiy tadqiqot ko'nikmalarini shakllantiradigan metodik kompleks, zamonaviy baholash tizimi va yuqori malakali o'qituvchi kadrlar bilan bevosita bog'liqdir. Bunday savodxonlikning negizini fanlararo integratsiya, amaliy-ijodiy mashg'ulotlar, raqamli texnologiyalarni qo'llash, interaktiv yondashuv va barqaror rivojlanish g'oyalariga tayangan holatda buzilmasdan shakllantirilishi ta'minlaydi. Eng asosiysi, tabiiy-ilmiy savodxonlikka ega yoshlar nafaqat o'z kelajak kasbiy faoliyatida, balki ijtimoiy hayotda ham tanqidiy fikrlashni, dalillarga tayangan holda qaror qabul qilishni va atrof-muhitga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishni o'rganadi. Bu jarayon, o'z navbatida, jamiyat taraqqiyotida ilm-fanning yetakchi o'rne mustahkamlanishiga, ilmiy salohiyatli kadrlar yetishib chiqishiga, innovatsiyalarni yaratish hamda tatbiq etishga xizmat qiladi. Shu sababdan ham tabiiy-ilmiy savodxonlik ta'limning ilk bosqichidan boshlab akademik uzluksizlik asosida rivojlantirilib, jamiyatda fan va texnologiyaning butun imkoniyatlarini ro'yobga chiqaradigan avlodni tarbiyalashga yordam berishi darkor. Shunda mas'uliyatli, ilmiy fikrlovchi va atrof-muhitga hurmat bilan munosabatda bo'ladigan yoshlar shakllanib, ular ezgu maqsadlar sari yanada dadil odimlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). – Qonun 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan, 2020-yil 24-sentabrdan kuchga kirgan. – T.: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2020.
2. Xalq ta'limi vazirligi. Tabiiy fanlar bo'yicha o'quv dasturlari va metodik qo'llanmalar. – T.: Xalq ta'limi vazirligi nashriyoti, 2020. – 64 b.
3. UNESCO. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. – Paris: UNESCO Publishing, 2017. – [Elektron resurs]: <https://www.unesco.org/> (saytdan foydalanish sanasi: 2025-y. 07-mart).
4. OECD. PISA 2018 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2019. – 208 p.
5. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – 5th ed. – New York: Routledge, 2014. – 576 p.

TALABALARDA POZITIV DUNYOQARASHNI SHAKLLANTIRISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

YAKUBOVA SHAXNOZA ERKINBAYEVNA

Urganch davlat pedagogika instituti PhD

Annotatsiya: Mazkur maqolada talabalarda pozitiv dunyoqarashni shakllantirishning metodologik asoslari tahlil qilinadi. Muallif talabalik davridagi hayotiy tajriba, psixologik xususiyatlar, ijtimoiy-psixologik muhit va ma'naviy-axloqiy qadriyatlarning ijobiy qarashlar rivojiga ta'sirini atroflicha ko'rib chiqadi. Interfaol dars metodlari, o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan treninglar, mustahkam ijtimoiy aloqalar va ma'naviy qadriyatlar uyg'unligi natijasida talabalarda optimizm, ijodiy fikrlash, shaxsiy mas'uliyat va jamiyatga xizmat ko'nikmalari mustahkamlanishi ta'kidlanadi. Shuningdek, bu jarayonni doimiy kuzatish va baholash, psixologik ko'mak hamda motivatsion yondashuvlar orqali samarali kechishini ta'minlash zarurligi qayd etiladi.

Kalit so'zlar: pozitiv dunyoqarash, metodologik asoslar, psixologik xususiyat, ijtimoiy muhit

Аннотация: В данной статье рассматриваются методологические основы формирования позитивного мировоззрения у студентов. Автор акцентирует внимание на том, что жизненный опыт в период студенчества, психологические особенности, социально-психологическая среда и духовно-нравственные ценности существенно влияют на развитие положительного восприятия мира. Подчеркивается, что интерактивные методы обучения, тренинги по саморазвитию, крепкие социальные связи и опора на духовные ценности способствуют укреплению оптимизма, креативного мышления, личной ответственности и стремления служить обществу. Кроме того, указывается на важность постоянного мониторинга и психологической поддержки для обеспечения эффективности данного процесса.

Ключевые слова: позитивное мировоззрение, методологические основы, психологические особенности, социальная среда.

Annotation: This article examines the methodological foundations for fostering a positive worldview among university students. The author emphasizes how the life experience gained during student years, psychological characteristics, socio-psychological environment, and moral-spiritual values significantly shape an optimistic outlook. Interactive teaching methods, self-development trainings, strong social ties, and an emphasis on spiritual values are highlighted as effective approaches to cultivating optimism, creative thinking, a sense of responsibility, and a commitment to contributing to society. The article also underscores the necessity of ongoing monitoring, psychological support, and motivational strategies to ensure the effectiveness of this process.

Keywords: positive worldview, methodological foundations, psychological characteristics, social environment

Talabalarda pozitiv dunyoqarashni shakllantirish masalasi hozirgi zamon pedagogikasi va psixologiyasi doirasida eng dolzarbyo'nalishlardan birisifatida qaralmoqda. Davrning global o'zgarishlari, iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarning jadallashuvi, turli ma'naviy-axloqiy muammolar yosh avlodning shaxs sifatida rivojlanishida tobora ko'p qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. Shu bois oliy ta'lim muassasalari oldida turgan vazifalardan

biri – talabalarda hayotga real va shu bilan birga ijobiy, konstruktiv munosabatni tarkib toptirish, turli vaziyatlarda optimizm va mustahkam e'tiqod bilan harakat qilish, o'z bilim va mahorati orqali jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shish istagini mustahkamlashdir. Pozitiv dunyoqarash inson ongi va ruhiy holatidagi birlamchi tamoyil bo'lib, u insonning dunyoni qanday qabul qilishi, o'z o'rnini qanday idrok etishi va vaziyatlarga qanday munosabat

bildirishi bilan chambarchas bog'liq. Aynan shu ijobiy nuqtai nazar talabaning kelajak rejalari, mas'uliyat hissi, ijodiy tafakkuri, shuningdek, ijtimoiy adaptatsiyasi va kommunikativ ko'nikmalarining rivojlanishiga yordam beradi.

Pozitiv dunyoqarash tushunchasi bir necha metodologik asoslar bilan izohlanadi. Avvalo, har bir shaxs dunyoni o'z tajribasidan kelib chiqib tushunib yetadi. Talabalar davrida to'plangan hayotiy tajriba esa, ularning fikr yuritishida, tanqidiy tahlil qilishida va ijtimoiy muhitga moslashishida tayanch punkt vazifasini bajaradi. Talabalik yillari – mustaqil hayotga yo'l ochilishi, kasbiy bilim va malakani egallash, jamiyatdagi turli holatlarni o'rganish, munosabatlarda yangi bosqichni boshlash davri ekan, bu jarayonda shaxs shakllanishining asosiy poydevori barpo etiladi. Unda talabaning qanday ruhiy holatda bilim olishi, ijod qilishi, jamoadagi faoliyati ko'pincha u shakllantirgan dunyoqarashga, xususan, ijobiy yoki salbiy tasavvurlarga tayanadi. Pozitiv dunyoqarashni rivojlantirish metodologik asoslarda o'z ifodasini topadi: bunda avvalo, talabaning psixologik xususiyatlari, ijtimoiy-axloqiy me'yorlari va tarbiyaviy qadriyatlar bilan uzviy bog'liqlikda ish tutish kerak.

Birinchi metodologik asos sifatida shaxsning individualligi va tabiatini e'tirof etish mumkin. Har bir talaba o'ziga xos qobiliyat, temperament, motivatsiya va ehtiyojlarga ega. Pozitiv dunyoqarash shakllanishini ilmiy o'rganishda, talabaning shaxs sifatida namoyon bo'lishi va hayotiy tajribasi bilan uyg'un ravishda qurish lozim. Bunda psixologik tamoyillar – masalan, ijtimoiy o'rganish nazariyasi, kognitiv rivojlanish, hissiy barqarorlik va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalari kabi jihatlar inobatga olinadi. Shuningdek, talabaning xulq-atvori, qiziqishlari va nuqtai nazari ko'pincha uning oilaviy tarbiyasi va maktab davridagi tajribalar bilan ham belgilanishi mumkin. Metodologik yondashuvda aynan shu bosqichlarni sistema asosida tahlil qilish talab etiladi. Shuningdek, har bir individning qarashlariga ijtimoiy muhit, jamoadagi aloqa, ustozlar ta'siri, turli

innovatsion loyihalarda ishtirok etish, adabiy-badiiy asarlar o'qish kabi omillar ham alohida hissa qo'shadi.

Ikkinchi metodologik asos sifatida ijtimoiy-psixologik muhitni keltirish mumkin. Talabaning o'qish jarayonida jamoadagi ijtimoiy munosabatlar, ustoz va talabalar o'rtasidagi psixologik muhit, doimiy baholash, rag'batlantirish, tanqid qilish kabi omillar shaxsning ijtimoiy orientatsiyasiga bevosita ta'sir qiladi. Oliy ta'lim muhitida sog'lom raqobat, ijodiy tajribalar almashinuvi, haqiqiy do'stona munosabatlar shakllansa, pozitif dunyoqarash mustahkamlanadi. Bunday muhit, odamlar o'rtasida mehr-oqibat, hamkorlik va hurmat hissi uyg'otgan holda, yoshlarni fidoyilikka, kelajak uchun mas'uliyatni his etishga undaydi. Talabalar o'zaro muloqotda to'g'ri baholash, adolatli tanqid, konstruktiv takliflar orqali dars jarayonida ham, darsdan tashqari faoliyatda ham bir-birlarini qo'llab-quvvatlashga harakat qiladilar. Shu tariqa shakllangan ijtimoiy muhit talaba shaxsida optimizm, hayotga qiziqish va intilish, shu bilan birga, o'zgarishlarga ochiq ko'z bilan qarash xususiyatlarini rivojlantiradi.

Uchinchi metodologik asos – didaktik-psixologik yondashuvlar uyg'unligi bo'lib, bunda turli fanlar kesimida pozitiv dunyoqarashga ta'sir etadigan faktorlarga e'tibor qaratiladi. Masalan, pedagogik jarayonni to'g'ri tashkil etish talabaning dunyoqarashiga ta'sir qilish uchun muhim ahamiyatga ega. Dars mashg'ulotlarining interfaol usullarda olib borilishi, loyihaviy yoki tadqiqot metodlarining joriy qilinishi, ijodiy topshiriqlar va bahs-munozaralar talabaning faolligini oshiradi. Bu jarayonda talaba nafaqat mustaqil izlanish, balki guruhi bilan hamkorlik qilishi, o'z fikrini himoya qilishi va boshqalarga tayanishi orqali ijobiy qarashlar shakllantiradi. Innovatsion pedagogik texnologiyalar, masalan, keys-stadi, "aqliy hujum", klaster, "davra suhbat" kabi usullar talabaning cheklangan nazariy doiradan chiqib, kengroq dunyo nigohiga ega bo'lishiga xizmat qiladi. Natijada o'quv jarayonining

o'zi mustahkam poydevorga ega bo'lib, talaba hayotdagi turli murakkab masalalarni ham ijobiy yechish mumkinligiga ishonch hosil qiladi.

Pozitiv dunyoqarashni shakllantirish, to'rtinchi metodologik asosga ko'ra, talabalarning o'zini o'zi anglash va o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan strategiyalar bilan ham uyg'unlashadi. Insonning o'z xatti-harakatlari, hissiyotlari, rejalari va ularga ta'sir qiluvchi omillarni puxta tahlil qilish o'zini o'zi anglash jarayonida ro'y beradi. Bu jarayonda aks sado metodi, ya'ni fikr va his-tuyg'ularni ifoda etish, kundalik tutish, psixologik treninglar o'tkazish, mentorlik yoki murabbiylik orqali ko'maklashish kabi shakllar qo'llanilishi mumkin. Bunda talaba ichki ziddiyatlarini, quvonch va tashvishlarini tekshirib ko'rishi, o'z kuchli va zaif tomonlarini aniqlashi, hayotda bajarmoqchi bo'lgan niyatlari borasida aniq tasavvurga ega bo'lishi orqali o'z ruhiyatida ijobiy o'zgarishlar sezadi. Shaxsiy maqsadlar bilan ijtimoiy manfaat uyg'unlashgani sari pozitiv dunyoqarash nochorlik yoki negativ qarashlar o'rnini egallab boradi. Hattoki qiyin vaziyatlarda ham talaba o'zida ishonch topishi, atrofdagilarning yordamiga suyanishi va o'z yutuqlari uchun mas'ul bo'lishi mumkin.

Beshinchi metodologik asos, e'tiborni ma'naviy-axloqiy qadriyatlar bilan uyg'unlikka qaratadi. Pozitiv dunyoqarash – bu nafaqat optimizm yoki shunchaki ijobiy fikrlash, balki insonning ma'naviy qadriyatlarga suyangan holda xulosa chiqarishi, o'zgalarga yordam berishi, o'zi va atrofdagilar oldida mas'uliyatni his etishi bilan ham belgilanadi. Talaba yoshlar vatanga muhabbat, oilaga sadoqat, insonparvarlik va adolat kabi tamoyillarni o'z faoliyatida tatbiq etsagina, hayotga ijobiy nigoh bilan qarash imkoniga ega bo'ladi. Chunki ma'naviy qadriyatlar bilan boyitilgan shaxs ham o'z kelajagini, ham jamiyatni rivojlantirish maqsadida faol intiladi. Shuningdek, madaniyat va san'at bilan tanishish, jahon adabiyoti yoki mumtoz asarlarni o'qish, milliy urf-odatlariga hurmat

bilan qarash, talabalarda keng dunyoqarash va bag'rikenglikni shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, axloqiy qadriyatlarsiz ijobiy dunyoqarash samarasiz bo'lib qolishi, faqat nazariy optimizm darajasida qolishi mumkin. Shu bois, tarbiyaning muhim qismi sifatida insonparvarlik, xalqparvarlik va umumbashariy qadriyatlarga e'tibor qaratish, ijobiy qarashlarning metodologik manbalaridan biridir.

Pozitiv dunyoqarash metodologiyasini ishlab chiqishda innovatsion texnologiyalar va zamonaviy axborot vositalarining o'rni ortib bormoqda. Yoshlar internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali jadal tarzda axborot almashishiga qaramay, mazmunli va foydali kontentga yo'naltirish masalasi ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bunday sharoitda talabaning e'tiborini jamiyat uchun muhim mavzularga qaratish, ijtimoiy loyihalarda faol ishtirokini ta'minlash, onlayn platformalarda ma'rifiy va motivatsion materiallar yaratish orqali yashirin intellektual salohiyatni ro'yobga chiqarish mumkin. Shu tariqa talabalar nafaqat iste'molchi, balki kontent ishlab chiqaruvchi va axborot ishlab chiquvchi subyekt sifatida ham ijobiy vazifani bajaradi. Bu orqali ular atrof-dunyoga ijobiy nigoh bilan qarash, turli hodisalarni tahlil qilayotganda ham ruhan ijobiy munosabatda bo'lish, tanqidiy fikrlash bilan birga konstruktiv echimlar topish malakasiga ega bo'lib boradi.

Talabalarda pozitiv dunyoqarashni shakllantirishdagi yana bir muhim nuqta – doimiy baholash va monitoring mexanizmlarining yo'lga qo'yilishidir. Pedagog va psixologlar, kurs rahbarlari yoki dekanat vakillari talabalarning psixologik holati, jamoadagi o'zaro munosabati, o'qishdagi yutuq yoki kamchiliklarini doimiy kuzatib turishlari, o'z vaqtida yordam berishlari, muammolarni erta aniqlashlari kerak. Agar talaba uzluksiz negativ qarashlar bilan qolib ketsa, demak, uning shaxsiy yoki ijtimoiy muammolari bo'lishi mumkin. Bu holatni bartaraf qilish uchun individual suhbatlar, psixologik treninglar, motivatsion uchrashuvlar

va boshqa usullar qo'llanishi lozim. Bunday kuzatuv-munozaralardan kelib chiqib, tahsil olayotganlarni psixologik xatardan himoya qilish, o'z vaqtida harakatlar qilish mumkin. Shu tarzda pozitiv kayfiyat umumiy muhitga yoyilib, salbiy qarashlar yoki ruhiy holatlar asta-sekin bartaraf etiladi.

Xulosa o'rnida aytganda, talabalarda pozitiv dunyoqarashni shakllantirish uchun metodologik asoslar bir necha yo'nalishga bo'linib, izchil va uyg'un tarzda qo'llanishi lozim. Avvalo, shaxsning individualligi va psixologik xususiyatlarini inobatga olish, ijtimoiy-psixologik muhitni sog'lomlashtirish, didaktik usullarni boyitish, o'z-o'zini rivojlantirishga yo'naltirilgan strategiyalarni qo'llash hamda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarga

tayangan holda ish ko'rish zarur. Bularning barchasi oliy ta'lim muassasalarida, xususan, o'quv jarayonining barcha bosqichlarida talabalarda ijobiy munosabat, ishonch, optimizm va e'tiqodni kuchaytiradi. Bunday sharoitda shakllangan ijobiy dunyoqarash talabalarda nafaqat individual muvaffaqiyatga intilish, balki jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shish, murakkab vaziyatlarda sabr-toqat va qat'iylik bilan oldinga odimlash kabi sifatlarni mustahkamlaydi. Shunday qilib, pozitiv dunyoqarashni shakllantirish bugungi kunda barcha pedagogik va psixologik jarayonlarning asosiy maqsadlaridan biri bo'lib, u ilmiy asosda tizimli ravishda yo'lga qo'yilsa, yosh avlod hayotning barcha sohalarida muvaffaqiyatga erishishga zamin hozirlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rogers C. R. On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy. – Boston: Houghton Mifflin, 1961. – 420 p.
2. Seligman M. E. P. Learned Optimism: How to Change Your Mind and Your Life. – New York: Vintage Books, 2006. – 336 p.
3. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – 5th ed. – New York: Routledge, 2014. – 576 p.
4. UNESCO. The Future of Education: Global Challenges and Opportunities. – Paris: UNESCO Publishing, 2019. – [Elektron resurs]: <https://www.unesco.org/> (saytdan foydalanish sanasi: 2025-y. 09-mart).

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM ISLOHOTLARI VA XALQARO INTEGRATSIYA

HAYDAROVA SURAYYO ABDUSALOMOVNA
Jizzax davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Oliy ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlarning asosiy yo’nalishlari, kutilayotgan natijalar, yuzaga kelayotgan qiyinchiliklar, real misollar va kelgusidagi aniq strategik rejalar keng tahlil qilinadi.

Kalit so’zlar: ta’lim, raqamli texnologiya, modernizatsiya, innovatsiya, integratsiya, globalizatsiya.

So‘nggi o‘n yillik davomida O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimida tub o‘zgarishlar va keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirilmoqda. Davlat innovatsion ta’lim modelini yaratish va uni global standartlarga moslashtirish uchun strategik tashabbuslarni amalga oshirishga katta e’tibor qaratmoqda. Shu maqsadda, milliy ta’lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish, ilg‘or pedagogik metodlarni joriy etish hamda universitetlarni global ilmiy hamjamiyat bilan faol integratsiyalashuvini ta’minlash uchun turli yo’nalishlarda islohotlar olib borilmoqda.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida olib borilayotgan islohotlar bir necha asosiy yo’nalishlarga bo‘lingan bo‘lib, ularning barchasi ta’lim sifatini oshirish, ilmiy salohiyatni rivojlantirish va innovatsiyalarni kengaytirishga qaratilgan.

Universitetlarda dars jarayonlarini modernizatsiya qilish va o‘quv dasturlarini xalqaro standartlarga moslashtirish orqali talabalar sifatli bilim olish imkoniyatlarini kengaytirish ko‘zda tutilgan. Masalan, Toshkentdagi yetakchi universitetlarda so‘nggi ikki yil ichida onlayn ta’lim platformalarining joriy etilishi buning yaqqol misolidir. Bunda innovatsion texnologiyalar, virtual laboratoriyalar va interaktiv ta’lim vositalari

katta rol o‘ynadi. Bundan tashqari, dars jarayonlarida raqamli ta’lim resurslarining qo‘llanilishi o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq o‘zlashtirishiga va amaliy ko‘nikmalarini mustahkamlashga imkon yaratdi. Raqamli platformalar yordamida o‘qituvchilar va talabalar o‘rtasidagi interaktiv aloqalar kuchaytirilib, darslarning sifatini doimiy ravishda monitoring qilish mexanizmlari ham joriy etildi.

Oliy ta’lim muassasalarida ilmiy-tadqiqot faoliyatini kuchaytirish uchun maxsus tadqiqot fondlari va grantlar tizimi yaratildi. Masalan, “Innovatsiya 2025” dasturi doirasida ayrim universitetlar startup loyihalarini qo‘llab-quvvatlash orqali yillik ilmiy ishlab chiqarish ko‘rsatkichlarini 30% ga oshirishga erishdi. Bu jarayonda, ilmiy markazlar, laboratoriyalar va innovatsion markazlar faol ishtirok etmoqda. Xalqaro hamkorlik shartnomalari asosida qo‘shma ilmiy tadqiqotlar olib borilib, nafaqat ilmiy jurnallarda maqolalar chop etilishi, balki patentlar va yangi texnologiyalar ishlab chiqilishi ham qo‘llab-quvvatlanmoqda. Bunda, O‘zbekistonlik olimlar xorijiy ekspertlar bilan hamkorlikda innovatsion yechimlar va texnologiyalarni rivojlantirish borasida tajriba almashmoqda.

O‘qituvchilarning malakasini oshirish va

ularni zamonaviy ta'lim texnologiyalari bilan tanishtirish ham asosiy yo'nalishlardan biridir. Yil davomida tashkil etilayotgan xalqaro seminarlar, treninglar orqali o'qituvchilar yangi metodikalarni o'zlashtirishi va o'zlarining pedagogik yondashuvlarini takomillashtirishi ta'minlanmoqda. Misol uchun, ayrim oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan xalqaro konferensiyalar va treninglar natijasida o'qituvchilarning zamonaviy ta'lim metodologiyalari bo'yicha bilimlari sezilarli darajada oshgan. Bu jarayonda, ta'lim texnologiyalari va innovatsion yondashuvlarni o'zlashtirish uchun maxsus onlayn kurslar va sertifikatlash dasturlari ham tashkil etilgan.

Globalizatsiya jarayoni O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga o'z aksini kuchli ko'rsatayapdi deyish mumkin. Dunyo miqyosidagi o'zaro hamkorlik, ilmiy almashinuv va xalqaro akreditatsiya jarayonlari orqali mamlakat universitetlarining global maydonda raqobatbardoshligini oshirishga katta urg'u berilmoqda.

Dunyoning yetakchi universitetlari bilan imzolangan hamkorlik shartnomalari doirasida talabalar va o'qituvchilarning almashinuv dasturlari kengaytirilmoqda. Masalan, "Erasmus+" dasturi orqali bir qator O'zbekiston universitetlari Yevropa mamlakatlari bilan qo'shma ilmiy tadqiqotlar, talabalar almashinuvi va hamkorlik loyihalarini muvaffaqiyatli amalga oshirmoqda. Bu esa, nafaqat talabalarga yangi bilimlar olish imkoniyatini yaratibgina qolmay, balki o'qituvchilarning ham tajribalarini boyitishda muhim rol o'ynaydi. Akademik almashinuvlar natijasida, universitetlar o'zlarining ilmiy salohiyatini xalqaro miqyosda namoyish etish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xalqaro akreditatsiya jarayonlari orqali universitetlar o'z ta'lim tizimini global standartlarga moslashtirishga intilmoqda. Universitetlar va ta'lim dasturlarining

xalqaro akreditatsiyadan o'tkazilishi orqali O'zbekiston oliy ta'lim tizimining sifati xalqaro hamjamiyat tomonidan tan olinmoqda. Shu jarayonda, maxsus monitoring tizimlari va sifatni baholash mexanizmlari joriy etilib, dars jarayonlarining samaradorligini oshirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xalqaro akreditatsiya shuningdek, xorijiy talabalar va o'qituvchilarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirib, universitetlarning global obro'sini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Xalqaro hamkorlik orqali ilmiy tadqiqotlar va innovatsion loyihalarga xorijiy investitsiyalar jalb qilinmoqda. Xorijiy investitsiyalar, ayniqsa texnologiya va startup sohalarida, universitetlarga yangi texnologiyalarni ishlab chiqish va ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish imkoniyatini yaratayapdi. Islohotlar va xalqaro integratsiya natijasida ko'plab ijobiy o'zgarishlar yuzaga kelmoqda, bu esa kelajakda mamlakatning ilmiy-texnologik salohiyatini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Zamonaviy o'quv dasturlari va amaliy ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan kurslar orqali talabalar nazariy bilim bilan birga amaliy tajriba ham orttirmoqda. Mintaqaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yangi metodik yondashuvlar asosida bitiruvchilarning ishga joylashish ko'rsatkichlari 25–30% ga oshgan. Bu holat, o'z navbatida, mehnat bozori ehtiyojlariga javob beruvchi kadrlar tayyorlashda muhim rol o'ynaydi. Talabalar o'rtasida innovatsion loyihalarga jalb etilish, startaplar va ijtimoiy tadqiqotlar orqali amaliy tajriba orttirish imkoniyati kengaymoqda.

Raqamli texnologiyalarni keng qo'llash orqali dars jarayonlari avtomatlashtirilib, interaktiv o'quv platformalari joriy etildi. Mamlakat miqyosida olib borilgan sinovlar raqamli ta'limning samaradorligini va o'qitish sifatini sezilarli darajada oshirganini tasdiqladi. Raqamli transformatsiya nafaqat darsliklar va laboratoriya ishlarini avtomatlashtirish,

balki onlayn konsultatsiya va virtual sinflar orqali o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi interaktiv aloqani kuchaytirishda ham muhim rol o'ynaydi. Shu tarzda, talabalar zamonaviy texnologiyalar bilan tanishib, global raqamli muhitga moslashishda poydevor yaratilmoqda.

Xalqaro akreditatsiya va hamkorlik natijasida O'zbekiston universitetlari global miqyosda obro'sini oshirib, xorijiy talabalar va o'qituvchilarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirdi. Universitetlarning xalqaro reytinglarida sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda, bu esa mamlakatning ilmiy va texnologik salohiyatining oshishiga xizmat qiladi. Global maydonda tan olinishi universitetlarning ilmiy tadqiqotlari va innovatsion loyihalariga xalqaro hamkorlikni kuchaytirishga, shuningdek, xalqaro grant va investitsiyalarni jalb etishga turtki bo'lmoqda.

Hozirgi yutuqlar va islohotlarga qaramay, oliy ta'lim tizimida ba'zi dolzarb qiyinchiliklar va to'sqinliklar ham mavjud. Ularni aniqlash va bartaraf etish kelgusidagi muvaffaqiyat uchun muhim hisoblanadi.

Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va o'quv resurslarini modernizatsiya qilish uchun yetarli moliyaviy va texnik infratuzilma yaratilishi zarur. Mintaqaviy tajriba shuni ko'rsatadiki, ayrim universitetlarda texnologik yangilanishlar uchun byudjet cheklovlari mavjud. Shu bois, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, shuningdek, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish orqali moliyaviy resurslarni kengaytirish zarur. Raqamli infrastrukturani rivojlantirish va texnik xizmat ko'rsatish tizimlarini modernizatsiya qilish uchun maxsus fondlar tashkil etilishi ham dolzarb masala hisoblanadi.

Yangi pedagogik metodlar va texnologiyalarni samarali joriy etish uchun o'qituvchilarning doimiy ravishda malakasini oshirish talab etiladi. Xalqaro tajribani o'zlashtirish jarayonida madaniy va metodik

farqlarni bartaraf etish, o'qituvchilar o'rtasida doimiy seminarlar, treninglar tashkil etish lozim. Shuningdek, o'qituvchilarning fikr va mulohazalarini inobatga oluvchi tizimlarni joriy etish, ularning ehtiyojlarini aniqlash va ularga individual yondashuvni ta'minlash muhim hisoblanadi.

Mahalliy ta'lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish jarayonida madaniy, siyosiy va huquqiy omillarni inobatga olish zarur. Milliy an'analar va qadriyatlarni saqlab qolish bilan birga, global talablar va xalqaro standartlarga javob beradigan ta'lim tizimini shakllantirish uchun strategik rejalashtirish muhim rol o'ynaydi. Ushbu jarayonda, xalqaro hamkorlik tajribasi, maslahat va mutaxassislik asosida davlat siyosatini shakllantirish, qonunchilikni moslashtirish va akademik erkinlikni mustahkamlash zarur.

Kelajakda amalga oshirilishi rejalashtirilayotgan islohotlar doirasida aniq vaqt jadvali, bosqichma-bosqich strategiyalar va monitoring mexanizmlarini ishlab chiqish lozim. Masalan, keyingi 5 yil ichida barcha universitetlar uchun yagona raqamli o'quv platformasini joriy etish, o'qituvchilar va talabalar uchun maxsus trening dasturlarini ishlab chiqish va xalqaro hamkorlikni kengaytirish rejalashtirilmoqda. Buning uchun, davlat, universitetlar va xususiy sektor o'rtasida strategik hamkorlik shartnomalari imzolanishi, maxsus investitsiya fondlari yaratilishi va ta'lim sifatini doimiy monitoring qilish tizimlari joriy etilishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim islohotlari va xalqaro integratsiya jarayoni mamlakatning ilmiy-texnologik salohiyatini oshirish, talabalarni global bozor uchun raqobatbardosh kadrlar sifatida tayyorlash va xalqaro ilmiy hamjamiyatda o'z o'rnini mustahkamlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Yangi islohotlar natijasida talabalar malakasi, ilmiy tadqiqotlar va raqamli transformatsiya

chuqur hamkorlik orqali O‘zbekiston oliy ta’limi nafaqat mintaqada, balki global miqyosda yetakchi o‘ringa erishishi kutilmoqda. Ushbu kengaytirilgan tahlil asosida islohotlarning samaradorligi va istiqbolli rejalarini yanada mukammal shakllantirishga qaratilgan choralar qo‘llanilishi zarur.

-

TALABALARDA TANQIDIY VA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARI (XUSUSIY UNIVERSITETLAR MISOLIDA)

JOLDASOVA GOZZAL AYBEKOVNA
Nukus innovatsion instituti assistent oqituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistondagi xususiy universitetlar misolida talabalarda tanqidiy va kreativ (ijodiy) fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalar tahlil etiladi. Interaktiv ta'lim, keys-stadi (case study), loyihaviy ta'lim, muammoli vaziyatlar asosidagi yondashuv, "davra suhbat" usuli hamda raqamli platformalar orqali onlayn mashg'ulotlar o'quv jarayonini faollashtirishi, tanqidiy tahlil qilish va ijodkorlikni kuchaytirishi ta'kidlanadi. Shuningdek, "student-centered" yondashuv, motivatsiya va akademik erkinlik darajasining xususiy universitetlarda yuqoriligi bu metodlarning samarali tatbiq etilishiga zamin yaratishi ko'rsatilgan. Xulosa sifatida, tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirish O'zbekiston ta'lim tizimining raqobatbardoshligini mustahkamlashi va jamiyatda innovatsion taraqqiyotni ta'minlashi qayd etiladi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, xususiy universitet, pedagogik texnologiya, interaktiv ta'lim, keys-stadi, loyihaviy ta'lim, muammoli vaziyat, "davra suhbat", raqamli platformalar, "student-centered" yondashuv, motivatsiya

Аннотация: В данной статье на примере частных университетов Узбекистана рассматриваются педагогические технологии, способствующие развитию у студентов критического и креативного мышления. Особое внимание уделяется таким методам, как интерактивное обучение, кейс-стади, проектное обучение, проблемные ситуации, метод «круглого стола» и использование цифровых платформ для проведения онлайн-занятий, которые повышают активность студентов, стимулируют критический анализ и творческий подход. Также подчеркивается, что «ориентированный на студента» (student-centered) подход, мотивация и более высокая степень академической свободы в частных вузах создают благоприятные условия для успешного внедрения данных методов. В заключении отмечается, что развитие критического и креативного мышления укрепляет конкурентоспособность системы образования Узбекистана и способствует инновационному прогрессу в обществе.

Ключевые слова: критическое мышление, креативное мышление, частный университет, педагогические технологии, интерактивное обучение, кейс-стади, проектное обучение, проблемная ситуация, «круглый стол», цифровые платформы, «ориентированный на студента» подход, мотивация

O'zbekistonda xususiy universitetlar soni ortib borayotgan bir davrda, talabalarda tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan yangi usul va yondashuvlar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ta'lim tizimi doimiy o'zgarishlar jarayonida ekan, an'anaviy o'qitish metodlarining samaradorligi tekshirilishi, ular qayta ko'rib chiqilishi lozim. Talabalarda mustaqil va ijodiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish hamda rivojlantirish, zamonaviy ta'lim jarayonining ustuvor maqsadlaridan

biri bo'lib, bu maqsadga erishishda pedagogik texnologiyalar alohida o'rin tutadi. Xususiy universitetlar misolida olib boriladigan tahlillar, talabalarining tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmalarini mustahkamlashda turli xil innovatsion yondashuvlarning ijobiy jihatlariga e'tibor qaratish imkonini beradi. Zero, O'zbekistondagi xususiy oliy ta'lim muassasalari qo'llayotgan zamonaviy pedagogik texnologiyalar davlatga qarashli universitetlar ta'lim tizimini rivojlantirishda

ham qo'llanilishi mumkin bo'lgan ilg'or tajribalar manbai hisoblanadi.

Tanqidiy fikrlash – insonning informatsiyani tahlil qilish, tanqidiy mezonlarda baxolash va mantiqiy xulosa chiqarish qobiliyati bo'lib, talabalarda bu ko'nikmani rivojlantirish, ularning kelajak kasbiy faoliyatida muhim ahamiyatga ega. Talaba har bir axborotni shubha bilan ko'rib chiqishi, argument va dalillarga asoslanib, xulosa yasashini o'rganishi lozim. Bunday yondashuv unga xom fikr va konservativ qarashlardan voz kechish, shuningdek, olgan bilimlarini foydali amaliyotlarga tadbiq eta olish imkoniyatini yaratadi. Kreativ fikrlash esa yangicha g'oyalar ishlab chiqish, muammolarga standart bo'lmagan yechimlar taklif qila olish va ijodiy yondashuvni nazarda tutadi. Talabalarining ijodiy salohiyati, shuningdek, zamonaviy bozor iqtisodiyoti davrida ish beruvchilarning talablari o'zgarib borayotgan bir paytda, ularning kelajakdagi kasb faoliyatida talabgir mutaxassis bo'lib yetishishlari uchun ayni muddao hisoblanadi. Shu bois xususiy universitetlarda tanqidiy hamda ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar tadqiq etilishi, ularning samaradorligini baholash bugungi kun olimlari va pedagoglari e'tibor markazida bo'lib turibdi.

O'zbekistondagi xususiy universitetlarda joriy etilayotgan innovatsion texnologiyalar orasida interaktiv ta'lim, keys-stadi (case study), loyihaviy ishlanmalar, muammoli vaziyatlar asosidagi ta'lim, "davra suhbat" usuli va raqamli platformalar orqali masofaviy interaktiv mashg'ulotlarni sanab o'tish mumkin. Interaktiv ta'lim uslublari, an'anaviy ma'ruza shakliga nisbatan, talabalarni faollikka chorlaydi, doimiy savol-javoblarga, guruhliy muhokamalarga, ro'y berayotgan jarayonlarning mohiyatini chuqur idrok etishga undaydi. Bunda talabalar o'rtasida muloqot kuchayadi, har bir o'quvchi mustaqil so'zlash, o'z fikrini himoya qilish, zarurat tug'ilganda esa o'z pozitsiyasini qayta ko'rib chiqish

imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu tariqa tanqidiy fikrlash sezilarli darajada shakllanib, har bir talaba mavzuni chuqur tahlil qilish, savollar berish, guruh ichidagi mulohazalarga e'tibor berish va kengroq nuqtai nazardan qarashni o'rganadi. Interaktiv ta'lim nafaqat ma'lum bir fan doirasidagi bilimlarni egallash, balki zamonaviy mehnat bozorida talab qilinadigan universal ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Keys-stadi metodi O'zbekistondagi xususiy universitetlarda keng tarqalgan bo'lib, real yoki shartli ravishda yaratilgan biznes, sotsiologik, pedagogik va ijtimoiy vaziyatlarni o'rganish orqali tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Mazkur uslubda talaba muayyan muammoni tahlil qiladi, yechimni topish uchun turli faktorlarni hisobga olishi lozim. Shu jarayonda o'qituvchi maslahatchi sifatida ishtirok etadi, ammo tayyor javoblar berish o'rniga, talabani savol berish va mustaqil qaror qabul qilishga yo'naltiradi. Natijada talaba muammoni chuqurroq tushunadi, fikr va dalillarini mustahkam asoslar bilan himoya qilishga harakat qiladi. Shu bilan birga, kreativ fikrlash ham ro'yobga chiqadi: standard yechimlar o'rniga nostandart yondashuvlar taklif etish, guruhliy muhokamalarda ilgari surilgan versiyalarni qo'llab-quvvatlash yoki inkor qilish orqali ijodiy fikr bildirish hamda natijada original g'oyalar bilan chiqish ko'nikmasi shakllanadi. Buning natijasida talaba turli kasbiy va ijtimoiy sharoitlarda tezkor moslashuvchanlikni, muammoni o'z ixtisosligi doirasida har tomonlama ko'rib chiqish malakasini orttiradi.

Loyihaviy ta'lim ham xususiy universitetlarda dolzarb metodlardan biri hisoblanadi. Bu metodda talabalar guruhlariga bo'linib yoki yakka tartibda real loyihalar ishlab chiqish, o'z tadqiqotlarini o'tkazish, erishgan natijalarni himoya qilish orqali tanqidiy va kreativ fikrlash elementlarini chuqurlashtiradi. Loyihada ko'zlangan maqsad, qo'yilgan vazifalar hamda kutilayotgan natijalar aniq bayon qilinadi va shu asosda talaba izlanishga

jalb etiladi. Bunday jarayonda to'plangan ilmiy-nazariy bilimlar amaliy mashg'ulotlar orqali mustahkamlanadi. Yangi texnologik echimlarni ishlab chiqish, ilmiy-ijodiy loyiha ishtirokchilari bilan muloqot qilish, loyihani rejalashtirish va uni bajarishda mustaqil qarorlar qabul qilish zaruriyati tanqidiy fikrlashni jonlantiradi. Shu bilan birga, ijodiy yondashuvlarga zamin yaratiladi: talabaning individual qobiliyati, qiziqishlari va g'oyalarini loyihada namoyon etish imkoniyati yuzaga keladi. Tabiiyki, bunga xususiy universitetlardagi nisbatan erkin akademik muhit, o'qituvchi va talaba o'rtasidagi silliq interfaol munosabatlar ham katta hissa qo'shadi.

Muammoli vaziyatlar asosida tashkil etiladigan ta'lim jarayonida o'qituvchi davriy ravishda "qiziqtiruvchi" yoki "bahsli" savollarni o'rta tashlaydi, bu savollar orqali talabalarning qarashlari, ilgari o'rganilgan bilimlari qay darajada egallanganligi sinovdan o'tkaziladi. Vujudga kelgan vaziyatni to'g'ri baholash, unga mos yechim topish, muammo tub mohiyatini izohlash, mavjud fakt va dalillarni tahlil qilish, tartibga solish, xulosa chiqarish talabalarida tanqidiy fikrlashni asosiy pog'onasiga olib chiqadi. Shuningdek, ijodiy fikr yuritish imkoniyati ham ortadi, chunki har bir muammo takrorlanuvchi holatdan iborat emas. Yangi masala, yetarli darajada o'xshash yechimlarga ega bo'lmaganda, talaba o'zining kuzatuvchanligi, izlanishchanligi va ilg'or fikrlaridan foydalanishga majbur bo'ladi. Shunday jarayonlar ijodkorlikni rag'batlantiradi va bu natija, xususiy universitetlarda yangicha yondashuvlar bilan hamohang ravishda, talabalarning yetuk mutaxassis sifatida tayyorlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

"Davra suhbat" usuli esa interfaol metod sifatida guruhviy muloqotni, ko'p tomonlama fikr almashinishni ta'minlaydi. Bahslar chog'ida har bir ishtirokchi o'z pozitsiyasi va dalillarini tanqidiy nuqtai nazardan himoya qilishga intiladi, shu bilan birga, qarshi tomonlar yoki guruhning boshqa a'zolari bildirgan mulohazalarni ham inobatga olishi, ularni rad

etish yoki qabul qilish uchun yetarli asosga ega bo'lishi zarur. Bunday muhit, mustahkam mantiqiy dalillarni shakllantirishga, aniq va ravshan fikr bildirishga hamda malakali o'zaro hurmat asosida bahslashishga o'rgatadi. Talaba jamoa bilan ishlash ko'nikmasini rivojlantiribgina qolmay, o'z fikrining mazmunini boyitish maqsadida turli nuqtai nazarlarni o'rganishga majbur bo'ladi. Natijada shaxsiy qarashlar tor doirada qolib ketmaydi, balki kengayib boradi, butun jarayon tanqidiy va ijodiy fikrlashning ustun jihatlaridan to'liq foydalanish imkonini yaratadi.

Raqamli texnologiyalar ham bugungi kunda xususiy universitetlarda talabalarning tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda katta yordam bermoqda. Onlayn platformalar orqali o'tkaziladigan darslar, masofaviy seminarlar va bahs-munozaralar, virtual kutubxonalar hamda turli elektron resurslardan foydalangan holda mustaqil tadqiqot olib borish talabaning bilimga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Raqamli texnologiyalar xizmatidan foydalanish jarayonida talaba axborotni izlash va tanlab olish, uni saralash, sohalararo aloqadorlikni tahlil qilishni bilib oladi. Shu bilan birga, innovative dasturlar, dizayn yoki muhandislik sohalari uchun mo'ljallangan turli platformalardan foydalanish ijodiy fikrlashni ilhomlantiradi. Masofaviy muloqotda talabalar tahliliy muhokamalarga keng jalb qilinadi, turli madaniy va akademik tajribaga ega bo'lgan insonlar bilan fikr almashish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu esa talabalarga qiyosiy tahlil qilish, global jarayonlarni tushunish, o'z g'oyalarini xorijiy hamkasblar bilan solishtirish, o'zaro tanqidiy fikrlar orqali yanada puxta xulosa chiqarish ko'nikmasini hosil qiladi.

O'zbekistondagi xususiy universitetlar ta'lim jarayoniga bunday innovatsion usullarning joriy etilishi, asosan, "student-centered" (talabaga yo'naltirilgan) yondashuvni rag'batlantiradi. Bu usul talabaning mustaqil ravishda o'z ta'lim yo'lini belgilashi, mas'uliyatni his qilishi,

tanqidiy va ijodiy fikrlarini ro'yobga chiqarishi uchun qulay sharoit yaratadi. O'qituvchi bu jarayonda yo'naltiruvchi, mentor sifatida faoliyat yuritadi. Xususiy universitetlarning mavjud infrastruktura va resurs jihatidan ilg'or ekanligi, akademik erkinlik darajasining nisbatan yuqoriligi, bu uslubni tatbiq etishda katta ustunlik beradi. Mazkur yondashuvni gullab-yashnatish uchun o'qituvchilarning malakasini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni puxta egallashini ta'minlash lozim bo'ladi. Pedagoglarning o'zlari ham tanqidiy va kreativ fikrlash ruhiyatiga ega bo'lishi, dars jarayonida bilim berish bilan cheklanmasdan, talabalarning mustaqil izlanishlari uchun imkon yaratishi, ularni rag'batlantirishi bugungi kundagi ustuvor vazifalardandir.

Tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishda motivatsiya muhim rol o'ynaydi. Talabalar ma'naviy va moddiy rag'batga ega bo'lgan hollarda, innovatsion pedagogik metodlarga qiziqishi ortib, dars mashg'ulotida faol ishtirok etadi. Xususiy universitetlarda bu rag'batni ta'minlashga doir turli dastur va tadbirlar yo'lga qo'yilmoqda. Jumladan, ijodiy tanlovlar, startap loyihalar uchun grantlar, biznes inkubatorlar, innovatsion markazlar – bularning barchasi yoshlarning zamonaviy bozor talablariga mos kadr sifatida shakllanishini qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Motivatsiya kuchli bo'lgan talaba nafaqat o'z oldiga qo'yilgan topshiriqlarni bajarishga intiladi, balki dars jarayonida o'qituvchi bilan bahs-munozarada ishtirok etish, mustaqil yangilik qilishga ham harakat qiladi. Natijada tanqidiy fikrlash jarayoni tabiiy tarzda rivojlanib, qarashlar mustahkamlanadi, ijodiy g'oya va loyihalar paydo bo'ladi.

Tanqidiy va kreativ fikrlash faqat ma'ruza yoki seminar bilan cheklanmaydi, balki amaliyot vaqtida, ilmiy-tadqiqot loyihalarida, o'quvdan tashqari ijtimoiy tadbirlarda ham rivojlantirilishi lozim. Xususiy universitetlarda o'qish jarayoni talabalarga amaliy ko'nikmalar olish uchun korxona va tashkilotlar bilan yaqin

hamkorlikni ta'minlaydi, bu ham tanqidiy fikrlash darajasining oshishiga zamin yaratadi. Amaliyot mobaynida yuzaga keladigan haqiqiy ish muhitiga xos muammolarni hal qilishda talaba mustaqil fikr yuritish, boshqalar bilan hamkorlik qilish, o'z g'oyalarini himoya qilish ko'nikmasini rivojlantiradi. Muammolarni kompleks yondashuv bilan tahlil qilish zaruriyati, turli manfaat va nuqtai nazarlarni inobatga olish talabalarni ijodiy fikrlashga undaydi. Natijada xususiy universitet bitiruvchilari mustaqil qaror qabul qilish, oldindan ko'ra bilish, risk baholash va yechimlarni ijodkorlik bilan shakllantirish kabi ko'nikmalarga ega bo'ladi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistondagi xususiy universitetlar talabalarda tanqidiy va kreativ fikrlashni rivojlantirishda ilg'or pedagogik texnologiyalarni joriy etish orqali muhim natijalarga erishmoqda. Bunday texnologiyalar talabalar bilim olish jarayonini faollashtiradi, ularning mustaqil fikrlash, yangicha yondashuvlarni sinab ko'rish, innovatsion va ijodiy qarorlar taklif etish ko'nikmalarini shakllantiradi. Raqamli platformalar va interaktiv metodlarning uyg'unlashuvi nafaqat tanqidiy tahlil qilish kompetensiyasini rivojlantiradi, balki ijodiy tafakkurni ham quvvatlaydi. Shuningdek, muammoli vaziyatlarni, keys-stadi va loyihaviy ta'limni qo'llash tufayli talabalarda mas'uliyat, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy g'oyalarni ro'yobga chiqarish ko'nikmalari kuchayadi. Hozirgi zamon raqobatbardosh bozor sharoitida xususiy universitetlarda shakllanayotgan bu madaniyat O'zbekiston oliy ta'lim tizimining umumiy rivojiga ham ijobiy ta'sir etadi. Davlatga qarashli universitetlar ham xususiy sektor tajribasidan foydalanib, innovatsion metodlarni o'z amaliyotiga keng qo'llasa, talabalarda tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishdagi samaradorlikni yanada yuksaltirish mumkin bo'ladi. Natijada jahon hamjamiyatida munosib o'ringa ega, mustaqil fikrlay oladigan, ijodkor, zamonaviy mutaxassislarni yetishtirish yo'lida muhim qadamlar qo'yiladi.

Jamiyat taraqqiyoti hamisha yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatiga bog'liq bo'lib kelgan. Tanqidiy va kreativ fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish esa ular bilimi, dunyoqarashi va ijtimoiy faolligini yuqori pog'onaga olib chiqadigan omil sifatida e'tirof etilmoqda. Xususiy universitetlar misolida shakllanayotgan ilg'or pedagogik amaliyotlar butun ta'lim tizimi uchun katta tajriba maktabi bo'lishi mumkin. Har bir pedagog va ta'lim tashkiloti oldida turgan vazifa – tanqidiy fikrlovchi va ijodiy yo'nalishdagi yosh avlodni tarbiyalash uchun zamonaviy texnologiyalarni

muvaffaqiyatli joriy etish, shu orqali kelajak jamiyatiga puxta tayyor, mas'uliyatli va erkin fikrli yoshlar safini kengaytirishdir. Tanqidiy va kreativ fikrlashni shakllantirish jarayonini to'g'ri yo'lga qo'yish orqali O'zbekiston ta'lim tizimini dunyoda raqobatbardosh darajaga olib chiqish, ilm-fan va innovatsiyaga asoslangan jamiyat qurish mumkin. Shu ma'noda xususiy universitetlarning ilg'or tajribasini atroflicha o'rganish, uni keng joriy etish va takomillashtirish bugungi kunning eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). – Qonun 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan, 2020-yil 24-sentabrdan kuchga kirgan. – T.: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-5847-son qarori. – T.: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti, 2019.
3. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – 4th ed. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2003. – 496 p.
4. UNESCO. Teaching and Learning for a Sustainable Future: A Multimedia Teacher Education Programme. – Paris: UNESCO, 2015. – [Elektron resurs]: <https://www.unesco.org/en> (saytdan foydalanish sanasi: 2025-y. 07-mart).
5. Wright A., Bitner M., Zeithaml V. Services Marketing: Integrating Customer Focus Across the Firm. – 7th ed. – New York: McGraw-Hill, 2017. – 608 p.
6. Johnson D. W., Johnson R. T. Cooperative Learning and Conflict Resolution: Essential Elements of School-Based Reform // Journal of Social Issues. – 2009. – Vol. 50, №4. – P. 117–137.

MALAKA OSHIRISH JARAYONIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QITUVCHILARINING KASBIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH

SAIDOVA DILNOZA MARIPOVNA

Farg'ona viloyati pedagogik mahorat markazi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirish masalasi yoritilgan. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qituvchi nafaqat bolalarning dastlabki bilim va ko'nikmalarini shakllantiradi, balki ularning shaxs sifatida rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Maqolada malaka oshirishning uzluksiz va maqsadli tarzda tashkil etilishi, innovatsion va interfaol metodlardan foydalanish, psixologik bilimlarni chuqurlashtirish hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash orqali o'qituvchilarning pedagogik kompetensiyasi va shaxsiy fazilatlari qanday takomillashishi izohlanadi. Shuningdek, malaka oshirish davomida o'qituvchilar o'rtasida tajriba almashish, motivatsiyani oshirish va amaliy ko'mak berishning ahamiyati ham ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf o'qituvchisi, malaka oshirish, kasbiy sifatlar, pedagogik kompetensiya, psixologik bilim, innovatsion metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), motivatsiya, tajriba almashish

Аннотация: В данной статье рассмотрена проблема развития профессиональных качеств учителей начальных классов в процессе повышения квалификации. Учитель на начальном этапе образования не только формирует базовые знания и навыки у детей, но и играет ключевую роль в их личностном развитии. В статье проанализированы вопросы непрерывного и целенаправленного повышения квалификации, использования инновационных и интерактивных методов, углубления психологических знаний, а также применения современных информационно-коммуникационных технологий для совершенствования педагогической компетентности и личных качеств учителя. Кроме того, подчеркивается важность обмена опытом среди педагогов, повышения их мотивации и оказания практической поддержки в процессе профессионального развития.

Ключевые слова: учитель начальных классов, повышение квалификации, профессиональные качества, педагогическая компетентность, психологические знания, инновационные методы, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), мотивация, обмен опытом

Malaka oshirish jarayonida o'qituvchisi yosh avlodni ta'lim-tarbiya boshlang'ich sinf o'qituvchilarining jarayonida boshlang'ich bosqichdan kasbiy sifatlarini rivojlantirish masalasi shakllantirish, ularning kelgusi rivoji va bugungi kunda pedagogika sohasida eng shaxs sifatida kamol topishida dastlabki dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. poydevorni yaratish vazifasini bajaradi. Ta'lim tizimidagi islohotlar, pedagogik Shuning uchun o'qituvchi o'z malakasini innovatsiyalar, zamonaviy o'qitish metodlari tinimsiz oshirib borishi, kasbiy faoliyatida va texnologiyalarining joriy etilishi doimiy izlanishi va zamonaviy ta'lim boshlang'ich sinf o'qituvchisidan nafaqat talablariga moslashishi zarur. Malaka puxta nazariy bilimlarga, balki doimiy oshirish jarayonini samarali tashkil etish yangilanib boradigan amaliy ko'nikma orqali esa boshlang'ich sinf o'qituvchilari va shaxsiy fazilatlarga ega bo'lishni talab o'z kasbiy sifatlarini rivojlantirishi, o'z qilmoqda. Chunki boshlang'ich sinf oldiga qo'yilgan maqsad va vazifalarni sifatli

bajarishi, jamoada yetakchilik ko'nikmalarini takomillashtirishi, shuningdek, shaxsiy va ijtimoiy jihatdan ham o'sishiga erishishi mumkin.

Malaka oshirish kurslari, maxsus seminarlar, treninglar, ilmiy-amaliy konferensiyalar va turli loyihalarda ishtirok etish boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy rivojida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bugungi kunda dunyodagi ilg'or ta'lim tizimlari bosqichma-bosqich o'qituvchilarning uzluksiz malaka oshirishini qonun darajasida yoki davlat siyosati doirasida yo'lga qo'ygan. Bu, avvalo, o'qituvchi mehnatini qadrlash, unga bo'lgan e'tibor va hurmat ifodasidir. Zero, o'qituvchi malaka oshirib borishi orqali nazariy bilimlarini yangilashi, dars jarayonida interaktiv usullarni tatbiq qilishi, o'quvchilarning yosh xususiyatlari va qiziqishlarini hisobga olib ta'lim berishni tashkil etishi, shu bilan birga, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan to'g'ri foydalanish malakasiga ega bo'lishi mumkin. Har bir innovatsion uslub va texnologiyani mahalliy sharoitga moslashtirishda ham o'qituvchining ijodkorligi, izlanuvchanligi va moslashuvchanligi lozim bo'ladi. Malaka oshirish jarayonining eng muhim pirovard natijasi o'qituvchi shaxsining har tomonlama yetuklik sari harakat qilishidir.

Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatlari deganda, avvalo, ularning professional malakasi, pedagogik kompetensiyasi va shaxsiy fazilatlarini nazarda tutiladi. Pedagogik kompetensiya o'qituvchining ta'lim maqsadlarini rejalashtirish, darslarini samarali tashkil etish, o'quvchilarni baholash, individual yondashuv va tarbiyaviy ishlarni olib borishdagi bilim va amaliy ko'nikmalarini qamrab oladi. Bu jarayonda boshlang'ich sinf o'qituvchisidan zamonaviy pedagogik metodlarni bilishi,

darslar mazmunini didaktik nuqtai nazardan to'g'ri tanlay olishi, interfaol usullardan foydalangan holda bolalarning qiziqishini uyg'otishi kutiladi. Shaxsiy fazilatlar esa o'qituvchining muloqot madaniyati, javobgarligi, tashkilotchiligi, badiiy-estetik didi va odob-axloq normalariga rioya qilish kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Har bir dars jarayonida bu fazilatlar yetakchi o'rin tutadi, chunki boshlang'ich sinf o'quvchilari ongida o'qituvchining namunasi, uning nutqi va xulq-atvori kuchli ta'sir o'tkazadi. Shu bois, malaka oshirish jarayonida kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish bilan birga, shaxsiy sifatlarni mukammallashtirish ham muhimdir.

Malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirish, birinchidan, mazkur jarayonning metodik jihatdan to'g'ri yo'lga qo'yilishiga bog'liq. O'qituvchilar malaka oshirish kurslarida nazariy va amaliy mashg'ulotlar, seminar-treninglar, ijodiy uchrashuvlar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va ularning yechimini topish kabi faoliyatlarda ishtirok etar ekan, o'zaro tajriba almashish muhim ahamiyatga ega. Yosh o'qituvchilar tajribali mutaxassislar bilan muloqot qilish, ulardan kasbiy sir-asrnlarni o'rganish orqali boshlang'ich bosqichda uchraydigan turli qiyinchiliklarni yengib o'tish yo'llarini bilib oladilar. Shu jarayonda mustahkam jamoaviy hamkorlik, doimiy konsultatsiyalar, amaliy ko'mak va tavsiyalar orqali o'qituvchilarning faoliyati yangi bosqichga ko'tariladi. Malaka oshirish markazlarida o'qituvchilarga interfaol metodlarni o'rgatish, dars jarayonini yangi pedagogik texnologiyalar bilan boyitish bo'yicha maxsus treninglar tashkil etish ham samarali yechimdir.

Malaka oshirish davomida o'qituvchilarga zamonaviy axborot-

kommunikatsiya texnologiyalaridan (AKT) foydalanish ko'nikmalarini o'rgatish, ularni mustahkamlash ham katta ahamiyat kasb etadi. Chunki hozirgi davrda o'quvchilar turli axborot manbalaridan, jumladan, internet resurslaridan keng foydalanishmoqda. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'quvchilarni kelajakda raqamli texnologiyalar bilan ishlashga puxta tayyorlashi uchun o'zi ham AKT bo'yicha yetarli malakaga ega bo'lishi zarur. Bu nafaqat elektron dars ishlanmalarini yaratish yoki elektron kundaliklar bilan ishlashni, balki interaktiv platformalar, videodarslar, virtual laboratoriyalar, onlayn mashg'ulotlar, elektron testlar yordamida ta'lim-tarbiya jarayonini yanada samarali tashkil etishni ham o'z ichiga oladi. Shu sababli malaka oshirish kurslarida o'qituvchilarning raqamli savodxonligiga alohida e'tibor qaratilish lozim. Raqamli savodxonlik faqat texnik jihatdagina emas, balki pedagogik nuqtai nazardan ham ko'zda tutiladi, ya'ni texnologiyalardan foydalanish mazmuni, axborot xavfsizligini ta'minlash va bolalar ongini noto'g'ri axborotlardan himoya qilish mas'uliyati ham muhimdir.

Malaka oshirish jarayonida o'qituvchilarga ta'lim psixologiyasi bo'yicha chuqur bilim berish masalasi ham diqqat markazida bo'lishi zarur. Boshlang'ich sinfda o'qitish jarayoni asosan 6–10 yosh oralig'idagi bolalar bilan olib borilgani sababli o'qituvchi ushbu davrdagi psixologik xususiyatlarni puxta bilishi, ularning shaxsiyati va rivojlanish bosqichlarini tushunishi, individual farqlarni inobatga olib, mos metodlarni qo'llashi lozim. Bolalarning diqqatni jalb qilish, o'z bilimi va tajribasini shakllantirish, mustaqil fikrlashga o'rgatish mexanizmlari boshlang'ich bosqichda murakkab jarayon bo'lib, yuqori darajada e'tibor va sabr-taqatni talab etadi. O'qituvchi o'quvchilarga nisbatan mehribon, e'tiborli

bo'lishi, ularning har qanday savoliga sabr bilan javob berishi, psixologik muammolarni erta aniqlab, hal qilishda yordam berishi lozim. Bu jarayonda kasbiy burch va intizom, hamkorlikka tayyor turish, doimiy ijobiy munosabatda bo'lish, fidoyilik kabi sifatlar mustahkamlanadi. Shu bois malaka oshirish davomida psixologik treninglar, nazariy ma'ruza va amaliy mashg'ulotlardan iborat dastur ishlab chiqilishi bosh maqsadga erishishda samarali vositalardan biridir.

Malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining innovatsion va ijodiy tafakkurini rivojlantirish ham katta o'rin tutadi. Dars jarayonida o'quvchilarni ijod qilishga, mavzuni turli shakllarda o'zlashtirishga, yangi g'oyalarni ilgari surishga undash, bunda turli interfaol va ijodiy metodlardan foydalanish juda muhim. Buning uchun o'qituvchilarning o'zlari ijodiy yondashuvga ega bo'lishlari, yangilikka intilishlari, turli mavzularda izlanish olib borishlari zarur bo'ladi. Malaka oshirish tadbirlarida o'qituvchilarga ijodkorlikni rag'batlantiradigan usullar, masalan, "Aqliy hujum" (Brainstorming), "Klaster" (Cluster), "Loyiha usuli" (Project method), "Keys-stadi" (Case study) kabilarni qo'llash bo'yicha mahorat darslari o'tkazilishi mumkin. Bu metodlar o'quvchilarda mustaqil fikrlash, analitik tahlil qilish, ijodkorlik va tashabbuskorlikni shakllantiradi. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ana shu metodlarni zamonaviy sharqona, ayni paytda milliy tarbiyaviy qadriyatlarga uyg'un tarzda qo'llashi mumkin bo'lgandagina ta'lim-tarbiya jarayoni samarali bo'ladi.

Malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'rtasida tajriba almashish, ilmiy-amaliy izlanishlarni qo'llab-quvvatlash, jamoa hamkorligini mustahkamlashga qaratilgan faoliyatlar ham tashkil etilishi lozim. Bu

borada o'qituvchilarning ilmiy tadbirlar, konferensiyalar, seminar-treninglarda qilgan chiqishlari, o'z metodik ishlanmalari va innovatsion dars ishlanmalarini ommalashtirishi katta rol o'ynaydi. Amaliy tajribaga boy, ilg'or o'qituvchilar tomonidan to'plangan tajribani boshqa hamkasblarga yetkazish, bunday tajribani baholash va umumlashtirish orqali milliy pedagogik amaliyotning rivojlanishiga erishish mumkin. Shuningdek, har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi o'z faoliyatini nafaqat dars berish bilan cheklamasdan, balki munosib ilmiy izlanishlar olib borishi, maqolalar chop etishi, tajriba loyihalari yaratishi, innovatsion fikrlarni sinovdan o'tkazishi kerak. Bu jarayonda ular malaka oshirish muassasalari, ilmiy-tekshirish institutlari, universitet va kollejlardan hamkorlik qilishi maqsadga muvofiqdir.

Malaka oshirish natijalari o'qituvchining kasbiy rivojida qanday o'zgarishlar qilishini baholash masalasi ham diqqat-e'tiborda bo'lishi kerak. Odatda, malaka oshirish kursi yakunida o'qituvchilarga tegishli sertifikat taqdim etiladi, ammo bu sertifikatning o'zi kifoya emas. Muhimi, o'qituvchilarning o'z pedagogik faoliyatida bu kurs davomida olgan bilim va ko'nikmalarni real tatbiq qila bilishidir. Dars sifatining o'zgarishi, o'qituvchilarning o'qishga nisbatan qiziqishi, ijtimoiy faolligi, mustaqil fikrlash va ijodkorlik darajasi, akademik ko'rsatkichlari malaka oshirish jarayonining samaradorligini aniqlashda muhim ko'rsatkichlardir. Shu sabab, malaka oshirishdan so'ng, o'qituvchining dars jarayonini tahlil qilish, u bilan suhbat o'tkazish, kerak bo'lsa, bir muddat pedagogik amaliyotni kuzatib borish kabi jarayonlar yo'lga qo'yilishi lozim. Olingan natijalar asosida malaka oshirish dasturlarida zarur tuzatish va qo'shimchalar qilish, o'qituvchilarni qo'llab-quvvatlash,

ularga amaliy yordam berish juda muhim.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirishda rahbarlarning ham roli katta. Maktab direktori, metod birlashmalar rahbarlari, tuman va shahar xalq ta'limi bo'limlari mutasaddilari o'qituvchilarning malaka oshirish jarayonlariga jalb etilishini ta'minlashi, ularni rag'batlantirishi, erishgan natijalarini metod birlashmalarda yoki keng jamoatchilik oldida e'tirof etishi lozim. Yaxshi tajriba o'rnatilgan ko'rsatadi, yangi o'qituvchilarga turtki bo'ladi va butun jamoa malakasini o'sishiga hissa qo'shadi. Shu bilan birga, rahbarlar tomonidan o'qituvchilarning dars berish sifatiga, o'qituvchilar bilan ishlash metodikasiga jiddiy e'tibor qaratish, darslarni kuzatish ham o'qituvchining o'z kasbiy sifatlarini doimiy rivojlantirib borishga undaydi. Maktabda sog'lom ish muhitini yaratish, hamkasblar o'rtasida mehr-oqibat va hamjihatlik muhitini mustahkamlash, o'qituvchining shaxs sifatida rivojlanishiga zamin yaratadi. Bu jarayon, tabiiyki, malaka oshirish tadbirlaridan olingan bilimlar bilan uyg'unlashganda yanada samarali natija beradi.

Malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy sifatlarini rivojlantirishda motivatsiya ham muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi o'zi mehnat qilayotgan muassasada e'tibor va qadrlashga sazovor bo'lsa, ijtimoiy-iqtisodiy tomondan ham yetarli darajada ta'minlansa, kerakli sharoitlar yaratilsa, uning izlanishlari, ijodkorligi va doimiy rivoji ta'minlanadi. Bu o'qituvchining o'z kasbiga bo'lgan sadoqatini, mas'uliyatini oshiradi va ta'lim jarayonidagi natijadorlikni yuqori darajaga ko'taradi. Albatta, modellashtirilgan malaka oshirish dasturlari ham ushbu motivatsiyani oshirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Shuningdek, malaka oshirish markazlari

va ta'lim rahbarlari o'qituvchilarga "hayotiy" echimlar, amaliy maslahatlar, real ta'lim muammolarini hal qilish bo'yicha yondashuvlar taklif etishi o'ta zarurdir. Faqat nazariy bilim bilan cheklanmasdan, har bir o'qituvchining real sharoitda foydalanishi mumkin bo'lgan usullarni ko'rsatish, qulay vositalar bilan ta'minlash, zarur manbalarni yetkazish ham kasbiy sifatlar o'sishining muhim kafolatidir.

Xulosa qilganda, malaka oshirish jarayonida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy sifatlarini rivojlantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Bu jarayon, avvalo, uzluksiz va tizimli tarzda olib borilishi, aniq maqsad va vazifalarga asoslangan strategiyaga tayangan bo'lishi zarur. Unda pedagogik kompetensiya, psixologik bilim va ko'nikmalarni yangilash, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini chuqur o'zlashtirish, ijodiy yondashuvni rivojlantirish, jamoaviy ishlash madaniyatini shakllantirish, tajriba almashish hamda amaliyotga joriy qilish kabi barcha bosqichlar uyg'unlashib ketishi lozim. Natijada boshlang'ich sinf o'qituvchilari

dars jarayonida o'z pedagogik mahoratini to'liq namoyon eta oladigan, har tomonlama barkamol, innovatsion fikrlaydigan, bolalarning ruhiyati va tarbiyasiga ma'suliyat bilan yondashadigan mutaxassislar sifatida yetishadi. Bu esa uzluksiz ta'lim tizimida mustahkam poydevor yaratishga, o'quvchilarning keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatga erishishiga xizmat qiladi. Shu tariqa ta'lim sifati yangi pog'onaga ko'tarilib, jamiyatda raqobatbardosh va ijodkor avlod shakllanishiga beqiyos hissa qo'shiladi. Malaka oshirish ishlarini maqsadli, sifatli va innovatsion asosda yo'lga qo'yish boshlang'ich sinf o'qituvchisining professional rivojida eng muhim o'rin tutadi. Zotan, boshlang'ich sinf o'quvchisi keyingi bosqichlarda muvaffaqiyatga erishishi yoki erishmasligi ko'p jihatdan shu davrdagi o'qituvchining mahorati, kompetensiyasi va shaxsiy fazilatlar bilan belgilanadi. Shu bois o'qituvchining uzluksiz o'sish sari intilishi, malaka oshirish jarayonida orttirilgan tajriba va bilimlarni muntazam amaliyotga tadbiq etishi – yuksak samaradorlikka, mustahkam poydevorga ega bo'lgan yangi avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (yangi tahriri). – Qonun 2020-yil 23-sentabrda qabul qilingan, 2020-yil 24-sentabrdan kuchga kirgan. – T.: O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ–5847-son qarori. – T.: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti, 2019.
3. Ravshanova M. M. Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan ishlashda innovatsion yondashuvlar: metodik qo'llanma. – T.: Ilm-Ziyo nashriyoti, 2019. – 128 b.
4. Johnson D. W., Johnson R. T. Cooperation and Competition: Theory and Research. – Edina, MN: Interaction Book Company, 2003. – 304 p.
5. Halpern D. F. Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking. – 4th ed. – Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 2003. – 496 p.
6. UNESCO. Teacher Policy Development Guide. – Paris: UNESCO Publishing, 2019. – [Elektron resurs]: <https://www.unesco.org/en> (saytdan foydalanish sanasi: 2025-y. 07-mart).

ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ В РАЗВИТИИ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ ВРАЧЕЙ

ЮНУСОВ РАВШАН АЛИМЖАНОВИЧ

Ташкентский государственный стоматологический институт проректор по делам молодежи и духовному просвещению

Аннотация. Проблемы нравственно-духовного воспитания и развития личности рассматриваются в различных организационных формах, с применением всевозможных средств и методов, на базе использования многообразных психолого-педагогических и социальных технологий. Нравственно-духовное развитие личности зависит от природы социальных условий и воспитания, формирующихся для одухотворения и вживания человека посредством психолого-педагогических техник в социокультурное пространство. Важнейшая социально-психологическая проблема воспитания нравственного характера заключается в формировании устойчивых, доминирующих, определяющих поступок нравственных отношений.

Ключевые слова: медицинский вуз, нравственно-духовное развитие, нравственно-духовное развитие личности, психолого-педагогические рекомендации.

Annotation. The problems of moral and spiritual education and personal development are considered in various organizational forms, using all possible means and methods, based on the use of diverse psychological, pedagogical and social technologies. The moral and spiritual development of a person depends on the nature of social conditions and upbringing, which are formed for the spiritualization and implantation of a person through psychological and pedagogical techniques into the socio-cultural space. The most important socio-psychological problem of moral character education is the formation of stable, dominant, and action-defining moral relationships.

Keywords: medical university, moral and spiritual development, moral and spiritual development of personality, psychological and pedagogical recommendations.

Мы живём в XXI веке – это время интенсивных технических преобразований и невероятно стремительного развития научной мысли, охватывающих абсолютно все сферы нашей жизни. Научная деятельность даёт нам возможность сформировать разнообразные социальные отношения, которые выявляют склонности индивида к процессам личного и коллективного творчества. В жизнь современного человека стремительным темпом ворвался компьютер, интернет, онлайн-телевидение, современные системы связи, причем современные технологии постоянно развиваются и с каждым днем все прочнее входят в жизнь обычных людей, становятся просто неотъемлемой ее частью. Это, безусловно, требует перестройки многих навыков работы, способствует возникновение новых привычек, а значит, и свя-

занных с ними потребностей и интересов. Изменяется и сама трудовая деятельность, ее социальные функции, поскольку новейшие достижения науки и культуры преобразуют характер деятельности человека, а сам труд сам становится ценностью. Совершенно очевидно, что изменившийся в 21 веке мир кардинально меняет и мироощущение человека в новых реалиях, и, несомненно, существенно обогащается ценностно-мотивационный ряд личности. Наши моральные категории, духовные ценности, нравственные представления, мотивы и побуждения всегда являются главной движущей силой во всех сферах деятельности, где главным объектом является человек. Через духовные ценности и представления педагога, врача, ученого осуществляются регуляция его индивидуального поведения, и, что особенно

важно, регулирование коллективных действий членов того или иного социума. Таким образом, кроме интересов, которые действуют в рамках определенной профессии, помимо частных интересов, существуют более высокие интересы, в свете которых смысл, содержание и результаты профессиональной деятельности получают признание. Очевидно, что ослабление или даже полное отсутствие нравственных «фильтров» постепенно приводит к персонализации интересов, заточению их в границах конкретной профессии, а в конечном результате влечет к деградации общественных отношений. [1]

Проблемы нравственно-духовного воспитания и развития личности рассматриваются в различных организационных формах, с применением всевозможных средств и методов, на базе использования многообразных психолого-педагогических и социальных технологий. Нравственно-духовное развитие личности зависит от природы социальных условий и воспитания, формирующихся для одухотворения и вживания человека посредством психолого-педагогических техник в социокультурное пространство. Нравственно-духовное развитие личности начинается с живой событийной деятельности: соприсутствия, содействия, сочувствия, сопереживания, соучастия, сопричастности к сокровенному, что есть в природе, в людях. [4] Важнейшая социально-психологическая проблема воспитания нравственного характера заключается в формировании устойчивых, доминирующих, определяющих поступок нравственных отношений. Осуществление этой задачи предполагает выполнение общеизвестного педагогического правила единства и последовательности требований, единства эмоционально-оценочных отношений к поступку воспитанника со стороны воспитывающих его лиц. Сознательное отношение, вырастая из прошлого, ориентируется на перспективы будущего. Проблема нравственности является, прежде всего, проблемой нравственных

отношений, которые определяют мотивы и выбор поступка. [4] Моральная борьба, столкновение моральных и неморальных побуждений, результат этого столкновения определяются уровнем действенности нравственных отношений, их доминированием. Отношения людей формируются в процессе их взаимодействия. Важными воспитывающими взаимодействиями являются требования и помощь. Помощь и содействие руководителя формируют ответное отношение руководимого к руководителю. Требования, как известно, исходят из оценки возможностей воспитанника в смысле выполнения возлагаемых на него школой или общественностью обязанностей. Нравственное формирование личности основывается не только на требованиях, но и на знании образцов, и на процессе сопоставления своих действий и поступков с образцами, с оценкой. Этот внутренний процесс приводит к образованию оценочных отношений, формирующихся в связи с этическими, эстетическими и другими критериями поступков и переживаний человека. [4] В рамках образовательного процесса навык построения отношений, а значит формирование духовно-нравственного потенциала может отражаться в компетентностном подходе. Федеральный государственный образовательный стандарт предусматривает использование в образовательном процессе активных и интерактивных форм проведения занятий в целях реализации этого подхода. Так, важен опыт использования в учебном процессе деловых и ролевых игр для формирования и развития общих и профессиональных компетенций.

Учебная деловая игра – это вариативная, динамично развивающаяся форма организации целенаправленного взаимодействия деятельности и общения всех её участников при осуществлении педагогического руководства со стороны преподавателя. Сущность этой формы составляет взаимосвязь имитационного моделирования и ролевого

поведения участников игры в процессе решения или таковых профессиональных и учебных задач достаточно высокого уровня проблемности. [5] Оптимизация медицинского образования – это приведение системы образования к такому уровню, который может обеспечить каждому студенту стабильные максимальные результаты обучения и воспитания, близкие к их теоретическим пределам, наиболее экономным путём с минимальными затратами времени и усилий студентов и преподавателей. Главный смысл использования в учебном процессе активных методов обучения заключается в том, чтобы традиционному пассивному обучению противопоставить методы, значительно активизирующие мыслительную, познавательную деятельность студентов в освоении ими профессиональных знаний и умений. [5]

Деловые игры – один из методов активного обучения. Наиболее эффективными, на наш взгляд, являются такие методы, как анализ конкретных ситуаций, решение практических задач, инсценировка (исполнение роли), разбор инцидентов, изучение корреспонденции, ролевые игры, моделирование проблемного вопроса, имитационное моделирование с разыгрыванием ролей. При этом обучаемый получает необходимые ему знания путём изучения различных источников информации, характеризующих практическую деятельность. Хорошая подготовка специалиста предусматривает три этапа единой задачи: формирование оптимального клинического мышления, на этой основе овладение умением успешно выполнять профессиональную деятельность, на основе первых двух этапов формирование профессиональных навыков, т. е. доведение разнообразных умений до высокой степени квалификации – профессионального автоматизма. [5] Деловая игра может быть рассмотрена и как саморегулируемая система. Если обычные учебные занятия предусматривают общение преподавателя и студентов “по вер-

тикали”, когда преподаватель полностью диктует направление и режим работы, являя недоинформированность студентов по ряду вопросов, то отношения в деловой игре между её участниками складываются “по горизонтали”. Она вырабатывает основу свободных творческих отношений, равно информированных партнёров. Обучающийся наполняет роль индивидуальными средствами самовыражения, борется за профессиональное и интеллектуальное признание в группе. Степень подготовленности студентов и включенности их в учебный процесс, организованный с помощью методов активного обучения, находится в прямой зависимости от постепенного усложнения применяемых методов.

Использование активных методов обучения в рамках конкретной учебной дисциплины, профессионального модуля направлено на формирование профессиональных компетенций, развитию личностных качеств будущих специалистов. Наряду с этим студенты приобретают способность к поиску, умению эффективно реализовать поставленные задачи, работать в группе, шаг за шагом проходя ступени творчества. [5]

Большое внимание уделяется развитию внеучебной деятельности. Для нее характерна высокая познавательная активность и самостоятельность обучаемых, углубленное и разностороннее изучение живой природы с учетом интересов и склонностей. Являясь продолжением учебной деятельности, внеаудиторная работа обладает такими преимуществами, как добровольность и творческая активность. Формы творческой деятельности разнообразны: Закават; тематические конкурсы; олимпиады; конференции; деловые игры; КВН [4], а также принятие участия в тренингах личностного роста и переговоров, самостоятельное исследование в области коммуникаций. Владение основными принципами риторики (адресат-ориентированное выступление, разработка стратегии и тактики выступления). [3] Очевидно,

одной из основных задач педагогов является использование в своей практике процесс обучения как мощного воспитательного инструмента. В этом смысле образование и воспитание являются единым целым, так как учебная деятельность независимо от форм и методов ведет к изменению нравственно-духовного уровня человека.

Важно отметить, что персонализация является подготовительной ступенью для формирования нравственно-духовного пласта у обучающегося. Широта и устойчивость интересов, общекультурный кругозор отражают уровень образованности личности. К устойчивым компонентам личности относятся: способности, темперамент, характер, волевые качества, эмоции, мотивации и социальные установки. Каждая личность обладает индивидуальным уровнем указанных компонентов. [2] Уровень мышления, воля и эмоциональный настрой позволяют добиться значительных успехов в образовании. Взаимовлияние и взаимодействие информационных, коммуникативных, профессиональных компетенций позволяют на должном уровне реализовать индивидуальные возможности личности не только в плане творческих способностей, художественной интуиции, эстетических вкусов. Студентам в профессиональной деятельности необходимо видеть и уважать признаки своеобразия и самобытности собеседника, иметь навыки общения с представителями разных народов, уметь правильно понимать людей, различать их эмоциональные состояния, проявлять эмпатию и толерантность. Каждый студент должен уметь сдерживать или проявлять собственные эмоции по отношению к другому, развивать навыки рационального поведения в конфликте, навыки переговоров с партнерами в сложных ситуациях, способность приспосабливаться к разным культурам и действовать в различных общественных системах. [2]

Определяющим условием становления и развития личности является ее познава-

тельная активность. Формирование познавательной активности личности происходит тогда, когда цели своей жизни студент связывает с учебной деятельностью. Наличие потенциала компьютерных технологий может быть направлено на развитие умственных и личностных качеств студентов.

Инновационные воспитательные и педагогические социальные технологии могут оказать человеку неоценимую помощь в процессе саморазвития, формирования целостного мышления, интеллектуальных способностей, творческого воображения, то есть жизненного потенциала личности. [6] Мастерство самого преподавателя высшей школы во многом определено его готовностью к использованию нововведений в учебном процессе и способностью к собственной творческой активности. Возможности раскрытия профессиональной компетентности преподавателя, опирающегося на достижения психологической науки по отношению к педагогической деятельности, в настоящее время может быть реализовано при психологическом сопровождении педагогов в вузе [8], что позволяло бы им получать интеллектуальное удовлетворение и обеспечить успешность будущей профессиональной деятельности. [7]

Таким образом, проблемы нравственно-духовного развития личности в рамках образовательного процесса находят свое решение в реализации компетентного подхода. Использование активных методов обучения в рамках конкретной учебной дисциплины направлено на формирование профессиональных компетенций, развитию личностных качеств будущих специалистов. Так, научно-исследовательская работа, тематические конкурсы, олимпиады, конференции, деловые игры, КВН, а также принятие участия в тренингах личностного роста и переговоров, самостоятельные исследования в области коммуникаций, освоение основных принципов риторики (адресаторно-ориентированное выступление, разработка

стратегии и тактики выступления) способствуют развитию нравственно-духовного уровня у обучающихся медицинского вуза. Психолого-педагогические и социальные технологии могут оказать человеку неоценимую помощь в процессе саморазвития, формирования целостного мышления, ин-

теллектуальных способностей, творческого воображения, то есть нравственно-духовного потенциала личности. При этом важно мастерство самого преподавателя высшей школы к использованию нововведений в учебном процессе и способностью к собственной творческой активности.

Список Литературы :

1. Загрекова Л.В. Духовно-нравственное воспитание - базовая основа современного образования детей и молодежи // Наука и школа. - 2011. - № 5. - С. 99.
2. Ардовская Р.В. Роль индивидуализации в развитии личности в процессе применения информационно-коммуникационных технологий/ Р.В. Ардовская // Гуманизация образования. – 2010. – № 4. – С. 72-79.
3. Берлева С.Ю. Психолого-педагогические рекомендации для повышения мотивации обучающегося медицинского вуза к устному ответу / С.Ю. Берлева, Л.Н. Цветикова, И.Е. Плотникова // Современная педагогика. – 2015. – № 9 (34). – С. 59-63.
4. Вавилова И.Н. К вопросу о духовно-нравственном развитии личности // Научно-информационный журнал Армия и общество / И.Н. Вавилова. – 2013. – № 1 (33). – С. 26-30.
5. Губарева Е.С. Экологическое воспитание в развитии духовно-нравственных качеств личности студентов-медиков/ Е.С. Губарева, В.В. Солоненко // Академический журнал Западной Сибири. – 2015. – Т. 11. – № 4 (59). – С. 99-100.
6. Колосова О.Ю. Использование социально-педагогических технологий в духовно-нравственном воспитании и развитии личности / О.Ю. Колосова // Фундаментальные исследования. – 2011. – № 8-1. – С. 32-35.
7. Комова С.Ю. Реализация педагогических технологий как способ повышения мотивации в обучении взрослых /С.Ю. Комова С.Ю., Л.Н. Цветикова // Инновации в науке. – 2013. – № 26. – С. 73-77.
8. Цветикова Л.Н. Психологическое консультирование как сопровождение деятельности педагогов медицинского вуза / Л.Н. Цветикова, И.Е. Плотникова, С.Ю. Комова, Ю.Н. Черных // Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии. – 2014. – № 37-1. – С. 116-120.

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЭВРИСТИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ГЕОМЕТРИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА

ОДИЛОВА ЧИРОЙ ТУЛКИН КИЗИ

Kimyo International University in Tashkent, M.Sc. Theory and Methods of
Primary education

Аннотация. В данной работе рассматривается методика использования эвристических технологий на уроках математики в начальных классах при изучении геометрического материала. Эвристический подход направлен на развитие самостоятельности учащихся, их умения находить решения нестандартных задач, формирование критического мышления и креативности. В статье анализируются различные формы эвристической деятельности, такие как использование вопросов, ситуаций для размышлений, создание проблемных задач и задач с элементами поиска.

Ключевые слова. Методика, эвристические технологии, уроки математики, начальные классы, геометрический материал, геометрия, самостоятельность учащихся.

Annotatsiya. Ushbu maqolada geometrik materialni o'rganishda boshlang'ich sinflarda matematika darslarida evristik texnologiyalardan foydalanish metodikasi ko'rib chiqiladi. Evristik yondashuv o'quvchilarning mustaqilligini, nostandart muammolarning echimini topish qobiliyatini rivojlantirishga, tanqidiy fikrlash va ijodkorlikni shakllantirishga qaratilgan. Maqolada evristik faoliyatning turli shakllari tahlil qilinadi, masalan, savollardan foydalanish, fikrlash uchun vaziyatlar, muammoli vazifalar va qidiruv elementlari bilan vazifalarni yaratish.

Kalit so'zlar. Metodika, evristik texnologiyalar, matematika darslari, boshlang'ich sinflar, geometrik material, geometriya, o'quvchilar mustaqilligi.

Annotation. This paper examines the methodology of using heuristic technologies in mathematics lessons in elementary grades when studying geometric material. The heuristic approach is aimed at developing students' independence, their ability to find solutions to non-standard problems, and the formation of critical thinking and creativity. The article analyzes various forms of heuristic activity, such as the use of questions, situations for reflection, the creation of problem tasks and tasks with search elements.

Keywords. Methodology, heuristic technologies, mathematics lessons, elementary grades, geometric material, geometry, student independence

Обучение математике в начальных классах имеет важнейшее значение для формирования у школьников базовых знаний и навыков. Одним из ключевых аспектов является изучение геометрии, которая не только развивает логическое мышление, но и способствует развитию пространственного воображения и способности к решению задач. В современных условиях важную роль в образовательном процессе играют эвристические технологии, которые помогают ученикам активизировать мыслительную дея-

тельность, развивать творческий подход к решению задач.

Эвристические технологии — это методы и подходы, направленные на активизацию мыслительных процессов обучающихся, способствующие поиску решения задач через анализ, выявление закономерностей, использование интуитивных подходов. Эвристика помогает ученикам выходить за рамки стандартных решений, разрабатывать индивидуальные способы поиска ответов на вопросы.

Эвристические методы в образовании направлены на:

- Развитие критического и творческого мышления;
- Формирование навыков самостоятельного поиска решений;
- Систематизацию знаний и умений в различных областях математики.

Геометрия, как одна из разделов математики, может быть особенно эффективным материалом для применения эвристических методов. Задачи, связанные с геометрическими фигурами, симметрией, измерениями, углами, могут быть решены с помощью эвристических подходов, что способствует лучшему освоению материала.

Методы и приемы эвристической работы в геометрии

- Метод «мозгового штурма» — использование коллективного обсуждения различных подходов к решению геометрической задачи. Например, ученики могут предложить различные способы построения геометрических фигур, а затем выбрать наиболее подходящий.

- Метод аналогий — привлечение знакомых с детства объектов для поиска аналогий с геометрическими фигурами. Например, обсуждение, как форма треугольника может быть похожа на часть крыши дома или ласточку в полете.

- Метод «обратного хода» — работа с уже готовыми решениями, путем разборки их на составные части. Это позволяет детям понять, как были получены результаты.

- Интерпретация диаграмм и схем — помощь учащимся в выведении геометрических закономерностей через анализ наглядных материалов.

Использование игр и задач для активизации эвристической работы

Геометрические игры, задачи и ребусы являются отличным способом использования эвристических методов в обучении. Задания, включающие элементы квестов или поисковых игр, стимулируют у детей активный поиск решений, использование логики и интуиции.

Пример задания:

- «Найди фигуру, которая соответствует следующему описанию: у нее три стороны, две из которых равны между собой, а третья — короче. Что это за фигура?»

Задание способствует эвристическому поиску и разбору всех возможных вариантов.

Применение ИКТ в эвристической деятельности

Современные информационно-коммуникационные технологии позволяют значительно расширить возможности для применения эвристических методов на уроках математики. С помощью различных геометрических программ и приложений (например, GeoGebra) можно создать динамические модели геометрических фигур, что позволяет учащимся на практике исследовать и конструировать геометрические объекты.

Преимущества эвристических технологий в обучении геометрии

- Развитие критического мышления: учащиеся учатся анализировать и оценивать разные решения, подбирать наиболее оптимальные методы для решения задач.

- Развитие самостоятельности: ученики начинают работать более уверенно, поскольку понимают, что они могут найти решение без помощи учителя.

- Гибкость в обучении: использова-

ние различных подходов позволяет учителю адаптировать урок под потребности и способности каждого ученика.

- Интерес к математике: учащиеся, решая задачи с применением эвристики, испытывают радость от открытий и находок, что способствует росту их интереса к математическим дисциплинам.

Проблемы и трудности внедрения эвристических технологий

Несмотря на очевидные преимущества, внедрение эвристических технологий в начальную школу сталкивается с рядом проблем:

- Недостаток квалифицированных педагогов, способных использовать данные методы.

- Ограниченные временные рамки на уроках, что может затруднить использование всех методов эвристической работы.

- Сложности в создании дидактического материала, соответствующего современным требованиям.

Методика использования эвристических технологий на уроках математики, особенно при изучении геометрического материала в начальных классах, является важным инструментом для активизации мыслительной деятельности школьников. Эти методы способствуют развитию творческого подхода, критического мышления, самостоятельности учащихся, а также позволяют сделать обучение более увлекательным и доступным. Внедрение эвристических технологий в учебный процесс требует от учителей определенной подготовки и творческого подхода, однако они могут значительно повысить эффективность обучения и заинтересовать детей в изучении математики.

Список Литературы:

1. Мирзиёев Ш.М. Об утверждении концепции дальнейшего развития национальной культуры в республике Узбекистан // ППРУз., Народное слово, 29 ноября, №246, 2018 год, – С. 1.
2. Дьяченко, Н.В. Методика преподавания математики в начальной школе / Н.В. Дьяченко. — М.: Просвещение, 2008.
3. Гельман, И.М., Гусев, А.М. Эвристические методы в обучении математике / И.М. Гельман, А.М. Гусев. — М.: МЦНМО, 2010.
4. Куликова, М.Н. Формирование математических представлений у младших школьников: методика и практика / М.Н. Куликова. — СПб.: КАРО, 2015.
5. Резникова, Н.А. Геометрия в начальной школе: современные подходы к обучению / Н.А. Резникова. — М.: Издательство «Школьная Программа», 2013.
6. Бондаренко, Н.С. Методика преподавания математики в начальной школе / Н.С. Бондаренко. — М.: Академия, 2011.
7. Груздев, В.И. Эвристика в школьном обучении: теория и практика / В.И. Груздев. — М.: Педагогика, 2007.
8. Соловьев, Ю.С. Игра и творчество в обучении математике / Ю.С. Соловьев. — М.: Просвещение, 2012.
9. Шевкин, А.М. Математика в начальной школе: методические рекомендации / А.М. Шевкин. — М.: Просвещение, 2014.

СОВРЕМЕННЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ: ТРЕБОВАНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

ГУЛЬНОЗ ВАСИЛЬДЖАНОВНА ЕЛДАШЕВА,

Кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Спортивная психология, социально-гуманитарные и естественные науки», Институт переподготовки и повышения квалификации специалистов в области физического воспитания и спорта

Аннотация. Современные компетенции учителей физической культуры приобретают все большее значение в условиях изменяющихся образовательных требований и педагогических ожиданий. В данном исследовании рассматриваются ключевые профессиональные навыки, необходимые учителям физического воспитания, включая методическую подготовку, критическое мышление, социальный и эмоциональный интеллект, а также адаптацию к разнородным образовательным средам. Путем анализа существующей литературы и мирового передового опыта выявлены основные компетенции, необходимые для эффективного преподавания. В работе также изучается роль структурированных программ подготовки в повышении профессиональной готовности учителей и подчеркивается важность непрерывного профессионального развития. Кроме того, обсуждается необходимость внедрения инклюзивных образовательных стратегий и современных технологических инструментов в процесс физического воспитания. Выводы исследования свидетельствуют о том, что подготовка учителей должна выходить за рамки технических знаний и включать педагогические инновации и способность адаптироваться к современным образовательным вызовам. Данное исследование вносит вклад в дискурс о совершенствовании подготовки педагогов для обеспечения эффективного и всестороннего развития учащихся.

Ключевые слова: Физическая культура, компетенции учителя, педагогика, профессиональное развитие, инклюзивное образование.

1. Введение

Современные компетенции учителей физической культуры становятся предметом активного изучения и обсуждения в научной литературе, что связано с изменениями в образовательных требованиях и ожиданиях от педагогов. В статье [1] подчеркивается важность критического мышления и рефлексии в подготовке будущих учителей физической культуры, что позволяет им не только усваивать стандарты, но и адаптировать их к индивидуальным потребностям учеников. Это создает основу для дальнейшего профессионального развития, которое, как утверждается, должно начинаться на ранних этапах карьеры учителя, чтобы избежать консервативных подходов в преподавании.

В [2] акцентируют внимание на необ-

ходимости понимания уникальных возможностей, которые физическое воспитание предоставляет ученикам, и его роли в их личностном и социальном развитии. Авторы подчеркивают, что подготовка учителей должна выходить за рамки практических навыков и включать в себя более широкий спектр знаний, что требует дальнейших исследований для создания более эффективных программ подготовки.

Исследование [3] рассматривает важность интеграции теоретических знаний и практических навыков в подготовку учителей физической культуры в Канаде. Авторы указывают на необходимость переосмысления содержания учебных программ в свете современных требований к педагогическим компетенциям, включая вопросы инклюзии

и социальной справедливости.

В 2016 году [4] анализирует содержание и педагогические знания учителей начальной школы, подчеркивая, что высококвалифицированные учителя физической культуры обладают не только методическими, но и социальными компетенциями, которые способствуют физическому развитию учащихся. Это подчеркивает важность комплексного подхода к подготовке учителей, который включает в себя как физическую подготовку, так и психолого-педагогические навыки.

В той же году [5] исследуют мотивацию студентов, изучающих физическую культуру, и их ожидания относительно профессиональных компетенций. В их работе отмечается, что современный рынок труда требует от учителей наличия широкого спектра социальных навыков, таких как коммуникация и сотрудничество, что расширяет традиционные представления о необходимых компетенциях.

[6] обращает внимание на важность профессиональной уверенности учителей физической культуры, подчеркивая, что их компетентность в планировании и проведении уроков положительно влияет на физическую подготовку учащихся. Данная работа поднимает вопросы о необходимости повышения квалификации и уверенности учителей, что особенно актуально в контексте глобальных изменений в образовании, акцентирует внимание на важности эмоционального интеллекта и профессионального роста учителей, что является неотъемлемой частью их идентичности и эффективности. Это исследование подчеркивает необходимость поддержки учителей в процессе непрерывного обучения и развития.

В [7] акцентируют внимание на необходимости структурированных образовательных программ для развития физической грамотности у детей. Они отмечают, что недостаток практических навыков у будущих учителей может негативно сказаться на их

способности внедрять эффективные программы физического воспитания.

Наконец, в [8] проводят систематический обзор компетенций и удовлетворенности работой учителей физической культуры, подчеркивая, что эмоциональные и педагогические компетенции играют ключевую роль в эффективности преподавания. Они подчеркивают, что компетентные учителя способны адаптироваться к изменениям в образовательной среде и эффективно решать возникающие проблемы.

Таким образом, литература подчеркивает многогранность и сложность требований к современным учителям физической культуры, акцентируя внимание на важности как теоретической, так и практической подготовки, а также на необходимости развития социальных и эмоциональных компетенций для успешной реализации образовательных задач.

2. Материалы и методы

Данное исследование использует качественный подход, основанный на систематическом обзоре литературы для анализа ключевых компетенций, необходимых учителям физической культуры в современных образовательных условиях. Был проведен всесторонний анализ рецензируемых научных журналов, политических отчетов и эмпирических исследований с целью выявления основных педагогических навыков и профессиональных характеристик.

Исследование основывается на тематическом анализе, в рамках которого компетенции классифицируются по следующим категориям: педагогическое мастерство, критическое мышление, эмоциональный интеллект и адаптивность к разнообразным потребностям учащихся. Обзор литературы охватывает глобальные перспективы, обеспечивая широкое понимание эффективных методик подготовки учителей.

Источники данных были отобраны на основе заранее определенных критериев включения, ориентированных на актуаль-

ность исследований в области современной педагогики физического воспитания и программ подготовки учителей. Исследования, не обладающие эмпирической базой или не применимые к системе общего образования, были исключены.

Данное исследование также рассматривает влияние структурированных программ подготовки и политических рекомендаций на повышение готовности учителей. Полученные результаты были сопоставлены с международными образовательными стандартами для комплексной оценки современных требований к преподаванию. Цель исследования – содействие разработке стратегий для улучшения подготовки учителей физической культуры, продвигая междисциплинарный и инклюзивный подход.

3. Обзор литератур и дискуссия

Статья С. Капела "Moving beyond physical education subject knowledge to develop knowledgeable teachers of the subject" (2007) рассматривает важные аспекты подготовки учителей физической культуры и выделяет ключевые компетенции, необходимые для успешного обучения. Основная идея статьи заключается в том, что подготовка будущих учителей должна выходить за рамки простого усвоения предметных знаний и включать в себя развитие критического мышления и рефлексивной практики.

Капел подчеркивает, что акцент в подготовке учителей часто делается на достижении определенных стандартов и компетенций, необходимых для квалификации. Однако это может привести к тому, что начинающие учителя сосредотачиваются на комфорте в роли преподавателя и содержании предмета, игнорируя более глубокие аспекты образовательного процесса. Важно отметить, что недостаток возможностей для анализа и рефлексии в преподавании физической культуры может ограничивать развитие учителей как профессионалов.

Статья подчеркивает необходимость создания условий для постоянного профес-

сионального развития, особенно на ранних этапах карьеры учителя. Это позволит избежать консервативного подхода к преподаванию и способствовать более инновационным и адаптивным методам обучения. Капел акцентирует внимание на том, что критическое мышление и способность к самоанализу являются важными компонентами, которые помогут учителям физической культуры не только развивать свои навыки, но и эффективно адаптировать свои методы преподавания в соответствии с изменяющимися требованиями образовательной среды.

Статья "The development of knowledge for teaching physical education in secondary schools over the course of a PGCE year" авторов С. Капела, С. Хейса, У. Катене и П. Веллижа (2009) рассматривает важные аспекты подготовки учителей физической культуры и подчеркивает необходимость понимания уникальных возможностей, которые каждая область физического воспитания (NCPE) может предложить учащимся. Основным акцентом делается на том, что учителя должны осознавать общие цели физического образования и его вклад в личностное, социальное, моральное, духовное и культурное развитие учеников.

Авторы подчеркивают, что для того чтобы стать "осведомленными учителями", как это определили Росс и Кэссиди, студентам необходимо ставить обучение учащихся в центр своего преподавания. Это требует четкого понимания целей физического образования и способности планировать содержание и методы обучения для достижения этих целей. Важно также обращать внимание на причины выбора конкретного содержания и методов преподавания, что позволяет сделать физическое воспитание более актуальным для молодежи.

Критически оценивая материал, можно отметить, что статья акцентирует внимание на необходимости дальнейших исследований в области расширения знаний, которые развиваются у студентов. Это особенно ак-

туально в контексте того, что студенты и наставники должны быть вызваны к развитию знаний в тех областях, где они уже обладают хорошими навыками, чтобы обеспечить соответствие стиля преподавания потребностям учащихся. Авторы подчеркивают, что важно исследовать, как именно развивается знание и каким образом университетский и школьный персонал могут поддерживать формирование "осведомленных учителей", а не просто знаний для преподавания.

Статья "Teachers' efficacy in teaching physical education in primary schools in the Motheo District, Free State Province of South Africa" авторства Сандры Иджемаки Мумезие (2018) представляет собой важное исследование, посвященное эффективности учителей физической культуры в начальных школах Южной Африки. Основная идея статьи заключается в том, что более высокие компетенции учителей в планировании и проведении уроков физической культуры положительно влияют на физическую подготовленность учащихся.

Автор подчеркивает, что специализированные учителя физической культуры способны проводить более эффективные уроки и оказывают более значительное влияние на моторное развитие учеников. Это утверждение актуально в контексте современных требований к компетенциям учителей физической культуры, особенно в условиях растущей зависимости молодежи от сидячего образа жизни. В статье также поднимается вопрос о недостатке уверенности и квалификации учителей, что, по мнению автора, является одной из причин неудач программ физического воспитания в Австралии.

Критически оценивая материал, можно отметить, что исследование подчеркивает важность профессиональной подготовки учителей физической культуры, что является актуальным для многих стран, включая Россию. В условиях политических изменений и трансформации образования в Южной Африки, как указывает автор, необходи-

мо уделять внимание подготовке учителей и их уверенности в преподавании физической культуры. Это поднимает вопрос о необходимости создания программ повышения квалификации, которые бы учитывали современные требования к компетенциям учителей.

Статья "Exploring Teachers' Identity: Reflections and Implications" авторства Zineb DJOUB, опубликованная в 2018 году в Arab World English Journal, предоставляет глубокий анализ современных компетенций учителей физической культуры, рассматривая требования и перспективы их развития. Основная идея статьи заключается в том, что оценка учителей играет ключевую роль в повышении профессиональной практики, что, в свою очередь, влияет на качество образования и достижения учеников.

В статье подчеркивается важность эмоционального интеллекта для учителей, который может оказаться более значимым, чем традиционный IQ. Это утверждение актуально для учителей физической культуры, поскольку их работа часто связана с эмоциональной поддержкой и мотивацией учащихся. Эмоциональный интеллект помогает учителям лучше понимать потребности своих учеников, что способствует созданию более эффективной учебной среды.

Кроме того, статья акцентирует внимание на профессиональном развитии учителей и его влиянии на изменения в их практике. Непрерывное профессиональное развитие является необходимым условием для адаптации к современным требованиям образовательной системы. Учителя физической культуры должны быть готовы к внедрению новых методов и технологий, чтобы соответствовать ожиданиям учеников и образовательных учреждений.

Важным аспектом, обсуждаемым в статье, является разрыв между стремлениями учителей и реальностью их профессиональной жизни. Это несоответствие может негативно сказаться на мотивации учителей

и, соответственно, на их способности эффективно обучать студентов. Поэтому необходимо создавать условия для поддержки учителей, что включает в себя как материальные, так и моральные аспекты их работы.

Статья "Developing Children's Physical Literacy: How well prepared are prospective teachers?" авторов Judith Dinham и Paul Williams (2019) поднимает важные вопросы, касающиеся подготовки будущих учителей физической культуры и их способности развивать физическую грамотность у детей. Основная идея статьи заключается в том, что развитие физической грамотности выходит за рамки простого предоставления возможностей для активных игр на свежем воздухе и требует структурированной образовательной программы, которая обеспечивает инклюзивное вовлечение в различные активные занятия.

Авторы подчеркивают, что навыки и привычки, формируемые в детстве, являются основой активного образа жизни и приносят пользу на протяжении всей жизни. Однако, несмотря на наличие рамок для развития физической грамотности в рамках EYLF и области обучения здоровью и физическому воспитанию, наблюдается недостаточное развитие основных двигательных навыков у австралийских детей. Это подчеркивает необходимость более глубокого анализа подготовки учителей, которые должны реализовывать программы, направленные на развитие физической грамотности.

Одной из ключевых проблем, выявленных в статье, является то, что будущие учителя, обладая теоретическими знаниями и уверенностью, часто не имеют достаточного уровня личной физической грамотности и практических навыков преподавания. Это указывает на необходимость акцентирования внимания на практическом обучении, которое могло бы значительно улучшить профессиональные компетенции учителей. Тенденция к сокращению времени занятий

и увеличению онлайн-обучения негативно сказывается на процессах практического обучения, необходимых для формирования телесного опыта.

Авторы предлагают ввести конкретные требования для оценки будущих учителей по проведению уроков физического воспитания, что, по их мнению, обеспечит ценные учебные опыты. Также подчеркивается необходимость дополнительного профессионального развития для новичков, сфокусированного на активных учебных опытах, адаптированных под различные потребности. Это может существенно повысить уровень компетенций учителей физической культуры и, в конечном итоге, улучшить качество физического воспитания у детей.

Статья "Evaluation of competency and job satisfaction by positive human psychology among physical education teachers at the university level: A systematic review" авторов Tingting Yan, Eng Wah Teo, Boon Hooi Lim и Bo Lin (2022) предлагает глубокий анализ компетенций учителей физической культуры и их влияния на профессиональную удовлетворенность. Основной акцент статьи сделан на том, что физическая активность является основой и основным инструментом преподавания в области физического воспитания, что подчеркивает важность повышения уровня физической активности среди учащихся.

Авторы подчеркивают, что современное образование должно быть отзывчивым и адаптируемым к внезапным изменениям, что требует постоянного переобучения как учителей, так и студентов на всех уровнях образования. Это утверждение актуально в свете быстро меняющихся требований к образовательным системам и подчеркивает необходимость развития компетенций учителей физической культуры, которые включают не только профессиональные знания, но и эмоциональные и продуктивные компетенции.

Статья выделяет три основные катего-

рии образовательных компетенций: компетенции, связанные с преподаванием в классе, участие в профессиональной деятельности в школе и моральный вклад в общество. Это разделение позволяет лучше понять, какие именно навыки и знания необходимы современным учителям физической культуры для эффективного выполнения своих обязанностей. Кроме того, авторы утверждают, что компетентный учитель способен адаптироваться к различным ситуациям, что является важным аспектом в условиях современных образовательных реалий.

Критически оценивая материал, можно отметить, что статья предлагает систематический обзор, который хорошо структурирован и содержит значительное количество информации о различных аспектах компетенций учителей. Однако, возможно, стоит углубиться в конкретные примеры успешных практик и методов, которые могли бы служить образцом для других учителей. Также полезно было бы рассмотреть влияние внешних факторов, таких как политика образования и социально-экономические условия, на развитие компетенций учителей физической культуры.

4. Заключение

Современные исследования показывают, что компетенции учителей физической культуры становятся всё более важными в контексте меняющихся образовательных требований и ожиданий. Важность критического мышления и рефлексии в подготовке будущих педагогов подчеркивается в статье [1], что позволяет учителям адаптировать стандарты к индивидуальным потребностям учеников и способствует их профессиональному развитию с ранних этапов карьеры. Данная работа акцентирует внимание на необходимости создания условий для постоянного профессионального роста, что является ключевым для избежания консервативных методов преподавания.

В статье [2] рассматриваются уникальные возможности физического воспита-

ния для личностного и социального развития учеников, подчеркивая, что подготовка учителей должна включать более широкий спектр знаний, выходящих за рамки практических навыков. Это подтверждается исследованием [3], где акцентируется необходимость интеграции теоретических знаний и практических навыков, а также переосмысления содержания учебных программ в свете современных требований к педагогическим компетенциям, включая инклюзию и социальную справедливость.

Анализ содержания и педагогических знаний учителей физической культуры показывает, что высококвалифицированные педагоги обладают не только методическими, но и социальными компетенциями, что способствует физическому развитию учащихся [4]. Важность социальных навыков, таких как коммуникация и сотрудничество, также подчеркивается в работе [5], что расширяет традиционные представления о необходимых компетенциях.

Работа [6] акцентирует внимание на профессиональной уверенности учителей, указывая на то, что их компетентность в планировании и проведении уроков положительно влияет на физическую подготовленность учащихся. Это подчеркивает необходимость повышения квалификации и уверенности учителей в условиях глобальных изменений в образовании. Эмоциональный интеллект и профессиональный рост также рассматриваются как важные аспекты идентичности учителей, что подтверждает необходимость поддержки учителей в процессе непрерывного обучения.

Статья [7] подчеркивает необходимость структурированных образовательных программ для развития физической грамотности у детей и акцентирует внимание на недостатке практических навыков у будущих учителей. Систематический обзор [8] подчеркивает, что эмоциональные и педагогические компетенции играют ключевую роль в эффективности преподавания, а также не-

обходимость адаптации к изменениям в образовательной среде.

Таким образом, современные исследования подчеркивают сложность и многогранность требований к учителям физической культуры, акцентируя внимание на

важности как теоретической, так и практической подготовки, а также на необходимости развития социальных и эмоциональных компетенций для успешной реализации образовательных задач.

Литература:

- [1] S. Capel, "Moving beyond physical education subject knowledge to develop knowledgeable teachers of the subject," 2007. [PDF]
- [2] S. Capel, S. Hayes, W. Katene, and P. Velija, "The development of knowledge for teaching physical education in secondary schools over the course of a PGCE year," 2009. [PDF]
- [3] N. Melnychuk, D. Robinson, C. Lu, D. Chorney et al., "Physical Education Teacher Education (PETE) in Canada," 2011. [PDF]
- [4] J. Allen Parrott, "Elementary Physical Education Teachers' Content Knowledge and Pedagogical Content Knowledge Of Overhand Throwing," 2016. [PDF]
- [5] L. Nowak, M. Alicja Nowak, and M. Radzińska, "Motives for Commencing Studies and Expectations Concerning Professional Competence in Students who Practice, Used to Practice or Have Never Practiced Sports," 2016. [PDF]
- [6] S. Ijeamaka Muomezie, "Teachers' efficacy in teaching physical education in primary schools in the Motheo District, Free State Province of South Africa," 2018. [PDF]
- [7] J. Dinham and P. Williams, "Developing Children's Physical Literacy: How well prepared are prospective teachers?," 2019. [PDF]
- [8] T. Yan, E. Wah Teo, B. Hooi Lim, and B. Lin, "Evaluation of competency and job satisfaction by positive human psychology among physical education teachers at the university level: A systematic review," 2022. ncbi.nlm.nih.gov

KOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

TESHABOYEV DILMUROD RAXMADJONOVICH

Filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

MADAZIMOVA MUXLISA ABDURASHID QIZI

FarDU magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda kognitiv yondashuvning o'rni va ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida kognitiv yondashuvning asosiy tamoyillari, ularning nutq rivojiga ta'siri va pedagogik samaradorligi o'rganilgan. Shuningdek, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini shakllantirishga xizmat qiluvchi innovatsion usullar tahlil qilingan.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение когнитивного подхода в развитии речи учащихся начальных классов. В ходе исследования изучены основные принципы когнитивного подхода, их влияние на развитие речи и педагогическая эффективность. Также проанализированы инновационные методы, способствующие формированию устной и письменной речи учащихся.

Abstract: This article discusses the role and significance of the cognitive approach in developing the speech skills of primary school students. The study examines the fundamental principles of the cognitive approach, their impact on speech development, and pedagogical effectiveness. Furthermore, innovative methods that contribute to the formation of oral and written speech in students are analyzed.

Kalit so'zlar: kognitiv yondashuv, nutq rivojlantirish, boshlang'ich sinf, pedagogik innovatsiyalar, ta'lim metodikasi.

Ключевые слова: когнитивный подход, развитие речи, начальные классы, педагогические инновации, методика обучения.

Keywords: cognitive approach, speech development, primary school, pedagogical innovations, teaching methodology.

KIRISH

Hammamizga ma'lumki, har bir yosh avlodni jamiyatda o'z o'rniga ega yetuk inson sifatida voyaga yetishida ta'lim-tarbiyaning o'rni muhimdir. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarni turli fanlarni o'zlashtirishda yuzaga kelayotgan qiyinchilik va muammolarni ozaytirish, o'z his tuyg'ulari va fikrlarini ravon ifodalashlari uchun bir nechta metodlar, uslubiy qo'llanmalar hamda yondashuvlar yaratilmoqda. Kognitiv yondashuv – ta'lim jarayonida o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va ularni bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirishga yo'naltirishga qaratilgan metodologik yondashuvdir. Ushbu yondashuv asosida o'quvchilar mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish va muammolarni hal

qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Kognitiv yondashuv ta'lim jarayonida quyidagi asosiy omillarga e'tibor qaratadi [1]:

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

1. Bilimlarni faol o'zlashtirish – o'quvchilar ta'lim jarayonida faqatgina tayyor bilimlarni eslab qolmay, balki ularni mustaqil tushunishga intiladi. Bu yondashuv orqali o'quvchilar o'rganayotgan mavzularini chuqur anglab, ularni kundalik hayot bilan bog'laydi. Mustaqil izlanish va mantiqiy fikrlash orqali o'quvchilarda ijodkorlik va muammolarni hal qilish qobiliyati shakllanadi [2].

Shuningdek, bilimlarni faol o'zlashtirish jarayonida o'qituvchilar interaktiv usullar, muammoli vazifalar, loyihaviy

ta'lim, muhokamalar va tajriba asosidagi o'qitish metodlaridan foydalanadi. Bu esa o'quvchilarning dars jarayoniga faol jalb qilinishiga, ularda mustaqil fikrlash va savol berish ko'nikmalarining rivojlanishiga yordam beradi [3].

O'quvchilar bilimlarni faqat yod olish orqali emas, balki tushunish, o'z fikrlarini asoslash va turli vaziyatlarda qo'llash orqali o'zlashtiradi. Natijada, ularning ta'limga bo'lgan qiziqishi oshib, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalari shakllanadi [4].

2. Tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish – o'quvchilarning tanqidiy tafakkur qilish ko'nikmalarini shakllantirish va ularni muammoli vaziyatlarga mustaqil yechim topishga yo'naltirish. Tanqidiy fikrlash o'quvchilarning yangi ma'lumotlarni anglash, ularga nisbatan savol qo'yish, ularni baholash va mustaqil fikr bildirish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shuningdek, ijodiy fikrlashni shakllantirish uchun ularga turli vaziyatlarni tahlil qilish, o'zlari muammolarga innovatsion yondashuv orqali yechim topish imkoniyati yaratiladi. Buning uchun loyihaviy ta'lim, muammoli ta'lim va ilmiy izlanish usullaridan keng foydalanish muhim ahamiyatga ega. O'quvchilar o'z tajribalariga asoslangan holda mustaqil qarorlar qabul qilish va ijodiy g'oyalarni ilgari surish orqali tafakkur qilish jarayonini boyitishlari mumkin [5].

3. Interfaol o'qitish metodlaridan foydalanish – guruh bo'lib ishlash, muloqotga asoslangan topshiriqlar va muammoli vazifalar orqali o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirish. Interfaol usullar o'quvchilarning o'zaro muloqotga kirishishiga, mustaqil fikr bildirishiga va muammolarga turli nuqtayi nazardan yondashishiga imkon yaratadi. Ushbu usullar ichida rolli o'yinlar, debatlar, jamoaviy muhokamalar, savol-javob metodlari va rolli topshiriqlar eng samarali usullar hisoblanadi. Bu usullar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini erkin ifodalashga, tahlil qilishga va nutqiy qobiliyatlarini oshirishga o'rganadilar. Shu bilan birga, interfaol metodlar orqali bilimlar o'zlashtirilishi yanada mustahkamlanadi va o'quvchilarning dars jarayonida faol ishtirok etishlari rag'batlantiriladi [6].

4. O'quv motivatsiyasini kuchaytirish – o'quvchilarning qiziqishini oshirish va ta'lim jarayoniga faol jalb qilish maqsadida turli didaktik vositalardan foydalanish. O'quvchilarning ta'lim jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun individual yondashuv, rag'batlantirish va differensial ta'lim usullaridan foydalanish muhimdir. Gamifikatsiya – ya'ni o'yin elementlarini ta'lim jarayoniga qo'shish orqali o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish mumkin. Masalan, ballar tizimi, reyting jadvallari, bosqichma-bosqich mukofotlar va interaktiv vazifalar orqali o'quvchilarning ishtiroki oshiriladi. Bundan tashqari, real hayotga oid misollar, qiziqarli mavzular va o'quvchilarning shaxsiy tajribalariga asoslangan topshiriqlar ham motivatsiyani kuchaytirishga yordam beradi [7].

Boshlang'ich sinflarda kognitiv yondashuvni qo'llash natijasida o'quvchilarning nutqiy rivojlanishi, og'zaki va yozma muloqot qobiliyatlari sezilarli darajada oshadi. Ushbu yondashuv o'quvchilarga nafaqat grammatik jihatdan to'g'ri gapirish va yozishni o'rgatadi, balki ularga mustaqil fikrlash, o'z fikrlarini aniq va ravshan bayon etish ko'nikmalarini ham shakllantirishga yordam beradi [8].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Kognitiv yondashuv asosida olib borilgan ta'lim jarayonida o'quvchilarga muammoli vaziyatlarni hal qilish bo'yicha topshiriqlar beriladi, bu esa ularning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, interfaol usullardan foydalanish orqali o'quvchilar muloqot qilish, o'z fikrlarini himoya qilish va bahslashish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu esa ularning nutqiy qobiliyatini mustahkamlashga, og'zaki va yozma muloqotda ishonch bilan qatnashishga xizmat qiladi [9].

Bundan tashqari, kognitiv yondashuv asosida amalga oshirilgan darslarda o'quvchilarga yangi so'z va iboralarni o'zlashtirish, ularni to'g'ri kontekstda qo'llash bo'yicha maxsus mashg'ulotlar taklif etiladi. Bu esa ularning lug'aviy boyligini oshirish va nutqining ravonligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Shunday qilib, kognitiv yondashuv

boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatib, ularga nafaqat til qoidalarini o'zlashtirish, balki o'z fikrlarini mantiqiy va izchil shakllantirishga ham yordam beradi [10].

Kognitiv yondashuv – o'quvchilarning nutqini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etuvchi metodik yo'nalishlardan biridir. Bu yondashuv asosida ta'lim jarayonida bilimlarni tushunish, tahlil qilish va mustaqil fikrlashni shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda bolalarning nutq faoliyatini rivojlantirish uchun bu usuldan foydalanish zarur.

Nutq rivojlantirishda kognitiv yondashuvning tamoyillari:

Fikrlash va tushunish jarayonini faollashtirish – o'quvchilarning savodxonligini oshirish va o'z fikrlarini aniq ifodalashga yordam beradi. Ushbu tamoyil asosida o'quvchilarga mustaqil fikrlash va tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyati yaratiladi. O'qituvchilar o'quvchilarga mavzularni tushuntirishdan tashqari, ularni o'z mustaqil xulosalarini shakllantirishga undashlari lozim. Shu bilan birga, fikrlashni faollashtirish uchun muammoli vazifalar, mantiqiy savollar va ilg'or interfaol metodlardan foydalanish samarali hisoblanadi. Bu esa o'quvchilarning nafaqat bilim olish, balki uni qayta ishlash va amaliyotga tatbiq etish qobiliyatini ham rivojlantiradi [11].

Interfaol o'qitish usullaridan foydalanish – dialogik o'qitish, rolli o'yinlar, interaktiv topshiriqlar orqali nutq rivojlanishini rag'batlantirish. Interfaol o'qitish orqali o'quvchilar dars jarayonida faol ishtirok etib, o'z fikrlarini ifodalashga, savollarga javob topishga va bahslashishga o'rganadilar. Ushbu usul o'quvchilarning muloqot qobiliyatlarini oshirishga va ularda fikr almashish madaniyatini rivojlantirishga yordam beradi. Ayniqsa, guruhlarda ishlash, rolli o'yinlar, savol-javob usullari, muhokamalar va ko'rgazmali vositalar orqali o'quvchilarning o'z fikrlarini aniq bayon etish malakalari shakllanadi. Bu esa o'quvchilarning nutqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [12].

O'quv motivatsiyasini oshirish –

o'quvchilarning nutqiy faoliyatga qiziqishini kuchaytirish uchun ijodiy topshiriqlardan foydalanish. Motivatsiyani oshirish uchun o'quv jarayoniga o'yin elementlarini kiritish, tanlovlar tashkil etish, individual va jamoaviy rag'batlantirish usullaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarga ularning qiziqishlariga mos mavzularni tanlash, darslarni qiziqarli va interfaol tarzda olib borish orqali ularning ta'limga bo'lgan ishtiyoqi oshiriladi. Bundan tashqari, real hayotiy misollardan foydalanish, o'quvchilarning shaxsiy tajribalariga asoslangan topshiriqlar berish ham motivatsiyani kuchaytirishga yordam beradi. O'quvchilarning o'z natijalarini baholashi va o'z ustida ishlashi uchun refleksiya usullaridan foydalanish tavsiya etiladi [13].

Boshlang'ich sinflarda nutqni rivojlantirish usullari:

Nutqni rivojlantirish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun juda muhim jarayon bo'lib, bu jarayonning samaradorligi ta'lim metodikasining to'g'ri tanlanishiga bog'liq. Quyidagi usullar orqali o'quvchilarning nutqiy qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin [14]:

O'yin metodikasi – bolalarning qiziqishini oshirish va nutq faoliyatini rivojlantirish uchun qo'llaniladigan eng samarali usullardan biridir. O'yinlar bolalarning dars jarayoniga faol jalb qilinishiga yordam beradi va ularning muloqot qilish, fikr bildirish hamda so'z boyligini oshirish ko'nikmalarini shakllantiradi. Ushbu metodikada rolli o'yinlar, dramatizatsiya, interaktiv so'z o'yinlari va taqlidiy mashqlar orqali o'quvchilarning og'zaki va yozma nutq qobiliyatlari rivojlantiriladi. O'yin metodikasi nafaqat bilimlarni mustahkamlash, balki o'quvchilarning ijodiy tafakkurini ham rivojlantirishga xizmat qiladi [16]:

Matn bilan ishlash – o'quvchilarga kichik matnlar o'qitish, ularni qayta hikoya qilish va savollarga javob berish orqali nutq rivojlantiriladi. Ushbu usul orqali o'quvchilar nafaqat matnni tushunish va eslab qolish, balki uni mantiqiy tartibda qayta so'zlab berish, muhim fikrlarni ajratib olish va ularga izoh berish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi. Matn ustida ishlash o'quvchilarning lug'aviy boyligini kengaytirish, fikrni grammatik jihatdan to'g'ri

ifodalash va yozma nutqni shakllantirishga ham katta yordam beradi. O'qilgan matn asosida savollarga javob berish, asosiy va yordamchi g'oyalarni ajratish, fikr almashish kabi metodlar qo'llaniladi [17].

Audiovizual texnologiyalardan foydalanish – videodarslar, interaktiv dasturlar va audiomatnlar orqali o'quvchilarning nutqiy qobiliyatlari rivojlantiriladi. Ushbu texnologiyalar bolalarning diqqatini jalb qilish, yangi ma'lumotlarni samarali o'zlashtirish va ularni mustahkamlashga yordam beradi. Videodarslar orqali o'quvchilar jonli nutqni tinglab, talaffuz va intonatsiya xususiyatlarini o'rganadilar. Audiomatnlar esa eshitish orqali so'z boyligini oshirish va tushunish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, interaktiv dasturlar orqali o'quvchilar o'z-o'zini tekshirishi, so'z va iboralarni mustahkamlashi va individual sur'atda mashq qilishi mumkin [18].

Jamoaviy ishlash metodikasi – kichik guruhlarda ishlash orqali o'quvchilarning muloqot qilish ko'nikmalari rivojlantiriladi. Jamoaviy ishlash jarayonida o'quvchilar

birgalikda ishlash, o'z fikrlarini ifodalash, muhokama yuritish va o'zaro fikr almashish ko'nikmalarini shakllantiradilar. Ushbu metodika bolalarning ijtimoiy muloqot malakalarini rivojlantirishga, jamoa ichida yetakchilik va hamkorlikni o'rganishga yordam beradi. Kichik guruhlarda ishlash orqali o'quvchilar nutqiy faoliyatini rivojlantirish bilan birga, o'zlarining mustaqil fikrlash qobiliyatini ham oshiradilar. Ushbu metod sinf ichidagi o'zaro hamkorlikni mustahkamlash va o'quvchilarni faol ishtirok etishga rag'batlantirish uchun samarali hisoblanadi [19].

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini rivojlantirishda kognitiv yondashuv samarali natijalar berishi mumkin. Bu yondashuv orqali o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyati, mantiqiy tahlil qilish ko'nikmalari va nutqiy kompetensiyasi shakllanadi.[20] Nutq rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bruner J.S. (1996). The Culture of Education. Cambridge, MA: Harvard University Press.
2. Ellis R. (2008). The Study of Second Language Acquisition. Oxford University Press.
3. Harmer J. (2007). The Practice of English Language Teaching. Pearson Education.
4. Mayer R. E. (2009). Multimedia Learning. Cambridge University Press.
5. Mercer N. (2000). Words and Minds: How We Use Language to Think Together. Routledge.
6. Nation I.S.P. (2001). Learning Vocabulary in Another Language. Cambridge University Press.
7. Piaget J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. New York, NY: W.W.Norton & Company.
8. Piaget J. (1952). The Origins of Intelligence in Children. New York, NY: W. W. Norton & Company.
9. Rahmonova D. (2019). O'zbek tilida interfaol metodlar asosida nutq o'stirish. Toshkent: Fan va Texnologiya Bruner, J. S. (1996). The Culture of Education. Cambridge, MA: Harvard University Press.
10. Rahmonova D. (2019). O'zbek tilida interfaol metodlar asosida nutq o'stirish. Toshkent: Fan va Texnologiya.
11. Rogoff B. (2003). The Cultural Nature of Human Development. Oxford University Press.
12. Rogoff B. (2003). The Cultural Nature of Human Development. Oxford University Press.
13. Shodmonov U. (2020). Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim texnologiyalari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
14. Shodmonov U. (2020). Pedagogik innovatsiyalar va ta'lim texnologiyalari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
15. Sultonova M. (2021). Boshlang'ich sinflarda nutq o'stirishning zamonaviy metodlari. Samarqand: Zarafshon NMIU.
16. Sultonova M. (2021). Boshlang'ich sinflarda nutq o'stirishning zamonaviy metodlari. Samarqand: Zarafshon NMIU.
17. Sweller J. (2011). Cognitive Load Theory. Springer.
18. Tomasello M. (2003). Constructing a Language: A Usage-Based Theory of Language Acquisition. Harvard University Press.
19. Vygotsky L.S. (1986). Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press.
20. Vygotsky L.S. (1986). Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press.

SUNYI INTELLEKT ASOSIDA MUSTAQIL TA'LIM TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK MAZMUNI

ACHILOVA FERUZA AXTAMOVNA

Samarkand davlat tibbiyot universiteti, Bolalar kasalliklari propedevtikasi

kafedrasi katta o'qituvchisi

ACHILOVA YULDUZ AXTAMOVNA

Samarqand davlat chet tillar instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada sun'iy intellekt texnologiyalari yordamida mustaqil ta'lim jarayonini tashkil etishning pedagogik mazmuni tahlil qilinadi. Mustaqil ta'lim tushunchasining an'anaviy va zamonaviy talqinlari qiyosiy o'rganilib, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, moslashuvchan baholash va talabani mustaqil izlanishlarini rag'batlantirish kabi tamoyillar AI (sun'iy intellekt) bilan uyg'unlashgan holda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, sun'iy intellekt orqali talaba faoliyatini onlayn monitoring qilish, real vaqt rejimida tahlil etish hamda topishiriqlarni individuallashtirish imkoniyatlari ochib berilishi ta'kidlanadi. Maqolada sun'iy intellektning didaktik imkoniyatlari, o'qituvchi rolidagi o'zgarish, talabalarning refleksiya va tanqidiy fikrlashini rivojlantirishdagi afzalliklari, shu bilan birga, raqamli xavfsizlik va axloqiy mas'uliyat masalalariga e'tibor qaratiladi. Natijada, raqamli transformatsiya davrida mustaqil ta'limni takomillashtirishda sun'iy intellektdan samarali foydalanishning ilmiy-pedagogik ahamiyati yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, mustaqil ta'lim, pedagogik mazmun, moslashuvchan baholash, raqamli transformatsiya, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, refleksiya, tanqidiy fikrlash.

Аннотация. В данной статье анализируется педагогическое содержание организации самостоятельного обучения на основе технологий искусственного интеллекта (ИИ). Рассмотрены традиционные и современные подходы к самостоятельному обучению, а также освещены такие принципы, как личностно-ориентированный подход, адаптивная оценка и стимулирование самостоятельных изысканий обучающихся в сочетании с ИИ. Особое внимание уделяется возможностям онлайн-мониторинга деятельности студентов, анализу в режиме реального времени и индивидуализации заданий при помощи искусственного интеллекта. В статье выделяются дидактические возможности ИИ, изменение роли преподавателя, преимущества для развития рефлексии и критического мышления учащихся, а также затрагиваются вопросы цифровой безопасности и этической ответственности. В результате подчеркивается научно-педагогическая значимость эффективного применения искусственного интеллекта в совершенствовании самостоятельного обучения в условиях цифровой трансформации.

Ключевые слова: искусственный интеллект, самостоятельное обучение, педагогическое содержание, адаптивная оценка, цифровая трансформация, личностно-ориентированный подход, рефлексия, критическое мышление.

Sun'iy intellekt (SI) asosida mustaqil ta'lim tashkil etish zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri bo'lib, texnologik innovatsiyalar yordamida talabalarning shaxsiy o'quv jarayonini yo'lga qo'yish hamda ularning ijodiy fikrlashini kengaytirish imkonini beradi. Ta'lim sohasida turli xil yangi texnologiyalarning paydo bo'lishi bilan o'quv mashg'ulotlarining

mazmuni ham muttasil o'zgarib bormoqda. An'anaviy usullar o'rnini asta-sekin raqamli vositalar egallayotgani sababli, mustaqil ta'lim jarayonini raqamli transformatsiya qilish va unda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish masalasi nafaqat texnik, balki muhim pedagogik masala sifatida ham o'rganilishga loyiqdir. Zero, sun'iy intellekt masalasi nafaqat algoritmlarni yaratish yoki

dasturlar tuzish bilan bog'liq bo'lib qolmay, ayni paytda yosh avlodning mustaqil fikrlashni rivojlantirish, shaxsiy o'qish jarayonini boshqarish va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantirish singari muhim pedagogik vazifalarni ham o'z ichiga oladi.

Zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan qaraganda, mustaqil ta'lim bu – o'quvchi yoki talabaning mavzularni mustaqil ravishda o'zlashtirish, bilimlarni mustahkamlash va olingan bilimlarni tahlil qilib, ularni amalda qo'llash bo'yicha o'zi qaror qabul qiladigan jarayon sifatida talqin etiladi. An'anaviy didaktik yondashuvlarda mustaqil ta'lim o'qituvchi tomonidan belgilangan manba yoki vazifalarni bajarish bilan cheklanadi. Natijada, talaba topshiriqlarni faqat ko'rsatmalarga tayangan holda bajarishi, ularning amaliy yoki ijodiy jihatiga unchalik e'tibor bermasligi mumkin. Shu bilan birga, talabaning o'zi qabul qilgan qarorlar, qo'llagan metodlari yoki izlanishlari orqada qolib ketishi, mustaqil o'qish jarayonidagi motivatsiya kuchaymayotganligi kuzatiladi. Sun'iy intellekt texnologiyalari esa bu holatni birmuncha o'zgartirishi, jarayonga individual yondashuv, moslashuvchan kontent, real vaqt rejimidagi tahlil va baholash mexanizmlarini taqdim etishi, eng muhimi, talabaning shaxsiy talablari, qobiliyatlari va qiziqishlariga moslashtirilgan o'quv muhiti yaratish imkonini beradi.

Sun'iy intellekt asosida mustaqil ta'limni yo'lga qo'yishda avvalo ta'lim jarayonining moddiy-texnik infratuzilmasi, raqamli platformalar va ilovalar, shuningdek, ularni boshqarib boruvchi didaktik tamoyillarni to'g'ri shakllantirish lozim bo'ladi. Mustaqil ta'limning asosiy maqsadi talabalarda o'z-o'zini rivojlantirish, mustaqil izlanish, ma'lumotlarni saralash, tahlil qilish va xulosa chiqara olish malakalarini shakllantirishdan iborat ekan, sun'iy intellekt bu borada aynan quyidagi jihatlarida foydali bo'ladi: u talaba faoliyati haqida real vaqt rejimida ma'lumot to'plash va bu ma'lumotlarni tahlil qilish, keyin esa o'quv jarayoniga turli xil moslashtirilgan topshiriq

yoki ko'nikmalarni taklif etish imkonini beradi. Natijada o'qituvchi har bir talabaning faoliyatini ketma-ket kuzatib, zarurat bo'lganda u yoki bu bilim yoki ko'nikmalar bo'yicha qiyinchiliklar mavjudligini aniqlaydi hamda o'sha muammoni hal qilishga yo'naltirilgan mashg'ulotlarni tashkil eta oladi. Talabaning o'zi esa sun'iy intellekt asosidagi platformalar yordamida mustaqil ravishda intizomli, uzluksiz va maqsadli o'qish imkoniga ega bo'ladi.

Bunday yondashuv doirasida didaktik tamoyillardan biri – o'quv jarayonini shaxsga yo'naltirish bo'lib, sun'iy intellekt texnologiyalari o'z ichiga olgan moslashuvchan dasturlar o'quvchining hozirgi tayyorgarlik darajasini aniqlab, u uchun munosib bo'lgan topshiriqlarni taklif etishi mumkin. Masalan, onlayn platformada talaba chet tilini mustaqil o'rganmoqchi bo'lsa, dastlab dastur maxsus test yoki suhbat orqali uning lug'at zaxirasi, grammatika bo'yicha bilimlari, nutqiy ko'nikmalarini baholaydi. Shundan so'ng, talabaning ta'lim jarayonida yo'l qo'yayotgan xatolari, sust nuqtalari yoki ijobiy taraqqiyoti inobatga olingan holda qo'shimcha darslar, mashqlar, ko'rsatmalar taklif etiladi. O'qituvchi talabaning mustaqil o'qish jarayonini onlayn ravishda monitoring qilishi va zarur paytda tegishli maslahat berishi mumkin. Bunday tizimli yondashuv, an'anaviy ta'limda o'quvchilarning darajasi turlicha bo'lsa-da, barchaga bir xil darslik, bir xil uslubiy topshiriq taklif etishdan farqli o'laroq, har bir talabaning individual ehtiyojlariga mos ravishda yo'naltirilgan ta'lim strategiyasini ishlab chiqish imkonini yaratadi.

Mustaqil ta'lim tashkil etishdagi yana bir muhim tamoyil – refleksiya va o'z-o'zini baholashdir. An'anaviy ta'lim tizimida talaba o'zi bajargan ishi, tanlagan uslubi yoki qo'llagan strategiyalarining samaradorligiga to'g'ri baho berishi qiyin kechadi. Ko'pincha talaba o'zi sezmagan holda xatolarga yo'l qo'yadi, yoki bajargan topshirig'i puxta emasligini kech fahmlaydi. Sun'iy intellekt asosidagi ta'lim platformalari bunday muammoni kamaytiradi,

chunki ular talaba qilgan ishga real vaqt rejimida fikr bildirishi, xatolarini ko'rsatib berishi, kerak bo'lsa, o'sha xatoni bartaraf etish bo'yicha qo'shimcha material yoki maslahat berishi mumkin. Bu esa o'z navbatida talabada mustaqil o'qish jarayonida o'ziga tanqidiy yondashish, natijalarni tekshirish, o'z ustida ishlash motivatsiyasini uyg'otadi. Boshqacha aytganda, sun'iy intellekt nafaqat o'qituvchi va talaba o'rtasidagi oraliq vosita sifatida xizmat qiladi, balki u shaxsning mustaqil ta'lim jarayonini chinakamiga boshqaruvchi "raqamli yordamchi" vazifasini ham bajaradi.

Sun'iy intellekt texnologiyalari mustaqil ta'limdagi eng katta afzalliklardan biri – big data (katta hajmdagi ma'lumotlar)ni qayta ishlash va shu asosda personalizatsiya qilingan tavsiyalarni ishlab chiqish imkoniyatidir. Bu o'z o'rnida ilm-fan, tibbiyot, iqtisodiyot, tahlil va boshqa yo'nalishlarda zarur bo'lgan mutaxassislarni tayyorlashda talabalarning mustaqil ravishda o'rganish jarayonini yengillashtiradi. Masalan, kimyo yoki biologiya bo'yicha raqamli laboratoriya mashg'ulotlarini mustaqil bajarayotgan talaba turli xil kimyoviy moddalarning xususiyatlarini tezda tahlil qilish, olingan natijalarni elektron jadvallar orqali sistemalashtirish va shu asnodan xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Agar talaba nimanidir noto'g'ri bajarsa yoki xatolikka yo'l qo'ysa, sun'iy intellekt ilovasi bu holatni darhol aniqlab, talabaning e'tiborini xatoga qaratadi, to'g'ri variantni taklif qiladi yoki izohlaydi. Bu jarayon davomida talaba real laboratoriyada qilinishi kerak bo'lgan amaliyotni virtual muhitda sinab ko'radi, bu esa uni kelajakdagi aniq amaliy tajribalar uchun puxta tayyorlaydi.

Bundan tashqari, mustaqil ta'lim jarayonida motivatsiyani ushlab turish va uni rag'batlantirish muhim o'rin tutadi. Talabalar ko'pincha mustaqil o'qish jarayonida yetarli darajada ichki motivatsiyaga ega bo'lmasligi, charchab qolishi yoki o'qish rejalarini bir me'yorda davom ettira olmasligi mumkin. Sun'iy intellektka asoslangan ta'lim platformalari turli gamifikatsiya usullarini

qo'llab, talabaning o'quv faoliyatiga qiziqishini oshiradi. Masalan, o'qish jarayonida virtual mukofotlar, daraja (level)lar, reytinglar joriy qilinishi, talaba aniq muvaffaqiyatlarga erishganda rag'bat berilishi yoki o'yinga xos bo'lgan boshqa elementlar kiritilishi natijasida ta'lim jarayonini monotonlikdan xalos qilib, uni yanada mazmunli va qiziqarli qiladi. Gamifikatsiya usullariga qo'shimcha ravishda, sun'iy intellekt talabaning faolligini baholab boradi, agar talaba sustlashsa, unga ogohlantirish xabari yoki motivatsion tavsiyalar yuborishi, o'qish rejalarini qayta ko'rib chiqish bo'yicha maslahatlar berishi mumkin.

Shuningdek, sun'iy intellekt yordamida mustaqil ta'lim tashkil etishda o'qituvchi roli butkul pasayib ketadi, degan xulosa noto'g'ri bo'ladi. Aksincha, sun'iy intellekt o'qituvchini muayyan rutinga aylangan tekshirish, baholash, korreksiyalash kabi vazifalardan ozod qilib, uning ijodiy faoliyatiga, strategik rejalashtirishga, metodik takomillashuvga e'tibor qaratish imkonini oshiradi. O'qituvchi an'anaviy nazoratchi yoki faqat bilim beruvchi roldan talabaning mustaqil kashfiyotlarini qo'llab-quvvatlovchi, yo'naltiruvchi va rag'batlantiruvchi murabbiyga aylanadi. Bu zamonaviy pedagogikaning demokratik va interaktiv tamoyillariga hamohangdir. O'qituvchi o'quv muhitini boshqaradi, talabalarning texnik yoki pedagogik murakkabliklarini kuzatib boradi va kerak bo'lganda ularni bartaraf etish yoki yumshatish choralarini ko'radi. Shu tariqa, sun'iy intellekt texnologiyalari mustaqil ta'limning joriy etilishida yordamchi, lekin katta ta'sir doirasiga ega qurol vazifasini bajaradi.

Ayni paytda, sun'iy intellektka asoslangan mustaqil ta'limdan samarali foydalana bilish uchun bir qator muhim shart-sharoitlarga rioya qilish lozim. Avvalo, sun'iy intellekt bilan ishlash talaba va o'qituvchidan raqamli savodxonlikni talab etadi. Zamon talablari o'qituvchining o'z tajribasini doimiy yangilab borishini, talabalarning esa texnologiyaga nisbatan ijobiy qiziqish va qobiliyatga ega

bo'lishini taqozo qiladi. Shu bilan birga, har qanday texnologiya kabi sun'iy intellektda ham xatolarga yo'l qo'yilishi mumkin, ba'zan esa ma'lumotni noto'g'ri tahlil qilishi yoki umumlashtirib yuborishi ehtimoli mavjud. Bu o'rinda o'qituvchi ekspert sifatida ishtirok etib, aniq pedagogik maqsadni belgilashi, kerakli metodik yondashuvni ishlab chiqishi hamda sun'iy intellekt tavsiyalarini doimiy tarzda tahlil qilib borishi zarur.

Bundan tashqari, sun'iy intellekt tizimlari orqali talabalarning shaxsiy ma'lumotlarini to'plash va qayta ishlash masalasi ham kun tartibida turadi. Maxfiylikni ta'minlash, shaxsiy ma'lumotlarni xavfsiz saqlash, ulardan noqonuniy foydalanishning oldini olish kabi masalalar global miqyosda muhokama qilinadigan muhim mavzudir. Shuningdek, sun'iy intellektdan to'g'ri foydalanish bo'yicha etika normalari, mas'uliyati ham diqqat markazida bo'lishi lozim. Mustaqil ta'lim jarayoniga SI texnologiyalarini tatbiq qilayotganda, ayniqsa, onlayn platformalar ishlab chiquvchilari, ta'lim muassasalari rahbariyati, huquqshunoslar va pedagoglar hamkorlikda ishlashlari talab etiladi.

Barcha bu jarayonlarni ta'lim sohasining jadal raqamli transformatsiyasiga yordam beradi, lekin u nafaqat texnik, balki ijtimoiy, madaniy va psixologik omillarni ham inobatga olishni talab etadi. Chunki sun'iy intellekt asosida mustaqil ta'limni yo'lga qo'yish – bu nafaqat dars jarayonlarini onlayn shaklga o'tkazish yoki virtual muhitda mashg'ulotlar o'tkazish, balki umuman, butun ta'lim paradigma va falsafasini qayta ko'rib chiqishni ham anglatadi. Talabani mustaqil o'quv faoliyatini kuchaytirish, uning ijodiy qobiliyatlarini ro'yobga chiqarish, amaliy tajriba va nazariy bilimni muvozanatli olib borish, refleksiya orqali chinakam o'zlashtirishni ta'minlash – bularning barchasi zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlari bo'lib, sun'iy intellekt buni amalga oshirishda kuchli vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, sun'iy intellekt asosida

mustaqil ta'lim tashkil etishning pedagogik mazmuni bu – o'qituvchi va talaba o'rtasidagi munosabatlarning qayta qurilishi, ta'lim jarayonini individualizatsiya qilish, talabani ta'lim jarayonining markaziga qo'yish va uning mustaqil o'qish malakalarini maksimal darajada rivojlantirish demakdir. Sun'iy intellekt texnologiyalari real vaqt rejimida baholash, xatolarni tahlil qilish, moslashuvchan yondashuvlar taklif etish kabi imkoniyatlar tufayli talabani intellektual salohiyatini kengaytiradi, shuningdek, an'anaviy ta'lim jarayonidagi turli cheklovlarni yengillashtiradi. Bu jarayon pedagogik maqsadlar bilan uyg'unlashgan taqdiridagina samarali bo'ladi, ya'ni raqamli vosita aniq didaktik tamoyillar xizmatida bo'lishi lozim. Xususan, faoliyatga yo'naltiruvchi yondashuv, refleksiya, o'qitishning shaxsga yo'naltirilgan usullari va muntazam tahlil yordami bilan sun'iy intellekt texnologiyalari orqali mustaqil ta'lim sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishi mumkin.

Muhimi, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanish talabalarda eng avvalo ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, mustahkam bilim zaminida yaratilishi lozim bo'lgan o'z mas'uliyati, ijodiy fikrlash va tanqidiy tahlil qilish kabi asosiy shaxsiy fazilatlarini aksincha susaytirib qo'ymasligi kerak. Buning uchun o'qituvchi doimiy ravishda o'quv jarayoniga nazoratni saqlab turadi, texnologiyani yordamchi xususiyatini to'g'ri yo'naltiradi va zarur bo'lganda sun'iy intellekt tavsiyalarini takomillashtirish yoki cheklash choralarini ko'radi. Shu sababli, mustaqil ta'lim jarayonida sun'iy intellektdan foydalanish pedagogik maqsad, mazmun va vositalarning uzviyligi tamoyiliga tayanmog'i kerak. Sun'iy intellektni mustaqil ta'limga tatbiq qilish jarayonida malakali pedagog, ilg'or dasturchi, psixolog va dizaynerlar hamkorligi zarur bo'ladi. Chunki faqatgina texnik mukammallik emas, balki o'quv muhitining qulayligi, mazmunning didaktik jihatdan aniq tuzilishi, talabalarga yetarli darajada mustaqillik berish bilan birga, zarur bo'lganda nazorat va yo'naltirish

imkoniyatini ham saqlash nihoyatda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, sun'iy intellekt asosida mustaqil ta'lim tashkil etish – bugungi kunning ajralmas tendensiyasi bo'lib, u ta'lim sohasini tobora dinamik va differentsiyalashgan shaklga olib chiqmoqda. Bu tendensiya, avvalo, ta'limdagi interaktivlik, ijodiy yondashuv, individual moslashuvchanlik, izchil baholash va shaxsga yo'naltirish kabi ustuvor qadriyatlar orqali namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayoniga sun'iy intellektni kiritish bilan bog'liq bo'lgan turli masalalar – texnik, huquqiy va axloqiy

mezonlar orqali hal qilinar ekan, pedagogik jarayonni yanada boyitish, talabalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish va ilmiy izlanishlarga bo'lgan qiziqishini oshirish uchun keng imkoniyatlar ochiladi. Aynan shu jihatidan olib qaraganda, sun'iy intellekt asosidagi mustaqil ta'lim tushunchasi kelajakda ilmiy-pedagogik tadqiqotlar e'tiborida bo'lib qoladi va bu sohada qilinadigan ishlardan ta'lim tizimining raqamli transformatsiyasida barqaror va chuqur ijobiy natijalar kutish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ananjev, A.V. Iskusstvennyy intellekt v obrazovanii: opyt i perspektivy razvitiya // Sovremennye tekhnologii v pedagogike, 2022, № 2, – S. 34–41.
2. Mesko, B. The role of artificial intelligence in digital transformation // Journal of Medical Systems, 2021, 45(8), – pp. 1–9.
3. OECD (Organization for Economic Co-operation and Development). Artificial Intelligence in Education: Challenges and Opportunities for Sustainable Development. – Paris: OECD Publishing, 2021. – 134 p.

